

D I P L O M D A R B S
=====

PATĒRĒTĀJU KOOPERĀCIJAS KRĪZES CĒLOŅI LATVIJĀ.

Fricis KREŅĒLIS
matr. 20552.

1940.g.

P r i e k š v ā r d s.

Darbam par patērētāju kooperācijas krīzes cēloņiem Latvijā jāaizpilda jau sen sajūtams ievērojams robs zinātniskajā literatūrā. Pat citu tautu zinātnieki jau sen ievērojuši mūsu patērētāju kooperācijas nenormālo attīstības gaitu. Tā Dr. K. Ihrigs, kas savā "Internationale Statistik der Genossenschaften" sniedz ziņas arī par Latvijas patērētāju biedrībām par 1924. gadu, izsakās, ka biedrību skaita un biedru skaita krišanās Latvijas patērētāju biedrībās varot radīt bažas / lpp.123. minētā viņa darbā/. Zināms, pieskarties faktiem un skaitļiem, ar kādiem nevar lepoties, nav tik pateicīgs darbs, kā rakstīt par panākumiem un veselīgu attīstību. Bet zinātnei par neveiksmēm ne mazāk jāinteresējas ka par panākumiem, jo tās ne mazāk palīdz noskaidrot likumus, kādi valda saimnieciskajā dzīvē. Bez tam praktiskā darba darītāji, kas piedzīvojuši neveiksmes un jūtas vīlušies savās cerībās, gaida atbildi no zinātnes uz sasāpējušiem jautājumiem un skatās uz to kā uz ceļa rādītāju.

Šī darba autors pieslienas atziņai, kādu min prof. A.Vedenskis savā darbā "Logika kak časķ ķeoriji poznaņija" /lpp.16/, ka nevajaga sajaukt priekšmeta zināšanu ar citu cilvēku domu zināšanu par to, tādēļ savas atziņas pamato ar faktiem un lo-

giskiem slēdzieniem no tiem, bet dažādu zinātnieku atziņas min, lai rādītu vai nu, ka doma nav jauna, vai, ka ir arī citādas domas.

Pārpratumu novēršanai jāaiizrāda, ka viss, kas šinī darbā teikts par Latvijas patērētāju biedrībām, attiecas uz tām tikai par laiku līdz 1937.g. 1.jūlijam, kad stājās spēkā "Likums par kopdarbības sabiedrībām un to savienībām". Ar šo likumu mūsu patērētāju biedrību tiesiskais stāvoklis radikāli grozās, tā ka to vairs nevar salīdzināt ar agrāko.

Kopdarbības jēdziens ir plašāks par kooperācijas jēdzienu: kopdarbība var būt arī tur, kur kooperācijas nemaz nav. Arī mūsu likumi šos jēdzienus tā saprot: 1937.g. 17. jūnija "Likumā par kopdarbības sabiedrībām un to savienībām" vārds "kopdarbība" nav vis tikai vārda "kooperācija" latviskojums, bet gan tas apzīmē jēdzienu ar plašāku apjomu ka vārds "kooperācija" 1919.g. 5. septembra "Noteikumos par kooperatīvām sabiedrībām un viņu savienībām", uz kuŗu pamata mūsu patērētāju biedrības darbojās līdz 1937.g. 1.jūlijam. Tas skaidri izteicas abu šo likumu pirmajos pantos: pēc 1919.g. 5. septembra noteikumiem k o o p e r a t ī v a s s a b i e d r ī b a s mērķis ir "veicināt s a v u b i e d r u materiālo un garīgo labklājību", bet pēc 1937.g. 17. jūnija likuma k o p d a r b ī b a s s a b i e d r ī b a darbojas "ar nolūku sekmēt b i e d r u u n s a v a d a r b ī b a s i e c i r k ņ a p ā r ē j o i e d z ī v o t ā j u materiālo un garīgo labklājību". Te skaidri redzams,

ka pēc pirmā likuma k o o p e r a t ī v o organizāciju mērķis ir savstarpēja palīdzība, kā tas arī vienmēr visās zemēs, kur kooperācija veidota, ir saprasts, kamēr pēc otra likuma k o p d a r b ī b a s organizācijām bez šī savstarpējās palīdzības mērķa ir arī vēl filantropisks mērķis - veicināt labklājību arī svešām, organizācijā neietilpstošām personām, kas nekādas saistības neuzņemas un nekādu atbildību nenes. Bet filantropija kooperācijas uzdevumos nekad nav ietilpināta.

Otra jo svarīga atšķirība ir pilnīga pašnoteikšanās, kas paredzēta 1919.g. 5. septembra noteikumos, bet ļoti ierobežota 1937.g.17. jūnija likumā. Tā pēc pirmā likuma statutus kooperatīvai sabiedrībai sastāda tās dibinātāji /7.pants/ un dibināšanai valdības atļauja nav vajadzīga /4.pants/, bet pēc otra likuma kopdarbības sabiedrības dibināšanai ir vajadzīga atļauja /4.pants/ un tā nodibinās un darbojas uz Ministru kabineta izdoto normālstatutu pamata /5.pants/.

Patērētāju biedrību normālstatutos kā biedrības mērķi un uzdevumi minēti: 1/ apgādāt sava darbības iecirkņa iedzīvotājus ar dažādām precēm, 2/ sadarboties ar Centrālo savienību "Turība", sekmējot valdības nodomus cenu kārtošanā un iedzīvotāju labklājības pacelšanā, 3/ organizēt savā darbības iecirknī lauksaimniecības un amatniecības ražojumu kopīgu pārdošanu un pārstrādāšanu; 4/ dot iespēju biedriem gūt ietaupījumus uz saviem iepirkumiem, 5/ audzināt biedrus apvienotai pašdarbībai, pašpalīdzībai un pašpārvaldībai, sekmējot viņu pa-

varda, mājas, sētas un uzņēmumu uzturēšanu un nostiprināšanu, ar to radot drošu dzīves pamatu ģimenei un dzimtai /3.pants/. Te tikai divi pēdējie punkti runā par biedru interesēm, bet pārējie trīs punkti, saskaņā ar kopdarbības jēdziena plašāko apjomu, uzliek biedrībai uzdevumus, kas iet pāri biedru interesēm un neattiecas uz viņu kā patērētāju vajadzībām, bet ko prasa valdības nodomi saimnieciskajā politikā.

Tādā kārtā pēc 1937.g. 1.jūlija mūsu patērētāju biedrības nav vairs patstāvīgas organizācijas, bet ir sevišķa veida valsts uzņēmumi ar zināmu pašnoteikšanos. Šādu uzņēmumu darbība un sekmes jau ir lielā mērā atkarīgas no attiecīgiem valdības nodomiem un soļiem. Citādi tas ir ar mūsu patērētāju biedrībām līdz 1937.g. 1. jūlijam, kad tās varēja patstāvīgi savus ceļus nospraust un norobežoties ar savu biedru interesēm un vajadzībām. Bet tad arī atbildība par sekmēm vai nesekmēm varēja krist vienīgi uz pašiem šiem biedriem un to ievēlēto vadību.

Problēmas pareizai uzstādīšanai bija jānoskaidro, vai Latvijas patērētāju kooperācija patiešām ir kādu krīzi pārdzīvojusi un kā šī krīze izteikusies, tāpat, kā uz to atsaukušies kooperācijas darbinieki. Tādēļ īsumā bija jāapskata mūsu patērētāju kooperācijas attīstības gaita un stāvoklis, kā arī tā atspoguļošanās mūsu kooperācijas presē, tāpat, salīdzināšanas dēļ, it īsos vilcienos, arī dažu citu tautu patērētāju kooperācijas attīstības gaita un stāvoklis. Šis vēsturiskais apskats aizņem pirmās četras nodaļas, kuŗas tādā kārtā sastā-

da darba pirmo daļu.

Darba otra daļa, kur apskatīti tieši mūsu patērētāju kooperācijas krizes cēloņi, sadalās divās plašākās nodaļās, kuŗas katra savukārt sadalās vairākās apakšnodaļās un nobeidzas ar kopsavilkumu - slēdzienu.

Tā kā jau pirmajā daļā noskaidrojās, ka galvenais mūsu patērētāju kooperācijas krizes cēlonis ir kooperācijas būtības neizprašana un vesela virkne dažādu citu cēloņu ir tikai šī galvenā cēloņa sekas, tad jautājums par kooperācijas būtības noskaidrošanu tapa neatvairāms. Bet ar to bija jālaužas vēl pavisam celmainā tautsaimniecības zinātnes laukā, jo par kooperācijas būtību zinātnē vēl nav skaidrības. Šai problēmai tādēļ bija nepieciešama plašāka apakšnodaļa, kas darbu gan ievērojami palielināja, bet kas nekādi nevarēja izpalkt, jo tad nebūtu bijis iespējams tikt skaidrībā par pašiem svarīgākiem mūsu patērētāju kooperācijas krizes cēloņiem.

Jelgavā, 1940.g. maijā.

Autors.

PIRMĀ DAĻA.

I L a t v i j a s p a t ē r ē t ā j u k o o - p e r ā c i j a s a t t ī s t ī b a s g a i t a u n s t ā v o k l i s.

Lai varētu runāt par patērētāju kooperācijas krīzes cēloņiem Latvijā, vispirms jānoskaidro, vai ir maz pamats runāt par šādu krīzi. Tēma liekas pretrunīga. No kooperācijas vēstures zinām, ka saimnieciskās grūtības, saimnieciskā krīze ir modernās patērētāju kooperācijas rašanās cēlonis. Ročdēles pionieri, meklēdami līdzekļus, kā uzlabot Ročdēles flaneļu audēju ārkārtīgi grūto saimniecisko stāvokli, radīja savu kooperatīvu, kas ir tapis par moderno patērētāju kooperatīvu prototipu visā pasaulē. Tā tad patērētāju kooperācija ir radīta kā līdzeklis pret krīzi. Ir radusies paruna, ka kooperācija ir nabadzības meita un pārticības māte. Tā tad nabadzība rada kooperāciju, bet kooperācija rada pārticību. Bet kā tad nu ir, kad pati kooperācija pārdzīvo krīzi? Saprotams, ka tad viņa nevar saimnieciskās krīzes radīto postu ne mazināt, ne novērst, bet gan pati to vēl pavairo. Tas nu ir pretējs stāvoklis tam, ko no kooperācijas ar

pilnīgu tiesību var sagaidīt. Zviedrijas patērētāju kooperatīvu savienības direktors Albins Johansons savā referātā Starptautiskās kooperatīvu savienības XIV kongresā Londonā 1934. gadā par "Starptautiskās kooperācijas kustības stāvokli tagadnes saimnieciskajā attīstībā" saka: "Vispārīgā kooperācijas kustības attīstība krīzes gados nepārprotami rāda, ka kooperācijas kustībai ir iekšējs spēks, lai ietu uz priekšu neatkarīgi no krīzēm un traucējumiem, augstkonjunktūras vai depresijas".^{1/} Johansons to saka, pamatojamies uz datiem par visas pasaules patērētāju kooperācijas attīstību. Ja nu mums te jārunā par Latvijas patērētāju kooperācijas krīzi, tad tas jau ir kaut kas pavisam ārkārtīgs. Tādēļ arī vispirms jānoskaidro, vai ir pamats par šādu krīzi runāt un kā tā izteicas.

Latvijas patērētāju kooperācija nav radusies tikai Latvijas kā patstāvīgas valsts pastāvēšanas laikā, bet viņai ir jau garš iepriekšējais attīstības posms, kamēr Latvija vēl bija Krievijas sastāvdaļa. Nevar palikt īsumā neapskatīts arī iepriekšējais attīstības periods, jo tam liels iespaids uz pašreizējo Latvijas patērētāju kooperāciju. Ja varam runāt par Latvijas patērētāju kooperācijas krīzi, tad, varbūt, arī šai agrākajā periodā tā jau atrodama.

Pirmais patērētāju kooperatīvs Latvijas teri-

^{1/} Bericht über die Verhandlungen des XIV Kongresses des Internationalen Genossenschaftsbundes in London 1934. 284.lpp.

rijā nodibinājās Rīgā 1865.gadā. Tā ir I R ī g a s
p a t ē r ē t ā j u b i e d r ī b a, kas ir pirmā
ne tikai Latvijā, bet arī toreizējā Krievijā.'/
Biedrības attīstības gaitu raksturo biedru skaita
kustība:^{2/}

Gads.	Iestājušies.	Izstājušies.	Skaitis gada beigās.
1865			159
1866	259	35	383
1867	43	45	381
1868	33	34	380
1869	31	50	361
1870	24	48	337

Par 1871. gadu nav noteiktu skaitļu, bet konstatēts,
ka gada beigās bijis 300 biedru un 1872. gadā, bied-
rību likvidējot, aktīvo biedru skaits bijis 133.^{3/}

Šī biedru kustība, t.i. pastāvīga biedru skaita
krišanās ir it kā modelis, pēc kāda norisinājusies
patērētāju kooperācijas attīstības gaita arī vēlāk.

XIX g.s. sešdesmitajos gados Latvijas terito-
rijā vēl nodibinātas patērētāju biedrības: Jelgavā
1866. gadā un Liepājā 1867. gadā.^{4/} Biedru skaits
Jelgavas patērētāju biedrībā 1868.g. bijis 99^{5/}
un Liepājas patērētāju biedrībā 1867.g. 171.^{6/} Cik
ilgi šīs biedrības pastāvējušas, nav noskaidrots.

^{1/} Ed.Balodis. Kooperācija Latvijā XIX g.s. piecdes-
mitajos, sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados.
LPP.122.

^{2/} Turpat. Lpp.140 - 141.

^{3/} Turpat. Lpp.143.

^{4/} Turpat. Lpp.176.

^{5/} Turpat. Lpp.179.

^{6/} Turpat. Lpp.181.

Šo triju biedrību dibinātāji ir no vācu vidus šķiru aprindām, bet, sevišķi I Rīgas patērētāju biedrībā, piedalījušies arī laba daļa latviešu.^{1/}

Pēc tam uz ilgāku laiku iestājas patērētāju kooperatīvu dibināšanā pārtraukums, un tad astoņdesmitajos gados sākas latviešu patērētāju biedrību dibināšana. Pirmās no tām ir Rīgas pārtikas biedrība, kuņas statūti apstiprināti 1885.g., un Rīgas II pārtikas biedrība, kuņas statūti apstiprināti 1886.g.^{2/} Pēdējā ir Iļģeciema fabrikas strādnieku nodibināta un pastāvējusi līdz 1900.gadam. Nākošā latviešu patērētāju biedrība nodibināta uz laukiem - Liel-Ezerē 1889.g.^{3/} Pēc tam dibinās vairākas patērētāju biedrības viena pēc otras. Pēc Laursona savāktajām ziņām, patērētāju biedrību dibināšana Latvijas teritorijā norisinājusies šādā kārtībā:^{4/}

1865. - 1869. gados	1
1870. - 1879. "	-
1880. - 1884. "	1
1885. - 1889. "	8
1890. - 1894. "	25
1895. - 1899. "	12
1900. - 1904. "	8
1905. - 1909. "	58
1910. - 1913. "	38

Kopā 151

^{1/} Ed. Balodis. Kooperācija Latvijā XIX g.s. piecdesmitajos, sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados. Lpp. 139.

^{2/} Turpat. Lpp. 181.

^{3/} Kooperācija v latišķskom kraje do veļikoj evropejskoj voini. Očerķ kommerčeskago inženera E. I. Laursona. Riga, 1917. Lpp. 14.

^{4/} Turpat. Lpp. 16, tabula Nr. 1.

Kā redzams, par Jelgavas un Liepājas patērētāju biedrībām, kas nodibinātas sešdesmitajos gados, Laursonam nekas nav bijis zināms, un nodibināto patērētāju biedrību skaits patiesībā ir lielāks. Dzīvs patērētāju biedrību dibināšanas laikmets sākās deviņdesmitajos gados, kad nodibinājās pavisam 37 biedrības, no kuŗām dažas darbojas vēl tagad. Tad nāk atslābums dibināšanā, bet, sākot no 1905.g., patērētāju biedrību dibināšana iet atkal sevišķi strauji, jo no 1905. līdz 1913. gadam nodibinātas 96 jaunas biedrības.

Laursons stāsta, ka tai laikā, kad kredīta un lauksaimniecības kooperatīvi uzplaukuši, patērētāju biedrības cietušas zaudējumus, un viena pēc otras likvidējušās. Sevišķi bieži likvidācijas gadījumi bijuši deviņdesmito gadu otrā pusē, kad patērētāju biedrību lietas tapušas par akūtiem dienas jautājumiem: tās apspriestas latviešu presē, sasauktas patērētāju biedrību apspriedes, nodibināta pastāvīga Baltijas patērētāju biedrību komiteja u.t.t. Jaunu patērētāju biedrību dibināšana ap 1899. gadu pavisam pārtraukta. Pavisam likvidētas 78 latviešu patērētāju biedrības, kas sastāda vairāk par pusi no visām nodibinātajām.'/

Tālāk Laursons sniedz skaitļus par 30 latviešu patērētāju biedrību stāvokli un darbību 1898. gadā. Tā kā toreiz Latvijas teritorijā darbojušās pavisam 38 patērētāju biedrības, tad tas sastāda 80% no visām toreiz pastāvošām latviešu patērētāju

'/ E.I.Laurson. Kooperacija v Latišskom kraje do veľikoi jevropejskoj voini. Lpp. 14 - 15.

biedrībām, pie kam biedrības, par kuŗām ziņu neesot, esot vai nu tikko nodibinātas vai arī sīkas biedrības. Dažus no šiem skaitļiem iespējams salīdzināt ar viņa minētiem skaitļiem no vēlāka laika patērētāju biedrību darbības. Minēšu še salīdzināšanai skaitļus no 1898.g., 1908.g. un 1912.g.^{1/}, aprēķinot caurmēra skaitļus uz vienu biedrību:

Gads	1898.	1908.	1912.
Patērēt.biedr.skaitis	30	44	88
Biedru skaits	4506	14281	21780
Caurmērā uz biedrību	150	325	249
Bilances Rbļ.	-	446000	1806000
Caurmērā uz biedrību		10136	20523
Pārdotas preces Rbļ.	678863	1586000	3247000
Caurmērā uz biedrību	22625	36045	36898

No šiem skaitļiem redzam, ka biedru skaits caurmērā uz 1 biedrību 1908.gadā vairāk ka divkārtšojies, salīdzinot ar 1898.gadu, bet 1912.gadā tas samazinājies par 76 jeb par 23,4%, salīdzinot ar 1908.gadu. Tas, protams, izskaidrojams ar daudzu jaunu patērētāju biedrību nodibināšanu pēdējos gados, sevišķi uz laukiem, kuŗās biedru skaits nebija liels. Bilanču summas caurmērā uz 1 biedrību 1912.gadā divkārtšojušās, salīdzinot ar 1908.gadu, un gada laikā pārdoto preču summa caurmērā uz 1 biedrību pastāvīgi augusi. Šajos skaitļos tā tad mēs varam saskatīt progresu. Tomēr tas apstāklis, ka bilances aug daudz straujāki kā apgrozījums, var atstāt uz rezultātiem nelabvēlīgu iespaidu, ja bilanču pieaugums nav noticis uz pašu līdzekļu rēķina. Tomēr Laursona minētajos skaitļos nav datu, lai par to varētu

1/ E.I.Laurson. Kooperacija v Latišskom kraje do velikoi jevropeiskoi voini. Lpp. 19.-20.,37. un 45.

rētu spriest.

No Laursona minētajām tabulām par Latvijas kooperatīvu attīstību 5 gadu laikā, no 1908. līdz 1912. gadam, dabūjam šādus skaitļus par patērētāju biedrībām: ' /

Gads	1908.	1909.	1910.	1911.	1912.
Patērēt. biedr. skaits	44	56	72	85	88
Biedru kop-skaits	14281	15972	18407	19400	21780
Caurm. uz 1 biedrību	325	285	256	218	249
Bilances Rbļ.	446000	643000	853000	1102000	1806000
Caurm. uz 1 biedrību	10136	11482	11847	12965	20523
Apgrozījums /pārd. preces/	1586000	1938000	2217000	2583200	3247000
Caurm. uz 1 biedrību	36045	35411	30792	30391	36898

Šī tabula rāda it kā progresu: visi absolūtie skaitļi aug. Citādi ir ar caurmēra skaitļiem: te pastāvīgi aug tikai caurmēra bilances uz 1 biedrību, bet pārējie - caurmēra biedru skaits uz 1 biedrību un caurmēra apgrozījums krīt, un tikai pēdējā gadā sāk atkal celties. Bet pēc šiem skaitļiem mēs nekā nevaram spriest par patērētāju biedrības finansiālo stāvokli un darbības rezultātiem. Par to Laursons spriež pēc Rīgas kooperatoru biedrības

' / E.I. Laurson. Kooperācija v latišķskom kraje do velikoi jevropejskoj voini. Lpp. 37, 39 un 45., aprēķinot bilanču ^{un} apgrozījumu caurmēra skaitļus uz 1 biedrību.

gada grāmatā "Līdumnieks" sniegtajām pilnīgākām ziņām par Latvijas patērētāju biedrību stāvokli un darbību.'/ Sniegsim še šīs ziņas tieši, pievienojot salīdzināšanai Laursona sniegtās ziņas par 1898. gadu un aprēķinot attiecīgos caurmēra un procentu skaitļus /skat. tabulu 9.^{u, 10.} lapp./.

Arī te pilnīgas ziņas, lai varētu spriest par stāvokli un darbības rezultātiem, ir tikai par 1911. un 1912. gadu. Bet arī par 1908. un 1909. gadu ir ziņas par darbības rezultātiem un biedru pajām; pavisam ziņu nav par 1910. gadu. Rīgas kooperatoru biedrības ziņām ir tas trūkums, ka tās, sevišķi par 1908. un 1909. gadu, ir no pārāk maza biedrību skaita, kas grozās no apmēram $\frac{1}{3}$ līdz $\frac{1}{2}$ no toreiz pastāvošo patērētāju biedrību skaita. Te jāaizrāda, ka ziņas par pastāvošo patērētāju biedrību skaitu pēc Rīgas kooperatoru biedrības datiem nesaskan ar Laursona sniegtajām ziņām. Tā par 1911. gadu Laursons atzīmē 85 pastāvošas patērētāju biedrības,^{2/} bet pēc Rīgas kooperatoru biedrības ziņām 1911. gadā to ir tikai 66, no kuņām ziņas sniegušas 37,^{3/} t.i. 56%. Rīgas kooperatoru biedrībai pastāvošie kooperatīvi Latvijas teritorijā ir bijuši zināmi: par 1910. gadu tie uzskaitīti pa apriņķiem Vidzemē un Kurzemē /tagadējā Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē/ un no kopsavilkuma redzams, ka pa-

1/ E.I.Laurson . Kooperacija v latiškā kraje do veļikoi jevropeiskoi voini. Lpp 19 - 20.

2/ Turpat. Lpp.37.

3/ "Līdumnieka" kooperācijas raksti, Rīgas kooperatoru biedrības izdoti. IV krājums. Rīgā, 1912. Lpp. 77.

Gads.	1898. ^{1/}	1908. ^{2/}	1909. ^{3/}	1911. ^{4/}	1912. ^{5/}
Pat. b-bu skaits, no kuņām ziņas	30	13	19	36	38
Biedru kopskaits	4506	3812	4337	8407	9788
Biedru pajas Rbl.	112554	140931	167900	241764	238193
Rezerves u.c.kapit.	-	34306	43339	80689	86888
Bilanču kopsumma	-	-	-	922943	1039938
Preces krājumā	-	-	-	551141	600683
Debitori	-	-	127888	213465	277424
Īpašumi un uzņēmumi	-	30134	54623	97369	94397
Pārdotas preces	678863	942959	1201331	2114329	2514448
Bruto peļņa	81988	121740	148955	230466	2273294
Tīra peļņa ^{o/}	26344	40068	38846	54322	55533
<u>Caurmērā uz 1 biedrību</u>					
Biedru skaits	150	293	228	234	258
Biedru pajas Rbl.	3752	10841	8837	6876	6268
Rezerves u.c. kapit.	-	2639	2281	2302	2286
Bilance	-	-	-	26219	27366
Preces krājumā	-	-	-	15625	15807
Debitori	-	-	6731	6090	7300
Īpašumi un uzņēmumi	-	2318	2875	2779	2484
Pārdotas preces	22625	72535	63228	57144	66169
Bruto peļņa	2733	9365	7840	6228	7191
Tīra peļņa	878	3082	2045	1495	1461

Gads		1898.	1908.	1909.	1911.	1912.
<u>Caurmērā uz 1 biedri</u>						
Biedru pajas	Rbļ.	24,98	36,97	38,71	28,76	24,34
Rezerves u.c. kapit.	"	-	9,00	9,99	9,60	8,88
Debitori	"	-	-	29,49	25,39	28,34
<u>Procentos no bilances</u>						
Biedru pajas	.	-	-	-	26,2	22,9
Rezerves u.c. kapit.	.	-	-	-	8,7	8,4
Preces krājumā	.	-	-	-	59,7	57,3
Debitori	.	-	-	-	23,1	26,7
Īpašumi un uzņēmumi	.	-	-	-	10,6	9,1
<u>Procentos no apgrozījuma</u>						
Bruto peļņa	.	12,1	12,9	12,4	10,9	10,9
Tīra peļņa	.	3,9	4,2	3,2	2,6	2,2

1/ E.I.Laurson. Kooperācija v latišķskom kraje do veļikoi jevropeiskoi voini.
Lpp. 19 - 20.

2/ "Līdumnieka" kooperācijas raksti. Rīgas kooperāt.biedrības izdevums.
I krājums. Rīgā,1910. Lpp.13

3/ Tas pats. II krājums. Rīgā,1910. Lpp.108.

4/ Tas pats. IV krājums. Rīgā,1912. Lpp. 76 - 81.

5/ Tas pats. V krājums. Rīgā,1913. Lpp.94 - 103.

6/ Tagad ne tikai patērētāju kooperācijas praktikā - darbvedībā un grāmatvedībā, un kooperācijas presē, bet arī zinātniskos darbos par kooperāciju vārdu "tīrā peļņa" vietā mēdz lietot vārdus "tīrs atlikums". Šai gadījumā termins "tīrā peļņa" jālieto jau vienkārši tādēļ, ka tāds lietots tais avotos, no kuriem ziņas nēmtas, citādi varētu rasties neskaidrības un pārpratumi. Bet šai darbā vispārīgi tiks lietots šis pats senāk lietotais un tautsaimniecības zinātnē vispār pieņemtais termins "tīra peļņa", ko tautsaimniecības teorijā bieži mēdz īsāki apzīmēt ar vārdu "peļņa", gan aiz tā iemesla, ka jaunais termins "tīrs atlikums" ne tikai tautsaimniecības zi-

tērētāju biedrību no tiem bijis 50^{1/}, bet par 1911. gadu uzskaitīti pēc apriņķiem Latgalē^{2/}, no kurienes redzams, ka Latgalē patērētāju biedrību tad bijis /kopā ar 1911. gadā dibinātiem/ 15.

Lai cik interesantas un vēlamas mums būtu pilnīgas statistiskas ziņas par toreizējām patērētāju biedrībām, pašreiz mums tomēr nav iespējams tādas savākt. Bet arī pēc tām ziņām, ko sniedz Laursons un Rīgas kooperātoru biedrība, ir pamats slēdzienam, ka Latvijas patērētāju biedrību stāvoklis periodā no 1908. līdz 1912. gadam pastāvīgi nevis uzlabojies, bet pasliktinājies, un viņas ir gājušas pretim, varbūt, atkal tādai pat krīzei, kāda pārdzīvota pagājušā gadusimteņa deviņdesmitajos gados.

Salīdzinot Laursona sniegtos skaitļus^{3/} ar Rīgas kooperātoru biedrības skaitļiem^{4/}, redzam, ka caurmēra biedru skaits uz 1 biedrību, pēc Rīgas kooperātoru biedrības ziņām, pārāk daudz neatšķiņas no caurmēra skaitļiem pēc Laursona ziņām, kas, domājams, ir par it visām toreizējām Latvijas patērētāju biedrībām. Tā tad šai ziņā tās patērētāju biedrības, kas iesūtījušas Rīgas kooperātoru biedrībai gada pārskatus, ir tipiskas. Bet, salīdzinot caurmēra apgrozījumus uz 1 biedrību /pārdotas preces/, redzam, ka pēc Rīgas kooperātoru biedrības ziņām tie ir gandrīz divreiz lielāki ka pēc Laursona ziņām. Tas no-

nātnē vispārīgi, bet arī kooperācijas literatūrā un praktikā nav vispārīgi pieņemts, gan arī aiz citiem motīviem, kas tiks apskatīti turpmāk /sk. nodaļu "Kooperācijas būtības neizprašana." lpp. 131/

1/ "Līdumnieka" koop.raksti, Rīgas koop.biedr. izd.

II krājums. Rīgā, 1910.g. Lpp. 137.

2/ Tas pats. III krājums. Rīgā, 1911.g. Lpp. 64-68.

3/ Skat. lpp. 7. 4/ Skat. lpp. 9 - 10.

zīmē, ka Rīgas kooperātoru biedrībai iesūtījušas gada pārskatus galvenā kārtā tās patērētāju biedrības, kam tirdzniecībā gāja labi un kas tā tad darbojās ar labiem rezultātiem. To arī pierāda tas fakts, ka Rīgas kooperātoru biedrībai iesūtīja gada pārskatus, piemēram, par 1912. gadu arī tā saucamās strādnieku patērētāju biedrības, lai gan tās citādi Rīgas kooperātoru biedrību, kas turējās pie neitralitātes principa, negribēja atzīt^{1/}, kā "Darbs", "Klints", Kuzņecova fabrikas strādnieku, "Sotrudņik", jo tām nebija nekas pretim, ka Rīgas kooperātoru biedrība ievieto ziņas no viņu gada pārskatiem savā gada grāmatā, bet neiesūtīja ziņas tās strādnieku patērētāju biedrības, kas strādāja ar zaudējumiem, kā "Kooperācija" un "Pamats". No laikrakstu ziņām redzams, ka "Kooperācijai" 1912. gadā bijis zaudējums Rbļ. 1074.-, bet preču pārdots par Rbļ. 8378.- un ka zaudējumi bijuši arī agrākajos gados^{2/}; tāpat "Pamatam" 1912. gadā bijis zaudējums Rbļ. 2824.- un apgrozījums Rbļ.46204.-^{3/}. To ievērojot, jānāk pie slēdziena, ka patērētāju biedrību stāvoklis un darbības rezultāti ir bijuši daudz sliktāki, nekā to var konstatēt pēc Rīgas kooperātoru biedrības ziņām. Bet arī tie rāda pastāvīgu pasliktināšanos: paju summa^{4/} caurmērā uz 1 biedri pamazinās /1912g./ bet debitoru summa palielinās un pārsniedz paju summu. Tāpat pazeminās pašu līdzekļu procents no bi-

1/ "Līdumnieka" kooperācijas raksti. V krājums.
Lpp. 74 - 75.

2/ "Dzimtenes Vēstnesis" Nr.60. /16.III/ 1913.g.

3/ Turpat. 1913.g. Nr.80. /8.IV/.

4/ Skat. lpp.10.

lances kopsummas, un tīrās peļņas procents no apgrozījuma pastāvīgi krīt.

Tā kā Rīgas kooperatoru biedrības sniegtajās ziņās katru gadu nāk klāt jaunas biedrības, kas vai nu tikko nodibinātas vai pastāvējušas jau senāk, bet nav sniegušas ziņas, bet dažas biedrības, no kuņām agrāk ziņas bijušas, tās turpmāk nav sniegušas, bet visumā biedrību skaits, no kuņām ir ziņas, ar katru gadu pavairojas un līdz ar to arī kopskaitļi ar katru gadu palielinās, tad paliek neskaidrs, vai biedrības attīstībā ir uz priekšu gājušas vai nē, jo kopsummas varēja palielināties tādēļ, ka palielinājies ziņu sniedzēju biedrību skaits, kaut arī atsevišķām biedrībām skaitļi, varbūt, ir krituši atpakaļ. Tādēļ svarīgi ir dabūt kopskaitļus no tādām biedrībām, no kuņām ir ziņas par visiem attiecīgiem gadiem. Diemžēl, Rīgas kooperatoru biedrības statistiskajās ziņās tādu biedrību nav visai daudz: ir 27 patērētāju biedrības, no kuņām ir ziņas tikai par 2 gadiem - 1911. un 1912. , bet tikai 14 biedrības, no kuņām ir ziņas par 1909., 1911. un 1912. gadiem. Kopskaitļi, kas visvairāk varētu interesēt, no šīm biedrībām ir šādi: /skat. tabulu 14.lpp./.

Kā redzams, abas grupas rāda, var teikt, vienu soli uz priekšu un divi atpakaļ. Pirmajai grupai /27 biedrības/ biedru skaits, bilance un apgrozījums ir audzis, bet augusi arī debitoru summa, kamēr paju kapitāls samazinājies, tā kā debitoru summa to pārsniedz, samazinājies arī tīrās peļņas procents no apgrozījuma, un nācis klāt tīrs zaudējums /no 5 biedrībām/. Otra grupa rāda tādu pašu ainu: biedru

skaitis un apgrozījums aug, bet paju kapitāls krīt, kamēr debitoru summa aug īsti strauji un beidzot pārsniedz paju kapitālu; tīrās peļņas procents no apgrozījuma 1911. gadā arī samazinās, bet 1912.g. atkal drusku palielinās, salīdzinot ar 1911.g., bet tomēr ir mazāks ka 1909.g. Tīrs zaudējums ir 1909. gadā 2 biedrībām, bet 1912. gadā 3 biedrībām.

Labā zīme tomēr ir biedru skaita augšana, un ir iespējams, ka patērētāju biedrības varēja arī novērst agrākās kļūdas un sākt veselīgāki attīstīties, ja kaŗš viņu attīstības gaitu nebūtu pārtraucis. Bet jāievēro, ka, kā jau teikts, Rīgas kooperātoru biedrības ziņas ir, acīm redzot, par labākajām no toreiz pastāvošām Latvijas patērētāju biedrībām, kuŗu stāvoklis un darbības rezultāti ir labāki, nekā kopā par visām toreiz Latvijas teritorijā pastāvošajām patērētāju biedrībām.

Ziņas par patērētāju biedrību darbību 1913. gadā Rīgas kooperātoru biedrībai vairs neizdevās ievākt tādos apmēros kā iepriekšējos divos gados. No izsūtītām anketām biedrība saņēmusi atpakaļ tikai 13 un bez tam vēl no 9 patērētāju biedrībām gada pārskatus, tā tad kopā ziņas no 22 patērētāju biedrībām ^{1/}. Pēc kaŗa izcelšanās Rīgas kooperātoru biedrība atrada par neiespējamu griezties pie patērētāju biedrībām ar vairākkārtīgiem atgādinājumiem par gada pārskatu vai ziņu piesūtīšanu, kā to bija darījusi iepriekšējos gados, jo tikai tādā ceļā izrādījies iespējams savākt ziņas no lielāka skaita patērētāju

1/ "Kooperātors" 1914.g. Lpp. 160.

biedrību ^{1/}. Šoreiz Rīgas kooperātoru biedrība apmierinājusies ar ziņām, kas mēdz parādīties laikrakstos pēc biedrību gada sapulcēm, kur apstiprina gada pārskatus. Šīs ziņas, protams, bieži vien ir ļoti nepilnīgas, vienas vai otras svarīgas ziņas bieži trūkst.^{2/}

Apstākļi piespieduši Rīgas kooperātoru biedrību atteikties no gada grāmatas izdošanas 1915. gadam, kur būtu ievietotas ziņas par patērētāju biedrībām pēc agrāko gadu parauga. Tagad šīs ziņas saīsinātā veidā ievietotas žurnālā "Kooperātors".

Par 1913. gadu Rīgas kooperātoru biedrība ar anketu palīdzību bija nodomājusi ievākt vēl plašākas ziņas par patērētāju biedrībām, proti, arī par biedru sastāvu pēc sociālā stāvokļa, par pārvaldes organu darbību, par algoto darbinieku sastāvu un atalgojumu. Ir arī ziņas par to, cik pārdots biedriem. Par nožēlošanu, šīs ziņas ir tikai no nedaudz biedrībām. Raksturīgas ir ziņas par biedru sastāvu no 11 patērētāju biedrībām ar biedru kopskaitu 1652, kas sadalās sekoši procentos no kopskaita: ^{3/}

Strādnieki rūpniecības uzņēmumos	32,6
Patstāvīgi amatnieki un rūpnieki	9,2
Ierēdņi, skolotāji u.c./intellig, darba strādn./	7,4
Laukstrādnieki	4,6
Lauksaimnieki: zemes īpašnieki	22,0
rentnieki	8,9
pusgraudnieki	1,1
Dažādi	<u>14,2</u>

K o p ā 100,0

1/ "Līdumnieka" kooperācijas raksti. IV krāj. Lpp. 67

2/ "Kooperātors" 1914.g. Lpp. 161.

3/ Turpat. Lpp. 162.

No vislilākā skaita patērētāju biedrību ir ziņas par biedru skaitu, apgrozījumiem un darbības rezultātiem 1913.g.^{1/}:

	B-bu skaits, kas sniegtas ziņas	Kopsummas	Caurm. uz 1 biedrību	% no att. biedrību apgrozīj.
Biedru skaits	43	10967	255	
Pārdotas preces	42	2551725	60755	
Biedriem pārdotas preces	14	274007	19571	50,7
Bruto peļņa	36	245317	6814	12,4
Tīrā peļņa	40	46848	1171	1,8

Daudz trūcīgākas, t.i. no mazāka biedrību skaita ir ziņas par patērētāju biedrību mantas stāvokli 1913. gadā. Atzīmēsim te svarīgākās no tām, pievienojot salīdzināšanai caurmēra skaitļus no agrākiem gadiem:^{2/}

	B-bas, kas sniegtas ziņas 1913g.	Kopsummas	Caurm. uz 1 biedrību		
			1913.	1912.	1911.
Preces krājumā	32	Rbl. 434870	13590	15807	15626
Debitori	37	" 242165	6545	7301	6090
Bilances kopsumma	35	" 890209	25434	27367	26219
Paju kapitāls	40	" 243917	5873	6286	6876
Rezerves u.c. kapit.	35	" 85385	2452	2286	2302

1/ "Kooperātors" 1914.g. Lpp. 164 - 165.

2/ Turpat. Lpp. 183

No šiem skaitļiem redzams, ka stāvoklis ir pasliktinājies: caurmērā uz 1 biedrību paju kapitāls samazinājies, debitoru summa to ievērojami pārsniedz, un tīrās peļņas procents no apgrozījuma ir ievērojami kritis.^{1/}

Par Latvijas patērētāju biedrību darbību 1914. gadā ziņas jau vairs nav savāktas un nebūtu viņām lielas nozīmes, jo, kaņam sākoties, darbība vairs nenoritēja normālos apstākļos. Laursons ieda-la Latvijas kooperācijas vēsturi kara laikā trijos posmos:^{2/} Pirmais posms ilgst no 1914. gada jūlija līdz 1915. gada pavasarim. Kooperatīvi tai laikā turpina darboties un Vidzemē 1914. gada otrā pusē un 1915.g. sākumā nodibinās pat dažas jaunas patērētāju biedrības. Otrs posms sākas ar Krievijas kaņaspēka atkāpšanos un vācu okupāciju Kurzemē. Sākās bēdīgās latviešu bēgļu gaitas, un daudzi kooperatīvi pārtrauc savu darbību, viņu biedriem izklīstot un uzkrātajām vērtībām bojā ejot. 1915. gada beigās darbojās vēl tikai ap 20 patērētāju biedrību Vidzemes dienvidus daļā un Latgalē. Trešais posms sākās ar 1916. gada otro pusi, kad esot noskaidrojies, ka vācieši ne tik drīz ieņems pārējo Latvijas teritoriju un bēgļi sākuši domāt par atgriešanos. Kooperatīvi sākuši darbību atjaunot. 1916.gada septembrī Rīgas Lauksaimniecības Centrālbiedrības Kopdarbības nodaļa pārcēlusies no Maskavas uz Valku. Sākusies jaunu kooperatīvu dibināšana un agrāko

1/ Skat. lpp.9.- 10.

2/ E.I.Laurson. Kooperacija v Latišskom kraje do veļikoi jevropeskoi voini. Lpp. 95 - 97.

darbības atjaunošana. Nodibinātas ap 20 jaunu patērētāju biedrību. Revolūcijai izceļoties, sākusies arī jauna rosība kooperācijā.

Ar to Laursona apskats beidzas. Mēs zinām, ka drīz pēc Krievijas revolūcijas izcelšanās Rīga krita un pār Vidzemi un Latgali vēlās pāri krievu kaŗaspēks, atkāpdamies un zemi postīdams, bet uzvarētāju kaŗaspēks tam sekoja. Kooperatīvus, kas gadījās pa ceļam, iznīcināja. Tā Taurupes patērētāju biedrības mantu, apmēram Rbļ. 6000.- vērtībā, iznīcinājis un izlaupījis krievu kaŗaspēks, atkāpjoties 1917.g. augustā no Rīgas.^{1/} Vestienas patērētāju biedrība janvāŗa beigās no vietējās strādnieku, zaldātu un bezzemnieku padomes slēgta.^{2/} Cietušas arī Ligates un Kempu-Paltmales patērētāju biedrības, Rūjenes patērētāju b-ba "Skudra", Sausnejas kooperatīvā biedrība.^{3/} Ainažu patērētāju biedrības veikals stāvējis slēgts.^{4/} Kurzemē vācu okupācijas vara neatļauj latviešu kooperatīvu atjaunošanu, bet gan veicina vāciešu biedrību darbības atjaunošanu un Vācijas biedrību darbības izplatīšanu uz Kurzemi.^{5/}

Latvijas kooperācijas vēsturē līdz pasaules kaŗam sevišķi liela nozīme ir tam apstāklim, ka Krievijas valdība neatļāva Latvijas patērētāju biedrībām nodibināt savienību. Arī Laursons min, ka jautājums par latviešu patērētāju biedrību ap-

-
1/	"Savienība"	Nr.1.	/martā 1918.g./	Lpp.21.
2/	"	Nr.1.	" "	Lpp.22
3/	"	Nr.4.	/jūnijā 1918.g./	Lpp. 136.
4/	"	Nr.5.	/jūlijā 1918.g./	Lpp. 171.
5/	"	Nr.9.	/novembrī 1918.g./	Lpp.302.

vienošanos savienībā vairāk reižu kustināts, bet bez sekmēm: savienību nodibināt valdība neatļāva.^{1/}

Kā pagaidu savienības latviešu kooperatīviem esot noderējušas muižnieku organizācijas:^{2/}

1/ Kurzemē Zemkopības un lauku rūpniecības veicināšanas biedrība Liepājā, kas vēlāk uz jaunu statutu pamata pārorganizējās par Lauksaimnieku patērētāju biedrību Liepājā /Konsumverein der Landwirte in Libau/, 2/ "Pašpalīdzība" Vidzemē. Šīs biedrības nodibinājušās tai pašā laikā, kad uz laukiem sākušas dibināties pirmās latviešu patērētāju biedrības, proti, Liepājas biedrība, dibināta 1888. gadā, un "Pašpalīdzība" - 1893.g. Šīs biedrības apgādājušas saviem biedriem mākslīgus mēslus, mašīnas, dzelzi, sēklas un dažādas citas preces. Šādas preces no šīm biedrībām tad arī pirkušas daudzas latviešu lauku patērētāju biedrības un citi kooperatīvi, kas latviešu biedrības vedis pie apziņas, ka tām jārada savs apvienojošs centrs. Liepājas biedrības apgrozījums strauji audzis, ko lielā mērā veicinājušas arī latviešu patērētāju biedrības, bet kas tām arī dārgi maksājis, kas redzams no šādiem skaitļiem:

Gads	Apgrozījums Rubļos	Dividendes %	Prēmijas uz iepirkumiem %
1888.	336000	26	4,36
1889.	498000	14	5
1890.	573000	20	5,3
1891.	598000	14,75	4,4
1892.	699000	14,25	4,5
1893.	811000	10,16	4,4
1894.	798000	10,54	4,06
1898	1076000	-	-

1/ E.I.Laurson. Koop. v latiškrom kraje do velikoi jevropeiskoi voini. Lpp. 15. 2/ Turpat. Lpp.20-22.

"Pašpalīdzībai" apgrozījums 1898. gadā bijis Rbļ. 495519.-^{1/}

Tikai sākot ar 1906. gadu, šīs muižnieku organizācijas atvieto latviešu savienības: Rīgas Latviešu Lauksaimniecības Centrālbiedrība un Latviešu Lauksaimnieku Ekonomiskā Sabiedrība.^{2/} Bet tās nebija patērētāju biedrību savienības un nevarēja apmierināt patērētāju biedrību vajadzības, ne arī par tām interesējās, lai gan dažas lauku patērētāju biedrības viņās arī iestājās par biedriem.

Par patērētāju biedrību apvienošanos, galvenā kārtā, lai noorganizētu preču iepirkšanas centru, bet arī, lai apmierinātu citas vajadzības, kā iekārtotu patērētāju biedrībām piemērotu grāmatvedību, noorganizētu revīzijas u.t.t., lēma jau pirmās latviešu patērētāju biedrību delegātu sapulces, no kurām pati pirmā sanāca Rīgā 1897.g. 20. jūnijā. Tā saucās "I Baltijas pārtikas biedrību sapulce", un viņā piedalījās 21 delegāts no 13 biedrībām, starp tiem Reinis Kaudzīts no Vecpiebalgas, Jānis Purapuķe no Skrīveriem un Bisenieks no Jelgavas lauksaimniecības biedrības; bez tam no Pēterburgas Viskrievu pārtikas biedrības Nikolajs Reitlingers. Sapulce ievēl komisiju no 3 locekļiem, kurai jāievāc ziņas no patērētāju biedrībām par apgādājamo preču daudzumiem un uz to pamata piedāvājumi no fabrikām un tirdzniecības firmām, pēc kam jāsasauc otra patērētāju biedrību delegātu sapulce, jāizstrādā tās pro-

1/ E.I.Laurson. Kooperacija v Latišskom kraje do Veļikoi Jevropeiskoi voini. Lpp. 21.

2/ Turpat. Lpp. 22.

gramma, kā arī projekts turpmākai kopīgai darbībai, t.i. apvienošanās projekts. Komisija ievēl Bisenieku, Purapuķi un Kalniņu no Tukuma.^{1/}

Otra, saukta "Savienoto Pārtikas Biedrību Sapulce", sanāk Rīgā, tā paša 1897. gada 14. septembrī. Tanī piedalās 25 delegāti no 19 biedrībām. Šī sapulce ievēl komiteju līdz 30. aprīlim 1898.g., kuraī noteic atalgojumu pa 10 rubļu no katras apvienotās biedrības. Komiteja ievēl no agrākiem Bisenieku un Kalniņu un G.Vulfu no Bolderājas. Komitejai jāizstrādā savienības statūti un jākārtu tālāk kopīga preču apgādāšanas lieta.^{2/} Tālāko sakaru veidošanās gaitu starp latviešu patērētāju biedrībām "Līdumnieks" attēlo šādi:^{3/} Patērētāju biedrību delegātu sapulces ievēlētā komiteja top par pastāvīgu "Baltijas savienoto pārtikas biedrību komiteju". Nākošās patērētāju biedrību delegātu sapulces notiek 1898.g. 26. aprīlī Rīgā un tā paša gada 28. decembrī Tukumā, 1900.g. 16. jūnijā Rīgā un pēdējā 1901.g. 18. oktobrī Rīgā. Visas tās atzīst apvienošanās nepieciešamību, bet valdība savienību nodibināt neatļauj.

Tā kā tikt pie savas savienības mūsu patērētāju biedrības nevarēja cerēt, tad uz komitejas ieteikšanu kādas 12 patērētāju biedrības iestājās tikko nodibinātajā "Lieltirdzniecības kooperācijas biedrībā" Pēterburgā. Bet tā attīstījās gausi un tāluma dēļ nevarēja izpildīt mūsu patērētāju biedrību prasības.

1/ "Līdumnieka" kooperācijas rakstā, Rīgas kooperatoru biedrības izdoti. IV krājums. Lpp. 88-89.

2/ Turpat. IV krājums. Lpp. 90-91.

3/ Turpat. I krājums. Lpp. 14-15.

Pēdējo sēdi komiteja noturēja 20. aprīlī 1904.g. Savā pastāvēšanas laikā tā pūlējusies vienot patērētāju biedrības mazākais uz kopīgu preču iepirkšanu, bet arī tas nav izdevies. Saņemdamā no biedrībām ik gadus kārtīgus pabalstus, komiteja izdevusi pirmās latviešu grāmatas par patērētāju biedrībām: "Pārtikas biedrības" I un II burtnīcu un "Lieltirdzniecības kooperācijas biedrības statūti".

Tad delegātu sapulci patērētāju biedrības notur 1907.g. 17. un 18. februārī Bolderājas-Daugavgrīvas patērētāju biedrības telpās. Šī sapulce ievēl "pagaidu birojā" F.Krūmiņu, A.Puriņu un M.Afanasjevu. Pagaidu birojam uzdots rūpēties par vietējās kooperatīvo biedrību savienības nodibināšanu. Bet pagaidu biroja izstrādātos statūtus, kas parakstīti no 14 patērētāju un vienas lauksaimniecības biedrības priekšstāvjiem, iekšlietu ministrija neapstiprināja.

Tad daži kooperācijas draugi, pagaidu biroja uzmudināti un pabalstīti, nodibināja R ī g a s k o o p e r ā t o r u b i e d r ī b u, kuŗas statūti reģistrēti 19. decembrī 1908.g. Tās uzdevums bija kooperācijas veicināšana, un viņā varēja iestāties arī juridiskas personas ar saviem priekšstāvjiem. Bet biedrības dibinātāju nolūks bija, lai biedrība izveidotos par kooperatīvu idejisku savienību, tādēļ jau organizēšanās sapulcē 1909.g. 31. martā ievēlēti pārvaldes organos vienīgi kooperatīvu vai citu sabiedrisku organizāciju priekšstāvji: "par valdes locekļiem: IV Rīgas Savstarpīgās Kreditbiedrības padomes priekšnieks zv.adv. Arv. Bergs /priekšnieks/,"

Bolderājas-Daugavgrīvas pārtikas biedrības uzraugu padomes priekšnieks A.Puriņš /rakstvedis/ un tirgotājs P.Ozoliņš /kasieris/, kuŗa vietā vēlāk ievēlēja pagaidām Rīgas tirgotāju un rūpnieku krājaizdevu sabiedrības kasieri un grāmatvedi D.Upīti. Par padomes locekļiem ievēlēja šādus 7 kungus: Lauku krājaizdevu un rūpniecības sabiedrību Pēterburgas komitejas locekli zv.adv. G.Ķempeli /priekšnieks/, Jonatana biedrības priekšnieku V.Gudži, Mīlgrāvja Pārtikas biedrības pilnvarnieku skolotāju J.Cīci, patērētāju biedrības "Kooperācija" valdes priekšnieku V.Kviesīti, Priekules Pārtikas biedrības valdes locekli Ž.Sproģi un Tirdzniecības un rūpniecības sabiedrības "Amplus" pilnvarnieku H.Asaru. Revīzijas komisijā iecēla: Baltijas Lauksaimnieku biedrības priekšnieku H.Enzeliņu, Cēsu-Araišu Lauksaimniecības biedrības valdes locekli P.Vidiņu un Smiltenes pārtikas biedrības priekšnieku D.Nodievu."^{1/}

Biedrības līdzekļi bija paredzēti: a/ no biedru iestāšanās naudām - 1 rubļa, b/ kārtējiem gada maksājumiem - 3 rubļiem, c/ ieņēmumiem no priekšlasījumiem un literāriskiem izdevumiem, d/ ienākumiem no biedrības īpašumiem, e/ biedru un privātu personu ziedojumiem, f/ biedrības nodaļu maksājumiem."^{2/}

Neskatoties uz to, ka visi paredzētie ienākumi neko lielu nesolīja, Kooperātoru biedrība sāka diezgan rosīgu kooperācijas veicināšanas darbu, kas redzams no pārskata par pirmo pusotra gada darbību -

1/ "Līdumnieka" kooperācijas raksti, izdoti no Rīgas Kooperātoru biedrības . I krājums. Lpp. 61.

2/ Turpat.

no dibināšanas /dibinātāju sapulce 11. janvārī 1909. g., organizēšanās sapulce 31. martā 1909.g./ līdz 1910. gada 1. septembrim:^{1/} sarīkoti 16 priekšlasījumi, izdarītas 7 revīzijas uz kooperatīvu pieprasījumiem /pirmie revidenti bijuši J.Rušķevics un A. Puriņš/, juridiski padomi un aizrādījumi kooperatīvu lietās sniegti /no zv.adv. A.Berga un A.Puriņa, kā arī padomes sēdēs/ 92 interesentiem, 46 patērētāju biedrībām izsūtītas anketas, cirkulāri un ziņojumi kooperatīviem, veicinātājiem un biedriem izsūtīti 7 numuri, kopā 1376 eksemplāros, izsūtīta korespondence 248, saņemta 195, izdots kalendars "Līdumnieks" ar kooperācijas rakstu krājumu pielikumā, izstrādāti un nosūtīti pēc piederības Patērētāju biedrību Rīgas savienības statūti, izgādāti statūti Rīgas Patērētāju biedrībai, izdotas patērētāju biedrībām piemērotas grāmatvedības grāmatas - preču dienas listes un mēneša pārskati preču kontrolei un amerikāniskais žurnāls, kā arī turpināta pagaidu biroja sāktā patērētāju kooperatīvu preču iepirkumu apvienošana uz bonifikācijas pamatiem, pēc kuņiem firmas maksāja pēc līguma ar biroju tā saucamos bonusus, ja iepirkumu kopsumma gada laikā sasniedza noteiktu summu, pie kam bonusu lielums procentos no iepirkumu summas palielinājās, ja iepirkumu summa palielinājās noteiktā samērā.

Šādu bonusu Rīgas Kooperātoru biedrība pavisam saņēmusi:^{2/}

1/ "Līdumnieka" kooperācijas raksti, izdoti no Rīgas Kooperātoru biedrības. II krājums. Lpp.111-120.

2/ Tas pats. V krājums. Lpp. 93.

1909.g. no "pagaidu biroja" par 1908.g.	Rbļ.	378,59
	par 1909.g.	" 204,17
1910.g.	"	250,33
1911.g.	"	270,16
1912.g.	"	174,50

K o p ā Rbļ. 1277,75

Izmaksāts biedrībām:

1909.g.	Rbļ.	165,27
1911.g.	"	42,84

K o p ā Rbļ. 208,11

17. janvāra /1910.g./ pilnā sapulcē lemts:^{1/}

"Biroja ierīkošanai lūgt patērētāju' biedrības un lauksaimniecības konzuma veikalus atvēlēt tekošā gadā pusi no pienākošiem bonusiem /par kopīgi iepirktām precēm/ un, ja iespējams, arī citus līdzekļus kopējā biroja ierīkošanai un uzturēšanai /kas izmaksātu ap 200 rbļ. gadā/. Tāpat arī lūgt mūsu krājaizdevu kases un kredītiestādes ziedot līdzekļus tam pašam nolūkam."

Šo lēmumu biedrība nav varējusi izpildīt.

No pārskata par 1909.gadu redzams, ka biedrība palikusi parādā par kalendara "Līdumnieks" iespiešanu 400 rubļu, tādēļ piezīmēts: "tā kā izdevumi pārnieguši ienākumus, tad no bonusiem par 1909.g. /204 rbļ. 17 kap./ biedrībām par labu neko nav iespējams atskaitīt." ^{2/}

Līdzīgas likstas ir bijušas arī turpmāk, jo, kā redzējām no pievestajiem skaitļiem, no saņemta-

1/ "Līdumnieka" kooperācijas raksti. II krāj. Lpp.114.

2/ Turpat.

II krāj. Lpp.113.

jiem bonusiem biedrībām ir atmaksāta tikko 1/6 daļa. Protams, ka patērētāju biedrībām nevarēja būt liela interese uz tādiem pamatiem turpināt kopiepirkšanu.

Rīgas kooperātoru biedrības mērķis gan bija kooperācijas veicināšana vispārīgi, nenorobežojoties ar kādu vienu veidu, un "Līdumniekā" arī ir ziņas un raksti kā par patērētāju biedrībām, tā arī par lauksaimniecības biedrībām, krājaizdevu sabiedrībām un piensaimnieku sabiedrībām jeb kopmoderniecībām, kā tās toreiz sauca, bet pakāpeniski viņas praktika izveidojās tā, ka viņa pārgāja galvenā kārtā uz patērētāju kooperācijas veicināšanu. Par lauksaimniecības un piensaimniecības kooperatīviem jau interesējās agrāk nodibinātā Rīgas Lauksaimniecības Centrālbiedrība,^{1/} krājaizdevu sabiedrības bija nolēmušas dibināt savu savienību, un sīkkredīta iestāžu kongress, kas noturēts Rīgā, 1910.g. 21.martā,^{2/} izteicies pret piesliešanos Rīgas kooperātoru biedrībai.^{3/} Koncentrējot savu darbību galvenā kārtā uz patērētāju kooperāciju, Rīgas kooperātoru biedrība daudz bija darījusi viņu darbības un stāvokļa uzlabošanai ar piemērotu grāmatvedības un preču kontroles formu izdošanu, kas drīz tika ievestas gandrīz visās toreiz pastāvošās Latvijas patērētāju biedrībās, un kooperatīvu revīzijām.^{4/} Bet ar galvenā mērķa sasniegšanu - patērētāju biedrību apvienošanu uz saimnieciskiem pamatiem, tik viegli nevei-

1/ Skat. lpp. 21.

2/ "Līdumnieka" kooperācijas raksti. II krāj.Lpp.47.

3/ Turpat. Lpp. 119.

4/ Turpat. V krājums. Lpp.86.

cās, jo, kā jau agrāk teikts, valdība savienības statūtus neapstiprināja. Bet biedrība no nodoma neatkāpās. Tika cilāts projekts panākt Maskavas Patērētāju Biedrību Savienības nodaļas vai agentūras atvēršanu Rīgā, bet arī no tā nekas neiznāca, tāpat kā nekāda labuma mūsu patērētāju biedrībām nebija no iestāšanās Pēterburgas Kooperatīvās Kopiepirkšanās Biedrībā.^{1/} Tad 1910.g. 28. novembra pilnā sapulcē Puriņš ieteic dibināt patstāvīgu patērētāju biedrību, "kas apvienotu mūsu biedrības un darbotos sakarā kā ar Maskavas savienību, tā ar citām vietējām kooperatīvām lieliepirkšanas biedrībām, kā piem. Rīgas Lauksaimn. Centrālbiedrības Konzuma biedrību un Baltijas Lauks. biedrību Valmierā. Sapulce uzdod valdei tai ziņā tūlīt spert soļus un tādu centrālu patērētāju biedrību nodibināt."^{2/}

Bet arī te pirmie soļi neizdodas. Ir gan nodibināta R ī g a s E k o n o m i s k ā b i e d r ī b a, kuŗas organizācijas sapulce notiek 6.martā 1911.g. Šī biedrība domāta savienības vietā, bet darbību nemaz neuzsāk. Redzēdama patērētāju biedrību vienaldzību apvienošanās lietā, Rīgas kooperātoru biedrība uz laiku atmet domas par patstāvīgas savienības nodibināšanu un sāk atkal ieteikt pievienoties Maskavas Patērētāju Biedrību Savienībai,^{3/} kas īsti strauji attīstījās. /Maskavas Patērētāju Biedrību Savienība nodibināta 1898. gadā^{4/} un 1899.g. - pirma-

1/ "Līdumnieka" kooperācijas raksti. III krāj. Lpp.60

2/ Turpat. Lpp. 61.

3/ Turpat. IV krājums. Lpp.95.

4/ Сборник практических указаний для учредителя и
руководителя потребительных обществ. Издание Мос-
ковсково Союза Потребительных Обществ. Москва, 1916.
Lpp.449.

jā darbības gadā apvienojusi 37, bet 1909.g. 294 un 1914.g. 1260 patērētāju biedrību.^{1/}

Bet tad 1913.g. 16. aprīļa sapulcē /kuņā biedrības valdē ievēl Z.Meierovicu, kas vēlāk bija neatkarīgās Latvijas pirmais ārlietu ministrs/ atkal nolemj izstrādāt savienības statūtus un cer, ka šoreiz tos apstiprinās.^{2/} Ciešāku sakaru un kooperācijas idejas propagandas nolūkos Rīgas kooperātoru biedrība, sākot ar 1913.g. novembri, izdod mēnešrakstu "Kooperātors". 1914.g. 2. febr. pilnā sapulcē pieņem savienības statūtu projektu,^{3/} kas iepriekš bijis piesūtīts visām patērētāju biedrībām, lai biedrību valdes ar to iepazītos.^{4/} Tomēr tagad uz savienības statūtu apstiprināšanu vairs negaida, bet nodibina uz patērētāju biedrību normālstatūtu pamata Rīgas Apvienoto Patērētāju Biedrību, kuņā uzņems par biedriem tikai kooperatīvus. Bet, kamēr tā vēl nav noorganizēta, preču iepirkšanu patērētāju biedrībām nolemj sākt Rīgas kooperātoru biedrība, pieņemot iepircēju.^{5/}

Rīgas Apvienoto Patērētāju Biedrības statūti apstiprināti 14. aprīlī 1914.g.^{6/} Tā paša mēneša 20. dienā notiek R.A.P.B. organizācijas sapulce, kuņā piedalās 8 biedrības ar saviem priekšstāvjiem. No-

-
- 1/ Сборник практических указаний для учредителя и
руководителя потребительных обществ. Лпп.453.
2/ "Līdumnieka" kooperācijas raksti. V krājums.Lpp.90.
3/ "Kooperātors" 1914.g. Nr.2. Лпп.32.
4/ "Kooperātors" 1914.g. Nr.1. Лпп. 1.
5/ "Kooperātors" 1914.g. Nr.3. Лпп.46.
6/ "Kooperātors" 1914.g. Nr.5. Лпп.65.

lemj pieņemt no Rīgas kooperātoru biedrības visus izdevumus, kas izdarīti savienības lietā.^{1/}

"Kooperatora" 1914.g. jūlija numurā uzskaitītas 18 biedrības, kas iestājušās R.A.P.biedrībā, t.i. 17 patērētāju biedrības un Rīgas kooperātoru biedrība.^{2/} R.A.P.B. turpina darbību arī pēc kara sākšanās, līdz jūnijam 1915.g., kad līdz ar Rīgas kooperātoru biedrību evakuējas uz Maskavu. Pēdējais "Kooperatora" numurs iznāk 1915.g. maijā. Tur redzams, ka R.A.P.biedrībā iestājušās pavisam 32 biedrības.^{3/}

Apgrozījums R.A.P.biedrībai bijis:

1914.g. /no 20.V - 31.XII/	Rbļ.	122923 ^{4/}
1915.g. par 3 mēnešiem	"	61215 ^{5/}

Pēc gada pārskata par 1914. gadu uz 1.I.1915. gadu ir:^{6/}

Preču krājums	Rbļ.	2646	37,3%	no bil. kopsum.
Debitori	"	3283	46,2%	- " -
Dalības naudas citās iestādēs	"	150	2,1%	- " -
Bilances kopsumma	"	7093		
Dalības naudu kapitāls	"	1061	14,9%	- " -
Iestāšanās naudu kapitāls	"	14	0,2%	- " -
Tīra peļņa	"	144	2,0%	- " -

Peļņas procents no 1914.g. apgrozījuma /pārdotām precēm/ ir tikai 0,1%.

-
1/ "Kooperators" 1914.g. Nr.5.	Lpp.83.
2/ "Kooperators" 1914.g. Nr.7.	Lpp.115.
3/ "Kooperators" 1915.g. Nr.5.	Lpp.72.
4/ "Kooperators" 1915.g. Nr.3.	Lpp.43.
5/ "Kooperators" 1915.g. Nr.5.	Lpp.72.
6/ "Kooperators" 1915.g. Nr.3.	Lpp.45.

Līdz ar evakuāciju Rīgas kooperātoru biedrība un Rīgas apvienoto patērētāju biedrība savu darbību izbeidza un pēc kara to vairs neatjaunoja. Viņu vietu ieņēma sabiedrība "Konzums" pie Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrības un pie šīs sabiedrības nodibinātā Centrālā patērētāju biedrība, kas darbību nepārtrauca pa visu kara laiku, pārceļoties no Rīgas uz Valku. Šīs organizācijas, Rīgā vēl darbojoties Rīgas apvienoto patērētāju biedrībai, sāka pārņemt tās darbu. Sabiedrība "Konzums" ar Centrālo patērētāju biedrību vēlāk pārveidojās par Centrālo savienību "Konzums", kas 1918. gadā izdeva žurnālu "Savienība". Tur ievietots plašs vēsturisks apskats par Sabiedrības "Konzums" izveidošanos un pārveidošanos, kur nupat minētā pārņemšana attēlota šādi:

" Patērētāju biedrību apvienošanas doma pastāvīgi tiek kustināta Rīgas kooperatīvu biedrībā /domāta Rīgas kooperātoru biedrība/, kuņā piedalās vienu laiku arī "Konzuma" darbinieki. Tur tiek nolemts dibināt Apvienoto patērētāju biedrību, kuņā par biedriem būtu vienīgi biedrības. Tā kā jaunās biedrības vadība netaktiski sāk izturēties pret "Konzumu" un viņa nodomiem, tad rodas konflikts, kuņš noved pie domas, ka jādibina pie "Konzuma" "Centrālā Patērētāju Biedrība", kuņa veidotu "Konzuma" tirdzniecību ar patērētāju priekšmetiem, ar kuņiem "Konzums" kā lauksaimnieciska sabiedrība nevarēja tirgoties, kā arī apvienotu patērētāju biedrības "Konzuma" biedrenes. Šī doma noved "Konzumu" 19. augustā 1913.g. pie lēmuma organizēt

pie "Konzuma" Centrālo patērētāju biedrību, par ku-
ņas biedriem būtu vienīgi "Konzuma" biedri. Revī-
zijas komisija gan aizrāda, ka par biedriem varētu
uzņemt vienīgi kooperatīvus, tomēr pilna sapulce
nolemj, ka par biedriem var būt tiklab "Konzuma"
privātie biedri, kā arī biedrības - biedrenes ..."^{1/}

Te vēsturiska apskata autors kļūdījies. Rī-
gas apvienoto patērētāju biedrības statūti, kā re-
dzējam,^{2/} apstiprināti tikai 14. aprīlī 1914.g.,
tā kā viņas vadība nevarēja netaktiski izturēties
pret "Konzumu" jau pirms 1913.g. 14. augusta, kad
pieņemts lēmums organizēt Centrālo patērētāju bied-
rību.

Krievu un latviešu valodās iespiestajos Centrā-
lās patērētāju biedrības statūtos ir atzīme: "Centrā-
lās patērētāju biedrības nodibināšanu uz šo normāl-
statūtu pamata "atļauju". Rīgā, 15.novembrī 1913.g.
Vidzemes gubernātors Zvegincevs."

Centrālā patērētāju biedrība ir viena no pir-
majām biedrībām, pēc kārtas trešā, kas iestājusies
Rīgas apvienoto patērētāju biedrībā.^{3/} Bet jau
"Konzuma" 1913.g. 24.novembra pilnā sapulcē "tiek
apstiprināta un formulēta Centrālās Patērētāju
biedrības" pastāvēšana blakus "Konzumam".

"Tālākā "Konzuma" darbība norisinās formeli
divās biedrībās: Sabiedrībā "Konzums" un Centrālajā
Patērētāju biedrībā, bet faktiski abu šo organizā-
ciju dzīve visā kopībā ir tikai vienas pašas organi-

1/ "Savienība" Nr.4. /Jūnijs 1918.g./. Lpp.133.

2/ Skat. lpp. 29.

3/ "Kooperātors" 1914.g. /Jūlija/. Lpp.115.

zācijas dzīve. Tamdēļ arī pie apgrozījuma un citu skaitļu aplūkošanas pievedīsim kopsomas par abām organizācijām."^{1/} Tālāk tiek formēta Kopdarbības nodaļa kopīgi ar Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrību. To apstiprina 1914.g. pilna sapulce.^{2/} "Kopdarbības nodaļa pie Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrības saziņā ar "Konzumu" uzsāk plašākus biedrību apkalpošanas un iekārtošanas darbus... Negaidīti uznāk 1914.gada 18. jūlijs: iesākas lielais pasaules karš..."^{3/}

Tā tad tiek pārņemta arī Rīgas kooperātoru biedrības darbība, un tas notiek jau pirms kara sākšanās. Pēc Rīgas kooperātoru biedrības un Rīgas apvienoto patērētāju biedrības darbības pārtraukšanas 1915.g. vasarā, kas faktiski bija šo organizāciju darbības izbeigšana, sabiedrība "Konzums" ar Centrālo patērētāju biedrību paliek vienīgā Latvijas patērētāju biedrību apvienotāja. 1917.g. tiek izstrādāts projekts, ka sabiedrība "Konzums" un Centrālā patērētāju biedrība sakausējama vienā - Centrālā savienībā "Konzums". Savienības statūtus registrē 1917.g. 13. decembrī Rīgas apgabaltiesā.^{4/}

Šī nu ir tā organizācija, kas apvienoja lielāko daļu Latvijas patērētāju biedrību arī pēc kara - neatkarīgās Latvijas valstī. Pēc "Savienībā" ievietotā vēsturiskā apskata "Konzuma" vēsture iedalās 3 posmos: 1/ 1907.-1910.g. Konzumveikals pie Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrības. Darbojas uz

1/ "Savienība" Nr.4. /jūnijs 1918.g./. Lpp.133.

2/ Turpat. Lpp. 134.

3/ "Savienība" Nr.5. /jūlijs 1918.g./. Lpp.167.

4/ Turpat. Lpp. 170.

Centrālbiedrības pilnas sapulces apstiprinātu instrukciju pamata.^{1/} 2/ 1911.-1917.g. Sabiedrība "Konzums" pie Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrības. Darbojas kā patstāvīga organizācija uz statūtu pamata, kas apstiprināti no zemes ierīcības un zemkopības virspārvaldnieka biedra A.Polenova 1910.g. 11. augustā.^{2/} Kā jau redzējām, vēlāk šī sabiedrība darbojās kopā ar Centrālo patērētāju biedrību. 3/1918.-1937.g. Centrālā savienība "Konzums", kuŗš posms izbeidzas ar C.S."Konzums" pāriešanu Centrālā savienībā "Turība".

Svarīgākās ziņas par Konzumveikala un Sabiedrības "Konzuma" darbību pēc "Savienībā" sniegtā pārskata ir šādas, aprēķinot attiecīgos procentus:^{3/}

Gads	1907. 1910. 1913. 1917			
	l o o o r u b l u			
Preces	4,8	88,6	189,3	690,6
Debitori	10,2	167,8	278,6	471,2
Īpašumi un uzņēmumi	-	48,3	102,6	150,8
Filiāles	-	73,3	237,1	342,3
Bilance	50,0	421,6	898,2	2851,2
Rīcības kapitāls	4,9	36,5	147,3	151,1
Rezerves u.c.kapitāli	0,4	2,2	16,5	317,3
Divid.un iepriekš.g.peļņas atl.	-	3,1	0,8	23,0
Tīra peļņa	3,1	7,3	19,4	42,0
Pārdotas preces	160,0	573,6	1033,4	6887,2
	procentos no bilances			
Preces	9,6	21,1	21,1	24,2
Debitori	20,4	40,0	31,0	16,5
Īpašumi un uzņēmumi	-	11,5	11,4	5,3
Filiāles	-	17,5	26,4	12,0
Rīcības kapitāls	9,8	8,7	16,4	5,3
Rezerves u.c.kapitāli	0,8	0,5	1,8	11,1
Divid.un iepri.g.nesad.peļņa	-	0,7	0,1	0,8
Tīra peļņa	6,2	1,7	2,2	1,5
	procentos no apgrozījuma			
Tīra peļņa	1,9	1,3	1,9	0,6

1/ Savienība Nr.1. /1918.marts/. Lpp.15.

2/Sab. "Konzum" pie Rīgas lauks.centrbiedr.statūti. Rakstos iespiesti J.Ozoliņa tipografijā,Cēsīs.

3/ "Savienība" Nr.6. /1918.g.augusts/. Lpp.201.-203.

Pēc šiem skaitļiem tomēr grūti spriest par īsto stāvokli un attīstības gaitu, sevišķi par 1917. gadu, jo kara laikā valūta sāka stipri krist.

Par biedru skaita kustību Sabiedrībā "Konzums" minētais vēsturiskais apskats ziņas nesniedz. Ir tikai ziņas par I perioda - Konzumveikala biedru skaita kustību:^{1/}

G a d s	1907.	1908.	1909.	1910.
Biedrību	49	59	68	74
Biedru-veicinātāju un privātbiedru	-	9	23	88
Kopā:	49	68	91	162

Kā zināms, privāti biedri palika arī Sabiedrībā "Konzums", un, tikai pārejot uz savienības statūtiem, tie tiek izslēgti.^{2/} Uz 1.janvāri 1918.g., pārvērtoties par savienību, par biedriem skaitījušies:^{3/}

lauksaimniecības biedrības	77
kopmoderniecības	13
krājaizdevu sabiedrības	18
patērētāju biedrības	17
Kopā:	125
privātpersonas	185
kopā biedru	310

Par mūsu patērētāju biedrību apvienotāju tā tad izveidojās jaukta tipa savienība, kas apvieno dažāda veida kooperatīvus. Bet reizē nodibinās Rī-

1/ "Savienība" Nr.2. /1918.g. aprīlis/ Lpp.50.
 2/ "Savienība" Nr.5. /1918.g. jūlijs/ Lpp.170.
 3/ "Savienība" Nr.6. /1918.g. augusts/ Lpp.204.

gā, 1917.g. aprīlī, tīra tipa - Latvijas patērētāju biedrību savienība, kas 1918.g. apvieno 17 Rīgas patērētāju biedrību ar biedru kopskaitu 12785, kuŗu tirdznieciskā darbība norit 34 veikalos ar 26 ceptuvēm. Veikali izdala ap 50000 cilvēkiem pārtikas produktus pret kartiņām. Kopīgais veikalu apgrozījums mēnesī ap 400000 rub. Pie savienības darbojas juridiskais birojs un sekretariāts.^{1/} Bet šī savienība ieskata sevi par strādnieku patērētāju biedrību apvienotāju, kam jā rūpējas par strādniecības kooperatīviem.^{2/}

Kā redzams no minētiem skaitļiem, par Konzumveikala un Sabiedrības "Konzums" darbību un stāvokli, tad nevar teikt, ka stāvoklis būtu spīdošs: darbība gan ir strauji izpletusies, bet uz svešu līdzekļu rēķina: pašu līdzekļi arī normālos laikos /1913.g./ tikko sasniedz 20% no bilances kopsummas. Peļņas procents no apgrozījuma mazs. Vēsturiskā apskata autors saka, ka "Konzuma" tīra peļņa nekad neesot bijusi uzpūsta, bet arvien bijusi kā tīrs atlikums pēc visu zaudējumu un prasību nodrošināšanas.^{3/} Bet tā jau vispārīgi tīru peļņu saprot.

Drīz pēc Latvijas valsts nodibināšanas viņas teritorijas lielāko daļu līdz ar galvas pilsētu iekārto lielinieki, kas nodibina savu "padomju valdību" ar Stučku priekšgalā. Šī valdība centās visu nacionalizēt un vērtības, kas kooperatīviem no kara postījumiem vēl pāri bija palikušas, pa lielākai da-

1/ "Savienība" Nr.2. /Aprīlis 1918.g./ Lpp.51.
2/ "Savienība" Nr.10./Decembris 1918.g./ Lpp.333.
3/ "Savienība" Nr.6. /Augusts 1918.g./ Lpp.201.

ļai tika izsaimniekotas. "Centrālās Savienības "Konzums" ziņojumos", ko 1919. gadā izdod agrākās "Savienības" vietā, par to rakstīts:

"Rīgas veikals un galvenais kantoris darbojās, cik nu tas bija iespējams, līdz 13. februārim, kad tika no lielinieku valdības izdots dekrets par kooperatīviem, ar kuŗu tika pārtraukta mūsu un citu kooperatīvu darbība un visa mūsu manta, kā nauda, preces, nami un c., nodoti Latvijas patērētāju biedrību savienībai, kas tika pārdēvēta par Latvijas centrālo proletārisko kooperatīvu savienību. Pēdējā arī nekavējās sagrābt visu, kas vien grābjams, savā rokā, pie kam mūsu darbinieki tika atstādināti, pa daļai piespiesti pie lielinieku darba. Visa Proletārisko kooperatīvu savienības darbība pastāvēja no sagrābto mantu /jeb, kā toreiz teica, "saražoto mantu"/ izdalīšanas lielinieku organizācijām, pie kam lielākā daļa tika izdota uz "kredīta". Daļa no precēm tika marta beigās un aprīļa sākumā izvesta uz Rēzekni un Iekškrīeviju. Tādā kārtā mūsu noliktavas tika iztukšotas gandrīz galīgi. Rīgas noliktavās palika tikai mazākejošas preces. Arī daļa kantoŗa inventāra tika izlaupīta un izvazāta. Nodaļās šis un tas ir atlicies, par ko tiek vesti aprēķini un izdarīti nokārtojumi."^{1/}

Par to pašu rakstīts Latvijas strādnieku kooperatīvu savienības gada grāmatā šādi:

"Latvijas padomju valdība izdod dekretu par kooperācijas nacionalizēšanu 25. februārī 1919.gadā.

1/ "C.S."Konzums" Ziņojumi" Nr.1./20.VIII.1919.g./
Lpp.2.

Neskatoties uz kooperātoru protestu, neskatoties uz tālredzīgāko strādnieku darbinieku ierunām, komunisti konzekventi izveda kooperācijas nacionalizēšanu. Latvijas patērētāju biedrību savienība tika nacionalizēta un pārdēvēta par Latvijas proletārisko kooperatīvu centrālo savienību.

"Konzums" un citas centrālās organizācijas tika tai pievienotas. Biedrības tika tāpat likvidētas un atstāts viens "Produkts", kurā apvienoja pārējās un kas strādāja kā izdalīšanas punkti. Bet komunisti bija savus spēkus pārtaksējuši, Padomju valdībai no Latvijas bija jāaiziet. Aizejot tā atstāja vārda pilnā nozīmē tuksnesi. Kas bija palicis no krievu kaņaspēka, to bija nolikvidējuši vācieši, kas vēl no tiem bija atlicis, to nacionalizēja komunisti. Atlika Proletāriskā savienība un "Produkts". Bet kā tas vienmēr mēdz būt, vienai varai aizejot un otrai ienākot, pa starplaiku visādi tumši elementi mēģināja iedzīvoties. Tie demolēja "Produkta" veikalus. Palīdzības nebija nekur. Pirmie ienācēji bija vācieši un redzēja strādnieku biedrībā tik savu pretinieku. Tie bez saudzības izrēķinājās ar strādnieku organizācijām, neprasīdami, vai te vairs bija komunisti vai nē. Tā cieta visvairāk strādnieku kooperācija, tās aprindas, kas pašas bija pretim komunistiskām metodēm. Un tā visa kooperācija, no viena gala līdz otram, bija sagrauta. Nacionalizētās biedrības nāca un atprasīja savu mantu. Pāris vecāko strādnieku biedrību darbinieku ar dzīvības briesmām vāca kopā atlikušo un uzsāka darbību. Nacionalizētās biedrības uzsāka

no jauna savu darbību. Atjaunoja 1919. gada jūlijā arī "Konzums" savu darbību. Postaža bija kooperācijā, bet līdz ar kooperāciju arī tāds pat sabrukums bija arī visā ekonomiskajā dzīvē. Un uz veciem gruvešiem sākās jauna dzīve." ^{1/}

Īsti dzīves atjaunošana Latvijā varēja sākties tikai pēc zemes atbrīvošanas no lieliniekiem un tā sauktiem "bermontiešiem" - pareizāki, vācu kaņaspēka atliekām. Te nu atvērās plašs darbalauks patērētāju kooperācijai, un patērētāju kooperatīvi arī patiešām sāka nodibināties lielā skaitā. Latvijas valsts statistiku nostādīja priekšzīmīgi, kādēļ tagad par kooperatīviem ir pilnīgas ziņas. Pēc Valsts statistiskās pārvaldes sakopotiem un apstrādātiem datiem tās publicētas Latvijas kooperācijas gada grāmatā, kādu, sākot ar 1923.g., ikgadus izdod Latvijas kooperatīvu kongresu padome. Latvijas patērētāju kooperatīvu attīstības gājiens pēc šīm ziņām ir šāds:

Nodibinātas un likvidētas patērētāju biedrības no 1919.g. līdz 1934. gadam: ^{2/}

Nodibinātas	757	
Likvidētas	278	
Maksātnespējīgas	41	
Nedarbojas un nav likvidētas .	246	565
<hr/>		
Darbojas	192	

Darbojošos patērētāju biedrību procents
no nodibināto skaita 25,4%.

1/ Latvijas patērētāju gada grāmata 1921.gadam. Latvijas strādnieku kooperatīvu savienības izdev.Lpp.

2/ Latv.koop.gada grāmata. XIV gads. Lpp.3.

Nodibinātajās patērētāju biedrībās ir ieskaitītas arī tās, kas darbojās jau pirms kara jeb pirms Latvijas valsts nodibināšanas un pēc kara savu darbību īstenībā ir tikai atjaunojušas, jo arī tām vajadzēja registrēt savus statūtus Latvijas apgabaltiesās, un pēc tā viņas ieskaitītas - nodibinātās no 1919.-1934. gadam. Pēc atzīmes Latv.koop.gada grāmatā, uz l.I.1935.g. tādu var saskaitīt tikai 22,^{1/} bet īstenībā to skaits ir lielāks, jo arī dažām vecām patērētāju biedrībām ir atzīmēti jauni dibināšanas gadi, piem., Dundāgas patērētāju b-bai - 1920.g.^{2/}, Rundāles pat.b-bai - 1919.g.^{3/}; patiesībā Dundāgas pat.b-ba ir dibināta 1891.g. un Rundāles pat. b-ba 1893.g.^{4/}

Darbojošos patērētāju biedrību skaits un viņās apvienoto biedru kopskaita kustība no 1921.g. līdz 1936. gadam ir šāda,^{5/} aprēķinot indeksus, biedru skaita caurmēru uz 1 biedrību un biedru kopskaita procentu no iedzīvotāju skaita:^{6/}

Patērētāju biedrību finansiālo stāvokli no 1921.-1936.gadam raksturo šādi svarīgākie bilanču posteņi ^{7/}/1000 latos un procentos no bilances kopsummas; biedru pajas, kapitāli un debitori, aprēķināti arī caurmērā uz 1 biedri latos/^{8/}

-
- 1/ Latv. Koop. gada grāmata. XIV gads. Lpp.36-53.
 - 2/ Turpat. Lpp.46.
 - 3/ Turpat, Lpp.48.
 - 4/ "Līdumnieka" kooperācijas raksti. II krāj.Lpp.108
 - 5/ Latv. Koop. gada grāmata.XIV gads.Lpp.6.XV g.Lpp.137.
Kopdarbības gada grāmatas II gada gājums.Lpp.28u.29.
 - 6/ Skat. lpp. 41.
 - 7/ Latv. Koop.gada grāmata.XIV.g.Lpp.158-159.
IV gads. Lpp.86-89. XV gads Lpp.136.
Kopdarbības gada grāmata. II gada gājums.Lpp.28-29.
 - 8/ Skat. lpp. 42.

Gads.	Patērētāju b- bu skaits	Ja pat.b- bu skaitu 1922.g. pieņēm 100	B i e d r u s k a i t s			
			Kopskaitis	Caurmēra uz 1 biedrību	Ja biedru kopskaitu 1921.g. pie- ņēm par 100	Biedru kop- skaita % no iedzīvotāju skaita
1921.	343	99	117600	343	100	7,3
1922.	348	100	91258	262	78	5,5
1923.	343	99	88065	257	75	5,0
1924.	342	98	81627	239	69	4,4
1925.	327	94	80548	246	68	4,3
1926.	314	90	77803	274	66	4,2
1927.	302	87	54475	180	46	2,9
1928.	301	86	53376	177	45	2,9
1929.	295	85	50320	171	43	2,7
1930.	300	86	46930	156	40	2,5
1931.	290	83	44229	153	38	2,3
1932.	249	72	36792	148	31	1,9
1933.	234	67	32568	139	28	1,7
1934.	192	55	28358	147	24	1,5
1935.	194	56	27597	142	23	1,4
1936.	187	54	27047	145	23	1,4

Gads	Biedru pajas			Dažādi kapitāli un fondi			Sveši līdzekļi		Balances	Preces		Īpašumi un uzņēmumi		Debitori		
	Summa	Uz biedri	%	Summa	Uz biedri	%	Summa	%		Summa	%	Summa	%	Summa	Uz biedri	%
1921	275,1	2	9,5	226,0	2	7,8	2121,6	73,1	2911,1	1902,8	65,4	423,3	14,5	186,2	2	6,4
1922	335,8	4	10,9	409,1	4	13,3	2224,2	72,2	3081,6	1705,0	55,3	630,4	20,5	243,6	3	7,9
1923	373,9	4	7,0	639,1	7	12,0	3944,8	74,1	5321,8	2818,4	53,0	1102,6	20,7	707,6	8	13,3
1924	400,0	5	5,2	921,9	11	12,0	5950,7	77,2	7702,7	3711,8	48,2	1764,7	22,9	1379,6	17	17,9
1925	478,4	6	4,5	1227,9	15	11,8	8631,1	80,6	10702,0	4623,6	43,2	2249,3	21,0	2616,0	32	24,5
1926	558,9	7	4,9	1571,4	20	13,7	9059,4	78,8	11479,6	4463,1	38,9	2735,6	23,8	2879,8	37	25,1
1927	597,9	11	5,0	1792,7	33	14,8	9404,1	77,8	12084,1	4289,7	35,5	2991,5	24,8	3231,1	59	26,7
1928	634,9	12	4,8	2175,2	41	16,5	9956,1	75,4	13187,4	4486,6	34,1	3279,0	24,9	3546,4	66	26,9
1929	722,5	14	5,0	2845,9	57	19,8	10560,3	73,4	14384,3	4732,6	32,9	3774,4	26,2	4027,7	80	28,0
1930	786,5	17	5,7	3139,3	67	22,6	9950,0	71,7	13875,8	4582,4	33,0	3978,2	28,7	3541,1	76	25,5
1931	858,5	19	6,7	3234,0	73	25,2	8725,2	68,1	12817,6	3637,2	28,4	3998,2	31,2	3498,1	79	27,3
1932	828,2	23	8,3	3089,0	84	30,9	6069,4	60,8	9986,5	2758,2	27,6	3598,6	36,1	2056,6	56	20,6
1933	812,8	25	8,6	3092,7	95	32,4	5611,5	59,0	9517,1	2846,9	29,9	3549,2	37,1	1664,4	51	17,5
1934	735,3	26	9,2	2785,7	98	34,9	4464,2	55,9	7985,3	2692,5	33,7	2631,1	32,8	1159,0	41	14,5
1935	798,8	29	9,7	2904,0	105	35,5	4481,4	54,8	8184,3	2879,8	35,2	2522,0	30,8	1142,0	41	14,0
1936	914,4	34	10,2	3052,3	113	34,0	5026,2	55,9	8992,9	3183,5	35,4	2767,6	30,8	1300,0	48	14,5

Darbības rezultātus par laiku no 1921.-1936. gadam raksturo šādi skaitļi^{1/} /1000 latos, aprēķinot caurmēra apgrozījumu uz 1 biedrību un rezultātu procentus no apgrozījuma/. /Skat. tabulu 44.lpp./.

Jāaizrāda, ka Latvijas kooperācijas XIV gada grāmatas 11.lapaspusē ievietotās absolūto rezultātu tabulas skaitļi vietām mazliet nesaskan ar tīrās peļņas un zaudējuma skaitļiem, kādi parādīti tabulā 159.lapaspusē. Bet starpībām nav nozīmes, jo tās nav tik lielas, ka atstātu iespaidu uz rezultātu samēriem ar apgrozījumu. Skaitļi še ievietoti tādi, kādi tie bija gada grāmatā.

Apskatot še parādītos skaitļus par Latvijas patērētāju kooperācijas attīstības gaitu no 1921. līdz 1936. gadam, jānāk pie slēdziena, ka mūsu patērētāju kooperācija patiešām ir pārdzīvojusi krīzi, kāda kooperācijas vēsturē vēl, varbūt, nemaz nav pieredzēta. Tas nav attīstības gājiens uz priekšu, bet nepārtraukta sistemātiska atpakaļkrišana: no visa nodibināto patērētāju biedrību skaita darbojas tikai 1/4 daļa, no biedru skaita, kāds bijis 1921.gadā, palikusi arī tikai 1/4 daļa, patērētāju biedrības strādā galvenā kārtā ar svešiem līdzekļiem, kādēļ viņu stāvoklis ir nedrošs un darbības rezultāti vāji: par 13 gadiem uzkrāts paju caurmērā uz 1 biedri 25 lati, t.i. tikpat daudz, cik katrs no 28 Ročdēles pionieriem no savas nabadzības iemaksāja vienā gadā, toties uz parāda izdoti dažos gados pat piecas reizes vairāk ka iemaksāts vai uzkrāts

1/ Latvijas kooperācijas gada grāmata. XIV gads.Lpp. 11. un 158.-159. IV gads. Lpp.91.-93. un 81.XV g. Lpp.137. Kopdarbības gada grāmata II gada gājums Lpp.28. un 29.

G a d s	Biedrību skaits	Veikalu skaits	/pārd. preces/		peļņa		Pārā peļņa			jums		rezultāts		
			Kopsumma	Caurmēra uz 1 biedrību	Summa	% no apgroz.	Biedrību skaits, kas darb. ar peļņu	Kopsumma	% no apgroz.	Biedr. sk. kas darb. ar zaud.	Kopsumma	% no apgroz.	Summa	% no apgroz.
1921	336	418	16876	50,4	1739,4	10,3	299	288,8	1,7	37	36,6	0,2	252,2	1,5
1922	348	437	14989,1	44,1	1805,4	12,0	274	190,7	1,3	71	88,9	0,6	107,3	0,7
1923	343	439	20159,7	61,8	2294,0	11,4	301	363,9	1,8	33	81,6	0,4	282,8	1,4
1924	342	471	23947,4	71,5	2886,2	12,1	303	408,9	1,7	27	24,7	0,1	384,3	1,6
1925	328	458	28302,8	87,5	3136,4	11,1	252	348,3	1,2	73	114,6	0,4	235,7	0,8
1926	314	451	26308,1	85,7	3096,2	11,8	230	280,6	1,1	74	202,2	0,8	78,5	0,3
1927	302	434	23505,3	80,2	2935,5	12,5	213	280,4	1,2	83	166,1	0,7	114,3	0,5
1928	301	444	26547,4	91,2	3203,1	12,1	229	414,7	1,6	62	197,2	0,7	223,6	0,9
1929	296	468	31501,3	106,4	3592,8	11,4	228	450,6	1,4	62	164,0	0,5	286,6	0,9
1930	300	476	28322,3	94,4	3369,6	11,9	209	406,8	1,4	84	292,9	1,0	113,8	0,4
1931	290	459	25165,3	86,8	3017,7	12,0	165	220,4	0,9	116	300,2	1,2	-79,8	0,3
1932	249	402	18335,6	73,6	2191,9	12,0	133	136,5	0,7	103	295,2	1,6	-158,8	0,9
1933	234	388	19776,0	84,5	2131,6	10,8	162	214,3	1,1	62	99,4	0,5	115,0	0,6
1934	192	375	19293,8	100,5	2224,6	11,5	154	230,0	1,2	33	43,7	0,2	186,3	1,0
1935	194	393	22159,4	114,2	2325,9	10,5		341,6	1,5		19,7	0,1	321,9	1,4
1936	187	399	28978,5	155,0	2657,5	9,2		450,3	1,6		15,0	0,1	435,3	1,5

paju. Tīrā peļņa niecīga, un daudzas biedrības strādā ar zaudējumiem, pie kam divos gados zaudējums, ar kādu strādājusi viena daļa patērētāju biedrību, ievērojami pārsniedz niecīgo peļņu, ar kādu strādājusi otra daļa patērētāju biedrību, un tā sauktais absolūtais rezultāts rāda zaudējumu. Pēdējos pāris gados gan finansiālais stāvoklis un darbības rezultāti drusku uzlabojušies, bet ļoti mazā mērā, un biedru skaits turpina krist, tā kā par krīzes izbeigšanos nevar būt runa.

Atliek vēl apskatīt savienības, kas patērētāju biedrības šai laikā apvienoja. Centrālās savienības "Konzums" biedru skaita kustība bijusi šāda:^{1/}

G a d s	Patērētāju biedrības	Lauksaimniecības biedrības	Piensaimn. sabiedrības	Krājaiždevu sabiedrības	Dažādu veidu kooperatīvi	K o p ā
1919.	32	79	13	21	-	145
1920.	90	81	13	21	-	205
1921.	163	81	13	21	-	278
1922.	183	84	13	20	-	300
1923.	198	88	24	20	2	332
1924.	229	90	35	24	4	382
1925.	243	93	44	25	5	410
1926.	228	95	56	25	7	411
1927.	215	95	62	24	6	402
1928.	214	95	62	23	8	402
1929.	212	88	61	19	6	386
1930.	203	56	54	15	6	334
1931.	206	57	54	15	5	337
1932.	175	54	36	14	4	283
1933.	172	53	34	14	4	277
1934.	170	52	34	13	3	272

1/ Latv.Koop.gada grāmata. IX gads. Lpp.89
Latv.Statist.gada grām. 1934.g. Lpp.189.

Par apvienoto kooperatīvu biedru skaitu, finansiālo stāvokli un darbības rezultātiem savienība savos gada pārskatos ziņas nesniedz. C.S."Konzums" finansiālo stāvokli, darbību un darbības rezultātus raksturo šādi skaitļi /1000 latos un procentos no bilances un apgrozījuma/:^{1/} /Skat.tabulu 47.lpp./.

No šiem skaitļiem redzams, ka C.S."Konzums" visu laiku vedusi plašas operācijas arniecīgiem pašas līdzekļiem, kuŗi reizēm nesasniedz pat 10% no bilances summas, tā kā savienība varēja strādāt tikai ar vājiem rezultātiem un stāvoklis īstenībā ir bijis kritisks visu laiku; iestājoties pasaules saimnieciskajai krīzei, savienība galīgi sabrūk. Kā redzams, 1930.gads noslēgts ar Ls 420.000.- zaudējuma, bet 1931. gads ar Ls 8.004.000.- zaudējuma. Par savienību ieceļ administrāciju, tā kā pie dzīvības viņa tiek uzturēta mākslīgi un par normālu darbību vairs nevar būt runa. Te pašu līdzekļi skaitās tikai uz papīra, jo ko nozīmē 20% pašu līdzekļu /1931.g./, kad aktīvā stāv zaudējumi 8 milj.latu, kas sastāda 48% no bilances summas.

No gada pārskatiem redzams, ka C.S."Konzums" no 1922.g. līdz 1927. gadam izmaksājusi arī prēmijas uz iepirkumiem kooperatīviem - biedriem. Šīs prēmijas nav ieskaitītas tīrās peļņas summā, bet norakstītas zaudējumos un bilancēs parādītas atsevišķā postenī kā "iepirkumu dividende". Tā tad īstenībā attiecīgajos gados tīrā peļņa ir bijusi lielāka, nekā tā parādīta gada pārskatu bilancēs, proti:^{2/} /Skat. tabulu 48.lpp./.

1/ C.S."Konzums" gada pārskati no 1922.g. - 1934.g.
2/ turpat.

Gads	Rīcības kapit.		Dažādi kapit. un fondi		Bilance	Preces		Brīvie un viegli realizēj.līdzekļi			Īpašumi un uzņēmumi		Pārd. preces	Tīra peļņa vai zaudējums		
	1000 latos	% no bilances	1000 latos	% no bilances	1000 latos	1000 latos	% no bilances	1000 latos	% no bilances	No tiem debitori un ieņēm. vekseli		1000 latos	% no bilances	1000 latos	1000 latos	% no apgrozīj.
										1000	%					
1922	52	1,5	294	8,7	3384	1683	49,7	882	26,1	592	17,5	806	23,8	11284	23	0,20
1923	56	0,9	392	6,6	5960	2738	45,9	2166	36,3	1876	31,5	1017	17,1	19598	50	0,26
1924	100	1,1	546	6,2	8739	4147	47,5	3018	34,5	2652	30,3	1538	17,6	25394	33	0,13
1925	216	2,0	632	5,8	10873	3890	35,8	4725	43,5	4143	38,1	2176	20,0	33068	28	0,08
1926	317	2,5	765	5,9	12869	4786	37,2	5775	44,9	5217	40,5	2198	17,1	41441	36	0,09
1927	418	2,9	1057	7,4	14225	5251	36,9	6252	44,0	5462	38,4	2561	18,0	43599	14	0,03
1928	514	3,2	898	5,6	16133	5726	35,5	6279	38,3	5583	33,4	3988	24,7	49904	23	0,05
1929	546	3,4	986	6,2	15881	5276	33,2	6269	39,5	5529	34,8	4158	26,2	55492	23	0,04
1930	521	4,2	330	2,6	12469	3447	27,8	4639	37,4	4157	33,3	4015	32,2	47028	-420	0,89
1931	522	3,1	2862	17,2	16559	1640	9,8	4688	28,1	4417	26,7	2228	13,4	22387	-8004	35,75
1932	520	3,5	2967	19,8	14972	1329	8,9	3076	20,5	2554	17,1	2188	14,6	12393	30	0,24
1933	520	4,2	3004	24,3	12337	1323	10,7	2556	20,7	1977	16,0	2090	16,9	17193	78	0,45
1934	520	4,9	2335	22,1	10587	1457	13,8	1519	14,3	1092	10,3	2092	19,8	18630	61	0,33

Gads	Balancē parādītā tīrās peļņas summa	Prēmija uz biedru iepirkumiem	Īstenā tīrā peļņa	
			Summa	% no apgrozīj.
1 0 0 0 l a t o s				
1922	37	23	60	1,77
1923	80	50	130	2,18
1924	114	33	147	1,68
1925	95	28	123	1,13
1926	98	36	134	1,04
1927	46	14	60	0,42

Rīcības kapitāls sastādās no biedru - kooperatīvu dalības naudām. Ap 0,9 no tām krīt uz patērētāju biedrībām, tāpat kā arī iepirkumi, kas redzams no šādiem skaitļiem par 1929.g.:^{1/}

Kooperatīvu veids	Kooperatīvu		Dalības nauda		Iepirkumi savienībā		Delegātu	
	Sk.	%	Ls 1000	%	Ls 1000	%	Sk.	%
Patērēt. b-bu	213	55,2	460	84,4	8939	82,8	469	70,6
Lauksaimn. "	88	22,8	40	7,3	674	6,3	103	15,5
Piensaimn. sab-bu	61	15,8	39	7,2	1139	10,5	70	10,5
Krājaizdevu sab-bu	19	4,9	3	0,5	12	0,1	17	2,6
Dažāda veida kooperatīvi	5	1,3	3	0,6	36	0,3	5	0,8
Kopā	386	100	545	100	10800	100	664	100

1/ C.S."Konzums" gada pārskats par 1929.g.

Tā tad patērētāju biedrības ir savienības galvenās finansētājas, ja par finansēšanu var runāt, kad dalības nauda sastāda tikai 3% no bilances summas, un arī galvenās savienības pabalstītājas ar saviem pirkumiem, tikai atkal, ja par to maz var runāt, ievērojot, ka visi biedru iepirkumi Ls 10800000.- sastāda tikai 19,5% no visa savienības gada apgrozījuma Ls 55.492.000.-. Par to patērētāju biedrību rokās bija noteikšana par C.S."Konzums", jo 70% no delegātu skaita, kādi var piedalīties C.S."Konzums" pilnās sapulcēs, krīt uz patērētāju biedrībām.

Otra savienība, kas apvienoja Latvijas patērētāju biedrības - Latvijas patērētāju biedrību savienība - izveidojusies no Latvijas strādnieku kooperatīvu savienības, pārreģistrējot tās statūtus 1924.g. 18. jūnijā. Latvijas strādnieku kooperatīvu savienība faktiski izbeigusi savu darbību jau 1922.gadā.^{1/} Latvijas patērētāju biedrību savienības attīstības gaitu raksturo šādi skaitļi:^{2/} /skat. tabulu 50. lpp./.

Latv.stat. gada grāmatā daži skaitļi par Latvijas patērētāju biedrību savienību nesaskan ar pašas savienības parādītiem skaitļiem savā piecu gadu atskatā "Mūsu piecu gadu darbs 1924.-1929." /apvienoto kooperatīvu skaits par 1925.-1927.g., apgrozījums 1925.g. -1926.g./ . Te šie skaitļi ņemti pēc minētā savienības piecu gadu atskata.

Arī Latvijas pat. biedr. savienība ir aprēķi-

1/ Mūsu piecu gadu darbs 1924.-1929. Latv.pat.biedr. savienības izdevums. Lpp.4

2/ Latv.stat. gada grāmata.1934.g.Lpp.189.Mūsu 5 gadu darbs 1924.-1929. Lpp.16; Latv.pat.biedr.sav. 1935.g.; "Kooperātors" 1930.g., lpp.236; 1931.g.lpp. 236; 1932.g. lpp.63; 1933.g. lpp.76.

G a d s	Apvienoto bied- rību skaits	Biedru skaits	Paju kapitāls		Dažādi kapit. un fondi		Bi- lance	Preces		Pārd. preces	Tirā peļņa	
			1000 latos	% no bi- lances	1000 latos	% no bi- lances		1000 latos	% no bi- lances		1000 latos	% no ap- grozījuma
1924.	19	-	-	-	-	-	71	-	-	69	0,9	1,3
1925.	20	9543	1	1,0	1	1,0	97	35	37,1	263	1	0,4
1926.	19	12292	13	6,7	4	2,1	193	56	29,0	330	3	0,9
1927.	15	3076	14	3,1	7	1,6	445	7	1,6	1036	2	0,2
1928.	25	3045	24	2,2	18	1,7	1086	243	22,4	1957	4	0,2
1929.	31	4300	25	3,0	23	2,8	827	157	19,0	2176	4	0,2
1930.	32	4853	37	4,3	27	3,1	861	107	12,4	1724	3	0,2
1931.	30	4751	62	7,2	36	4,2	861	73	8,5	1694	7	0,4
1932.	31	5586	68	6,6	148	14,4	1027	115	11,2	1374	0	-
1933.	35		81	7,9	148	14,4	1025	83	8,1	1668	0	-
1934.	29		71	8,8	96	11,9	809	64	7,9	1050	-	-
1935.	?		77	8,7	105	11,9	879	131	14,9	1167	0,4	0,04

nājusi biedriem prēmijas uz iepirkumiem, kas, gadu noslēdzot, norakstītas zaudējumos un neietilpst bilancē parādītā tīrā peļņā, kā tas redzams no savienības 5 gadu atskatā ievietotā 1928. gada pārskata, pēc kuŗa norakstīts zaudējumos "1½% biedrībām no apgrozījuma Ls 11724,99", pēc kam paliek "tīrs atlikums Ls 4410,26"^{1/}. Tā tad īstenībā 1928. gadā tīrā peļņa ir nevis Ls 4000.-, bet Ls 16000.- /noapaļojot/, kas no 1928. gada apgrozījuma ir 0,8%.

Savā 5 gadu atskatā L.pat.b.savienība sniedz arī ziņas par apvienoto kooperatīvu stāvokli. Tas ir, noapaļojot un aprēķinot attiecīgos procentus:^{2/} /Skat.tabulu 52.lpp./.

Salīdzinot Latvijas patērētāju biedrību savienībā apvienoto patērētāju biedrību finansiālo stāvokli un darbības rezultātus ar visas Latvijas patērētāju biedrību finansiālo stāvokli un darbības rezultātiem, dabūjam šādu ainu:^{3/}

g a d s	1928.		1929.		1930.		1931.		1932.	
	LPBS	Visas Latv.	LPBS	Visas Latv.	LPBS	Visas Latv.	LPBS	Visas Latv.	LPBS	Visas Latv.
Caurm.uz 1 biedri pajas Ls	-	12	10	14	15	17	22	19	21	23
Dažādi kap un fondi	-	41	34	57	39	67	48	73	44	84
Kopā pašu līdz. Ls	54	53	44	71	54	84	70	92	65	107
% no bil. Pajas	-	4,8	5,3	5,0	6,9	5,7	8,9	6,7	9,9	8,3
Daž.kap.u. fondi	-	16,5	18,2	19,8	17,2	22,6	19,4	25,2	20,8	30,9
Kopā pašu līdzekļi	32,5	21,3	23,5	24,8	24,1	28,3	28,3	31,9	30,7	39,2
Absol.rez. % no apgr. peļņa +, zaud. -	-	+0,9	+0,8	+0,9	+0,7	+0,4	+0,3	-0,3	-0,3	-0,9

1/Mūsu piecu gadu darbs 1924-1929. Lpp.25.

2/Turpat. Lpp.10-11."Kooperātors" 1930.g.lpp.236-239; 1931.g.lpp.236-242;1932.g.lpp.63-67;1933.g.lp.76-81.

3/ Skat. tab.lpp. 42. un 52.

G a d s	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.
Apvienoto b-bu skaits	24	30	31	30	32
Biedru kopskaits	3045	4300	4853	4751	5586
Apgroz.kopsumma 1000 ls	2937	5007	5845	6080	5144
Iepirkts L.P.B.Sav. 1000 ls	780	1085	1097	1217	1108
% no koop.apgroz.	26,6	21,7	18,8	20,0	21,5
% no savien. "	39,9	49,9	63,6	71,8	80,6
Biedriem pārdots 1000 ls	-	816	897	1161	920
% no apgrozījuma	-	16,3	15,3	19,1	17,9
Ražots koop.pašu uzņēm. 1000 ls	604	953	1016	-	980
% no apgrozījuma	20,6	19,0	17,4	-	19,1
Biedru pajas 1000 ls	-	42	75	104	115
caurm.uz 1 biedri ls	10	10	25	22	21
% no bilances	-	5,3	6,9	8,9	9,9
Dažādi kap.u.fondi 1000 ls	164	146	187	228	243
caurm.uz 1 biedri ls		34	39	48	44
% no bilances	32,5	18,2	17,2	19,4	20,8
Bilanču kopsumma 1000 ls	504	800	1086	1175	1167
Preces krājumā	-	389	477	406	335
% no bilances	-	46,1	43,9	34,6	28,7
Debitori 1000 ls	-	114	165	223	200
% no bilances	-	14,2	15,2	19,0	17,1
Dalības nauda citos uzņēm. 1000 ls	-	36	42	64	84
% no bilances	-	4,5	3,9	5,4	7,2
Tīrā peļņa 1000 ls	55	51	55	41	21
% no apgrozījuma	1,9	1,0	0,9	0,7	0,4
Tīrs zaudējums 1000 ls	-	10	13	26	36
% no apgrozījuma	-	0,2	0,2	0,4	0,7

Kā redzams, L.P.B. savienībā apvienotām patērētāju biedrībām pašu līdzekļi ir gausāki auguši caurmērā uz 1 biedri, tāpat arī viņu nozīme bilancē, kā kopā visas Latvijas patērētāju biedrībās, bet rezultāti bijuši ievērojami sliktāki ka pēdējās. Atzīmējams, ka biedru iepirkumi savienībā arvien auguši un 1932. gadā ir jau 80% no savienības apgrozījuma.

Pēc 1935.g. pārskata L.P.B. savienībā iepirkušās 28 biedrības, kopsummā par Ls 803.619.-, kas ir 68,9% no savienības apgrozījuma.

Kā redzams, Latv. pat.biedr. savienības un C.S."Konzums" stāvoklis un darbības rezultāti ir līdzīgi, tikai L.P.B.savienībai ir biedru dalības naudu procents no bilances mazliet lielāks. Bet, kā redzams no 1935.g. pārskata, arī ieņēmuma vekseļu un debitoru summas /24,6% no bilances/ pārsniedz pašas līdzekļu kopsummu /20,6% no bilances/. Tā tad abas savienības pilnīgi balstījās uz svešiem līdzekļiem, jo ne tikai visi pašu līdzekļi ir atdoti atpakaļ biedriem - debitoriem, bet arī vēl daļa svešu līdzekļu.

Tā tad kā Latvijas patērētāju biedrību, tā viņas apvienotāju savienību attīstības gaita un stāvoklis rāda, ka Latvijas patērētāju kooperācija patiešām pārdzīvojusi ļoti grūtu un ilgstošu krīzi.

II K ā d u s p a t ē r ē t ā j u k o o p e r ā -

c i j a s k r ī z e s c ē l o ņ u s m i n

k o o p e r ā t o r i u n s a b i e d r i s -

k i d a r b i n i e k i.

Mēs redzējām, ka Latvijas patērētāju kooperācijas krīze sākusies līdz ar šīs kooperācijas nodibināšanos. Pati pirmā Latvijas patērētāju biedrība pastāv tikai dažus gadus. Tā tad jāsāk ar krīzes cēloņu apskatu jau no I Rīgas patērētāju biedrības. Prof.Dr.Ed.Balodis par galvenajiem šīs biedrības likvidācijas cēloņiem min:^{1/}

- 1/ Valdes negatīvo psiholoģisko noskaņojumu attiecībā pret biedrību;
- 2/ neveiksmes ar veikala tehniskiem darbiniekiem;
- 3/ nopietni sajūtamas vajadzības trūkumu pēc šādas biedrības;
- 4/ pārtikas cenu stipru svārstību.

Pirmais cēlonis atvasināms no pārējiem: kādā protokolā bijis pat atzīmēts, kaniecīgie labumi, ko dod biedrība, ne tuvu neatsver grūtības, ar kādām saistīta biedrības vadīšana.

Kā turpmāko neveiksmju cēloņus min komercinženieris E.Laursons šādus:^{2/}

-
- 1/ Ed.Balodis. Kooperācija Latvijā XIX g.s.piecdesmitajos, sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados. Lpp.168.-169.
 - 2/ E.I.Laurson.Kooperācija v Latišskom kraje do Veļikoi Jevropeiskoi voini. Lpp. 14.

- 1/ latviešu zemnieki nesajutuši tik stipru vajadzību pēc patērētāju, ka pēc kredīta kooperācijas;
- 2/ latviešiem bijusi vēl pa daļai naturālā saimniecība, kādēļ viņi vēl nav bijuši skaidrībā, kādu labumu dod patērētāju kooperācija;
- 3/ Rīgā un citās Latvijas pilsētās vēl ļoti vāji bijusi attīstījusies fabrikas strādnieku šķira, kam labums no patērētāju kooperācijas vairāk sajūtams.

Latviešu patērētāju biedrību praktika pierādījusi, ka latvieši vēl nebijuši pietiekoši sagatavoti patērētāju kooperācijas idejas izvešanai dzīvē.

Baltijas savienoto pārtikas biedrību komitejas izdotajā brošūrā "Pārtikas biedrības" minēti šādi neveiksmju cēloņi:

- 1/ "Izdot preces uz parāda pārāk bīstama lieta, daudz pārtikas biedrību jau caur to gājušas bojā."^{1/}
 - 2/ "Viena no sāpīgākajām vietām mūsu pārtikas biedrībās ir pašu biedru lielā vienaldzība pret šīm biedrībām."
- Sekas no tā:
- 3/ "Tie tik maz interesējas par savas biedrības darbību, sekmēm un mērķiem, ka tās likteni daudzreiz nodod gluži vienas personas rokās, vai tas nu būtu atbildētājs komijs vai biedrības priekšnieks."^{2/}

1/ Pārtikas biedrības. Apgādājusi Baltijas savienoto pārtikas biedrību komiteja. Rīgā, 1900.g. Lpp. 12

2/ Turpat. Lpp. 14.

4/ Tā notiekot, ka pat labi cilvēki, sajuzdami varu pār citiem, sākot sajaukt savas personīgās intereses ar biedrības interesēm.

"Netrūkst jau arī tādu, kas taisni tur par savas dzīves uzdevumu dzīvot no savu brāļu sviedriem. Jo vairāk biedri interesēsies par savu biedrību, jo grūtāk šiem elementiem būs iedzīvoties."

5/ Par kavēkli sekmīgākai darbībai atzīst arī savienības trūkumu.^{1/}

Bet ļoti noteikti brošūrā noraidītas arī tagad sabiedrībā ļoti izplatītās domas, ka patērētāju biedrības nevarot pastāvēt aiz godīgu darbinieku trūkuma. Tur teikts: "Ļoti nedibinātas ir bieži dzirdētās domas, ka pārtikas biedrības nevarot pastāvēt aiz uzticamu un godprātīgu darbinieku trūkuma. Kad jau priekš visām citām kopīgām darbošanām varam atrast godīgus un uzticamus darbiniekus /kas visur vajadzīgi/, kādēļ tad tādus neatrastu arī priekš pārtikas biedrību vadīšanas. Jāmēģina viņus tikai uzmeklēt."^{2/}

"Līdumniekā" minēti šādi galvenie patērētāju biedrību nīkuļošanas iemesli:

1/ Nepareiza darbības iekārtošana un vešana.

2/ Nesaticība, nevienprātība.

3/ Viena ročdēliešu svarīga pamatnoteikuma neievērošana no biedru puses: preču iepirkšana par skaidru naudu.^{3/}

4/ Pareizas, viegli izvedamas un arī nepratē-

1/ Pārtikas biedrības. Lpp.15

2/ Turpat. Lpp. 15.-16.

3/ "Līdumnieka" Kooperācijas raksti. I krājums.Lpp.12.

jiem ātri saprotamas grāmatvešanas kārtības trūkums.^{1/}

5/ Kukuļu ņemšana no patērētāju biedrību preču iepircēju puses kā galvenais kopiepirkšanas kavēklis.^{2/}

6/"Viens no pirmiem cēloņiem, kuŗa dēļ tik daudz patērētāju biedrības iznīkušas - ir uzticēšana veikala vadonim preces iepirkt. Caur tādu uzticību tas iegūst neaprobežotu iespaidu uz biedrības lietām un drīz vien nevar vairs izšķirt savas personīgas intereses no biedrības interesēm. Beigu cēliens šādās biedrībās bieži vien nobeidzas ar to, ka uz patērētāju biedrības drupām bijušais veikala vadonis nodibina savu veikalu."^{3/}

7/ "Kooperatīvas biedrības izput pa lielākai daļai pamatīgas revīzijas trūkuma dēļ."^{4/}

8/ Valdes vāja interese par biedrības darbību.^{5/}

9/ Kooperācijas idejas propagandas trūkums.^{6/}

10/ Skaldīšanās aiz politiskiem iemesliem.^{7/}

11/ Revīzijas komisijas bezdarbība.^{8/}

"Kooperātorā" minēts, ka neveiksmju cēlonis arī vēl savienības trūkums.^{9/}

A.Aizsilnieks min šādus mūsu patērētāju biedrību trūkumus:

1/ "Līdumnieka" Kooperācijas raksti. II krājums. Lpp.113.

2/ Turpat. Lpp.118.

3/ Tas pats. III krājums. Lpp.39.

4/ Turpat. Lpp.56.

5/ Turpat. Lpp.69.

6/ Turpat. Lpp.73.

7/ Turpat. Lpp.74.

8/ Turpat. Lpp.88.

9/ "Kooperātors". 1913.g. Nr.2. Lpp.21.

- 1/ Mūsu patērētāju biedrībuniecīgie apmēri. Salīdzinot ar svešu zemju milžiem, tās ir tīri pundurīši.^{1/}
- 2/ Patērētāju biedrību vājumu un mazos apmērus sekmē mākslīga patērētāju šķelšana dažādās grupās un partijās, kādēļ vienā rajonā bieži vien darbojas vairākas biedrības.^{2/}
- 3/ Šķelšanās notiek arī savienību dibināšanā.^{3/}
- 4/ Līdzekļu trūkums. Niecīga paju summa caurmērā uz 1 biedri.^{4/}
- 5/ Nepareiza vai nolaidīga valdes darbība.^{5/}
- 6/ Vāja revīzijas komisijas darbība.^{6/}
- 7/ Kooperatīva gara un kooperatīvas apziņas trūkums patērētāju biedrību kalpotājos.^{6/}
- 8/ Visu šo trūkumu cēlonis - biedru vienaldzība un biedru un darbinieku apziņas trūkums: vietām biedri pat netic kooperācijas lietai.^{7/}

Par Kaņavīru kooperatīva likvidācijas cēloņiem

A. Aizsilnieks min:

- 1/ Pati šī kooperatīva būtība^{tas} bija zināmas profesijas kooperatīvs.^{8/}
- 2/ Kļūda kooperatīva vadībā, pielaižot nenormālu izplešanos uz svešu līdzekļu rēķina.^{9/}
- 3/ Apzinīgu un krietnu darbinieku trūkums, kas strādātu mazāk par algu, bet vairāk aizpārliecības.^{10/}

-
- 1/ "Kopdarbība" 1921.g. Lpp.321.
 - 2/ Turpat. Lpp.321.
 - 3/ Turpat. Lpp.340.
 - 4/ Turpat. Lpp.361.
 - 5/ Turpat. Lpp.370.
 - 6/ Turpat. Lpp.372.
 - 7/ Turpat. Lpp.373.
 - 8/ "Kopdarbība" 1925.g. Lpp.385.
 - 9/ Turpat. Lpp.389.
 - 10/ Turpat. Lpp.401.

Ed.Laursons rakstā "Kooperācijas stāvoklis Latvijā" saka:

"Kā pie visām saimnieciskām grūtībām, tā arī še, vietējo kooperatīvu darbinieki bieži vien meklēja vainīgos grūtībām un neveiksmēm, pie kam nereti atrada par vainīgiem pavisam nevainīgus faktoros. Vieni atrada, ka kooperācija neesot tas īstais ceļš; otri - ka līdzšinējie centri, virziens un iekārta neesot tie īstie; trešie - ka valdība uzliekot liekus spaidus un formalitātes ... Tikai maz bija to darbinieku, kas atzina, ka īstā vaina visām saimnieciskām grūtībām ir mūsu zemes izpostījumi un mūsu vispārējā nabadzība, kā arī mūsu saimnieciskās iekārtas pārgrozības un vispārējie pasaules ekonomiskie apstākļi."^{1/}

Rakstā "Latvijas kooperācijas dienas jautājumi" Ed.Laursons min paralēlu darbību un konkurenci kooperatīvu starpā kā kooperatīvu spēku skaldītāju un vājinātāju. Tā jaunā Piensaimniecības centrālā savienība sākusi tirgoties ar dažādām piensaimniecības mašīnām un arī ar lopbarības raušiem, ko sen jau darījusi C.S."Konzums".^{2/}

Rakstā "Mūsu kooperācijas virzieni" Laursons atzīst par kooperācijas dezorganizēšanu kooperatīvu dibināšanu no dažādām politiskām vai sociālām grupām, kādi kooperatīvi nemaz neesot dzīves spējīgi. Tā izputēja "Produkts", Valsts ierēdņu, Kaņavīru kooperatīvs u.c. Tādēļ daži no tādiem politiskiem kooperatīviem, maskojoties par neutrāliem un aicinot

1/ "Kopdarbība" 1922.g. Lpp.147.

2/ Turpat. Lpp.691.

arī citas grupas uz sadarbību. Tā, piem., "Latvijas patērētāju biedrību savienība - dibināta no sociālistiskā un strādnieciskā spārna kooperatīviem, tomēr negrib praktiski par strādniecisko kooperatīvu savienību vien dēvēties: tā sauc sevi par "neitrālu" un cenšas pievilkt arī citu aprindu organizētus kooperatīvus, kas liecina, ka viņa ar strādniecības ideju vien kooperācijā nevar apmierināties."^{1/}

Rakstā "Atkāpšanās no principiem ir ļaunums" Ed.Laursons konstatē: "mūsu patērētāju biedrību galīgu atkāpšanos no kooperācijas principiem" un atzīmē šādus galvenos nekooperatīvos faktorus:

- 1/ ārkārtīgi lielā svešo līdzekļu summa;
- 2/ pārdošana uz parāda biedriem un nebiedriem;
- 3/ operācijas ar nebiedriem;
- 4/ liels līdzekļu un spēku ielikums blakus uzņēmumos, kuŗos ielikts ap 24% no visiem bilances līdzekļiem."^{2/}

Rakstā "Mūsu kopdarbības neveiksmes un tās pamatlikumi" Ed.Laursons saka, ka kooperatīvu neveiksmēm "par i e m e s l u n a v s l i k t i e l a i k i u n n e r a ž a s g a d i, bet gan šo neveiksmju cēlonis ir meklējams dziļāki. "Tiekot pārkāpts kooperatīvās darbības pamatlikums, ka "visi kooperatīvi un viņu darbība dibinās galvenā kārtā uz kooperatīvā apvienoto biedru saimniecisko vajadzību apmierināšanas biedru uzdevumā, uz viņu rēķina un par viņu līdzekļiem." "Mūsu patērētāju biedrības no biedru vajadzību un līdzekļu kooperēšanas un kopē-

1/ "Kopdarbība" 1927.g. Lpp. 516.

2/ "Kopdarbība" 1928.g. Nr.5.

jas izdevīgas vajadzību apmierināšanas pārgājušas pavisam uz pretējo - uz svešu līdzekļu izdalīšanu starp biedriem un uz strādāšanu uz biedrības pašas un uz svešu līdzekļu riska un rēķina." "Šis nekooperatīvais virziens un nekooperatīvie principi arī spilgti parāda savu kooperācijas ārdīšanas darbu, kas izpaužas patērētāju biedrību mazajā biedru skaitā, gadskārtējos zaudējumos, patērētāju biedrību likvidācijas, veikalvežu un citu darbinieku ļaunprātīgos iztērējumos, debitoru izvairīšanās no parādu maksājumiem, biedru un patērētāju aiziešana no biedrībām un pašā patērētāju kooperācijas idejas novazāšanā un neslavas celšanā ... Tik tālu esam nonākuši ar principu neievērošanu un svešu uzdevumu uztiepšanu patērētāju biedrībām!.."^{1/}

Tāpat Ed.Laursona rakstā "Valsts un kooperācija" teikts: "Kooperatīviem un kooperatīvu centrālorganizācijām sava darbība jākoncentrē uz saimniecisko uzdevumu veikšanu pašu spēkiem, pašu līdzekļiem tieši un tikai savām vajadzībām un biedru uzdevumā."^{2/}

Rakstā "Mūsu kooperācijas neveiksmes un to novēršana" Ed.Laursons izsakās, "ka kooperatīvu ir par daudz, lai tie varētu pastāvēt, par daudz mūsu mazattīstītai kooperatīvai apziņai un maz izkoptiem kooperācijas principiem." Dibinātājiem esot kāda mistiska ticība brīnumiem, ko kooperatīvs varēšot izdarīt, bet, kad nu cerības nepiepildoties, tad "kooperatīvs vai nu nemaz neuzsāk darbību, vai arī pēc darbības uzsākšanas drīz vien sāk nīkuļot un

1/ "Kopdarbība" 1929.g. Nr.17.

2/ "Kopdarbība" 1930.g. Nr.43.

likvidēties, jo nav iekšējā pašdarbības un dzīvības spēka. Šis kooperācijas iekšējā dzīvības spēka trūkums ir par iemeslu arī pārējām kooperācijas neveikmēm, kā mazais biedru skaits, reiz iestājušos biedru bēgšana un izstāšanās, sevišķi patērētāju biedrībās."^{1/}

Bet rakstā "Vai vainojami vecie darbinieki" Ed.Laursons saka: "Ja ievēro visus vēsturiskos apstākļus un faktus, tad no tiem būs skaidri redzams, ka savienības valde, vadot un radot kooperāciju izpostītā zemē un jaunajā Latvijas valstī, nemaz savādi nevarēja rīkoties, ka vienmēr meklēt plašus kreditus un darīt plaša vēriena darbus."^{2/}

P.Lapiņš konstatē patērētāju biedrību krīzi jau 1922. gadā un min šādus viņas galvenos cēloņus:^{3/}

- 1/ Preču cenu krišana un lauksaimnieku pirkšanas spēju samazināšanās;
- 2/ Dārgais kredits;
- 3/ Pārvaldes organu smagums;
- 4/ Kooperatīva darbības novirzīšana kādai politiskai partijai vai kliķei par labu;
- 5/ Preču iepirkšanas un piegādāšanas operāciju nelietderīga nostādīšana;
- 6/ Plašāku aprindu indiferentisms pret kooperāciju vispārīgi.

Tālāk, rakstā "Pārdomas" P.Lapiņš min šādus trūkumus:

- 1/ Neapmierinoši nostādīta biedru kooperatīvā audzināšana;
- 2/ Darbības izplešana pāri par savām spējām, sevišķi ar blakus uzņēmumiem;

1/"Kopdarbība" 1929.g. Nr.21.

2/"Kopdarbība" 1932.g. Nr.14

3/"Kopdarbība" 1922.g. Lpp. 577.-580.

- 3/ Darbinieku izturības trūkums uzstādīto mērķu sasniegšanā;
- 4/ Kooperācijas skaldīšana ar paralēlām organizācijām;
- 5/ Kooperācijas darbinieku nevēlēšanās mācīties un izmantot citu piedzīvojumus.^{1/}

Rakstā "Vecie un jaunie vadoņi" attiecībā uz C.S."Konzums" grūtībām P.Lapiņš saka: "Bet daļa vainas krīt arī uz biedrībām. Zaudējumos norakstītas šaubīgas prasības tuvu pie 3 milj.latiem. Lielākā daļa no šiem līdzekļiem ir bijusi uzticēta biedrībām. Vairāk vainojami taču ir tie, kas šīs summas ir iztērējuši, nekā tie, kas viņiem tās uzticējuši."^{2/}

A.Stūre rakstā "Viens no patērētāju biedrību neveiksmes cēloņiem"^{3/} arī jau 1922. gadā konstatē patērētāju kooperācijas krīzi, kuŗa draudot pārvērsties ilgstošā. Bet viņš domā, ka uzkraut galveno vainu preču cenu krišanai, kreditu trūkumam, iedzīvotāju pirkšanas spēju samazināšanai, augstiem tirdznieciskiem izdevumiem, piemērotu telpu, darbinieku trūkumam un t.t., nozīmējot šo faktoru lomu pārspīlēt. Ja preces veikalos pārāk ilgi neguļ, tad cenu krišana nav bīstama, un kooperatīviem jācenšas strādāt ar pašu līdzekļiem, bet nevis meklēt kreditus. Samērā lielle tirdzniecības izdevumi izskaidrojami ar to, ka mūsu patērētāju biedrības pārāk sīciņas un to apgrozījumi pārāk mazi, kādēļ tās arī nespēj uzturēt piemērotu tirdzniecisku aparātu. Viens no galveniem neveiksmju cēloņiem esot tas, ka

1/ "Kopdarbība" 1927.g. Lpp. 690.-692.

2/ "Kopdarbība" 1932.g. Nr.11.

3/ "Kopdarbība" 1922.g. Lpp. 802.-805.

lauku patērētāju biedrību veikali neatrodies saimnieciskos centros un lauksaimniekiem tie nesusot pa ceļam. Braukdams uz pilsētu ar saviem produktiem, lauksaimnieks iepērkoties tur, jo braukt no lieka pēc iepirkumiem uz patērētāju biedrības veiklu tam neatliekot laika.

Rakstā "Cīņa ar ļaunprātībām"^{1/} A.Stūre aizrāda kā uz kavēkli mūsu patērētāju biedrību attīstībā uz diezgan biežām ļaunprātībām. No 39 patērētāju biedrībām, no kurām 37 atrodies Zemgalē un 2 Latgalē, konstatētas ļaunprātības attiecībā uz 1925.g. darbību 23 biedrībās, kas ir 60% no kopskaita.

Atsevišķo pārkāpumu un citu nebūšanu veidi bijuši šādi:

	<u>Gadījumu skaits</u>	<u>% no biedrību skaita</u>
Preču iztrūkumi veikalā	14	36
Naudas iztrūkumi kasē	6	16
Nenokārtoti avansi	9	26
Paškreditēšanās veikalos	13	33
Pakalpojumi privātām firmām pret atlīdzību	6	15

Par vainīgiem pie konstatētām nebūšanām izrādījušies:

	<u>Valdes loc.</u>	<u>Rev.kom. locekļi</u>	<u>Veikalv. un pārd.</u>	<u>Grāmatv. un kas.</u>
Preču iztrūkumi	-	-	14	-
Kases iztrūkumi	3	-	2	2
Nenokārtoti avansi	9	-	-	-
Paškreditēšanās veikalos /precēs/	13	7	-	1
Atlīdzība no priv. firmām par preču iepirkumiem	4	-	3	-

1/ "Kopdarbība" 1927.g. Lpp.209.-214.

Citos apvidos stāvoklis neesot daudz citādāks.

Rakstā "Kas ir "Pašpalīdzība"" A.Stūre saka, ka patērētāju kooperācijas krīze nav vispārējās saimnieciskās krīzes atbalss vien un ka tā nav nākusi negaidīta. Ārkārtīgā kreditēšana ir kooperatīvus novedusi pie sabrukuma. "Nav brīnums, ka pēc visa tā sāka izplatīties šaubas par kooperatīvās pašdarbības derīgumu saimnieciskās labklājības pacelšanai." Protams, arī citās zemēs kooperatīvi ciešot no krīzes, bet mazāk, jo kustība esot vecāka.^{1/}

Tāpat rakstā "Patērētāju kooperācijas stāvoklis jāuzlabo" A.St. saka: "Galvenais grūtību iemesls nav tikai vispārīgā saimnieciskā krīze vien, bet arī uzņēmumu nelietderīga vadība un aizraušanās no saimnieciskā romantisma. Ja salīdzina ar grūtībām, kādās ir nonākusi privātā tirdzniecība, ieskaitot akciju sabiedrības, tad patērētāju biedrību stāvoklis tomēr nav vissliktākais. Ar visiem smagiem satricinājumiem un zaudējumiem patērētāju kooperācijas atdzimšana, pie zināmiem priekšnosacījumiem, nav neiespējama."^{2/}

I Patērētāju biedrību kongresā /26.-27.janv. 1924.g./ pieņemtajās tezēs /pie J.Edolfa referāta par "Pilsētu patērētāju biedrību stāvokli"/ minēti šādi lielo pilsētu patērētāju biedrību neveiksmju iemesli:^{3/}

- a/ privāto tirgotāju ārkārtējā konkurence,
- b/ preču iepirkšanas nepareizā nostādīšana, ne-

1/ "Kopdarbība" 1932.g. Nr.7.

2/ Turpat. Nr.19.

3/ "Kopdarbība" 1924.g. Lpp. 87.

iepērkoties tieši no pirmavotiem caur savienību,

- c/ pašu biedrību līdzekļu trūkums,
- d/ politisko uzskatu neiecietība,
- e/ biedru nelabvēlīgais sociālais sastāvs,
- f/ kooperatīvās propagandas trūkums un
- g/ elastības trūkums biedrību tirdznieciskā darbībā.

Šajās tezēs atzīts arī, ka "Patērētāju biedrību stāvoklis Latvijas pilsētās stipri nevienāds. Mazās pilsētās tas ir līdzīgs lauku apstākļiem un atzīstams par apmierinošu, turpretim lielpilsētās tas atzīstams par sliktu, ko raksturo daudzu biedrību likvidācijas un prāvie zaudējumi."

Tas pats izteikts arī tezēs pie Ž.Zumberga referāta "Patērētāju biedrību tagadējais stāvoklis":

"Neitrālo kooperatīvu darbība lielpilsētās neveiksmīga. Šīm neveiksmēm par cēloni, starp citu, bijusi nepareizi nostādīta preču apgādāšana. Turpretim neitrālo lauku, miestu un mazpilsētu patērētāju kooperatīvu stāvoklis pēdējos pāris gados ievērojami nostiprinājies. Šī nostiprināšanās panākta galvenā kārtā ar ciešu tirdzniecisku un idejisku kopdarbību ar savienību." Tezēs tādēļ ieteikts neitrāliem patērētāju kooperatīviem iestāties C.S."Konzums" un tur iepirkties, sūtīt nepietiekoši sagatavotos darbiniekus uz kooperatīvu darbinieku kursiem un finansiālā stāvokļa nostiprināšanai pievilkt jaunus biedrus un paaugstināt paju naudu un papildu atbildību.^{1/}

1/ "Kopdarbība" 1924.g. Lpp.87.

Rakstā "Mūsu neveiksmes cēloņi"^{1/} Ž.Zumbergs min šādus cēloņus:

- 1/ Pašu līdzekļu trūkums;
- 2/ Neejošas preces veikalos;
- 3/ Nepareiza kooperācijas izpratne. To Ž.Zumbergs atrod ieskatā, ka kooperatīvam preces jāpārdod lētāki ka privāttirgotājiem.

P.Bērzkalns rakstā "Kur meklējami C.S."Konzums" neveiksmju cēloņi?" atrod šos cēloņus galvenā kārtā C.S."Konzums" neitralitātes trūkumā. Savienība izaugusi no Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrības, kas bija īsta mazgruntnieku šķiras organizācija.^{2/}

J.Traubergs rakstā "Mūsu kooperatīvi revīziju gaismā" aizrāda, ka Kooperatīvu revīziju padome iedala kooperatīvus pēc ziņām no revīziju materiāliem 3 grupās: I kooperatīvi, kuņu stāvoklis ir labs, II - kooperatīvi, kuņu darbībā ir kādi trūkumi, bet stāvoklis tomēr vēl apmierinošs, un III - kooperatīvi, kuņu darbībā lieli trūkumi un stāvoklis grūts. Patērētāju kooperatīvi pēc šī iedalījuma par 1933. un 1934. gadu sadalās:^{3/}

Grupas	1934.g.		1933.g.	
	Patēr. b-bu skaits	%	Patēr. b-bu skaits	%
I	42	11,6	71	15,3
II	87	24,0	98	21,3
III	200	55,2	245	53,1
Nerevidētās	33	9,2	47	10,3
Kopā:	362	100	461	100

1/ "Kooperātors" 1933.g. Lpp.133.-137.

2/ "Kopdarbība" 1933.g. Nr.16.

3/ "Kopdarbība" 1935.g. Nr. 8.

J.Traubergs saka: "Nelabvēlīgie novērtējuma rezultāti par patērētāju kooperāciju izskaidrojami ar to, ka šis veids ir visvairāk cietis no saimnieciskās krīzes. Šim veidam ir arī visvairāk "dzīvo miroņu", kas vēl nav pienācīgi apglabāti."^{1/} Kā redzams, stāvoklis 1934. gadā vēl pasliktinājies, salīdzinot ar 1933. gadu: pirmās divas grupas, kuņu stāvokli Revīziju padome skaita par apmierinošu, 1934. gadā sastāda mazāku procentu /35,6/ no kopskaita ka 1933. gadā /36,6%/.

V.Kramiņš rakstā "Novēroti trūkumi mūsu darbā" min šādus cēloņus, kas noveduši vienu otru no kooperatīviem grūtībās:^{2/}

- 1/ Pašreizējā saimnieciskā krīze un bezdarbs,
- 2/ Stingra darbības plāna un noteiktas kalkulācijas trūkums,
- 3/ Neskaidrības norēķinos ar veikalvedi un trūkumi grāmatvedībā.

E.Puravs rakstā "Krīzes pārdomas" saka: "Mēs, kooperātori, sakām, ka krīzes dīgļu saēsta ir pati šī kapitalistiskā iekārta, kuņa ir ap mums un kuņā dzīvojam. Mēs sakām arī, ka kapitalistiskās saimniecības patiesais nosaukums ir krīzes saimniecība."^{3/}

Rakstu par patērētāju kooperācijas grūtībām un neveiksmēm mūsu kooperācijas presē ir daudz. Te minētas tikai dažas raksturīgākas domas par šīs kooperācijas krīzes cēloņiem, galvenais, lai redzē-

1/ "Kopdarbība" 1934.g. Nr.9.

2/ "Kooperātors". Latvijas patērētāju biedrību savienības un Latvijas kredītkooperatīvu savienības izdevums. 1931.g. Lpp. 158.-161.

3/ "Kooperātors" 1933.g. lpp. 46.

tu, pie kādiem slēdzieniem par neveiksmēm kooperācijas darbā nākuši paši šī darba darītāji. Protams, ka daudz rakstīts par kooperācijas neveiksmēm ir arī politiskajā dienas presē, bet pie tās neapstāsimies, jo tur vai nu atkārtojas tas pats, kas jau izteikts kooperācijas presē, vai arī tur raksta kooperācijas pretinieki vai politiķi, kuŗi kooperāciju grib izlietot saviem politiskiem mērķiem, kādēļ tur nevar būt runa par objektīviem spriedumiem.

Vēl atzīmējamas Valsts statistiskās pārvaldes "Mēneša biļetenā" rakstā "Patērētāju biedrības" izteiktās domas.^{1/} Straujajā dibināšanas periodā esot pārāk maz domāts par patērētāju biedrību darbības iespēju, un daudz no tām darbību nemaz neuzsākušas: Patērētāju biedrības esot pārdzīvojušas divas lielas krīzes: 1/ 1921.-1922. gados, kad likvidējušās daudz patērētāju biedrību ar lielu biedru skaitu un lieliem apgrozījumiem, kā "Produkts", "Baltijas palīdzība" u.c.; 2/ 1931.-1932.gados, kas faktiski sākusies jau agrāki, bet ko visādiem līdzekļiem centušies apslāpēt. Visspilgtāk pēdējā krīze izpaudusies 1932. gadā, kad likvidētas 47 patērētāju biedrības. Apgrozījumi patērētāju biedrībās notiekot galvenā kārtā ar nebiedriem. Pilsētu patērētāju biedrībās lielākais biedru skaita ieplūdums bijis pirmajos pēckaŗa gados. No 1919.-1921.gadam visā valstī bijis liels pārtikas vielu un citu pirmās vajadzības priekšmetu trūkums. To apgādāšanā piedalījušies valsts, pilsētu pašvaldības un kooperatīvi. Daudz biedru tad ieplūdis patērētāju biedrī-

1/ Valsts statistiskās pārvaldes "Mēneša biļetens" 1934.g. Nr.5. Lpp. 146.- 147.

bās, kas dabūjušas no valdības un pilsētu pašvaldībām preces izpārdošanai, bet daudzas preces pārdevušas tikai biedriem. Iestāšanās par biedri bijusi ļoti vienkārša un lēta: jāiesniedz pieteikšanās raksts, jāiemaksā ļoti maza paja un bieži pat bez iestāšanās naudas vai arī tā ļoti niecīga. Sekas tik straujam biedru pieaugumam bijušas ļoti bēdīgas. Patērētāju biedrībās iestājušies ļoti daudz pilsoņu, kas par patērētāju kooperāciju nekā nezinājuši un arī negribējuši zināt, bet ar savu nelielo paju patērētāju biedrībai nav devuši gandrīz nekādu materiālu labumu. Tāda biedru "vervēšanas politika" ārkārtīgi atriebusies nākošajos gados, kad patērētāju biedrības sākušas pārdzīvot krīzi. Tā sākusies pašu līdzekļu trūkuma dēļ. Kamēr naudas kurss kritis un preču cenas cēlušās, patērētāju biedrībām bijis ļoti izdevīgi saņemt preces uz kredita un maksāt par tām pat ļoti augstus augļus. Stāvoklis grozījies 1921.gada beigās, kad naudas kurss stabilizējies un pat ļoti strauji cēlies. Šādu apstākļu dēļ patērētāju biedrības cietušas ļoti lielus zaudējumus. Pēc naudas kursa nostabilizēšanās dārgie preču krediti patērētāju biedrībām bijuši ļoti neizdevīgi, bet pašu kapitāli bijuši niecīgi: pajas mazas, bet rezerves un citi kapitāli vēl nebijuši uzkrāti. Iespaids bijis arī politiskajām cīņām. Nākošajos gados likvidācija saistīta ar pašu līdzekļu trūkumu un plašajiem dažādiem uzņēmumiem, kas organizēti ar dārgo aizņēmumu palīdzību.

Kā redzams, ir minēti daudzi un dažādi patērētāju biedrību krīzes cēloņi. Analizējot šos cēloņus, mums vispirms jāapstājas pie mūsu patērētāju kooperācijas vēstures pirmā posma - no pagājušā gada simteņa sešdesmitajiem līdz astoņdesmitajiem gadiem. Šo periodu raksturo prof. Dr. Ed. Baloža konstatējums attiecībā uz I Rīgas patērētāju biedrību, ka nav bijusi sajūtama nopietna vajadzība pēc šādas biedrības, un tāds pat Ed. Laursona konstatējums, ka latviešu zemnieki nesajutuši tik stipru vajadzību pēc patērētāju. kā pēc kredita kooperācijas, jo tiem bijusi vēl pa daļai natūrālā saimniecība. Ja nebija nopietnas vajadzības, tad nevarēja būt arī nopietnas intereses, kādēļ nevarēja pastāvēt I Rīgas patērētāju biedrība, lai gan tās stāvoklis likvidācijas laikā bijis atzīstams pat par diezgan labu;^{1/} tāpat nevarēja nodibināties patērētāju biedrības uz laukiem, lai gan tika propagandētas.^{2/}

Bet jau ar pagājušā gada simteņa deviņdesmitajiem gadiem stāvoklis grozās: Rīga sāk izveidoties par lielu rūpniecības pilsētu, un latviešu lauksaimnieks tiek jau ierauts kapitalistiskajā ražošanā pasaules tirgum. Stāvoklis kļūst līdzīgs mūsu dienu stāvoklim, kad nevar būt runa, ka nebūtu sajūtama vajadzība pēc patērētāju kooperācijas. Un patiešām, jau pag. gada simteņa deviņdesmitajos gados nodibinās patērētāju biedrības kā uz laukiem, tā Rīgā, no

1/ Ed. Balodis. Kooperācija Latvijā XIX g.s. piecdesmitajos, sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados. Lpp. 168.

2/ Turpat. Lpp. 207.

kuņām dažas pastāv vēl tagad, piem., Dundāgas pat. biedrība - dibināta 1891.g., Bolderājas-Daugavgrīvas pat.biedrība - dibināta 1896.g. Un kā toreiz, kad Krievijas valdība neatļāva Latvijas patērētāju biedrībām apvienoties savienībā, tā tagad, neatkarīgajā Latvijā, kad nekādu šķēršļu patērētāju kooperācijas brīvai veidošanai vairs nebija, patērētāju biedrības cīnījās ar visādām grūtībām, var teikt, atradās pastāvīgā krīzes stāvoklī, pie kam šī krīze bija pat grūtāka, nekā tā bija pirms pasaules kara.

Pēc cēlonības likuma, līdzīgiem cēloņiem ir līdzīgas sekas. Mēs arī redzam, ka tie patērētāju biedrību neveiksmju cēloņi, kādus min kooperācijas darbinieki pirms pasaules kara, sākot ar brošūru "Pārtikas biedrības", atkārtojas arī neatkarīgās Latvijas laikā, piem., 1/ pārdošana uz parāda,^{1/} 2/ biedru vienaldzība,^{2/} 3/ skaldīšanās aiz politiskiem iemesliem,^{3/} 4/ trūkumi vadībā /darbvedība un grāmatvedība, valdes un revīzijas komisijas darbība/^{4/}, 5/ trūkumi preču apgādāšanas nostādīšanā,^{5/} 6/ neapzinīgi un negodīgi darbinieki,^{6/} 7/ propagandas trūkums.^{7/}

Ja Laursona minētie skaitļi^{8/} ir pareizi, tad pirms kara Latvijas patērētāju biedrības, lai gan

1/ Sk. lpp. 55., 56., 60., 65.

2/ Sk. lpp. 55., 58.

3/ Sk. lpp. 57., 59., 62., 66.

4/ Sk. lpp. 56., 57., 58., 62., 65.

5/ Sk. lpp. 57., 62., 65.

6/ Sk. lpp. 56., 57., 58., 61., 63., 64.

7/ Sk. lpp. 57., 62., 66.

8/ Sk. lpp. 6. un 7.

arī cīnījās ar visādām grūtībām, tomēr attīstībā ir gājušas uz priekšu: ar katru gadu audzis ir biedrību skaits un tajās apvienoto biedru kopskaits, tāpat bilanču un apgrozījumu summas. Pavisam otrādu ainu rāda skaitļi no pēdējā Latvijas patērētāju kooperācijas vēstures posma - neatkarīgās Latvijas valsts laikā:^{1/} patērētāju biedrību skaits un viņās apvienoto biedru kopskaits pastāvīgi krīt, bilanču un apgrozījumu summas sākumā aug, līdz 1929.gadā sasniedz kulminācijas punktu, pēc kam pastāvīgi krīt. Te, tā tad, īsts regress, un par patērētāju kooperācijas krīzi varam runāt tikai attiecībā uz šo pēdējo mūsu patērētāju kooperācijas vēstures posmu. Tā tad nupat uzskaitītie neveiksmju cēloņi, kādus min kooperatori kā pirms, tā pēc kara, vēl nevar izskaidrot kooperācijas krīzi. Tie, acīm redzot, ir pārejošu neveiksmju, bet ne ilgstošas grūtas krīzes cēloņi, kādu nupat pārdzīvoja mūsu patērētāju kooperācija, iedama pretim galīgam sabrukumam /jo biedru skaita kustība rādīja tendenci tuvoties nullei/.

Un, patiešām, šai pēdējā posmā kooperatori arī min neveiksmju cēloņus, kādus nav minējuši kooperatori pirms kara. Tādi būtu:

- 1/ Līdzekļu trūkums:niecīga paju summa caurmērā uz 1 biedri,^{2/}
- 2/ Mūsu zemes postījumi un mūsu vispārējā nabadzība, kā arī mūsu saimnieciskās iekārtas pārgrozības.^{3/}
- 3/ Vispārējie pasaules ekonomiskie apstākļi, t.i. pasaules saimnieciskā krīze.^{4/}

1/ Sk. lpp. 41.,42.,44.

2/ Sk. lapp. 58.,66.,67., 70.

3/ Sk. lpp. 59.

4/ Sk. lpp. 59.,65.

- 4/ Liels līdzekļu un spēku ielikums blakus uzņēmumos.^{1/}
- 5/ Nekooperatīvs virziens un nekooperatīvi principi, nepareiza kooperācijas izpratne.^{2/}
- 6/ Preču cenu krišana un lauksaimnieku pirkšanas spēju samazināšanās.^{3/}
- 7/ Paralēla darbība.^{4/}
- 8/ Mūsu patērētāju biedrībuniecīgie apmēri.^{5/}
- 9/ Par daudz liels kooperatīvu skaits un liels biedru pieplūdums pirmajos pēckaņa gados.^{6/}

Tā tad, bez tiem neveiksmju cēloņiem, kādus kooperācijas darbinieki novērojuši arī pirms kara, ir nākuši klāt vēl nupat minētie, un visi kopā tie noveduši mūsu patērētāju kooperāciju grūtā krīzē, kas veda pretim pilnīgam sabrukumam. Bet dziļāki analizējot šos cēloņus, atrodam, ka tie īstenībā ir sekas no kādiem nedaudziem galvenajiem cēloņiem, kuŗi savukārt, varībūt, atvasināmi no kāda viena pirmcēloņa. Tā jau brošūrā "Pārtikas biedrības" par vienu no galvenajiem neveiksmju cēloņiem atrod lielo biedru vienaldzību jeb vāju biedru interesi par biedrības lietām, kuŗas sekas ir nopietni trūkumi biedrības vadībā.^{7/} Tāpat doc. Aizsilnieks atrod, ka biedru vienslīdzība ir cēlonis veselai rindai ļoti nopietnu trūkumu, kas ir mūsu patērētāju kooperācijas neveiksmju cēlonis.^{8/} Arī Ed. Laursons, lai gan sākumā meklē neveiksmju cēloņus ārējos apstākļos^{9/}, vēlāk atrod tos pašu patērētāju

-
- 1/ Sk. lpp. 60., 62., 70.
 - 2/ Sk. lpp. 61., 67.
 - 3/ Sk. lpp. 62.
 - 4/ Sk. lpp. 59., 62., 63.
 - 5/ Sk. lpp. 58., 63.
 - 6/ Sk. lpp. 61., 69., 70.
 - 7/ Sk. lpp. 55., 56.
 - 8/ Sk. lpp. 58.
 - 9/ Sk. lpp. 59.

biedrību nekooperatīvā virzienā un nekooperatīvos principos,^{1/} bet beidzot tomēr atkal atgriežas pie ārējiem apstākļiem.^{2/} Daži kooperātori patērētāju biedrību krīzes cēloni noteikti atrod vispārējā saimnieciskajā krīzē /P.Lapiņš, V.Kramiņš, E.Puravs/, citi tai uzkrauj tikai daļu vainas /A.Stūre/.

Esam nonākuši pie nedaudziem galveniem cēloņiem: biedru vienaldzība, vispārējā saimnieciskā krīze, nekooperatīvs virziens un nekooperatīvi principi.

Attiecībā uz pirmo rodas jautājums, kādēļ tad biedri tik vienaldzīgi? Ročdēles pionieru kooperatīva biedri tādi nebija. Acīmredzot, biedru vienaldzība ir viena no patērētāju kooperācijas krīzes pazīmēm, ir sekas, kuņām jāatrod cēlonis.

Ja patērētāju kooperācijas krīzes cēlonis būtu vispārējā saimnieciskā krīze, tad krīzi patērētāju kooperācijai vajadzētu pārdzīvot visā pasaulē, jo saimniecisko krīzi pārdzīvo visa pasaule. Lai redzētu, vai arī aitās zemēs patērētāju kooperācija pārdzīvo krīzi vai nē, mums īsumā jāiepazīstas ar dažu citu zemju patērētāju kooperācijas attīstības gaitu un stāvokli. Tikai tā varēsīm dabūt atbildi jautājumam, vai vispārējā saimnieciskā krīze ir patērētāju kooperācijas krīzes cēlonis.

Lai noskaidrotu, vai nekooperatīvais virziens un nekooperatīvie principi ir mūsu kooperācijas krīzes cēlonis, mums jātiek skaidrībā par kooperācijas būtību. Lai gan kooperācijas būtības jautājums īstenībā ir ļoti vienkāršs, tomēr tas nav atrisināms tādā garā, kā to domā Laursons, it kā viss kooperācijas pamats būtu tikai kooperatīva biedru saimniecisko

1/ Sk. lpp. 60., 61.

2/ Sk. lpp. 62.

vajadzību apmierināšana viņu uzdevumā, uz viņu rēķina un par viņu līdzekļiem. To visu jau var izdarīt arī pavisam nekooperatīvā kārtā, ja no tādām operācijām radušos peļņu sadala uz dalības naudas kapitālu vai arī nemaz nedala.

Bet vispirms iepazīsimies vēl ar patērētāju biedrību likvidācijas cēloņiem, kādus konstatējušas kooperatīvu revīzijas.

III K o o p e r a t ī v u r e v ī z i j u
k o n s t a t ē t i e p a t ē r ē t ā j u
b i e d r ī b u l i k v i d ā c i j a s
c ē l o ņ i.

Ar Kooperatīvu revīziju padomes laipnu atļauju bija iespējams iepazīties ar patērētāju biedrību atāvokli pēc padomē sakopotiem revīziju materiāliem. Kooperatīvu revīziju padome noorganizējās 1927.g. beigās, saskaņā ar Likumu par kooperatīvu sabiedrību un savienību revīzijām, kuŗš izsludināts "Valdības Vēstnesī" 1927.g. 16. jūnijā. Saskaņā ar šo likumu, katrs kooperatīvs jārevidē vismaz reizi 2 gadu laikā revidentiem-speciālistiem. Kooperatīvu revīziju padome seko revīzijām, lai tās savā laikā tiktu izdarītas, un arī revīziju rezultātiem, lai revīzijās uzrādītie trūkumi tiktu novērsti. Pēdējam nolūkam Kooperatīvu revīziju padome visus kooperatīvus sadala vispirms darbojošos, likvidācijas stadijā atrodošos un galīgi nolikvidētos, bet darbojošos, kā redzējām, savukārt sadala trijās šķirās.^{1/}

Lielu darbu Kooperatīvu revīziju padome saņēmusi kā mantojumu tā saukto "dzīvo miroņu" veidā, t.i. kooperatīvus, kas nodibināti saskaņā ar likuma noteikumiem un registrēti apgabaltiesās, bet kas darbību vai nu nemaz nav sākuši, vai arī ir kādu

1/ Sk. lpp. 67.

laiku darbojušies, tad darbību izbeiguši, bet nav likvidējušies saskaņā ar likuma noteikumiem un tādēļ pēc apgabaltiesu registriem skaitās kā pastāvoši, lai gan faktiski tādu kooperatīvu nemaz nav, t.i. faktiski viņi ir likvidējušies, bet nav izdarījuši likumos paredzētās formalitātes un kuridiski skaitās kā pastāvoši. Sevišķi daudz tādu "dzīvo miroņu" ir starp patērētāju kooperatīviem, un, proti, daudz tādu, kas nodibināti jau 1920. vai 1921. gadā, bet darbību nemaz nebija sākuši vai arī darbojušies tikai ļoti īsu laiku - dažus mēnešus vai, ilgākais, pāris gadus, bet formāli nav likvidējušies un skaitās kā pastāvoši. Tā kā pēc likuma visi pastāvošie kooperatīvi jārevidē, tad Kooperatīvu revīziju padomei bija jārīkojas, lai šie "dzīvie miroņi" formāli nolikvidētos vai arī lai sāktu darbību. Tas nu prasīja daudz darba un laika, jo daudzos gadījumos pat ar policijas palīdzību bija grūti sadabūt dibinātājus vai bijušos pārvaldes organu locekļus, vai vismaz kādu, kas kaut ko zina par savā laikā nodibināto kooperatīvu. Šis tīrīšanas darbs ieilga gadiem, tā kā tikai 1936. gadā tas tuvojās beigām, t.i. tika galīgi nolikvidēti ilgus gadus atpakaļ dibinātie kooperatīvi, kas nemaz nebija darbojušies vai arī darbojušies tikai īsu laiku.

Pēc Kooperatīvu revīziju padomes materiāliem patērētāju kooperatīvu stāvoklis uz 1936.g. 15. oktobri bija šāds: /sk. 79. lpp./.

Nerevidētās biedrības, kas ieskaitītas darbojošās, ir nodibinātas pēdējo divu gadu laikā, tā kā dažas no tām varbūt arī vēl nav darbību sākušas.

Darbojošās patērētāju biedrības

	Skaitis	%	Skaitis	%
I šķiras	57	28,1		
II "	82	40,4		
III "	54	26,6		
nerevidētās	10	4,9	203	26,6
	<hr/>			
		100,0		

Likvidācijā atrodošās 122 16,1

Galīgi nolikvidētas caur
Koop. revīziju padomi 384 50,5

Agrāk galīgi nolikvidētas 53 6,8

Kopā registrētas līdz 1936.g.
15.X 762 100,0

Agrāk /pirms Kooperatīvu revīziju padomes darbības
sākšanas/ likvidēto patērētāju biedrību skaits ap-
rēķināts, izejot no registrēto skaita no 1919. līdz
1934. gadam^{1/} 757

registrētas 1935 un 1936.g.
līdz 15.X 5

No 1919. līdz 1936.g. 15.X re-
gistrēts 762

Pēc Koop. revīz.padomes materiā-
liem uz 1936.g. 15.X:

darbojošos	203	
likvidācijā	122	
likvidētas	384	709

Pirms Koop.revīz.pado-
mes darbības sākuma
likvidētas 53

Tās 384 patērētāju biedrības, kas likvidētas
ar Koop.revīz. padomes ziņu, var sadalīt šādi:

1/ Sk. lpp. 39.

	<u>Skaitis</u>	<u>%</u>
Nav darbību nemaz sākušas	133	34,6
Īsu laiku darbojušās /ne ilgāk par 3 g./	127	33,1
Ilgāku laiku darbojušās	81	21,1
Nav noteiktu ziņu, vai darbojušās	20	5,2
Apvienojušās ar citiem kooperatī- viem	18	4,7
Nepareizi registrētas	5	1,3
Kopā	384	100,0

No izziņu materiāliem par tām 133 patērētāju biedrībām, kas darbību nemaz nav sākušas, redzams, ka vislielākais vairums no dibinātājiem vai liecniekiem nav uzdevuši iemeslus, kādēļ darbība nav sākta, dažām biedrībām darbības neuzsākšanai par iemeslu uzdots līdzekļu trūkums, dažām dažādi citi iemesli. Visas tās slēgtas ar apgabaltiesas lēmumu kā neuzsākušas darbību, kaut gan ir gadījumi, kur no izziņu materiāliem redzams, ka biedrībai kaut kāda darbība savā laikā ir bijusi. Tā, piemēram, Ziemeres pagasta patērētāju biedrība dibināta 1920.g., likvidēta 1933.g. ar Rīgas apgabaltiesas 1930.g. 16. aprīļa lēmumu; no 1933.g. 19.I revīzijas protokola redzams, ka biedru pilna sapulce 1921.g. 24.IX lēmusi izbeigt kooperatīva darbību ar 1922.g. 1. janvāri mantas trūkuma un Alūksnes kooperatīva tuvuma dēļ; biedru bijis 1920.g. - 55, 1921.g. - 63, 1922.g. 11.II uz likvidācijas sākumu - 43. Šī biedrība tā tad faktiski likvidējusies jau 1922.g., tikai nav izpildījusi likumā un statūtos noteiktās formalitātes un tādēļ skaitījies kā pastāvoša vai arī kā atradusies likvidācijas stāvoklī līdz 1933. gadam.

Tāpat Valmieras pag.patērētāju biedrība "Gauja", dibināta 1920.g., likvidēta 1930.g.; 1929.g. 9. apr. revīzijas protokolā atzīmēts, ka veikalu nav izdevies uzsākt piemērotu telpu trūkuma un grūtu saimniecisku apstākļu dēļ; biedrības darbība izpaudusies vekseļu žirēšanā, apgādājot biedriem mākslīgos mēslus un mašīnas.

Par Stružanu patēr. biedrību /dibināta 1920.g., likvidēta 1935.g./ izziņā liecināts, ka tā dibināta priekš pasaules kara, bet Latvijas pastāvēšanas laikā nedarbojās līdzekļu trūkuma un biedru neaktivitātes dēļ.

Vēl 10 likvidētām patērētāju biedrībām kā darbības neuzsākšanas iemesls minēts līdzekļu trūkums, un 5 biedrībām bez līdzekļu trūkuma arī vēl mazs biedru skaits vai organizātoru trūkums. 18 likvidētām patērētāju biedrībām darbības neuzsākšanai minēti dažādi iemesli, no kuņiem daži pavisam oriģināli, piem., Aglijonas pat.b. tādēļ, ka dibināta ar nolūku izskaust privātveikalnieku Mazuri, bet tas savu veikalu ātri likvidējis. Rēzeknes pat.b. "Oruds" tādēļ, ka dibinātāji atstājuši pilsētu; Balvu pag. pat.b. "Gaisma" tādēļ, ka bijis nolūks dabūt avansu linu punktam, bet tas nav izdevies; Tukuma pat.b. "Nākotne" tādēļ, ka bijis domāts ar šādas biedrības statūtiem atdalīt Kooperatīva "Dzelzceļnieks" Tukuma nodaļu, bet to izjaukusi Kooperatīva "Dzelzceļnieks" valde. Barkavas un apkārtnes atvaļināto karavīru linkopju kooperatīvs "Barkava" nav darbību sācis tādēļ, ka Barkavā atvērts cits kooperatīvs; Ed. Brūns papīra fabrikas patēr. biedrība "Lats" tādēļ, ka fabrika nav darbību atjaunojusi; Daugavpils pat.

b. "Unitas" nav uzsākusi darbību tehnisku iemeslu dēļ; Omuļu pat.b. "Cerība" - biedru nesaskaņas dēļ; Pat.b. "Pašpalīdzība" /Samopomošč/ - biedru trūkuma dēļ; Pušas pat.b. "Zvaigzne" - apkārtnes kooperatīvu neveiksmju dēļ, kas Pušas rajonā izsaucis neuzticību sabiedriskiem pasākumiem; Radovas pat. biedr. /Ludzas apr./ tādēļ, ka robežpolicija noliedz veikalu atvēršanu 2 km pierobežas joslā; Samožanskas pat.b. tādēļ, ka piedalīta Padomju Krievijai; Višgorodas pat.b. - kara apstākļu dēļ.

Kopā ņemot, no patērētāju biedrībām, kas likvidētas ar apgabaltiesas lēmumu kā darbību neuzsākušas, nav uzdevušas likvidācijas iemeslus 97
uzdevušas kā iemeslu līdzekļu trūkumu 18
" dažādus citus iemeslus 18

Kopā 133

Tās 127 likvidētās patērētāju biedrības, kas darbojušās tikai īsu laiku, vispirms var sadalīt 3 grupās: 1/ slēgtas ar apgabaltiesas spriedumu, 2/ pašas likvidējušās uz pilnu sapulču lēmuma pamata, 3/ izsludinātas par maksātnespējīgām. Divas pirmās grupas savukārt var sadalīt apakšgrupās pēc likvidācijas cēloņiem, kādi noskaidroti izziņās vai revīzijās. Tādā kārtā šīs īsu laiku darbojušās patērētāju biedrības sadalās:

Slēgtas ar apgabaltiesas spriedumu:

Likvidācijas iemesls nav noskaidrots	41	
" " līdzekļu trūkums	10	
" " zaudējumi	4	
" " dažādi	<u>14</u>	69

Pašas likvidējušās uz pilnu sap.lēmumiem

Likvidācijas iemesls nenoskaidrots	31	
" " zaudējumi	5	
" " līdzekļu trūkums	4	
" " dažādi	<u>11</u>	51
Izsludinātas par maksātnespējīgām		<u>7</u>
	Kopā	127

Te vispirms redzams, ka lielākai daļai no šīm biedrībām biedru interese ir bijusi tik vāja, ka tās pašas nav savas lietas centušās nokārtot, tā kā tiesai vajadzēja tās slēgt. Daži no noskaidrotiem likvidācijas iemesliem ir raksturīgi, tā ka tie jāatzīmē. Līdzekļu trūkums un zaudējumi arī liecina par vāju interesi un lietas neizprašanu. Baltinavas pag. Vareikovas pat.b. revīzijas protokolā /no 1934.g. 31.IX/ atzīmēts, ka biedrība nedarbojas jau no 1920. gada, jo attīstībai trūcis naudas līdzekļu un galvenais mērķis - pēc komunistu izdzīšanas iegūt 1 vagonu sāls, nav realizēts, tā kā iegādātās grāmatas palikušas bez ierakstiem un zīmogs nelietots. No Jelgavas strādnieku pat.biedrības "Produkts" 1933.g.10.XI revīzijas protokola redzams, ka veikals darbojies tikai no 1921.g. 26.IX līdz 1922.g. 22.V, tad slēgts līdzekļu trūkuma dēļ; par slēgšanas iemeslu pilnas sapulces protokolā vēl norādīts uz Rīgas "Produkta" grūtībām, bezdarbu, strādnieku pirkšanas spēju samazināšanos, bet arī uz politikas ienešanu biedrības darbā sakarā ar piedalīšanos pilsētas domes vēlēšanās un darbinieku nekorektu izturēšanos pret pircējiem, kā arī neizdevīgu veikala vietu. Trumuļevas pat.b-bas "Kooperatīvs" likvidāciju izsaukusi veika-

la apzagšana. Pat.b. pie Krievu b-bas Latvijā Ludzas nodaļas dibināta ar politiskiem un nacionāliem nodomiem, bet darbinieku un līdzekļu trūkums tos izjaucis. Dažām biedrībām kā likvidācijas iemesli minēti arī biedru vienaldzība un privātuzņēmēju konkurence. Vairākas patērētāju biedrības slēgtas no apgabaltiesām tādēļ, ka savus veikalus izrentējušas, dažas tādēļ, ka nav izpildījušas statūtos paredzētos uzdevumus - apgādāt biedrus ar tiem vajadzīgām precēm, bet tirgojušās vai nu vienīgi ar degvīnu vai turējušas linu pieņemšanas punktus, izmantojušas zemi vai arī kādas mašīnas, vai arī vispārīgi pielaidušas savā darbībā statūtu pārkāpumus. Sarkaņu pag.pat. biedrības "Sarkaņu kooperatīvs" 1933.g. 18.I revīzijas protokolā minēts, ka darbība pārtraukta jau 1921.gadā pēc nepilnu 3 mēnešu darbības, jo zudusi interese un vajadzība pēc kooperatīva pakalpojumiem.

Raksturīgs ir Rēzeknes pat.b-bas "Sberežeņije" biedru Vasiļija Charitonova un Nikolaja Sergejeva paskaidrojums: "Rēzeknes pat.b. "Sberežeņije" tika dibināta 1920.g., resp. tanī laikā, kad pēc kara un revolūcijas sabiedriskā dzīve vēl nebija iegājusi normālajās sliekšņos un kooperatīvām sabiedrībām tika dotas dažādas priekšrocības pie pārtikas preču iegādāšanas un pārvadāšanas pa dzelzceļiem, kādēļ arī biedrība "Sberežeņije" sākumā darbojās sekmīgi un tās biedri - patērētāji par to vairāk vai mazāk interesējās. Vēlāk, kad privātā tirdzniecība atdzīvojās un sāka uzplaukt, kooperatīva "Sberežeņije" darbība tika sašaurināta, jo biedri - patērētāji sāka par to mazāk interesēties, jo visu

vajadzīgo varēja dabūt kuņā katrā privātveikalā un tamdēļ sasaukt vispārīgu biedru sapulci, lai pieņemtu lēmumu par biedrības likvidēšanu nebija iespējams." Šis paskaidrojums saskan ar faktiem un apgāž to kooperātoru uzskatus, kuņi kooperatīva pamatus saskata galvenā kārtā biedru vajadzību apmierināšanā.

Notiek arī, ka veikalu pārdod bijušam veikalvedim /Reņģes pat.b."Straume"/. Ir bijis gadījums, kad kooperatīvs nodibināts ģimenes vajadzībām, lai iegūtu zemi no Valsts zemes fonda /Kalnamuižas apk. pat.b-ba "Rūķītis"/. Kad šis mērķis sasniegts, kooperatīvu likvidē. Dažos gadījumos konstatēta arī nolaidīga vadība.

Starp maksātnespējīgām ir arī biedrība /Kooperatīvā sabiedrība "Palīdzība" Rīgā/, kur preces iepirktas uz parāda, bet par pārdotām precēm ieņemtā nauda izmaksāta algās un citiem izdevumiem /no 1928.g. 13.XII revīzijas protokola redzams, ka uz 1928.g. 1.XII pelnīts uz precēm Ls 574,08, bet algās izmaksāts Ls 5344,02; bilance slēgusies ar zaudējumiem 7253,44, pie kam bilances kopsumma bijusi Ls 9458,58 un paju kapitāls tikai Ls 548.-/. Dažureiz preces ieķīlātas lombardā, lai tiktu pie naudas. Statūti grozīti pret kooperācijas principiem: preces var pārdot uz parāda kā biedriem, tā nebiedriem, par biedriem var būt tirgotāji un visādi uzņēmēji. Te jau saskatāms kaut kas vairāk kā neveiksmes tirdzniecībā vai piedzīvojumu trūkums, kā tas ir citos maksātnespējas gadījumos.

Nākošo grupu sastāda 81 patērētāju biedrība, kas darbojušās ilgāku laiku. Arī to var sadalīt

apakšgrupās līdzīgi iepriekšējai grupai:

<u>Slēgtas ar apgabaltiesas spriedumu</u>		
Likvidētas zaudējumu dēļ	8	
dažādu iemeslu dēļ	10	18
<u>Likvidētas ar biedru pilnu sapulču lēmumu</u>		
Neuzrādot sevišķu likvidācijas iemeslu	8	
Likvidētas zaudējumu dēļ	7	
" dažādu iemeslu dēļ	10	25
<u>Tiesu izsludinātas par maksātnespējīgām</u>		38
	Kopā	81

No revīziju materiāliem noskaidrojas, ka zaudējumi daudzos gadījumos cēlušies no blakus uzņēmumiem, piem., Asares lauks. ražotāju un patērētāju biedrībai zaudējums Ls 12643,52 cēlies galvenā kārtā no rūpniecības mašīnu likvidēšanas un speķa piegādes lietā. Ir arī gadījumi, kur pie zaudējumiem noveduši veikalvežu preču iztrūkumi, ar ko lielas summas izņemtas no apgrozības /Palsmanes pat.b-ba/. Atkārtojas arī tie paši agrāk minētie iemesli, kā līdzekļu trūkums, pastāvīgi zaudējumi. Min arī nepiemērotus darbiniekus /Daugavpils pat.b-ba "Vzaimopomošč"/, telpu trūkumu /Liepkalnes-Ozolu pat.b-ba "Ozols"/, nodošanos politikai un biedru pasivitāti kooperatīva lietās /Rīgas centrālais strādnieku kooperatīvs/, lielas izstāvošo parādu summas /Seces pat.b-bā pāri par 50% no bilances/, biedru un valdes vājo interesi par biedrības lietām un biedrības līdzekļu izsaimniekošanu. Bet tieši noziedzīga biedrības mantas piesavināšanās konstatēta tikai nedaudzos gadījumos, kas nepārsniedz apmēram 1% no visu likvidēto patērē-

tāju biedrību skaita. Vairāki gadījumi ir, kur pie likvidācijas novedusi darbības paplašināšana uz svešu līdzekļu rēķina, bet diezgan bieži min biedru vājo interesi.

Vienīgā pozitīvā parādība no likvidācijas gadījumiem ir kooperatīvu savienošanās jeb saplūšana /fuzija/ ar citiem līdzīgiem kooperatīviem, jo te kooperācija nekā nezaudē, bet gan tikai iegūst: vairāku vāju organizāciju vietā turpmāk darbojas mazāks skaits stiprāku organizāciju, kuņās ietilpst tas pats spēku un līdzekļu daudzums, bet kam pievienojas klāt vēl lielāka dzīves spēja. Bet tādi savienošanās gadījumi sastāda tikai 4,7% no visu ar Koop. revīzijas padomes ziņu likvidēto patērētāju biedrību skaita, pie kam 1/3 no tiem nozīmē tomēr zudumu patērētāju kooperācijai, jo tur notikusi ieplūšana cita veida kooperatīvos.

S a p l ū š a n a s gadījumi sadalās šādi:

Ar citām patērētāju biedrībām	12
Ar piensaimnieku sabiedrībām	4
Ar zvejniecības kooperatīvu	1
Ar dzīvokļu kooperatīvu	1
	<hr/>
	Kopā 18

Par piensaimnieku sabiedrībās ieplūdušajām patērētāju biedrībām jāsap, ka tās kooperācijai vispārīgi gājušas zudumā, jo veikali pie piensaimnieku sabiedrībām nedarbojas uz kooperatīviem pamatiem: peļņu no to operācijām nedala starp pircējiem.

Sadalot pēc apgabaliem patērētāju biedrības, par kuņām ir ziņas Kooperatīvu revīzijas padomē, dabūjam šādu stāvokli uz 1936.g. 15.X.:

Apgabals	Galīgi likvidētas	Atrodas likvidācijā	D a r b o j a s		K o p ā
			Skaitis	% no kop-skaita	
Vidzeme	165	58	108	32,6	331
Kurzeme	51	24	36	32,4	111
Zemgale	59	16	40	34,8	115
Latgale	109	24	19	12,5	152
Kopā	384	122	203	28,6	709

Pieskaitot 53 agrāk likvidētās patērētāju biedrības, dabūjam šādu stāvokli uz 1936.g. 15.X:

	Nodibinātas no 1919.g. līdz 1936.g. 15.X	D a r b o j a s	
		Skaitis	% no nodibināto skaita
Vidzeme	355	108	30,4
Kurzeme	112	36	32,1
Zemgale	129	40	31,0
Latgale	166	19	11,4
Kopā	762	203	26,6

Salīdzinot šos skaitļus ar Latvijas Kooperācijas gada grāmatas skaitļiem, redzam,^{1/} ka darbojošos patērētāju biedrību procents no nodibināto skaita par 1935. un 1936.g. ir drusku palielinājies.

Daudzos likvidācijas cēloņus, kas minēti revīziju materiālos un izziņās, atkal varam reducēt uz nedaudziem. Vispirms te izvirzās bieži minētais biedru intereses trūkums par kooperatīvu, no kā var atvasināt gandrīz visus revīziju un izziņu materiālos minētos cēloņus. Ja biedriem nav intereses, tad jau nav, kas rūpējas, ka kooperatīvam būtu nepieciešamie lī-

1/ Latvijas Kooperācijas gada grāmata. XIV gads.
Lpp. 3.

dzekļi, piemērota vadība un krietni darbinieki, bet tas ir par iemeslu nesekmīgai tirdznieciskai darbībai. Ja biedriem nav intereses, tad viņi necenšas visas nepieciešamās preces iepirkt kooperatīva veikalā, bet pērk, kur pagadās, un meklē, kur lētāki, un tas ir par iemeslu nepietiekošam apgrozījumam un zaudējumiem.

Bet kad jautājam, kāds tad ir cēlonis šādam biedru intereses trūkumam, tad, dziļāki analizējot revīziju un izziņu materiālus, varam atrast uz to ja ne gluži noteiktu atbildi, tad vismaz mājienu, kādā virzienā tā meklējama. Atrodam, ka biedru intereses trūkums nav vis cēlonis, bet sekas: tas jau ir pats krīzes simptoms, krīzes pazīme; kur iestājusies biedru vienaldzība, biedru intereses trūkums, tur sākusies kooperatīva krīze. No "Sarkanu kooperatīva" un Rēzeknes pat.b-bas "Sbereženijs" piemēriem redzam, ka šo kooperatīvu darbība pārtraukta, kad biedriem zudusi interese un vajadzībā pēc kooperatīva pakalpojumiem, "jo visu vajadzīgo varēja dabūt kuņā katrā veikalā." Kur tad te cēlonis? Kooperatīvu dibinātāji un biedri nebija skaidrībā par kooperatīva būtību, par viņa uzdevumiem, vēl vairāk, viņu kooperācijas izpratne bija pavisam nepareiza: viņi iedomājās, ka kooperatīvs ir tikai preču apgādāšanai, kad privātie tirgotāji to nevarēja, jo valsts un pašvaldības, kas preces apgādāja iedzīvotāju vajadzībām, nodeva to izpārdošanu kooperatīviem. Kad vēlāk visādas preces varēja dabūt kuņā katrā privāta tirgotāja veikalā, tad viņiem kooperatīvs likās nevajadzīgs, un viņi par to vairs neinteresējās.

"Sarkanu Kooperatīva" un Rēzeknes pat.b-bas

"Sbereženije" minētie cēloņi ir tipiski: tie attiecināmi uz visām tām patērētāju biedrībām, kas nodibinātas 1919. un 1920. gados un tikai īsu laiku darbojušās vai arī nemaz darbību nav sākušas, jo pēdējā gadījumā privāttirdzniecība paspēja atplaukt, kamēr šīs patērētāju biedrības vēl nebija paspējušas noorganizēties, tā kā to dibinātāju izprastā vajadzība pēc patērētāju biedrībām atkrita. Biedru vienaldzību vai intereses trūkumu jau min vairākos gadījumos, bet, ja tas nav minēts, tad tas nenozīmē, ka tāda nav bijis: ja dibinātāji un biedri par kooperatīvu būtu interesējušies, tad tas darbību būtu sācis un to turpinātu.

Protams, bez šī cēloņa bija arī vēl citi, no dibinātāju un biedru gribas pilnīgi neatkarīgi, cēloņi, kam vietām varēja būt pat vēl lielāks iespaids uz nodibinātā kooperatīva likteni kā dibinātāju kooperācijas izpratnei. No nodibināto un darbojošos patērētāju biedrību samēra redzams, ka vislielākais likvidēto patērētāju biedrību procents no nodibināto skaita ir Latgalē: te darbojošos patērētāju biedrību atlicis tikai 11,4% no nodibināto skaita, kamēr pārējos apgabalos šis procents pārsniedz 30%. Protams, ka šādai parādībai ir savi cēloņi, un proti: 1/ Latgales stipri zemākais izglītības līmenis, ievērojami lielais analfabētu procents. Tādos apstākļos kooperatīva noorganizēšanā un sekmīgā vadīšanā jau jāatdužas uz ievērojamām grūtībām. 2/ Latgales kulturālais līmenis pirmajos Latvijas valsts pastāvēšanas gados stipri atgādina to stāvokli, kāds bija pārējos Latvijas apgabalos pirms pagājušā

gadusimtena deviņdesmitajiem gadiem, kad uz laukiem pārsvarā bija naturālā saimniecība. Latgales sādžu lauki vēl bija sadalīti šņorēs, un tos apstrādāja pēc triju vai četrū lauku sistēmas, bet Latgales zemnieks iztika galvenā kārtā no paša ražotiem pārtikas produktiem, gērbās pašāustās drēbēs un iztika pašdarinātiem darba rīkiem, tā kā preču pirkt viņam vajadzēja ļoti maz un viņš arī savukārt maz ražoja tirgum. Tādos apstākļos vajadzība pēc patērētāju biedrībām Latgalē bija maz sajūtama, un, ja tās kādās vietās nodibinājās, kur apkārtnē tām nevarēja sagādāt pietiekošu apgrozījumu, tad, protams, ka tās tur nevarēja pastāvēt.

Šim tīri saimnieciskajam likvidācijas cēlonim bija sava loma ne tikai Latgalē, bet arī pārējos Latvijas apgabalos: kara seku izsauktajā dibināšanas laikmetā, sevišķi vēl, kad dibinātāji skaldījās aiz politiskiem vai nacionāliem motīviem, nodibinājās dažās vietās patērētāju biedrības tik tuvu viena otrai, ka to apkārtnē nevarēja sagādāt tām pietiekošu apgrozījumu. Bet 1919. un 1920. gados nodibināti vai darbību atjaunojuši pirms kara nodibinātie pavisam 405 patērētāju kooperatīvi^{1/}, t.i. vairāk par pusi no visiem līdz 1936.g. 15.X nodibinātiem.

Ja kooperācijas nepareiza izpratne būtu bijusi tikai to patērētāju biedrību biedriem-dibinātājiem un biedriem, kas nodibinājās 1919. un 1920. gados un vai nu darbību nemaz neuzsāka, vai arī darbojās tikai īsu laiku, tad patērētāju kooperācijas krīze sen jau būtu izbeigusies. Bet šis galvenais krīzes cēlonis netiek novērsts arī turpmāk un paliek līdz

1/ Latvijas kooperācijas gada grāmata XI-XII gads.
Lpp. 5.

pat mūsu dienām, kādēļ arī krīze nebeidzas. Šo cēloni ir iespējams novērst tikai tad, kad ir noskaidrota kooperācijas būtība. Kamēr par kooperācijas būtību nav skaidrībā zinātnieki - tautsaimnieki, kooperācijas teorētiķi, mēs nevaram prasīt no kooperācijas praktiķiem, lai tie kooperācijas būtību izprastu.

Kooperatīvu revīzijās revidenti tikpat ka nepieskārās kooperācijas būtības jautājumam, jo, saskaņā ar likumu par kooperatīvu revīzijām, tiem par īstu kooperatīvu jāatzīst katra organizācija, kas registrēta uz 1919.g. izdoto Noteikumu par kooperatīvām sabiedrībām un viņu savienībām pamata un izpilda savus statūtus un pārvaldes organu lēmumus, tā tad pēc savas juridiskās formas ir kooperatīvs. Bez tam arī viņiem jārēķinās ar to, ka par kooperācijas būtību nav skaidrībā arī tautsaimnieki - kooperācijas teorētiķi.

IV Patērētāju kooperācijas
attīstības gaita
un stāvoklis dažās ci-
tās zemēs.

Lai noskaidrotu, vai pasaules saimnieciskā krīze varēja būt par cēloni Latvijas kooperācijas krīzei, mums jāiepazīstas ar patērētāju kooperācijas attīstības gaitu un stāvokli citās zemēs, jo saimniecisko krīzi, kāda sākās ap 1930. gadu, pārdzīvo visa civilizētā pasaule. Par nožēlošanu, grūti nācās sadabūt tam nepieciešamos statistikas materiālus, kādēļ par dažām zemēm jāapmierinājas ar trūcīgākām ziņām. Vispirms sāksim ar tuvākajām kaimiņu valstīm - Lietuvu un Igauniju. Par vienu tuvāko kaimiņu - Krieviju nav ko teikt, jo tur kooperācijas vārda īstajā nozīmē tagad nav - senākie kooperatīvi tur pārvērsti par valsts uzņēmumiem.

Bez tuvākām kaimiņu valstīm atzīmēsim vēl arī dažu citu Eiropas valstu patērētāju kooperācijas attīstības gaitu un stāvokli.

Vispilnīgākās ziņas izdevās dabūt par L i e -
t u v a s patērētāju kooperāciju. Kad Lietuvā nodibinājās pietiekošs kooperatīvu skaits, tie apvienojās 6 rajonu savienībās: Kaunā, Šauļos, Vilkaviškē, Panevezī, Kedaiņos un Ukmergē. Vēlāk vēl nodibi-

nājās: Šauļos "Gamintojas" /Ražotājs/, Telšos "Žemaitūkis", Kaunā "Kooperatyvu Centras" un Ukininku Kooperatyvu Sajunga. Rajonu savienības jau 1920. gadā savienojās vienā kooperatīvu centrā - ko nosauca Lietuvos Kooperatyvu Bendrovių Sajunga /Lietuvas kooperatīvu savienība/. Pārējās vai nu savienojās, vai likvidējās, un beidzot palika tikai divas: L.K.B.Sajunga un "Lietūkis" /Lietuvas Žemes Ūkio Kooperatyvu Sajunga - Lietuvas lauksaimniecības kooperatīvu savienība/.^{1/} Šīs divas savienības arī beidzot apvienojās: uz 1931. gada 1. janvāri L.K.B. Sajunga pievienojās "Lietūkim" ar visiem saviem aktīviem un pasīviem.^{2/} L.K.B.Sajunga apvienoja, kā tas redzams no viņas gada pārskatiem, piem., par 1922.g., galvenā kārtā patērētāju biedrības, bet arī dažas lauksaimniecības biedrības; "Lietūkis" apvienoja galvenā kārtā lauksaimniecības biedrības. Bet lauksaimniecības biedrības tirgojās ar pārtikas precēm tāpat kā patērētāju biedrības, kā tas redzams no "Lietūkis" ziņām par savām biedrenēm^{3/}, bet patērētāju biedrības savukārt apgādāja mākslīgos mēslus un lauksaimniecības mašīnas, tā kā savienībām, lai apgādātu savus biedrus, bija jādara paralēls darbs^{4/}, kas nozīmē spēku skaldīšanu, tā kā apvienošanās varēja nākt lietai par labu. Tā kā lauksaimniecības biedrības un patērētāju biedrības tikai ar nosaukumu at-

1/ "Taika" 1933.g. Nr.31.Lpp.14. P.Sutkus referāts L.K.B.Sajungas pilnvarnieku sapulcē 1930.g. 28.XII. "Centralizācija un decentralizācija. L.K.B.Sajunga pievienojama "Lietukim"."

2/ "Lietukis" 1923.-1933. Trumpa dešimtīs metu veikimo apžvalga /Īss desmit gadu darbības apskats/. Lpp. 7.

3/ "Lietūkis" 1923.-1933. Lpp.47.,51.,59.,64.u.t.t.

4/ Lietuvos Kooperacijos Sajunga.1924.m.apyskaita.Lpp.20.

šķiņas vienas no otrām, bet pēc būtības ir viens un tas pats kooperācijas veids - patērētāju kooperatīvi, kas apgādā saviem biedriem nepieciešamās preces, tad sākot ar 1929.gadu Lietuvas statistiskos izdevumos skaitļus par patērētāju biedrību un lauks. biedrību stāvokli parāda vienā kopsummā, apzīmējot visas šīs biedrības ar kopēju sugas vārdu "tirdzniecības kooperatīvi" /Prekybos kooperatyvai/. Lietuvas patērētāju kooperācijas /patēr.b-bu un lauks.b-bu/ attīstības gaitu un stāvokli raksturo šādi skaitļi: /Sk. tabulu 96. lpp./.

Kā redzams, Lietuvas skaitļi stipri atgādina Latvijas skaitļus: tas pats regress - biedrību skaits, biedru skaits, apgrozījums krīt, rezultāti pasliktinās. Lai būtu skaidrāks pārskats par stāvokli, attīstības gaitu un rezultātiem, jāaprēķina caurmēra un attiecību skaitļi. Tie ir: /Sk.tab. 97. lpp./.

Arī šie skaitļi atgādina mūsu patērētāju biedrību skaitļus: biedru skaits krīt arī caurmērā uz 1 biedrību, paju summas caurmērā uz 1 biedri mazas, un tās vairākkārtīgi pārsniedz dažādi kapitāli un arī pie debitoriem izstāvošas summas, paju kapitāla nozīme bilancē pavisam maza, tāpat peļņas procents no apgrozījuma pavisam niecīgs, un liela daļa kooperatīvu strādājuši ar zaudējumu, kuŗa kopsumma 1932. gadā pārsniedz peļņas kopsummu, ar kādu strādājuši pārējie kooperatīvi. Tā tad gluži tāda pat krīze, kā pie mums.

Par Lietuvas patērētāju kooperatīvu savienību attīstības gaitu un stāvokli var sniegt šādas svarīgākās ziņas:^{1/} /Sk. tabulu 98.lpp./.

1/ Lietuvos Statistikos Metraštis 1929-1930.m.Lpp.465,467
" " " " 1935.m. Lpp.147.

Gads	Biedrību	Biedru	Veikalu	Kalpotaļu	Preces pārdošanas cenā	Debitori	Kustams un nekustams īpašums	Bilance	Biedru pajas	Rezerves un citi kapitāli	Pārdots preču	Tīra peļņa		Zaudējums	
	Skaitis				1000 litos								Biedrību skaits	Summa 1000 lt.	Biedrību skaits
Patērētāju biedrības. ^{1/}															
1925	247	-	-	-	6370,9	-	1225,9	7596,8	926,0	1228,6	-	-	676,9	-	-
1926	208	-	-	-	6453,6	-	1099,9	7553,4	879,6	1319,0	-	-	389,4	-	-
1927	205	37641	-	-	6847,3	-	1223,9	8151,4	846,6	1466,7	20632,0	-	491,0	-	80,2
1928	223	36875	298	-	9884,0	-	1396,2	10513,9	923,4	1661,5	23524,8	173	514,6	46	123,7
1929	214	35617	296	-	10141,6	-	1855,9	12115,5	912,4	1885,4	25312,3	146	510,1	61	118,0
Lauksaimniecības biedrības. ^{2/}															
1927	63	-	-	-	925,3	1942,1	581,1	3789,4	241,8	341,3	-	-	102,5	-	5,7
1928	67	4305	-	-	1723,5	2794,7	805,6	5680,7	282,7	386,6	-	49	160,0	6	14,5
1929	45	3274	-	-	1414,1	2572,7	1039,5	5295,1	256,2	566,6	26942,8	34	254,5	11	7,3
Tirdzniecības kooperatīvi. ^{3/}															
1929	259	38891	318	705	7684,2	5466,9	2895,4	17410,6	1168,7	2452,0	52255,1	146	764,6	61	125,3
1930	254	23841	313	713	10747,7	4368,8	3431,6	20163,7	1177,9	3139,9	44992,8	151	875,4	56	113,4
1931	213	33993	294	738	8888,0	3302,0	5049,1	18606,3	1112,1	3366,6	46003,6	145	605,2	65	122,4
1932	185	28747	271	692	5265,3	3433,7	4331,7	15000,1	878,0	3231,7	37314,5	110	288,7	71	349,8
1933	184	26087	284	900	10262,4	2996,6	5076,4	21301,5	1029,0	3991,4	37534,2	117	413,2	61	287,4
1934	165	21332	256	780	4709,5	2990,3	4890,0	14018,2	822,1	3553,6	32211,9	109	298,9	50	277,9

1/ Lietuvos Statistikos Metraštis 1929.-1930. Lpp. 468.-469.

2/ Tas pats. Lpp. 472.-473.

3/ Lietuvos Statistikos Metraštis 1935.m. Lpp. 148.-149.

G a d s	Caurm. uz l bied- ribu		Caurm. uz l biedri				N o b i l a n c e s					N o a p grozi- j.	
	Biedru skats	Bilance	Ap- gro- zījums	Debito- ri	Pajas	Rezerves un citi kapitā- li	Preces krājuma	Debito- ri	Kustami un neku- stami īp.	Biedru pajas	Rez. un citi ka- pitāli	Tira peļņa	Zaudē- jums
L i t i						%							
L i e t u v a s p a t ē r ē t ā j u b i e d r ī b a s.													
1925	-	30756	-	-	-	-	83,8	-	16,1	12,2	16,2	-	-
1926	-	36314	-	-	-	-	85,5	-	14,6	11,7	17,5	-	-
1927	184	39665	100644	-	22,49	38,97	84,0	-	15,0	10,4	18,0	2,4	0,4
1928	165	47148	105490	-	25,04	45,06	85,6	-	13,3	8,8	15,8	2,2	0,5
1929	167	56614	118282	-	25,61	52,94	83,6	-	15,3	7,5	15,6	2,0	0,5
L i e t u v a s l a u k s a i m n i e c ī b a s b i e d r ī b a s.													
1927	-	60149	-	-	-	-	24,4	51,2	15,3	6,4	9,0	-	-
1928	64	84786	-	649,2	65,67	89,80	30,3	49,2	14,2	5,0	6,8	-	-
1929	73	117669	598729	785,8	78,25	173,06	26,7	48,6	19,7	4,8	10,7	0,9	-
L i e t u v a s t i r d z n i e c ī b a s k o o p e r a t ī v i.													
1929	150	67222	201757	140,1	30,05	63,05	44,1	31,4	16,6	6,7	14,1	1,5	0,2
1930	93	79385	177137	183,2	49,41	131,70	53,5	21,7	17,0	5,8	15,6	1,9	0,3
1931	160	87354	215979	97,1	32,72	99,04	47,8	12,4	27,1	6,0	18,1	1,3	0,3
1932	155	81082	201700	118,4	30,54	112,42	35,1	22,8	28,9	5,9	21,5	0,8	0,9
1933	142	115769	203990	153,2	39,44	153,00	48,6	18,8	23,9	4,8	18,7	1,1	0,8
1934	129	84959	195224	140,1	38,54	166,59	33,6	21,3	34,9	5,9	25,3	0,9	0,9

Gads	Apvienoto biedrību skaits	Balances 1000 litu	Paju kapitāls		Citi kapitāli		Pirāpeļņa		Aproziējuma 1000 litos
			Summa 1000 litos	% no bilances	Summa 1000 litos	% no bilances	Summa 1000 litos	% no apgrozījuma	
L. K. B. S a j u n g a.									
1928	264	2688,0	322,9	12,01	7,0	0,26	-	-	7584,1
1929	236	4661,4	307,3	6,59	7,0	0,15	42,9	0,4	11987,3
1930	167	4058,2	277,6	6,84	-	-	-	-	11822,1
" L i e t ū k i s".									
1928	49	14083,1	49,5	0,35	262,3	1,86	53,8	0,4	12128,6
1929	52	12061,5	53,8	0,45	286,7	2,38	145,3	0,5	29393,2
1930	41	15220,4	49,6	0,32	525,7	3,46	203,2	0,9	23116,6
1931	120	13476,5	188,8	1,4	958,5	7,1	82,1	0,2	36742,7
1932	138	12931,9	233,9	1,8	920,4	7,1	45,3	0,2	28853,0
1933	140	8565,9	303,0	3,5	991,7	11,6	54,0	0,2	32063,4
1934	127	11699,8	289,1	2,5	1067,7	9,1	83,1	0,2	37616,7
1935	112	18056,3	272,3	1,5	1607,3	8,9	382,9	0,6	60530,3

1935. gadā 1/3 no apgrozījuma sastāda eksportēta un iekšējā tirgū pārdota labība. Kā redzams, arī savienību stāvoklis ir ļoti līdzīgs mūsu savienībām: mazi pašu kapitāli, pie kam sevišķi niecīga nozīme bilancē paju kapitālam, un dažādu citu kapitālu summa to vairākkārt pārsniedz. Starpība tikai tā, ka te savienības apvienojušās jau 1930. gadā, lai stāvokli nostiprinātu, un "Lietūkis", kā redzams no viņa 10 gadu darbības pārskata^{1/}, nevienu gadu ar zaudējumiem nav noslēdzis.

Par otra tuvākā kaimiņa - I g a u n i j a s patērētāju kooperāciju ir izdevies sadabūt tikai stipri trūcīgas ziņas.

Patērētāju biedrību skaits Igaunijā audzis šādi:^{2/}

Gads	Biedrību skaits	Gads	Biedrību skaits
1903	3	1918	136
1905	11	1920	226
1908	47	1923	285
1910	80	1925	277
1913	131	1928	295
1915	130		

Igaunijas statistikas mēneša biļetenā par kooperāciju nemaz nav ziņu, bet viņu angļu valodā izdotajās gada grāmatās ziņas ir ļoti trūcīgas. Par patērētāju biedrību darbību un stāvokli tur atrodamas šādas ziņas:^{3/}

1/ "Lietūkis" 1923.-1933. Lpp. 98.-99.

2/ The Estonian Year-Book 1927. Lpp.194
" " " " 1929. " 226

3/ " " " " 1927. " 195

Gads	Kapitāls uz 1 biedri	Caurmērā pārdots	
		Uz 1 biedrību	Uz 1 biedri
Z e l t a f r a n k o s			
1920	7,0	94275	218,0
1922	11,0	115400	277,0
1924	17,2	105470	435,0

1/

Gads	Ziņas iesu tītāju biedrību skaits	Biedru skaits		Iemaksāts kapi- tāls	
		Kopā	Uz 1 b-bu	Uz 1	Uz 1
				b-bu	biedri
K r o n a s					
1924	193	79965	414	5224	13
1925	192	72921	380	6931	18
1926	211	76595	363	8661	24
1927	203	65715	324	12601	39
1928	267	69064	259	13040	50

Gads	Zinotāju b-bu skaits	Pārdots kronās	
		Kopā	uz 1 b-bu
1924	192	22806320	118783
1925	211	28269160	129238
1926	203	26662120	131340
1927	182	21953400	120625

Nav skaidrs, vai ar kapitālu saprastas tikai biedru pajas, vai arī tur ieskaitīti arī citi kapitāli. Pie tam ziņas ir ne par visām patērētāju biedrībām, jo visas nav iesūtījušas ziņas. Tā 1925.g. pastāvējušas 277 patērētāju biedrības, bet ziņas ir tikai no 211 patērētāju biedrībām. Par biedru skaitu sniegtas ziņas tikai par 5 gadiem /1924.-1928./. Redzams, ka šai periodā biedru skaits caurmērā uz 1 biedrību stipri kritis. Bet to nevar attiecināt uz visām patērētāju biedrībām, bet tikai uz tām, kas iesūtījušas ziņas statistiskai iestādei.

No kāda cita izdevuma redzams, ka biedru skaits 10 gadu laikā samazinājies vairāk ka uz pusi, proti:^{1/}

Gads	S k a i t s				Iemaksāts kapitāls		Pārdotas preces	
	Biedrību	Veikalu	Biedru		Uz 1 b-bu	Uz 1 b-ri	Uz 1 biedrību	Uz 1 biedri
			Kopā	Uz 1 b-bu				
1924.	200	300	76203	381	6500	17	22283000	111415
1934.	180	370	35000	194	17400	90	24000000	133300

Par Igaunijas patērētāju biedrību savienības ETK /Eesti Tarvitajate Keskihüsus/ un viņā apvienoto biedrību biedru skaitu un apgrozījumu ziņas sniedz Anglijas gada grāmata "The People's Year-Book", bet par pēdējiem gadiem tur nav ziņu par apvienoto biedrību biedru skaitu:^{2/}

1/ Estonia. Population, Cultural and Economic Life. Lpp. 128.

2/ The People's Year-Book. 1929. Lpp. 113.
" " " " 1936. Lpp. 265.

Gads	Apvienoto biedrību skaits	To biedru kopskaits	Biedrību apgrozījums /pārdotas preces/	
			Savienības apgrozījums	
			R u b l i	
1917	55	8830	8416214	1862497
			Igaunu kronas	
1918	77	25428	188049	42697
1919	156	65195	817475	384185
1920	225	97303	4766696	2109719
1921	250	99312	11352761	8856559
1922	255	94732	15923358	15388875
1923	263	89197	20381460	12133733
1924	268	78547	24231440	12152665
1925	277	78214	27763250	14359899
1926	273	77857	27861820	14271550
1927	267	69064	27903540	14034919
1933	184	-	20021000	12687000
1934.	180	-	22630000	15399000

Kā redzams, arī te biedru skaits, sākot ar 1922. gadu pastāvīgi krīt, un 1934. gadā, kā redzams no agrāk minētiem skaitļiem, ir nokritis uz 35000.

Par savienības finansiālo stāvokli Igaunijas gada grāmatās ziņas ir šādas, aprēķinot kapitāla attiecību pret bilanci procentos:^{1/}

1/ The Estonian Year-Book 1927. Lpp. 195

" " " " 1929. Lpp. 228

Estonia. Population, Cultural and Economic Life. Lpp. 127.

Gads	Balance	K a p i t ā l s	
		Summa	% no bilances
1920	Ig.M. 72393167	7205267	10,0
1922	" 416235264	41419102	10,0
1924	" 670010691	70235087	10,5
1925	Ig.Kr. 8456200	875100	10,3
1926	" 7770000	1213500	15,6
1927	" 7252300	1188500	16,4
1934	" 5041000	1017000	20,2

Ja šis kapitāls ir pašas savienības kapitāls, tad ETK ir finansiāli stiprākā no visām Baltijas valstu patērētāju biedrību savienībām. Par nožēlošanu, nav zināms, kādu daļu no šī kapitāla sastāda biedru paju kapitāls.

Apskatīsim vēl dažu citu Eiropas valstu patērētāju kooperāciju, īsāki saņemot un aprēķinot caurmēra un attiecību skaitļus.

A u s t r i j a - Verband deutsch-österreichischer Konsumvereine /V Ö K - Vācu-austriešu patērētāju biedrību savienība/.^{1/}

1/ The People's Year-Book 1929. Lpp. 111.
 " " " " 1936. Lpp. 250.

G a d s	Biedrību skaits	Ziņas sniegušo biedrību skaits	Biedru skaits		Biedrības pārdevušas Milj. Austr. šiliņu	Savienība pārdevusi Milj. Austr. šiliņu
			Kopā	Caurm. uz 1 b-bu		
1913	91	91	152278	1673	67,2	
1923	103	100	481949	4819	103,5	
1925	130	118	321014	2720	133,8	
1927	125	-	257177	2057	137,5	
1933	208	-	-	-	129,3	76,2
1934	193	-	-	-	115,2	65,7

Par biedru skaitu 1933. un 1934. gadā ziņas nav sniegtas. Biedru skaita krišanu 1927. gadā izskaidro ar neaktīvo biedru izslēgšanu no kara laika.

B e l g i j a s kooperatīvu savienības /L'Office Cooperatif Belge/.^{1/}

G a d s	Biedrību skaits	Ziņas sniegušo biedrību skaits	Biedru skaits		Biedrības pārdevušas miljonos franku	Savienība pārdevusi miljonos franku
			Kopā	Caurmērā uz 1 b-bu		
1912	205		170748	833	47,5	11,2
1924	54		270189	5003	416,8	131,5
1927	55		298119	5420	677,1	211,6
1933	82		306685		598,6	186,7

Kooperatīvu skaits pēc kara samazinājies caur amalgamāciju /saplūšanu/. Bēlgu lieltirdzniecības

1/ The People's Year-Book. 1929. Lpp. 115.
" " " " 1936. Lpp. 254.

savienība saucas "La Fédération des Sociétés Coopératives Belges".

1927. gadā no 85 biedriem savienībā bija 55 patērētāju biedrības. Par 1933. gadu uzdoti tikai 82 biedri, neatzīmējot, cik no tiem patērētāju biedrību. Tādēļ par 1933. gadu nevar aprēķināt caurmēra biedru skaitu uz 1 patērētāju biedrību.

B u l g a r i j a. Kooperatīvu savienība
"Napred"^{1/}

Gads	Apvienoto kooperatīvu skaits	To biedru skaits		To apgrozījums. Milj. Ļeva	Savienības apgrozījums Milj. Ļeva
		Kop-skaits	Uz 1 b-bu		
1924	65	43961	676	1165	742
1927	54	46588	863	1436	1801
1933	58	63468	1094	168	432
1934	58	64000	1103	175	439
1936	61	71244	1168		

"Napred", līdzīgi mūsu savienībām, ir ūnija /idejiska savienība/ un reizē lieltirdzniecības savienība. Savienībai ir lielas dzirnavas, un tomēr 1935. gadā tai bijis jānomā divas privātas dzirnavas, lai apmierinātu pieprasījumus.

S o m i j ā patērētāju kooperācija skaldās divos virzienos: 1/ Centrālūnija /idejiska savienība/ K.K., kas sevi dēvē par progresīvu. Tajā apvienojas pilsētu un rūpniecības strādnieku patērētāju biedri-

1/ The People's Year-Book 1929.g. Lpp. 118.
" " " " 1936.g. Lpp. 256.
" " " " 1938.g. Lpp. 228.

bas. Šai ūnijai ir sava lieltirdzniecības savienība O.T.K. 2/ Vispārējā kooperatīvu apvienība Somijā /generālūnija/, kuŗa skaitās neitrāla un kuŗā apvienotas vairāk laucinieku aprindas. Tai ir sava lieltirdzniecības savienība S.O.K. Šis virziens ir vecāks un ir noteikti pret sociālistiskām un komūnistiskām doktrīnām.

Abām savienībām ir vairākas fabrikas, starp citu dzirnavas, margarīna fabrikas, ķīmiskas fabrikas, desu fabrika /O.T.K./, sērkočiņu, papīra, konservu, cigoriņu, makaronu fabrikas /S.O.K./^{1/}.

Patērētāju biedrību Centrālūnija /K.K. - Kulutusosuskoutien Keskusliito/.^{2/}

	Apvienoto b- bu skaits	To biedru skaits		Bied- rību apgro- zījums Miljoni somu marku	Tīra peļņa	
		Kop- skaits	Uz 1 bied- rību		Summa	% no ap- grozīju- ma.
1918	87	95216	1094	146,9	5,2	3,5
1921	116	157705	1360	673,1	10,5	1,6
1924	110	185303	1685	966,6	17,6	1,8
1927	112	214203	1912	1226,6	25,7	2,1
1933	111	252941	2279	1091,2	-	-
1934	110	258450	2350	1195,4	-	-
1936	118	275000	2331	1500,0	-	-

Vispārīgā kooperatīvu ūnija Somijā /Y.O.L. - Yleinen Osuuskaupojen Liito/.^{3/}

1914	415	97000	234	71,0	-	-
1921	509	186580	367	1063,5	-	-
1924	478	185600	388	1230,0	-	-
1927	421	196000	466	1597,0	-	-
1933	418	237399	568	1656,9	-	-
1934	418	243335	582	1807,9	-	-
1936	414	virs 200000	-	2250,0	-	-

- 1/ The People's Year Book 1936. Lpp.267,1929.Lpp.127
 2/ " " " " 1929. Lpp.129,1936.Lpp.267,
 1938. Lpp.236.
 3/ " " " " 1936. Lpp.267,1929.Lpp.127,
 1938. Lpp.236.

Kooperatīvā lieltirdzniecības savienība O.T.K.
/Osnustukkukaupa/.^{1/}

Gads	Apvienoto biedrību skaits	Savienības apgrozījums Miljonos somu marku	Tīra peļņa	
			Summa	% no apgrozījuma
1918	98	14,4	0,3	2,1
1921	113	193,9	4,2	2,2
1924	112	550,4	7,2	1,3
1927	111	690,5	10,3	1,5
1933	109	605,0	-	-
1934	109	684,4	-	-

Kooperatīva lieltirdzniecības savienība S.O.K.
/Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta/.^{2/}

1914	244	24,3	0,6	2,5
1921	490	359,1	3,8	1,1
1924	461	630,3	9,5	1,5
1927	423	848,0	14,8	1,7
1933	418	914,6	-	-
1934	418	983,8	-	-

F r a n c i j a. Patērētāju biedrību nacionālā federācija /F.N.C.C. - Fédération Nationale des Coopératives de Consommation/.^{3/}

1/	The People's Year-Book	1929.	Lpp.130.
"	"	1936.	" 267.
2/	"	1929.	" 128.
"	"	1936.	" 267.
3/	"	1929.	" 131.
"	"	1936.	" 269.
"	"	1938.	" 237.

Gads	Apvienoto biedrību skaits	Ziņu sniegušo b-bu skaits	Biedru skaits		Apgrozīj. miljonos franku
			Kop-skaits	Uz 1 b-bu	
1924	1716	1483	1351457	911	1402,1
1925	1670	1540	1741000	1131	2100,0
1926	1573	1495	2202779	1473	2935,8
1927	1500	-	2400000	1600	3300,0
1933	1120	-	987113	881	1615,1
1934	-	-	1033051	-	1579,5
1936	1450	-			2750,0

Kooperatīvā lieltirdzniecības savienība /M.D.G.-
Magasin de Gros des Coopératives de France/.^{1/}

Gads	Apvienoto biedrību skaits	Pašu ražots		
		Apgrozījums		% no ap-grozīj.
		Miljonos	franku	
1914	425	11,4	0,9	7,9
1921	1597	152,6	24,3	15,9
1924	1561	354,0	23,7	6,7
1927	1474	556,4	21,1	3,8
1933	-	893,9	50,4	5,6
1934	-	805,7	45,9	5,7
1936	-	863,0		

1/ The People's Year-Book. 1929. Lpp.131.

" " " " 1936. " 269.

" " " " 1938. " 237.

A n g l i j a /Lielbritānija un Īrija/. Patērētāju biedrības.^{1/}

Gads	Biedrību skaits	Biedru sk.		Paju un aizņēm. kapitāls			Pārdots Miljonos £	Tīra peļņa	
		Kopā 1000	Caurm. uz 1 b-bu	Kopā milj. £	Caurm. uz 1 b-bu 1000 £	Caurm. uz 1 b-dri £		Summa	% no apgrozīj.
1913	1387	2878,6	2075	42,6	30,7	15	83,6	12,8	15,3
1918	1364	5846,5	2820	61,4	45,0	16	155,2	16,5	10,6
1924	1314	4702,9	3579	94,1	71,6	20	175,1	15,5	8,9
1927	1267	5579,0	4403	109,8	86,6	20	199,9	23,4	11,7
1930	1210	6402,9	5292	135,9	112,3	21	217,3	26,9	22,4
1933	1150	6917,1	6015	152,5	132,6	22	197,2	23,7	12,0
1934	1135	7202,7	6346	159,6	140,6	22	207,0	25,4	12,3
1936	1107	7807,9	7053	179,4	162,1	23	233,8	28,4	12,1

Anglijas lieltirdzniecības savienības /C.W.S.- Co-operative Wholesale Society/ attīstība.^{2/}

Gads	Apvienoto biedrību biedru sk. 1000	Paju kapitāls 1 0 0 0 £	Pārdots	Tīra peļņa	
				Summa	% no apgrozījuma
1864	18,3	2,5	51,8	0,2	0,5
1880	361,5	146,1	3339,7	42,1	1,3
1900	1249,1	883,8	16043,9	289,1	1,8
1920	3341,4	4270,4	105439,6	-64,2	0,1
1925	3778,7	6192,3	76585,7	1053,5	1,4
1930	4565,6	8080,5	89288,1	1397,0	1,6
1933	5352,3	10067,5	82769,1	1729,2	2,1
1935	5983,8	12009,4	90177,7	2052,5	2,3
1936	6156,0	13017,4	98284,0	2102,2	2,1

1/ The People's Year-Book 1936. Lpp.49. 1938. Lpp.18;21.
2/ " " " " " " 51. " " 42.

Skotijas lieltirdzniecības savienība /S.C.W.S./^{1/}

Gads	Kapitāls, iesk. pajas, noguld., rezerves un apdrošin. fond.	Pārdots	Tīra peļņa	
			Summa	% no apgrozīj.
			1 0 0 0	£
1868	1,8	9,7	0,049	0,5
1880	110,2	845,2	21,7	2,6
1900	1691,7	5463,6	222,3	4,1
1920	7171,0	29549,6	386,9	1,3
1925	9202,2	17659,1	337,5	1,9
1930	10433,9	17682,4	413,6	2,3
1933	11590,7	16016,3	402,1	2,5
1934	12244,4	17664,8	450,4	2,6
1936	13870,2	20580,2	522,3	2,6

Anglijas un Skotijas kopējā lieltirdzniecības savienība / E. & S.C.W.S./ English and Scottish Joint C.W.S./.^{2/}

Gads	Paju un aizņēmumu kapit.	Pārdots	Tīra peļņa	
			Summa	% no apgrozīj.
			1 0 0 0	£
1924	3874,2	6324,7	325,1	5,1
1927	3817,7	8632,9	498,9	5,8
1930	4236,4	7721,1	456,1	5,9
1933	4015,8	5975,5	330,3	5,5
1934	4415,1	7590,0	365,7	4,8
1936	4781,7	7538,0	220,3	2,9

1/ The People's Year-Book 1936. Lpp. 53.
 " " " " 1938 " 48.
 2/ " " " " 1936. " 47.
 " " " " 1938. " 40.

Anglijas un Skotijas savienību rūpniecības uzņēmumi: ^{1/}

Savienība	Fabriku un darbnīcu skaits	Nodarbināto strādnieku skaits	1934.g.ražoto produktu vērtība £
C.W.S.	140	37065	31132633
S.C.W.S.	55	8126	5673467
Kopā	195	45191	36806100

E. & S.C.W.S. ir tējas plantācijas Indijā un Ceilonā, kas 1934. gadā aizņēma 35124 akri ar 19322 akriem rezervē. Nodarbināto strādnieku skaits, neieskaitot vietējos iedzimos, sasniedza 1822. 1934. gada raža sasniedza 5623431 mār^{2/}c.

U n g ā r i j a. Lieltirdzniecības savienība "Hangya" ^{3/}

Gads	Apvienoto biedrību skaits	Biedru skaits		Biedrību apgrozīj. Kronas,	Savienības apgrozīj. miljoni
		Kopā	Uz 1 b-bu		
1914	1276	190555	149	59	30
1919	1007	454208	451	391	210
1920	1777	766972	432	2488	1374
1925	1937	860353	444	1427429	783703
1926	1805	838380	464	Milj.16,6	838639
1927	-	-	-	pen-go.	Milj.68,5
1932	1573	574086	365	" 72,9	pen-go. 46,6
1933	1541	-	-	-	" 43,2
1936	1480	625000	-	-	-

1/ The People's Year-Book 1936. Lpp. 52; 54.

2/ " " " " " " 47.

3/ " " " " 1929. " 136.

" " " " 1936. " 275.

" " " " 1938. " 240.

N o r v ē ģ i j a. Lieltirdzniecības savienība
N.K.L.^{1/}

Gads	Apvienoto biedrību skaits	Biedru skaits		Biedrību apgrozīj. Miljoni	Savienības apgrozīj. kronu
		Kopā	Uz 1 b-bu		
1914	149	31000	208	10,0	3,1
1920	401	88346	220	112,1	18,1
1925	437	103157	236	135,6	31,9
1927	439	100438	229	101,7	25,1
1933	483	124703	258	109,4	33,1
1934	502	130245	259	117,4	36,3
1936	549	148748	253	145,0	46,0

Ar nesenu likumu Norvēģijā aizliegta daudzveikalu sistēma. Kooperācija tur stingri neitrāla.

Z v i e d r i j a. Patērētāju biedrības.^{2/}

Gads	Biedrību skaits	Biedru skaits		Pārdots preču miljonos kronu
		Kopā	Uz 1 b-bu	
1908	486	76403	157	25,8
1920	1007	263969	262	264,5
1925	949	325221	343	264,2
1930	897	465485	519	349,0
1933	802	547919	683	356,4
1936	ap 700	590000	843	438,1

1/ The People's Year-Book 1929. Lpp. 145.

" " " " 1936 " 286.

" " " " 1938. " 251.

2/ Arnolds P. Aizsilnieks. Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru. Lpp. 288. un 295.

The People's Year-Book. 1938. Lpp. 258.-259.

Zviedrijas patērētāju biedrību savienība /K.F.-
Kooperativa Förbundet/.^{1/}

Gads	Apvienoto biedrību skaits	To biedru skaits		Savie- nības apgrozīj. 1000 kronās	Tīra peļņa	
		Kopā	Uz 1 b-bu		Summa	% no apgro- zīj.
1904	57	13169	231	276	4	1,5
1908	376	68097	181	44397	70	1,6
1920	943	240716	255	69520	361	0,5
1925	871	315174	362	97661	1887	1,9
1930	731	450908	617	143618	4958	3,5
1933	650	533825	821	152483	5969	3,9
1935	623	568161	912	177665	6673	3,8
1936	-	-	-	192800	-	-

Savienībai ir vairāki rūpniecības uzņēmumi, un viņa ir populāra ar savu cīņu ar sindikātiem.

Š v e i c e. Šveices patērētāju biedrību savie-
nība / V.S.K. - Verband Schweizerischer Konsumverei-
ne/^{2/}

Gads	Apvienoto biedrību skaits	To biedru skaits		Apgrozījums	
		Kopā	Uz 1 b-bu	Biedrību Miljonos	Savienības franku
1914	396	275710	696	142,6	45,7
1920	493	363440	737	325,8	172,0
1925	521	354450	680	475,6	125,2
1927	515	348641	677	471,0	139,0
1933	533	389451	731	284,8	168,4
1934	534	397142	744	279,5	168,6

1/ Arnolds P. Aizsilnieks. Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru. Lpp. 286. The People's Year-Book 1938. Lpp. 259.

2/ The People's Year-Book 1929. Lpp. 160. 1936. Lpp. 298.

Šveices patērētāju biedrību savienībai nav savu rūpniecības uzņēmumu, bet viņa ir līdzdalībniece vairākās fabrikās un rūpniecības uzņēmumos.

- - - -

No apskatītajiem skaitļiem redzam, ka daudzās zemēs, kā Beļģijā, Bulgārijā, Somijā, Anglijā, Norvēģijā, Zviedrijā, uz patērētāju kooperācijas attīstību nekādu iespaidu nav atstājušas ne kara sekas, ne pasaules saimnieciskā krīze. Patērētāju kooperācija tur nemitīgi gājusi uz priekšu vairāk vai mazāk straujā gaitā. Mūsu kaimiņu valsts Lietuva, kā redzams, pārdzīvo gluži tādu pat patērētāju kooperācijas krīzi kā mēs un tāpat, cik var spriest no trūcīgajiem datiem, kādus izdevās sadabūt, arī otra kaimiņvalsts - Igaunija. Austrija, kā liekas, arī ir pārdzīvojusi patērētāju kooperācijas krīzi, bet par pēdējiem gadiem no tās nav ziņu par biedru skaitu. Francijā biedru skaits sākumā audzis, tad kritis un 1934. gadā atkal nedaudz audzis. Šveicē otrādi: sākumā krīt, tad atkal aug.

Jāpiezīmē, ka pēc datiem, kādus izdevās sadabūt, galvenais patērētāju kooperācijas attīstības rādītājs ir biedru skaits. Kur tas aug, tur progress, kur tas krīt, tur regress. Un patiešām, kur bija dabūjamas sīkākas ziņas, tur arī izrādījās, ka biedru skaita augšanu pavada labāks finansiālais stāvoklis, labāki rezultāti un apgrozījuma augšana, un otrādi - biedru skaita krišanu pavada vājš finansiālais stāvoklis, apgrozījumu krišana, bieži zaudējumi un kooperatīvu likvidācijas. Turpretim biedrību skaita krišana tikai tad nozīmē atpakaļkrišanu attīstībā

un krīzi, ja tā savienota ar biedru skaita krišanu, kā tas ir pie mums un mūsu kaimiņu valstīs - Lietuvā un Igaunijā, bet kur tā savienota ar biedru skaita augšanu, kā, piemēram, Anglijā, Zviedrijā un Somijā, tur tas nozīmē veselīgu attīstību, jo biedrību skaits tur samazinās, mazāk attīstības spējīgām sīkām biedrībām pievienojoties lielākām, spēcīgākām biedrībām vai arī apvienojoties /kopā saplūstot/ vairākām sīkām biedrībām.

Tāpat arī, sevišķi tagadējā pēckaŗa laikmetā, kas raksturīgs ar ārkārtīgām valūtas svārstībām, pēc apgrozījuma augšanas vai krišanas vēl nevar spriest par attīstības virzienu. Naudā izteiktās apgrozījuma summas pieaugums vēl nenozīmē, ka patiešām vairāk preču pārdots, bet tas var nozīmēt arī valūtas kursa krišanu, pie kam pārdoto preču daudzums var būt pat mazāks. Tāpat otrādi - apgrozījuma samazināšanās ne arvien nozīmē, ka preču pārdots mazāk, bet var nozīmēt arī valūtas kursa celšanos jeb cenu krišanu.

Ja daudzās zemēs patērētāju kooperācija ir nemitīgi gājusi uz priekšu, neskatoties uz pasaules kaŗa sekām un pasaules saimniecisko krīzi, tad ir skaidrs, ka ne pasaules kaŗš, ne pasaules saimnieciskā krīze nevarēja būt par cēloni patērētāju kooperācijas krīzei. Ja nu Latvijā patērētāju kooperācija pārdzīvo krīzi, ja tā novērojama arī mūsu kaimiņu valstīs un kaut kas līdzīgs arī vienā otrā citā zemē, tad te jābūt citiem cēloņiem.

Attiecībā uz Latviju mēs jau izsekojām cēlonisku sakarību rindai un nonācām pie galvenā cēloņa - kooperācijas būtības neizprašanas. Kad būsīm noskaidrojuši kooperācijas būtības jautājumu, tad varēsīm

pārliecināties, vai šis pats galvenais cēlonis attiecināms arī uz citām zemēm, kas pārdzīvo zināmu patērētāju kooperācijas krīzi, un tā tad patiešām atzīstams par svarīgāko cēloni patērētāju kooperācijas neveiksmēm vispārīgi.

Protams, ka nevar teikt, ka pasaules kaņš un pasaules saimnieciskā krīze nebūtu radījusi nekādas grūtības patērētāju kooperācijai. Mēs redzējām, ka kaņa vilnis Latvijā noslaucīja kooperatīvus no zemes virsus. Pat Anglijas kooperatīvu lieltirdzniecības savienība C.W.S. kā kaņa sekas ir piedzīvojuši zaudējumus 1918., 1920. un 1921. gadā, kas ar viņu nebija noticis no pat viņas darbības sākuma 1863.g.^{1/} Bet kā Anglijā, tā arī daudzās citās zemēs pārdzīvotās grūtības ir tikai veicinājušas patērētāju kooperācijas augšanu.

1/ The People's Year-Book 1936. Lpp. 51.

OTRA DAĻA

V K o o p e r ā c i j a s b ū t ī b a s n e i z p r a š a n a .

1. Kooperācijas būtības problēma.

Ja Latvijas patērētāju kooperācija pārdzīvoja nebeidzamu krīzi, neskatoties uz labiem vai sliktiem gadiem, tad ir skaidrs, ka šīs krīzes cēloņi nevar būt ārpus šīs kooperācijas, bet meklējami viņas iekšienē. Statistika rāda, ka, sākot ar 1922.gadu, Latvijas patērētāju biedrību biedru skaits nepārtraukti un strauji krīt, rādīdams tendenci tuvojties nullei. Rodas jautājums, vai tad patērētāju kooperācija nemaz nav dzīves spējīga? Vai tā, varbūt, ir kāda aplama mācība, kas sola cilvēku saimniecisko stāvokli uzlabot, bet solījumu nespēj pildīt - kooperatīvi izput, atnesdami saviem biedriem solīto labumu vietā tikai zaudējumus, pie kam bieži dabū ciest zaudējumus arī svešas personas - kooperatīvu kreditori.

Bet mēs redzējām arī, ka ne visur patērētāju kooperācija cietusi tādas neveiksmes, redzējām, ka Latvijas patērētāju kooperācija ir tīri vai vienīgā pasaulē, kas uzrāda tik sistemātisku un strauju re-resu. Redzējām, ka ir zemes, kur patērētāju kooperācija, pavisam otrādi kā pie mums, iet attīstībā ļoti strauji uz priekšu, uzrāda nepārtrauktu un sistemā-

tisku progresu. Bet ja tā, tad skaidrs ir, ka nevaram teikt, ka patērētāju kooperācija vispār nav dzīves spējīga, bet gan tikai, ka Latvijas patērētāju kooperācija nav dzīves spējīga, ka viņai ir tādas īpatnības, kas to padara dzīves nespējīgu. Rodas jautājums, vai tās īpatnības, kas Latvijas patērētāju kooperāciju padarīja dzīves nespējīgu, izriet no kooperācijas būtības vai arī tās ir pret kooperācijas būtību? Pirmajā gadījumā būtu jāatzīst, ka patērētāju kooperācija vispārīgi nav dzīves spējīga, bet, kā jau redzējam, tas tā nav.

Noteikti atbildēt uz šo jautājumu iespējams tikai tad, ja ir noskaidrota kooperācijas būtība, ja var noteikti pateikt, kas kooperācija ir. Te nu liekas, ka esam nonākuši pie nepārvarama šķēršļa: par kooperācijas būtību tautsaimniecībā nav skaidrības. Katram tautsaimniekam, kas par kooperāciju kaut ko rakstījis, ir savs kooperācijas definējums^{1/}, un citu tautsaimnieku un kooperācijas teorētiķu definējumus viņš neatzīst. Iznāk "valodu sajaukšanās varemais skats", kā Šarls Žids raksta savā gleznainajā valodā,^{2/} pielīdzinādams nesaskaņas ieskatos par kooperācijas mērķiem pazīstamajam Bībeles stāstam par Bābeles torni, kuŗu gribēja celt līdz pašām debesīm, bet nevarēja uzcelt tādēļ, ka Dievs sajauca cēlājiem valodas un tie vairs nesaprata viens otru.

1/ Parasti lietotā vārda "definīcija" vietā lietosim še latvisku atvasinājumu no vārda "definēt", kā to lieto L.Ausējs prof. Al.Vedenska logikas vidusskolas kursa tulkojumā.

2/ Šarls Žids. Kooperācija. Lpp. 24.

Tāds stāvoklis, kad par kooperācijas būtību nav skaidrības, var stipri kavēt kooperācijas attīstību. Pirmkārt, taisni labākie cilvēki labprāt nepiedalās pasākumos, kur ir kāda neskaidrība, vēl jo vairāk, kad pati būtība ir neskaidra, jo baidās, ka tur nav kaut kas, kas varētu aizkārt viņu ētisko apziņu. Otrkārt, šādu stāvokli var izmantot patīgos nolūkos personas vai personu grupas, kam nerūp ne kooperācija, ne vispārējā labklājība, bet gan tikai labi veikali, ko var dzīt, izmantojot kooperācijas vārdu un izkārtņi, Ar vārdu sakot, var nodibināties dažādi viltus kooperatīvi. Tie, savus veikalus dzīdami, var lielā mērā kompromitēt kooperāciju, kaitēt viņas labai slavai. Ja jau tautsaimnieki - kooperācijas teorētiķi nav skaidrībā, ko īsti saukt par kooperatīvu, kā gan tad lai sagaidāms no plašākām aprindām, lai tās prastu novērtēt, kuŗš īsts un kuŗš neīsts kooperatīvs.

Cīņa ar viltus kooperāciju lielā mērā nodarbinājusi mūsu kooperātorus. "Kopdarbībā" rakstu par viltus kooperāciju parādījies tik daudz, ka dažu gadājumu /1922.-1924./ satura rādītājos atrasts pat par vajadzīgu atvērt sevišķas nodaļas rakstiem par viltus kooperāciju. Protams, ka arī citos "Kopdarbības" gadājumos netrūkst rakstu par viltus kooperāciju un ka bez speciāliem rakstiem tie minēti arī vēl daudzos citos rakstos. Bet B.Jevlanovs rakstā "Viltus kooperatīvi"^{1/} ļoti skaidri un pareizi pasaka, kādas grūtības ir cīņai ar viltus kooperāciju, ja nav skaidrības par kooperācijas būtību:

1/ "Kopdarbība" 1923.g. Lpp. 818.

"Nekas nav tik kaitīgs kooperācijas kustībai kā viltus kooperatīvi, jo ne tikai publikas plašākās aprindas, bet bieži vien arī mācītie tautsaimnieki un valsts darbinieki un reizēm pat kooperātori paši nav skaidrībā par to, kuŗi kooperatīvi pilnā mērā apmierina visas kooperācijas prasības un kuŗi ir patiesībā kooperatīvi tikai vārda pēc. Sakarā ar to visus uzbrukumus un nelabvēlību, kuŗus pelnītā kārtā izsauc viltus kooperatīvi, parasti attiecina uz visu kooperācijas kustību, un pēdējai nākas ciest par šiem grēkiem."

Patiešām, ja nav skaidrības par kooperācijas būtību, tad arī jautājums par viltus kooperāciju nav atrisināms. Uz kāda pamata tad vienu organizāciju lai ieskata par kooperatīvu un kādu citu, kas ārēji ne ar ko neatšķiras no tās, par viltus kooperatīvu? Vai tā, pa tumsu dzīvojot, nevar gadīties tādas kļūdas, ka tas, ko tur par īstu kooperatīvu, nemaz nav īsts, un tas, ko tur par viltus kooperatīvu, varbūt ir tuvāk īstam ka viņa apvainotājs? No citātiem II nodaļā mēs redzējam, ka daži kooperatori patiešām apšaubā mūsu patērētāju biedrību kooperatīvo dabu. Bet vai tam ir kāds pamats, to var pateikt tikai tad, ja ir noskaidrota kooperācijas būtība.

Bet kādēļ tad tāda neskaidrība? Vai tad kooperatīvs ir kāda pārdabīga parādība, kas cilvēka prātam nav aptverama, ja nevar pateikt, kas viņš ir? Acīmredzot, nē. Kooperatīvi ir reāla parādība, un viņu darbība un tās rezultāti visiem redzami, bet ar kooperāciju šeit sapratīsim kooperatīvu kopumu. Tā jau tautsaimnieki kooperāciju arī saprot, bet tomēr nevar pateikt, kas viņa ir. Acīmredzams, ka te vajaga

būt kļūdām metodēs. Iedziļinoties jautājumā, atrodam, ka tādas patiešām arī ir:

1/ Tautsaimnieki mēdz skatīties uz kooperāciju kā uz kaut ko sevišķu, ārkārtīgu, kas it kā neietilpst vispārīgās tautsaimniecības rāmjos. Tādēļ tie saskata tautsaimnieciskajos procesos, kādi norisinās kooperatīvos, kaut ko pavisam citu ka tādos pat procesos nekooperatīvās saimnieciskās organizācijās un dod tiem citus nosaukumus. Ar to ir pārkāpts viens no loģikas pamata likumiem - identitātes likums,^{1/} rodas jēdzienu sajukums, un nav vairs iespējama pareiza domāšana un pareizi slēdzieni.

2/ Tautsaimnieki savos kooperācijas definējumos mēdz atkāpties no definējuma īsākās formas,^{2/} uzskaitot bez definējumam nepieciešamām raksturīgām pazīmēm, ar ko kooperatīvs atšķiras no citām līdzīgām organizācijām vai kooperācija no citām saimnieciskām sistēmām arī vēl liekas, definēšanai nevajadzīgas pazīmes. Te bez liekvārdības, nevajadzīgas gaŗumā stiepšanas /savā ziņā ekonomiskais princips jāievēro arī loģikā!/ nāk vēl klāt neskaid-rība: izšķirošās jau tikai ir raksturīgās pazīmes, kuŗu nav daudz; psiholoģiskie domāšanas likumi spiež iet īsāko ceļu - iztikt ar loģiski nepieciešamām pazīmēm. Izšķiroties, vai dotais gadījums atbilst definējumam, tad nu ņem vērā ne visas uzskaitītās daudzās pazīmes, bet apmierinās ar nedaudzām, kuŗas domā par raksturīgām. Ka te var maldīties ne

1/ Prof. Al.Vedenskis. Logika. Vidusskolu kurss. Tulk. L.Ausējs. Rīgā, 1924.g. Lpp.104.

2/ Prof. A.I.Vvedenskij. Logika kak časķ ķeoriĵi poznaņija. Petrograd, 1917. Lpp. 288.

tikai nezinātnieks, bet ir maldījušies pat ievērojami zinātnieki, redzēsim turpmāk. Tas sevišķi gadās, kad šai virzienā /daudzu pazīmju uzskaitīšanā/ iet vēl tālāk un, pavisam atsakoties no definēšanas, atvieto to ar aprakstu.

3/ Definējumos pielaiž neskaidrību, nenoteiktību, lietojot izteicienus, kurus var dažādi saprast, vai arī nesaprotamus izteicienus, kas apzīmē jēdzienus, kādi nav noskaidroti.^{1/}

4/ Mēdz ieskatīt par zinātniskām atziņām domas, kas nav pārbaudītas, vai tās ir loģiski pareizas. Pēc prof. Al.Vedenska atziņas, "zinei /zināšanai/ var piedalīt tikai tādas domas, kas jau pārbaudītas".^{2/} Līdzšinējā logika ir tikai pārbaudījumu logika, t.i. viņa arvienu pieņem, ka nojauca jau radusies, un runā tikai par to, ka šī nojauca pārbaudāma."^{3/} Logika tā tad nemāca, kā atziņas radīt, bet kā pārbaudīt viņu pareizību. Pats par sevi saprotams, ka par zinātnisku atziņu var noderēt tikai loģiski pareiza doma, jo tikai tāda pamatojas uz īstenību, uz faktiem, tādēļ ka to prasa logikas pietiekoša pamata likums.^{4/}

Ja šīs kļūdas novērš, tad lieta top vienkārša un skaidra, un nav vairs nekādu grūtību dot reālu kooperācijas definējumu, kas izteic kooperācijas būtību un ko nav iespējams apstrīdēt par nepareizu, tāpēc ka viņš pamatojas uz īstenību, uz to, kas ir, uz faktiem.

1/ Prof. G.Čelpanovs. Logika. Tulkojis K.Corbiks. Rīgā, 1925.g. Lpp. 42.

2/ Prof. Al. Vedenskis. Logika. Vidusskolu kurss. Tulkojis L.Ausējs. 2.iespiedums. Rīgā, 1924.g.Lpp.6.

3/ Turpat. Lpp. 7.

4/ Turpat. Lpp.103.

Vispirms noskaidrosim, kas ir kooperatīvs. Tad būs arī skaidrs, kas ir kooperācija, jo ar šo vārdu, kā jau teikts, šē sapratīsim kooperatīvu kopumu. Pārpratumu novēršanai tūliņ arī jāpaskaidro, ka kooperatīva definējums, kādu te sniegsim, attieksies tikai uz moderno kooperāciju, kas sākusies ar Ročdēles pionieru kooperatīvu, jo to organizāciju raksturīgās pazīmes, kas Anglijā bija pirms Ročdēles pionieru kooperatīva un ko arī sauca par kooperatīviem, mums nav iespējams noskaidrot. Mēs definēsim ne to, kas kādreiz saukts par kooperatīvu, bet to, ko tagad sauc par kooperatīvu, jo ir iespējams, ka tas, ko toreiz sauca par kooperatīvu, pēc tagadējās kooperācijas izpratnes nemaz nav kooperatīvs. Pēc Holioka piezīmēm Ročdēles pionieru vēsturē par agrākajiem kooperatīviem var spriest, ka pēdējam pieņēmumam vajadzētu būt pareizam¹/. Varbūt pēc juridiskās formas viņi bija līdzīgi Ročdēles pionieru kooperatīvam, bet mūs interesē ne forma, bet būtība.

Tālāk mums jāatzīst, ka kooperatīvi nav kādas elementiskas /stichiskas/ parādības, kas veidojas neatkarīgi no cilvēka gribas un prāta, līdzīgi meteorologiskām parādībām vai arī cenai brīvā tirgū atkarībā no pieprasījuma un piedāvājuma, bet ka kooperatīvi ir cilvēka apzinātas gribas un prāta radīti. To saprotot, jāatzīst, ka kooperatīvi dažādās zemēs izveidojušies dažādi, nevis kādu īpatnēju apstākļu dēļ, bet gan tādēļ, ka tās personas, kas izbīdījās vai tika izbīdītas par kooperācijas pamata licējām un veidotājām, katrā zemē ir kooperācijas ideju savādi uztvērušas. Nevis kādi īpatnēji Vācijas / The History of the Rochdale Pioneers by George Jacob Holyoake. Tenth edition. Lpp. 70.-71. u. 148.

apstākļi radīja Vācijas kooperācijas īpatnības. bet gan Šulce-Deličša un Raifeizena idejas. Nevis Anglijas īpatnējie apstākļi radīja Anglijas kooperācijas savādības, bet gan Ročdēles pionieru idejas un sevišķi Čarla Howarth'a lielais atradums, kas gan pārņemts arī uz citām zemēm, bet jau vairāk vai mazāk sakropļotā veidā, bet sevišķi sakropļotā veidā pielietots pie mums, kā to vēlāk redzēsim.

Ar to nav jāsaprot, it kā kādas zemes īpatnējiem apstākļiem nevarētu būt nekāda iespaids uz šīs zemes kooperācijas attīstību. Kooperācijas attīstība un kooperācijas īpatnības kādā tautā vai valstī ir divas pavisam dažādas lietas. Var būt kādā zemē kooperācijas attīstībai nepiemēroti apstākļi, un tādā gadījumā tur kooperācija neattīstīsies, kaut to nostādītu labi un pareizi. Piemēram, kooperācija nevar attīstīties zemēs, kur vēl nav attīstījusies kapitalistiskā saimniecība, kur pārsvarā naturālā saimniecība un tādā kārtā maza vajadzība pēc maiņas, kas ir viens no galveniem faktoriem modernā saimnieciskā uzņēmumā un līdz ar to arī kooperatīvā uzņēmumā, kas arī ir moderns saimnieciskais uzņēmums. Šī iemesla dēļ jau arī Latvijā pagājušā gadsimteņa sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados nevarēja attīstīties patērētāju kooperācija, lai gan tika propagandēta.^{1/} Bet nekādi apstākļi, izņemot nezināšanu, lietas neizprašanu, nevar būt par iemeslu kooperācijas idejas šādai vai tādai izpratnei un līdz ar to kooperatīvu nostādīšanai uz pareiziem vai nepareiziem pamatiem. Tas nav nekas cits, ka cilvēka apzinātas gribas un prāta darbs, Bet no tā arī atkarājas kooperācijas attīstība, bieži vien daudz vairāk ka no citiem kādiem

1/ Ed. Balodis. Kooperācija Latvijā XIX g.s. piecdesmitajos, sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados. Lpp. 181.

apstākļiem.

Kooperācijas būtības pētīšanai tā tad nevar noderēt induktīvā metode, kādu lieto pētot dabas parādības, kas norisinās neatkarīgi no cilvēka gribas, vai arī pētot tādas sabiedriskas parādības, kas arī norisinās neatkarīgi no atsevišķu indivīdu apzinātās gribas. Kooperācijas būtības pētīšanai var noderēt vienīgi deduktīvā metode.

Pēc deduktīvās metodes, no vispārējā likuma - principa atvasina atsevišķus gadījumus. Mums jāzina, kas ir šis princips, kas likts kooperācijas pamatā. Tas tad arī būs kooperatīva raksturīgā pazīme, ar ko tas atšķiras no citām organizācijām, kuŗas nav kooperatīvi. Mēģinājumi atrast kooperatīva raksturīgo pazīmi, apskatot dažādu zemju kooperatīvus, kuŗi stipri atšķiras vieni no otriem, t.i. pēc induktīvās metodes no atsevišķiem gadījumiem dabūt vispārēju likumību, zinātniekiem neizdevās un arī nevarēja izdoties. Ja jau nevar atrast kopēju raksturīgu pazīmi, tad tas tikai nozīmē, ka ne visi, kas par kooperatīviem saucas, arī patiešām ir īsti kooperatīvi. Daļa organizāciju, kas saucas par kooperatīviem, ir no kooperācijas principa vairāk vai mazāk atkāpušās vai arī to pavisam atmetušas. Tā tad arī ir tā dažādība. Mēs taču zinām, ka ir arī viltus kooperatīvi.

Lai atrastu kooperācijas raksturīgo pazīmi - kooperācijas principu, mums jāņem īsts kooperatīvs un jāatrod pazīme, ar ko tas atšķiras no nekooperatīvām organizācijām. Bet nu esam it kā burvju riņķī: kā lai zinām, kuŗa organizācija, kas par kooperatīvu saucas, ir īsts kooperatīvs, kad nav vispāratzīta kooperācijas definējuma? Te tomēr ir izeja: mums jā-

ņem tāds kooperatīvs, kuŗu visi atzīst par īstu kooperatīvu, un tas jādefinē. Tāds visu atzīts īsts kooperatīvs ir Ročdēles taisnīgo pionieru kooperatīvs, kuŗu arī zinātnieki ieskata par paraugu patērētāju kooperatīviem.

Esam nonākuši pie gluži vienkārša atrisinājuma: mums ir organizācija, ko visi atzīst par kooperatīvu; ja to definēsim, tad mums būs definējums, kuŗa pareizību neviens nevarēs apstrīdēt. Atliek tikai definējumu formulēt, turoties pie vispāratzītām zinātniskām metodēm.

Par visnodrīgāko definējuma formu zinātniskiem iztīrējumiem atzīst visīsāko, kas satur definējamam jēdzienam tuvākās sugas un kārtas atšķirības pazīmes.^{1/} Sugas jēdziens kooperatīvam ir o r g a n i z ā c i j a, ar ko saprotam dažāda veida apvienības, kā biedrības, sabiedrības, savienības. Bet organizācijas ir divējādas - kulturālas un saimnieciskas. Kooperatīvs pieder pie pēdējām. Tā tad tuvāka suga ir s a i m n i e c i s k a o r g a n i z ā c i j a. Kārtas atšķirība ir Čarla Howarth'a lielais atradums - peļņas dalīšana proporcionāli kapitālam un a p - g r o z ī j u m a m, kas peļņu radījis, t.i. proporcionāli biedru dalības naudām un biedru iepirkumiem.

Te mēs vispirms atduŗamies uz peļņas jēdzienu, par kuŗu tautsaimniecības zinātnē arī nav īstas skaidrības. Ir tautsaimnieki, kuŗi peļņu ieskata par nosodāmu ļaunumu, kas jācenšas izskaust. Tādu peļņas izskaušanas lomu pat pieraksta kooperācijai.

^{1/} Prof. Al.Vedenskis. Logika, vidusskolas kurss, tulk. L.Ausējs. Lpp. 122.

Tā prof. Totomiancs saka, ka prof. Šarls Žids, definējot kooperatīvu kā organizāciju, kas iznīcinot peļņu, un atrod to par ļoti izdevušos definējumu.^{1/}

Bet tāds ieskats par peļņu liecina tikai par tautsaimniecības parādību un arī par kooperācijas būtības neizprašanu. Peļņa pēc būtības ir jaunuzkrāts kapitāls, bet kapitāls pēc būtības ir naudā aprēķināta manta. Ja palielinājies ir kapitāls bilances pasīvā, tad līdzsvarā tam ir pavairojusies bilances aktīvā uzskaitītā manta. Peļņa tā tad ir ietaupījums, ar cilvēka darbu radīta, bet nepatērēta manta. Peļņa ir kapitāla uzkrāšanas /akumulācijas/ līdzeklis, kas ir modernās kultūras pamats. No uzņēmumu peļņas uzkrātie kapitāli ir tie, ar kuŗu palīdzību radītas varenas fabrikas, celti debesskrāpji, veidoti brīnišķīgie satiksmes līdzekļi. Un kapitālam mūžīgi jākrājas, lai varētu apmierināt vienmēr pieaugošā iedzīvotāju skaita vienmēr augošās vajadzības.

Ko tādā gadījumā nozīmē peļņas iznīcināšana, ko daži zinātnieki pieraksta kooperācijai? Tā kā peļņa ir uzkrāta manta, tad peļņu iznīcināt nozīmē iznīcināt mantu, piemēram, nodedzināt mājas, sadedzināt vai jūrā noslīcināt pārtikas krājumus. Pēdējo jau arī mēdz darīt, lai paceltu cenas, tikai to nu gan nedara kooperatīvi. Tāda mantas iznīcināšana, pēc pastāvošām tiesībām, ir kriminālnoziedzums.

Ir arī vēl otrs ceļš peļņas iznīcināšanai. Pēc savas izcelšanās peļņa ir uzņēmuma saimnieciskās darbības pozitīvs rezultāts, kas nozīmē uzņēmuma sekmī-

1/ Prof. V.F.Totomianc. Ķeorijs kooperācijai. Lpp.87.

gu darbību. Uzņēmuma nesekmīgai darbībai ir pretējs rezultāts - z a u d ē j u m s, kas nozīmē kapitāla izsaimniekošanu, tā tad agrāk uzkrātās mantas patērēšanu vai izšķiešanu. Tas tad arī būtu agrāko gadu peļņas iznīcināšana. Te peļņas iznīcināšanai ne vienmēr būs krimināls raksturs, bet tikai noteikti ļaunprātīgas rīcības gadījumos, jo zaudējums uzņēmumam var celties arī no tīri nejaušiem nelaimes gadījumiem vai arī uzņēmuma vadītāja nelietpratības vai kļūdu dēļ.

Mūsu kooperatīvi arī aizrāvās no domas par peļņas iznīcināšanu. Bet tā kā īstenībā peļņu nevar iznīcināt, neiznīcinot pašus kooperatīvus, tad centās to šķietami iznīcināt, pārdēvējot citā vārdā, proti, nosaucot peļņu par tīro atlikumu, tā radot jēdzienu sajukumu, kas arī bija par iemeslu neskaidrībai par kooperācijas būtību: kā lai atrod kooperatīva raksturīgo pazīmi, viņa atšķirību no nekooperatīvās saimnieciskās organizācijas, kad šī atšķirība izteicas peļņas dalīšanā, bet kad saka, ka kooperatīvam peļņas nemaz nav un nevar būt?

Cik interesanti daži tautsaimnieki mēdz attēlot starpību starp privāttirgotāju un kooperatīva veikalu, redzams no šāda prof. V.Totomianca tēlojuma:

"Ieejot patērētāju biedrības veikalā, biedrs ieiet ne svešā, bet sava paša uzņēmumā, kuram viņš ir viens no līdzīpašniekiem. Veikala komijs jeb kalpotājs, starp citu, ir arī viņa kalpotājs. Saimnieka, kas iedzīvojas uz pircēju rēķina, šai veikalā nav. Kalpotājs nepārdod preces, bet izdala produktus. Kooperatīva saņemtā peļņa nav kapitalistiska peļņa. Dividende nav dividende, bet "ristourne", kā

tagad saka franču kooperātori, t.i. pārmaksājums, ko atmaksā pusgada vai gada beigās. Vācieši vārda "dividende" vietā lieto vārdu "Rückvergütung", t.i. atmaksa. Tikai tādā gadījumā, kad patērētāju biedrība pārdod svešiem, neapņēžinot dividendi uz viņu iepirkumiem, viņa saņem kapitalistiska rakstura peļņu.

Patērētāju biedrībā, stingri ņemot, nevar būt pircēja, bet ir tikai biedrs, kas saņem tam nepieciešamos produktus, kas ir itkā iepriekš pasūtīti ar biedrības nodibināšanu. Krievu patērētāju biedrībās sen jau ieviesies izteiciens "noņēmējs" /zaborščik/ un pareizāki ir atvietot ar to vārdu "pircējs". Tikai tas kalpotājs, kas pērk priekš patērētāju biedrības ārējā tirgū, p ē r k, bet kooperatīva iekšienē, t.i. viņa attiecībās ar biedriem, nāv pirkšanas un pārdošanas akta." 1/

Tas jau ir ļoti interesanti, bet tā ir beletristika, kur brīva vaļa fantāzijai. Ja kāds biedrs noturētu to par īstenību un sāktu saskaņā ar to rīkoties, tad viņš drīz piedzīvotu rūgtu vilšanos. Ja viņš, piemēram, nekā neteicis, paņemtū preces biedrības veikalā un dotos ar tām uz mājām /kādēļ viņš gan to nevarētu darīt savā veikalā?/, viņu ķertū rokā kā zagli; ja viņš sāktū rīkot biedrības kalpotāju kādās savās personīgās vai savas saimniecības, vai arī pat biedrības lietās, tas nepavisam neizrādītu tieksmi viņam klausīt, bet gaidītu rīkojumu no savas priekšniecības. Ilūzijām zūdot, izrādītos, ka visas biedra īpašuma tiesības kooperatīvā aprobežojas ar īpašuma tiesībām, pie tam zināmā mērā ierobežotām, vienīgi

1/ Prof. V.F.Totomianc. Osnovi kooperaciji.Berlin, 1923. Lpp. 35.

uz savu paju, un ka kooperatīva veikalā viņš nav nekas cits kā pircējs, bet kooperatīvs - pārdevējs, jo viens dod preci un otrs maksā par to naudu, tā kā pirkšanas - pārdošanas akts tomēr notiek, un ka biedra līdzīpašnieka tiesības aprobežojas ar statūtus noteiktu līdzdalību kooperatīva pārvaldīšanā /balsttiesību un vēlēšanu tiesību - vēlēt un tikt ievēlētam/ un tiesību dalīties kooperatīva peļņā, kas ir tīri kapitalistiska peļņa, jo arī kooperatīvs ir tīri kapitālistisks uzņēmējs, kas pērk preces vai arī tās pats ražo ne savām vajadzībām /jo kooperatīvam nevajaga ne ēst, ne gērbties/, bet pārdošanai, atšķirībā no naturālās saimniecības, kur cilvēki ražo mantas tieši savam patēriņam un kur patiešām nav preču, bet ir tikai produkti, jo nekāda maiņa nenotiek un naudas nav vajadzīgs. Bet kā sadalītās peļņas daļas sauc, nav svarīgi. Mēs sakām: dividende par pajām un prēmija par iepirkumiem; angļi saka: intereses par kapitālu un dividende par iepirkumiem. Vai tas nav viena alga? Dividende jau nenozīmē neko citu ka dalījumu.

Totomianca tēlojums ir nelogisks, jo viņš nerēķinās ar identitātes likumu. Ja prece, ko kooperatīvs pārdod, nav prece, peļņa, ko viņš pie tam iegūst, nav peļņa, tad, tādā pat garā spriežot, varam teikt, ka nauda, ko kooperatīvs saņem, nav nauda, kapitāls, ko viņš lieto, nav kapitāls, un tā arvienu tālāk no īstenības. Totomiāncis vispārīgi ar īstenību nerēķinās. Īstenībā nav nekāda iepriekšēja pasūtījuma, un kooperatīvs tur krājumā preces priekš saviem pircējiem tāpat, kā kuņš katrs tirgotājs. Bet, ja gadījumā preces arī būtu iepriekš pasūtītas, vai tas tad

nebūtu pirkšanas - pārdošanas akts?

1919.g. 5. sept. "Noteikumos par kooperatīvām sabiedrībām un viņu savienībām" lieto vārdu "peļņa" /Sk.Noteikumu"^{1/} 8.panta 10.punktu; 11. pantu, 20. pantu, 22. pantu, 55. panta 10.punktu/. Mūsu patērētāju kooperācijas vadošās aprindas tomēr tā aizrāvās no idejas, ka kooperatīvam neesot peļņas, ka patērētāju biedrību parauga statūtos, instrukcijās, grāmatvedības un darbvedības veidlapās, kooperācijas literatūrā, ar vārdu sakot, visur tīras peļņas vietā ievēda nosaukumu "tīrs atlikums", kaut gan tāda pārdēvēšana nekādu labumu nevarēja nest, un, kā redzams, arī nav nesusi, jo mūsu patērētāju kooperatīviem ar tiem "tīrajiem atlikumiem" iet visai vāji, un tāda vārdu maiņa rada tikai zināmu jēdzienu sajukumu un neskaidrību, jo ar vārdu "atlikums" grāmatvedībā un vispārī saimnieciskajā dzīvē saprot nevis rezultātus, bet mantu, piem., kases atlikums, preču atlikums, kam nav nekā kopēja ar saimnieciskās darbības rezultātu - peļņu vai zaudējumu. Bet kooperātori iedomājās, ka ar to ir apkaņots briesmīgs kapitalistisks nezvērs.- Citi kooperācijas veidi tādus pārdevējumus nav izdarījuši, bet paturējuši vārdu "peļņa".

Pie atziņas, ka tāda pārdēvēšana nevajadzīga, nācis arī prof. Šalčius. Viņš saka:

"Peļņas dalīšana kooperatīva biedriem, saskaņā ar ročdēliešu principiem, proporcionāli iepirkumiem, pielāgojot šo principu vispār šo laiku kooperācijas kustībai, vēl neiznīcina to, ko sabiedriskās zināt-

1/ Vienkāršības dēļ 5.sept.1919.g. "Noteikumus par kooperatīvām sabiedrībām un viņu savienībām" turpmāk apzīmēsim īsāki ar "Noteikumiem" vai "1919.g. Noteikumiem".

nes sauc par peļņu. Arī kooperatīva uzņēmuma biedriem izdalītai peļņai var būt īstas kapitalistiskas peļņas pazīmes. Teiksim, lauksaimniecības kooperatīvs, nogaidījis labu konjunktūru, dabūja par pārdotiem produktiem ļoti augstas cenas. Vēlāk no tā dabūto peļņu /domāju, ka nosaukt kooperatīva "peļņu" ar citu vārdu, nekā sauc kapitālistisku peļņu, nav vajadzīgs. Saimnieciskā viņas būtība tā pati. Cits jautājums ir par viņas sociālo mērķi un aplikšanu ar nodokļiem. Vārda grozīšana negroza saimniecisko nozīmi /sadala biedriem un lai gan viņu dabū biedri, viņas saimniecisko cēloni /konjunktūras cenu kustības dēļ lielas starpības starp ražošanas izdevumiem un pārdošanas cenu saņemšana par labumiem/ tas negroza. Vispārīgi nevaram teikt, ka kooperatīvu organizāciju svarīgākais mērķis ir iznīcināt peļņu. Tiesa, kooperatīvs peļņas iegūšanu nesaista ar paša uzņēmuma kapitālu cik iespējams ienesīgu izmantošanu, bet peļņu vispārējā tautsaimniecības nozīmē sadala citādā kārtībā kā kapitalistiskos uzņēmumos - to saņem biedri ne pēc kapitāla /kuŗš saņem vidējo naudas tirgus procentu/, bet pēc viņu caur kooperatīvu iepirktu vai pārdotu preču daudzuma. Tādā kārtā kooperatīvu peļņu saņem ne kapitāla īpašnieks, bet tā atgriežas saimniecībā, no kuŗas cēlusies. Tā nu arī ir kooperatīvā uzņēmuma būtiskā atšķirība no kapitalistiska uzņēmuma."^{1/}

Prof. Šalčius, protams, te domājis nekooperatīvu kapitālistisku uzņēmumu, no kā kooperatīvs atšķiras, jo kooperatīvs arī ir kapitalistisks uzņēmums.

1/ Doc. Petras Šalčius. Kooperatizmas. Teoretiškas kooperācijas jūdejimo tyrinejimas. Kaunas, 1929. Lietuvos Universiteto Teisiu Fakulteto darbai. Kniga 3. Lpp. 70.-71.

Protams, arī Šalcius nav skaidrībā par peļņas būtību, kad domā, ka tikai ar ļoti augstām cenām iegūta peļņa ir kapitālistiska peļņa, un, acīmredzot, kooperatīvu uzņēmumu netur par kapitālistisku uzņēmumu. Lai kā, tomēr leišu kooperātori peļņu nav pārdēvējuši citā vārdā.

Vārds "peļņa" tautsaimniecībā ir zinātnisks termins, kas apzīmē noteiktu jēdzienu. Profesors Vedeniskis saka: "Ja jēdzienam jau ir savs sevišķs, vispārpieņemts termins, tad nevajaga radīt šā jēdziena apzīmēšanai vēl jaunu terminu". Tas darot zinātnisko valodu neskaidru.^{1/}

Protams, nav jau šī pārdēvēšana Latvijas atradums, bet ir pārņemta, domājams, no Vācijas, kur vispārējā tautsaimnieciskā termina "Reingewinn" vai "Reinertrag" vietā kooperātori lieto "Überschuss". Arī Anglijā tikai Ročdēles pionieri neatrada par vajadzīgu grozīt tautsaimniecībā vispārpieņemto "profits", bet tagadējie kooperātori tā vietā lieto "net surplus", kas tulkojumā nozīmē apmēram to pašu, ko vācu "Überschuss" vai mūsu "tīrais atlikums". Pareizāks tulkojums būtu "pārpalikums".

Ja sakām, ka kooperatīvam nav peļņas, tad esam atkal konfliktā ar identitātes likumu: tas pats saimnieciskās darbības rezultāts, kas ir akciju sabiedrības un dažādos citos saimnieciskos uzņēmumos tas pats, kooperatīvos nav tas pats. Nē, viņš ir tas pats! Tādā konfliktā ar loģikas likumiem varam nonākt tikai tādā gadījumā, kad vienkāršās lietas

1/ Professor Petrogradskavo universiķeta A.I.Vvedenskij. Logika kak časķ ķeoriĵi poznaĵija. Petrograd, 1917. Lpp.289.

iedomājamies kā kaut ko sevišķu vai arī kād uz saimnieciskām parādībām skatāties ne no tautsaimniecības, bet no kādiem citiem viedokļiem.

Tā tad peļņa kooperatīvam ir. Lai Dievs nedod, kād viņas nebūtu! Tad jau uz izputēšanu vien būtu izredzes un, protams, nebūtu ko dalīt, bet Ročdēles pionieri sava kooperatīva nozīmi saskatīja galvenā kārtā peļņas dalīšanā pēc principa, kādu viņu biedrs Čarls Howarth's bija atradis.

Tā kā Čarla Howarth'a atradums īstenībā ir tikai peļņas dalīšana uz apgrozījumu, jo uz kapitālu peļņu dalīja arī agrāk un arī tagad daļa nekooperatīvās organizācijas, tad daži kooperācijas teorētiķi, sevišķi tautsaimnieki no sociālistiskās skolas, iedomājas, ka kooperācijas princips it kā būtu visu peļņu dalīt uz apgrozījumu, par kapitālu nemaksājot nekā. Tādi ir, piemēram, H.Kaufmanis,^{1/} V.F.Pekarskis.^{2/} Tādēļ dažās zemēs patērētāju kooperatīvi nemaz nemaksā augļus par pajām, kā Vācijā, Austrijā, Šveicē, Beļģijā sociālistiskie kooperatīvi un vēl dažās citās zemēs.^{3/}

Tautsaimnieki, kas neatzīst augļus par dalību naudu kapitālu kooperatīvos, mēs būt arī vispār pret augļiem par kapitālu. Sīkāki te šo jautājumu apskatīt nevaram, bet ir skaidrs, ka šāds ieskats atkal dibinās tikai uz tautsaimniecības parādību neizprašanu. Zīmīgs te prof. Š.Žida aizrādījums, ka

1/ Heinrich Kaufmann. Grundsätze der Konsumgenossenschaftlichen Praxis. Lpp. 25.

2/ V.F.Pekarskij. Normaļnaja ekonomika. II daļa. Lpp. 70.

3/ Arnolds P.Aizsilnieks. Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru. Lpp.218.

visaugstākā mērā komiska būtu prasība aizdot naudu par brīvu kādai akciju sabiedrībai, lai tā varētu izmaksāt akcionāriem lielākas dividendes un pacelt viņu akciju kursus biržā.^{1/}

Ročdēles pionieru dzīvē ievestais kooperācijas princips skaidri nosaka dalīt peļņu uz kapitālu un apgrozījumu, maksājot par kapitālu mērenu jeb godīgu /fair/ procentu un pārējo peļņu sadalot uz biedru iepirkumiem. Pirmajos statūtos, kas registrēti 1844. gada 24. oktobrī, augļu likme par biedru daļības naudām bija noteikta 3,5% par gadu,^{2/} bet jau 1845.g. 7. augustā registrētos dažu šo statūtu pantu grozījumos atzīmēts 22. panta grozījums šādi: "ka procentu likmei jābūt trīs un puses vietā piecas mārciņas no simta par gadu." 1930.g. Ročdēles taisnīgo pionieru biedrības statūtu grozījumos noteikti augļi ne vairāk par 5% par gadu par paju kapitālu līdz £ 50 un ne vairāk par 3,5% par gadu par paju kapitālu virs £ 50; rezerves fondam piešķiramais procents no tīrās peļņas atstāts valdes ieska- tam un 1,25% no tīrās peļņas /rēķinot pēc norakstī- jumu amortizācijai un augļu atskaitīšanas/ izglītī- bas fondam, visa pārējā peļņa sadalāma proporcionā- li biedru iepirkumiem.^{3/}

Tā tad kā pēc pirmajiem Ročdēles pionieru bied- rības statūtiem, tā arī pēc pēdējiem grozījumiem mūsu dienās visa peļņa jāsadala proporcionāli kapi- tālam un apgrozījumam. Pēc pirmajiem statūtiem, no-

1/ Prof. Šarls Žids. Tautsaimniecības pamatjēdzieni.
Ipp. 63.

2/ Laws and Objects of the Rochdale Society of
Equitable Pioneers. 22. pants.

3/ Rules of the Rochdale Equitable Pioneers Society
limited, Established 1844. 25.pants.

teikti visa peļņa sadalāma starp biedriem proporcionāli kapitālam un apgrozījumam, t.i. aprēķinot par kapitālu 3¹/₂ procentu par gadu, vēlāk 5%, un visu pārējo peļņu sadalot uz biedru iepirkumiem. Nekādiem citiem mērķiem no peļņas nekas nav paredzēts. Pēdējos grozījumos - no 1930. gada ir gan vēl atskaitījumi rezerves fondam, biedru izglītības fondam un arī inventāra un nekustamās mantas amortizācijai, bet amortizāciju pie mums skaita izdevumos, un peļņā tā nemaz nebūtu ietilpināma, un rezerves fonds pirmā kārtā paredzēts biedru iepirkumu prēmiju regulēšanai, tā ka var iznākt, ka vienu gadu no peļņas kādu procentu piešķir rezerves fondam, otru gadu no rezerves fonda pieskaita sadalāmai peļņai. Tādēļ rezerves fonds kopā ar apdrošināšanas fondu bilancē uz 1.I.1932.g. skaitās tikai £ 18266, kas ir 2,6% no bilances kopsummas £ 708414; no 1931.g. tīras peļņas piešķirts izglītības mērķiem £ 729 labdarības " " 18

kopā £ 747, kas no tīrās peļņas kopsummas £ 83974 ir 0,9%. Pārējā peļņa sadalīta augļos par biedru dalības naudām un prēmijās par biedru iepirkumiem.^{1/} Tā tad arī jaunākā laikā Ročdēles pionieru biedrībā ap 99% no tīrās peļņas sadala starp biedriem proporcionāli viņu dalības naudai un viņu iepirkumiem. Niecīgajiem atskaitījumiem citiem mērķiem nav nozīmes.

1/ The Sixty-fourth Annual Co-operative Congress 1932, held in Glasgow. Lpp. 711.

Nevar būt šaubu, ka Ročdēles pionieri gribēja peļņu taisnīgi sadalīt uz kapitālu un apgrozījumu, t.i., lai taisnīga daļa no peļņas tiktu kapitālam un tāpat arī darbam. Viņi gluži pareizi saprata, ka ar peļņas dalīšanu uz apgrozījumu savu daļu no peļņas saņem darbs, jo peļņa rodas, pārvēršot darba algu patēriņam vajadzīgos produktos, t.i. šos produktus pērkot. Bet viņi gribēja, lai abi, kā darbs, zā kapitāls saņemtu taisnīgu daļu. Tas redzams no Holioka stāsta, kur vārds "fair" /godīgs, mērens/ lietots attiecībā kā uz kapitālu, tā arī uz darbu.^{1/} Nav grūti saprast, ka viņiem nav izdevies šo problēmu pilnīgi atrisināt, jo, fiksējot noteiktu procentu likmi par kapitālu, nevar teikt, ka peļņa būtu noteikti taisnīgi sadalīta uz kapitālu un apgrozījumu: kapitāls vienmēr dabū savu noteiktu procentu, pie katra peļņas lieluma, bet procents uz apgrozījumu grozās pēc peļņas lieluma. Iznāk, ka te ir darbs tas, kas nes risku, bet kapitāls bez bēdu saņem savu noteikto procentu. Grūti pieņemt, ka būtu taisnīgi, kad par kapitālu maksā, piemēram, 5% par gadu un uz apgrozījumu 10%, kā tas bieži ir angļu kooperatīvos, vai par kapitālu 8% un uz apgrozījumu 1%, kā tas bija bieži pie mums, kur augstākā procentu likme, kādu var maksāt par biedru paju kapitālu, bija noteikta 8%,^{2/} un kooperatīvi darbojas parasti ar niecīgu peļņu.

1/ The History of the Rochdale Pioneers by George Jacob Holyoake. Lpp. 156., 71.

2/ Noteikumi par kooperatīvām sabiedrībām un viņu savienībām. 11. pants punkts b.

Daudzi kooperātori domā, ka taisnīgi būs, ja par kapitālu maksās naudas tirgus procentu. Bet naudas tirgus procents ir dažāds: bankas maksā par noguldījumiem citādu procentu, ka ņem par aizdevumiem. Ročdēles pionieri noteica lielāku procentu, ka bankas toreiz maksājušas par noguldījumiem: Holioks saka, ka bankas maksājušas par noguldījumiem 2% - 3%, bet kooperatīvi maksāja 5%.^{1/} Tas, varbūt, bijis tik daudz, cik bankas ņēmušas par aizdevumiem. Bez šaubām, tādā gadījumā, noguldot naudu bankā, neviens nevarēja dabūt tik lielus procentus, kā ieguldot to kooperatīvā, kur viņš skaitījās ne kā noguldītājs, bet kā aizdevējs jeb ieguldītājs. Protams, naudas ieguldījums te ir jau daudz izdevīgāks ka noguldījums bankā, un angļu patērētāju kooperācijai tāds atrisinājums ir bijis ļoti labvēlīgs, ko redzam no viņas straujās attīstības gaitas. Bet nevar teikt, ka tas būtu taisnīgais procents par kapitālu un līdz ar to arī taisnīgais iepirkumu prēmijas procents, jo ja peļņu sadala dividendēs un prēmijās, tad, ja viena būs taisnīga, tad būs taisnīga arī otra, bet ja viena nebūs taisnīga, tad nevar būt taisnīga arī otra. Jāņem vērā, ka, ieguldot kapitālu sava paša uzņēmumā, katrs sagaida no viņa vairāk peļņas, nekā noguldot bankā vai aizdot citam, citādi cilvēkiem nebūtu intereses ķerties pie pašu uzņēmumiem. Bet kooperatīvs ir biedru pašu uzņēmums, par kuŗu tie atbild un nes risku, kādēļ tiem tiesība uz visu peļņu, kāda tiem taisnīgi pienākas, ņemot vērā, ka arī apgrozījumam, kas peļ-

1/ The History of the Rochdale Pioneers by George Jacob Holyoake. Lpp.120.

ņu devis, nākas sava taisnīga daļa. Bet kāda nu ir tā taisnīgā daļa kapitālam un kāda apgrozījumam?

Noskaidrojot peļņas rašanos, mēs redzam, ka peļņa rodas maiņas procesā tādā kārtā, ka pircējs samaksā par precī vairāk par viņas pašizmaksu. Bet vai maiņas process ir iespējams bez kapitāla? Acīmredzot nē! Lai varētu notikt pārdošanas akts, ir vajadzīga prece, ko pārdot, un preces apgādāšanai ir vajadzīgs kapitāls. Tā tad nebūs pareizi, ja teiks, ka apgrozījums ir tas, kas rada peļņu. Apgrozījums bez kapitāla nemaz nav iespējams. Bet arī kapitāls bez apgrozījuma nevar radīt peļņu. Preces, veikalā vai noliktavā gulēdamas, peļņu nedod. Ja atzīstam, ka apgrozījums reprezentē darbu, tad varam teikt, ka kapitāls, apaugļots ar darbu, maiņas procesā rada peļņu. Tā tad kā kapitāls, tā darbs, kas maiņas procesā izteicas apgrozījumā, ir dalībnieki peļņas radīšanā un tādēļ abiem šiem faktoriem ir vienādas tiesības uz peļņu. Bet mums jāatrod, kādā mērā katrs no tiem piedalīties peļņas radīšanā, tad varēsīm noteikt dividendes procenta attiecību pret prēmijas procentu, un jautājums par taisnīgo kapitāla procentu un taisnīgo prēmijas procentu būs atrisināts.

No uzņēmuma saimniecības mācības /Betriebswirtschaftslehre/ zinām, ka uzņēmējs vērtē sava uzņēmuma ienesīgumu galvenā kārtā no tā, cik reižu viņā ieguldītais kapitāls apgrozās. Tas tādēļ, ka katrs kapitāla apgrozījums dod peļņu. Ja uzņēmumā ieguldītais kapitāls apgrozās 10 reizes gadā un preces izcenotas ar 10% peļņas, tad peļņa par gadu

jau ir 100% no ieguldītā kapitāla, bet ja uzņēmumā ieguldītais kapitāls apgrozās tikai reizi par gadu, tad peļņa iznāks tikai 10% no ieguldītā kapitāla. Ja nu kapitāls apgrozītos tikai reizi par gadu, t.i. ja uzņēmumā ieguldītais kapitāls būtu tikpat liels, ka gada apgrozījums, vai tad peļņa būtu jādala uz kapitālu un apgrozījumu līdzīgās daļās, t.i. jāmaksā par kapitālu tāds pat gada procents ka prēmijas procents no apgrozījuma summas? Tas varētu būt tikai tādā gadījumā, kad viss apgrozījums būtu noticis pašā gada sākumā, jo tad kā kapitāls, tā apgrozījums, ko var uzskatīt kā ar apaugļošanu atjaunoto kapitālu /jo ar ieņemto naudu par pārdoto preci pērk atkal jaunu preci, kā arī sedz dažādus izdevumus/, ir bijuši uzņēmuma rīcībā visu gadu un abiem pilnīga tiesība saņemt vienādu daļu no peļņas. Bet īstenībā gada apgrozījums sastādās no daudzām iemaksām, kas notiek ikdienas visa gada laikā. Ja gada apgrozījums būtu, piemēram, Ls 120.000, tad, sadalot šo summu uz 12 mēnešiem, varam teikt, ka 1. mēneša caurmēra apgrozījums ir Ls 10.000. Bet mēnešu apgrozījumi savukārt sastādās no atsevišķu dienu apgrozījumu kopsummām. Ja mēnesī ir caurmērā 25 darbdienas, tad, ja mēneša apgrozījums ir Ls 10.000, tad 1 dienas caurmēra apgrozījums būs $\frac{10000}{25} = \text{Ls } 400$. Patērētāju kooperatīvā, kur biedri iepērk savā dzīvē nepieciešamās preces, galvenā kārtā pārtikas preces, viņu gada iepirkumu summa arī sastādās no apmēram vienādām mēnešu summām, bet tās savukārt no dienas summām.

Lai aprēķinātu, cik ilgu laiku bijusi uzņē-

muma rīcībā gada apgrozījuma summa a , kas sastādās no vienādām caurmēra mēneša apgrozījumu summām, varam pielietot kontokorenta paņēmieni, kādu lieto patērētāju kooperatīvos, kur augļus par pajām maksā tikai par pilniem mēnešiem, paju kapitāla augļu aprēķināšanai, t.i. pareizināt kapitāla summu ar mēnešu skaitu, ar ko dabū renšu skaitli, ko sauc par mēnešu latiem. Tādā gadījumā kapitāla summa a , kas stāvējusi uzņēmumā visu gadu, dos renšu skaitli $12 a$. Lai aprēķinātu, kādu renšu skaitli dos tāda pat gada apgrozījuma summa a , kas sastādās no vienādām caurmēra mēneša apgrozījumu summām $\frac{a}{12}$, tad mums jāpareizina katra mēneša apgrozījuma summa ar vidējo laiku, kādu tā stāvējusi uzņēmumā no iemaksas dienas līdz gada beigām. Vidējo laiku dabūsim, kad skaitīsim par mēneša apgrozījuma summas iemaksas dienu ne mēneša pirmo un arī ne pēdējo dienu, bet vidējo - 15. mēneša dienu, jo mēneša apgrozījums sastādās no vienlīdzīgiem caurmēra dienu apgrozījumiem un, pieņemot par mēneša apgrozījuma summas iemaksas dienu mēneša vidus dienu, mēs esam par mēneša pirmās puses dienu apgrozījumiem laiku aprēķinājuši par tik daudz mazāk, cik daudz par mēneša otrās puses dienu apgrozījumiem vairāk. Tā tad no janvāra mēneša apgrozījuma renšu skaitlis būs $\frac{a}{12} \cdot 11\frac{1}{2}$, par februāra mēneša apgrozījumu $\frac{a}{12} \cdot 10\frac{1}{2}$ u.t.t., par decembra mēneša apgrozījumu $\frac{a}{12} \cdot \frac{1}{2}$. Gada apgrozījuma renšu skaitlis tā tad būs

$$\frac{a}{12} \cdot \frac{11\frac{1}{2} + \frac{1}{2}}{2} \cdot 12 = 6 a$$

Tā tad kapitāla summa a par gadu dod renšu skaitli /mēnešu latus/ 12 a, bet tāda pat gada apgrozījuma summa a, kas sastādās no vienādām caurmēra mēnešu apgrozījumu summām, dod renšu skaitli 6 a, t.i. divreiz mazāku. Tādēļ arī procentu summai jāiznāk divreiz mazākai. Lai to dabūtu, jāaprēķina par kapitālu divreiz lielāka procentu likme ka par apgrozījumu, t.i. gada procents par kapitālu attiecas pret prēmijas procentu no apgrozījuma summas kā 2 : 1. Tā tad taisnīgais gada procents par kapitālu ir divreiz lielāks par taisnīgo prēmijas procentu no apgrozījuma summas. Tā kā patērētāju kooperatīvos ieguldītais kapitāls apgrozās vairāk reišu gadā, tad prēmijās par iepirkumiem arvien sadalīsies lielākā daļa no peļņas.

Pēc šādas peļņas dalīšanas metodes, kur prēmijas procents ir noteiktā attiecībā pret dividendes procentu, peļņa sadalās proporcionāli kapitālam un apgrozījumam vārda īstā nozīmē, un, ja atkarībā no peļņas palielināšanās vai pamazināšanās palielinās viens, tad palielinās arī otrs, un, ja pamazinās viens, tad pamazinās arī otrs. Šo peļņas dalīšanas metodi mēs tādēļ varētu nosaukt par p r o - p o r c i o n a l i t ā t e s principu peļņas dalīšanā, atšķirībā no citām peļņas dalīšanas metodēm, kur vai nu maksā noteiktu procentu par kapitālu un pārējo peļņu sadala uz apgrozījumu, vai arī nemaz nemaksā augļus par kapitālu, vai arī peļņu piešķir dažādiem nedalāmiem kapitāliem, t.i. to nemaz nedala. Protams, ka nevaram teikt, ka peļņa nebūtu sadalīta proporcionāli kapitālam un apgrozī-

jumam arī tad, kad maksā iepriekš noteiktu procentu par kapitālu. Arī tā ir proporcionāla dalīšana, tikai te nav noteiktas attiecības dividendei pret prēmiju, kādai jābūt, ja gribam panākt taisnīgu dividendes un taisnīgu prēmijas procentu, kas abi atkarīgi no peļņas lieluma.

Tirgus procents par kapitālu būtu taisnīgs tādā gadījumā, ja kooperatīvs pārdod preces dārgāki vai lētāki par tirgus cenām, jo ja pirmajā gadījumā prēmija arī ir lielāka par dividendi, kā tas ir Anglijā, kur, kā domā, kooperatīvi bieži preces pārdodot dārgāki par tirgus cenām, lai vairāk uzkrātu kapitālu, tad tiem arī taisnīgi pienākas lielāka prēmija, bet otrā gadījumā, ja prēmija arī ir vairāk ka divreiz mazāka par dividendi, kā tas, piemēram, gadas Zviedrijā, tad tā tomēr ir taisnīga, jo pircējs ar lētajām cenām ir jau rabatu saņēmis. Bet ja kooperatīvs preces pārdod noteikti par tirgus cenām, tad vienīgi pareiza ir tīri proporcionālā peļņas dalīšana ar dividendes procenta attiecību pret prēmijas procentu kā 2 : 1.

Te redzam interesantu likumību: pie tirgus cenām jāturas tikai ar vienu no abiem faktoriem - vai nu ar preču cenām, vai naudas procentu, bet ne ar abiem reizē, ja gribam, lai nenotiktu pārestība vai nu kapitāla īpašniekam, vai preču pircējam.

Peļņas dalīšana proporcionāli kapitālam un apgrozījumam, vienalga, vai nu kapitāla procents ir iepriekš noteikts, vai arī grozās proporcionāli peļņai, tā tad ir kooperatīva raksturīgā pazīme. Šī ir tā pazīme, kas izteic kooperācijas būtību, viņā

izteicas kooperācijas ideja. Tādēļ peļņas dalīšanu proporcionāli kapitālam un apgrozījumam varam saukt un turpmāk arī sauksim par k o o p e r ā c i j a s p r i n c i p u, saprotot vārdu "principis" tādā nozīmē, kā to saprot prof. A.Vedenskis savā logikas mācībā: "Par principu ir pieņemts saukt visu, kas guļ kāda plašāka parādību lauka pamatā, vai šis lauks būtu fakts vai darbības, domu un tamlīdz. lauks, vienalga." ^{1/}

Bet kā tad paliek ar tiem citiem kooperācijas principiem, kādus kooperācijas teorētiķi parasti mēdz minēt, turoties pie Holioka "Ročdēles sistēmas galveniem vilcieniem".^{2/} Ja vēl kādu principu, piemēram, tirgošanos par skaidru naudu, saucam par kooperācijas principu, tad grēkojam pret logikas likumiem, dodami jēdzienam nepareizi šaurāku nozīmi, jo pie principa tirgoties par skaidru naudu turas ne tikai kooperatīvi /kas ļoti bieži pie viņa nemaz neturas/, bet arī saprātīgākie privātie tirgotāji un dažādi citi saimnieciski uzņēmumi, arī valsts un pašvaldības uzņēmumi, Tas tādēļ ir vispārīgs saimnieciskās lietderības princips, bet ne kooperācijas princips. Kooperatīviem savā darbā ir jāpieturas pie principa tirgoties par skaidru naudu, ja viņi grib, lai viņu darbība būtu īsti sekmīga. Bet ja tādēļ šo principu saucam par kooperācijas principu, tad esam pielaiduši logisku kļūdu. Bet logiskas kļūdas domāšanā var novest pie nepareiziem slēdzieniem.

1/ Prof.Al.Vedenskis. Logika. Tulk.L.Ausējs.Lpp.157.

2/ The History of the Rochdale Pioneers by George Jacob Holyoake. Lpp. 156.

Tā tas ir arī noticis ar kooperācijas teorētikiem. Uzskaitīdami daudzus kooperācijas principus un visus tos noturēdami par kooperatīva raksturīgām pazīmēm, ko mēģinājuši arī ietvert savos kooperatīva definējumos, tie atkāpušies no loģiski pareizās definēšanas metodes, pēc kuņas jāuzstāda tikai definējamā jēdziena tuvākā suga un kārtas atšķirība. Ja pielaižam uzskaitīt vēl kādu pazīmi, ar ko priekšstats neatšķiņas no citiem līdzīgiem, tad esam pielaiduši lieku, definējumam nevajadzīgu pazīmi, bet tādu var būt bezgalīgs daudzums, tā kā nav iespējams noteikt robežu, ar cik pazīmēm tad apmierināties, un, galvenais, nav vairs skaidrības, kuņa pazīme ir īsteni nepieciešama, kuņa nē. Tādēļ, sevišķi kooperatīva raksturošanai pēc apraksta metodes, viens teorētiskis uzskaita vairāk "kooperācijas principu", otrs mazāk, bet neviens nevar pateikt, kas tad īsti kooperācija ir, jo īstais - kooperācijas princips starp daudzajiem citiem principiem ir paslēpies vai dažureiz arī pavisam pazudis. Tā tas, piemēram, ir noticis ar Dr.E.Grünfeldu, kuņš kooperācijas raksturošanai 7 punktus uzskaita lielu daudzumu kooperatīva pazīmju,^{1/} bet starp tiem nemin peļņas dalīšanas principu, lai gan par Ročdēles pionieriem un arī viņu peļņas dalīšanu tam ir zināms un citā vietā viņš par to min.^{2/}

Tā tad definējumam vajadzīgās pazīmes ir noskaidrotas. Tuvākās sugas jēdziens ir saimnieciska organizācija.

1/ Dr.E.Grünfeld und Dr.K.Hildebrand.Genossenschaftswesen, seine Geschichte, volkswirtschaftliche Bedeutung un Betirebswirtschaftslehre. Lpp.7-8.

2/ Turpat. Lpp. 21.

Kārtas atšķirība, protams, ir kooperācijas princips - peļņas dalīšana proporcionāli kapitālam un apgrozījumam, kas peļņu radījis.

Vēl varētu iebilst, ka Ročdēles pionieru kooperatīvs no peļņas atskaita arī biedru izglītības mērķiem un arī rezerves fondam. Bet šie atskaitījumi, kā redzējām, grozās tik ap kādu 1% no peļņas summas un tādēļ kooperācijas būtību, kas izteicas peļņas dalīšanas principā, nevar grozīt. Labību ieskata par tīru, ja tai ir ne vairāk par pāris procentu piemaisījumu. Ja patīk, kooperatīvs jau statūtos var noteikt tādus nelielus atskaitījumus, kooperācijas princips ar to nebūs pārkāpts. Bet var šādas izmaksas paredzēt arī izdevumu budžetā. Nekādā ziņā šādi sīkumi nevar ietilpt definējumā.

Var arī vēl iebilst, ka kooperatīvam peļņas vietā var gadīties arī zaudējumi. Vai definējumā nebūtu arī pret tiem stāvoklis jāieņem? Te nu jā-saka, ka kooperatīvu dibina ar nolūku, lai tas nes peļņu, bet ne zaudējumus, jo ar zaudējumiem strādājot, tas nemaz nevar pastāvēt. Zaudējumu segšana, ja tādi gadītos, jāparedz statūtos. Definējumā tas nav vajadzīgs. Kā tīra peļņa ir pozitīvs darbības rezultāts, tā tīrs zaudējums ir negatīvs darbības rezultāts, tādēļ, pats par sevi saprotams, ka tas tāpat sadalāms proporcionāli kapitālam un apgrozījumam, kas viņu radījis. Zaudējums patērētāju kooperatīvā jau nozīmē, ka par pārdoto preci saņemts

1/ Arnoldš P. Aizsilnieks. Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru. Lpp.358.

mazāk par viņas pašizmaksu, un tādēļ pats par sevi saprotams, ka zaudējuma segšanai pircējiem jāpiemaksā.

Kooperatīva definējums tā tad ir: K o o p e - r ā t ī v s i r s a i m n i e c i s k a o r - g a n i z ā c i j a, k u ņ ā p e ņ ņ u s a d a - l a p r o p o r c i o n ā l i k a p i t ā l a m u n a p g r o z ī j u m a m, k a s š o p e ņ - ņ u r a d ī j i s.

Tā kā Ročdēles pionieru kooperatīvu vesela rinda ievērojamu zinātnieku atzīst par kooperatīvu un diez vai maz ir kāds zinātnieks, kas to neatzītu, tad jānāk pie slēdziena, ka šis kooperatīva definējums ir tautsaimniecības zinātnei, vismaz tiem zinātniekiem, kas Ročdēles pionieru kooperatīvu atzīst par kooperatīvu, jāatzīst par jēdziena "kooperatīvs" reālu definējumu, kas izteic jēdziena saturu. Šis definējums īstenībā arī vairs nav gluži jauna lieta. Arī prof. Šalčius, kā redzējām,^{1/} atzīst peļņas dalīšanu saskaņā ar ročdēliešu dzīvē ievesto principu par būtisku kooperatīva pazīmi. Arī jaunākie angļu /amerikāņu/ tautsaimnieki, piem. F.Garver's un A.Hansen's atrod par galveno patērētāju kooperatīva pazīmi, ar ko tas atšķiras no nekooperatīvām sabiedrībām, peļņas sadalīšanu pēc noteiktas dividendes 5% vai 6% apmērā par pajām atskaitīšanas, pārējo peļņu sadalot uz biedru iepirkumiem.^{2/} Tāpat F,Fairchild's, Turniss un Buck's pieskaita

1/ Sk. lpp. 132.

2/ Principles of Economics by Frederic B.Garver and Alvin Harvey Hansen. Minnesota, copyright 1928. Lpp. 47.

kooperatīvus peļņu dalītājām organizācijām un par viņu pamatiem min Ročdēles sistēmas principus. Dažādās zemēs tie variējoties, bet pamata noteikumi par pilnām tirgus cenām, dividendi uz iepirkumiem, noteiktiem augļiem par kapitālu un demokrātisku pārvaldi esot atrodamī visur.^{1/} Ja atskaitām noteikumu par tirgus cenām, kāda pazīme ir arī nekooperatīvām organizācijām un demokrātisko pārvaldi, kas nav saimnieciska rakstura pazīme un arī nav būtiska kooperācijai, tad paliek, ka raksturīga kooperatīvu pazīme noteiktais procents par kapitālu un pārējās peļņas sadalīšana uz apgrozījumu.

Ar to tad arī būtu noskaidrota kooperācijas būtība, jo jēdzienu "kooperācija" saprotam kā kooperatīvu kompleksu. Bet tā kā pirmās pakāpes kooperatīvi parasti apvienojas savienībās /parasti valsts apjomā/, kas sastāda otrās pakāpes kooperatīvus, un šie savukārt var apvienoties III pakāpes kooperatīvos /piem. starptautiskā savienībā/, tad "te vairs komplekss nav tikai vienīgi atsevišķu kooperatīvu summa, bet gan klāt nāk arī tas reālsakars, kas radies šiem atsevišķiem kooperatīviem saslēdzoties jaunās vienībās - savienībās."^{2/} Ja tādā kārtā kooperatīviem ir organiski sakari savā starpā, tad ar vārdu "kooperācija" mums jāsaprot sevišķa saimnieciska sistēma. Tādēļ jēdzienu "kooperācija" varam

1/ Elementary Economics by Fred Rogers Fairchild, Edgar Stevenson Furniss, Norman Sydney Buck. Volume II. New York, 1935. Lpp. 619.

2/ Arnolds P. Aizsilnieks. Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru. Lpp. 197.

definēt šādi: "K o o p e r ā c i j a i r s a i m-
n i e c i s k a s i s t ē m a, k u r p e ļ ņ u
s a d a l a p r o p o r c i o n ā l i k a p i-
t ā l a m u n a p g r o z ī j u m a m, k a s
š o p e ļ ņ u r a d ī j i s."

Noskaidrojuši kooperācijas būtību, mēģināsim
noskaidrot viņas tautsaimniecisko nozīmi.

Atzīstot, ka uzņēmuma peļņa no tautsaimnie-
ciskā viedokļa ir jaunuzkrāts kapitāls /tas ir
fakts, ko konstatē grāmatvedība/, mums jānāk pie
slēdziena, ka pie kapitalistiskās ražošanas iekār-
tas, kur preces cilvēki ražo ne tieši pašu patēri-
ņam, bet tirgum, un patērētāji savu vajadzību ap-
mierināšanai tās iegūst maiņas ceļā, tautsaimniecī-
bā darbojas likums, ko varam saukt par k a p i t ā-
l a a k u m u l ā c i j a s l i k u m u, kas,
balstoties gan uz personīgo interesi, gan ekonomis-
ko principu, nepielaiž, ka patērētājs maiņas proce-
sā saņemtu preces par pilnu viņa maksātās naudas
vērtību. Ja, piemēram, kādas preces pašizmaksa,
ieskaitot tajā arī pārdošanas izdevumus, ir Ls 1.-,
bet viņas pārdošanas cena Ls 1,20, tad pircējs, mak-
sādams Ls 1,20, saņem precī īstenībā tikai par Ls 1.-,
bet Ls 0,20 no viņa tiek ieturēti kapitāla uzkrāša-
nai. Ja precī pārdotu par pašcenu, tad strādnieks,
pirkdams par savu darba algu veikalā preces, saņem-
tu pilnu sava darba vērtību patērēšanai, jo strād-
nieka darba alga ir iekalkulēta preces pašcenā. Bet
tas būtu pret kapitāla akumulācijas likumu. Pie tā-
das kārtības, ja tāda būtu iespējama, viss, kas ar
cilvēka darbu radīts, tiktu patērēts, nekas netiktu

uzkrāts. Tas būtu tāds stāvoklis, kādā atrodas me-
žoņi, kas dzīvo šai dienai.

Bet kādēļ tad uzņēmuma peļņa, šis kapitāla
akumulācijas līdzekļi, šis modernās kultūras pa-
mats, ir sacēlis pret sevīm tīri vai visu pasaūli,
tā kā pat zinātnieki - tautsaimnieki negrib viņu
atzīt, meklē ceļus, kā tikt no viņas vaļā? Tas tā-
dēļ, ka šī pati peļņa līdz ar moderno kultūru radī-
jusi arī lielo sociālo problēmu, kas pastāv iekš
tā, ka viena daļa cilvēku var dzīvot pārticībā,
pat pārpilnībā un greznībā, kamēr otra, lielākā
daļa, pārdzīvo trūkumu un postu, kas tad nu paliek
neapmierināta, apzinādamies, ka viņai notiek ne-
taisnība. Tas viss izsauc visādas katastrofas -
kaņus, nemierus, revolūcijas, postošas saimniecis-
kas krīzes, kuņ cēloņi var cilvēku taisni satriekt
ar savu ārprātam līdzīgo nelogiskumu! Krīze pastāv
iekš tā, un miljoniem cilvēku pārcieš trūkumu,
postu un badu tādēļ, ka par daudz saražots maites
un visādu citu barības vielu, apgērba un visādu
dzīvē nepieciešamu mantu. "Jaunākās ziņās" ievieto-
ta šāda telegrama:^{1/}

"Varšava. 1.I. Pie tautu savienības pastāv
speciāla komiteja cīņai ar saimniecisko krīzi. Ta-
gad šī komiteja publicējusi datus, kuņ tiešām sa-
tricinoši ar savu dziļo tragismu. V i e n a p a -
š a p a g. g a d a l a i k ā p a s a u l ē
n o m i r u š i 2.400.000 c i l v ē k u b a d ā,
b e t 1.200.000 c i l v ē k u i z d a r ī j u -

1/ Jaunākās ziņas" 1937.g. Nr.1.

š i t r ū k u m a d ē ļ p a š n ā v ī b u.
Bet tai pašā komitejas ziņojumā tālāk lasāms, ka
cenu uzturēšanas nolūkā pag. gadā iznīcināti 2,5
milj.kg cukura, 144.000 vagonu rudzu, 267.000 va-
gonu kafijas un 432.000 vagonu kviešu. Iznīcināti
arī 600.000 centneru konservētas gaļas. Pavisam
iznīcinātas pārtikas vielas par 8.483.000.000 do-
lariem. Ja visas iznīcinātās pārtikas vielas iz-
dalītu minētiem bada cietējiem, kas aizgājuši trū-
kuma dēļ bojā, tad katram no viņiem iznāktu 2344 kg.
Tā kā cilvēks patērē gadā apm. 980 kg pārtikas vie-
lu, tad iznāk, ka šie nelaimīgie, kas nomira badā,
varētu iztikt veselus 3 gadus ar tām vielām, kas
pagājušā gadā iznīcinātas kā nevajadzīgas."

Ja šī ziņa ir pareiza, tad tā patiešām ir
drausmīga liecība par cilvēka prāta spējām un viņa
zvēra dabu. Tā patiešām ir nežēlīga zvēra daba, kas
pielaiž iznīcināt tādus pasakainus daudzumus ar
cilvēka darbu radītu mantu, kad tanī pašā laikā
miljoniem cilvēku mirst badā, to starpā daudzi, kas
paši ar savu darbu šīs mantas ražojuši vai piedalī-
jušies to ražošanā. Un visai dīvainas ir to taut-
saimnieku teorijas, kas prasa peļņas iznīcināšanu
un tādu nežēlību vēl grib pierakstīt kooperācijai.
Tie 8,5 miljarda dolaru, par kādu summu iznīcinā-
tas pārtikas vielas, jau ir iznīcināta peļņa, jo
peļņa nav nekas cits ka uzkrāts kapitāls, uzkrāta
manta.

Nelabvēlība ir nepareizi adresēta. Nelaime
nav peļņā, jo tā taču ir uzkrāts kapitāls. Tā tad
pavisam otrādi - ar to var nelaimi novērst. Ja

egiptieši septiņos auglīgajos gados nebūtu labību uzkrājuši, tad septiņos neauglīgajos gados tiem būtu bijis jāpārdzīvo bads, Bet nelaime ir tanī apstākļī, ka šī peļņa nav pareizi sadalīta, tā kā daudziem miljoniem, kas šo peļņu ar savu darbu radījuši, no tās nekas nav ticis un tiem nav kapitāla, nav naudas, ar ko pašu saražotās mantas nopirkt, kad iestājas bezdarbs un tiem vairs nav ienākumu no algas. Elementiskais /stichijnij/ kapitāla akumulācijas likums veic savu darbu teicami, bet cilvēkam ar savu prātu jāatrod likumi, kā šo elementu spēku izlietot cilvēcei par labu, citādi viņš var atnest arī postu, līdzīgi ugunij, kas cilvēka saprātīgā rīcībā izdara tam milzīgus pakalpojumus, bet savā vaļā palaista, var nodarīt arī milzīgu postu.

Arī doc. A. Aizsilnieks atzīst mantu nepareizas sadalīšanas tragismu un ka patērētāju kooperācija ir līdzeklis pret to. Viņš raksta:

"Tas jau ir tas tragiskākais pēdējā krīzē, ka no vienas puses guļ saražoti un gaida pircējus milzīgi materiālo mantu krājumi, bet no otras puses tiem blakām cieš trūkumu un iet bojā simti tūkstoši, kam nav vairs nekādu ienākumu un tāpēc nav pirkšanas spēju, nav pašiem ne tikai nekādu krājumu un ietaupījumu, bet ir varbūt ar patēriņa kredita palīdzību notērēta pat daļa nākotnes ienākumu, kurus pašreizējos apstākļos nav cerības saņemt.

Ar citiem vārdiem sakot, no tautsaimniecības viedokļa ir nevien svarīgi, ka kapitāls uzkrājas, bet gan arī, kā tas sadalīts starp dažādām iedzī-

votāju grupām kā atsevišķu saimniekotāju sabiedrības locekļu īpašums. Un patērētāju kooperācija ir tā, kas sekmē kapitāla uzkrāšanu visplašākajām saimniekotājas sabiedrības locekļu skaitam."^{1/}

Čarla Howarth'a atradums dod iespēju izmantot kapitāla akumulācijas likumu vienīgi cilvēces labā, novēršot tos ļaunumus, kādi viņam citādi iet līdz. Izvedot dzīvē kooperācijas principu, uzkrātais kapitāls sadalās proporcionāli darbam, kas šo kapitālu radījis. Kooperācija tā tad ir lielās sociālās problēmas atrisinājums. Kooperācijas princips ir zinātnisks likums, kas dod iespēju uzkrāto mantu vērtību, kas izteicas kapitālā, sadalīt proporcionāli darbam, kas patērēts šo mantu ražošanā. Līdz ar to strādnieks ir dabūjis pilnu sava darba vērtību, un vairs nav iemesla nemieram. Kamēr nebija atrasts šis kooperācijas princips, tāda saražoto un uzkrāto vērtību sadalīšana nebija iespējama, jo kapitalistiskā ražošanas kārtībā preces iet caur ļoti daudzām rokām, kamēr nāk gatavas patērēšanai, un nevienam nav iespējams pateikt, cik tad īsti katrs tur darba ielicis. Ja ņemam, piemēram, maizi, tad tur ietilpst lauksaimnieka darbs, bet, ja lietoti mākslīgi mēsli, arī to ražošanā nodarbināto strādnieku darbs, arī viņu izejvielu ražošanā nodarbināto strādnieku, transporta /dzelzceļa, kuģu/ strādnieku, maizes cepēju, arī kantoristu, grāmatvežu, uzņēmumu vadītāju darbs. Bet kad nu sadalīšana samērā ar produktā ielikta darba vērtību nebija

1/ Arnolds P. Aizsilnieks. Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru. Lpp.267.

iespējama, tad lielākā sabiedrības daļa, zaudējama daļu no sava darba vērtības, kas bieži darba algas veidā jau tā tikko sasniedz eksistences minimumu, proletarizējās, palika bez kaut kāda īpašuma, izņemot nabadzīgos mājsaimniecības piederumus. Šis proletariāts tad arī ir padots postam un badam saimniecisku krīžu laikos, kad iestājas bezdarbs un proletārietim vairs nav ienākumu no darba algas. Bet izvedot dzīvē kooperācijas principu, proletāri-
zācija tiek apturēta un proletārieši atproletari-
zēti, jo kooperātīva biedrs nav vairs proletārie-
tis, viņš ir kooperātīva uzņēmuma līdzīpašnieks,
un viņam tur uzkrājas kapitāls. Bet tāds kapitalists
krīzes laikos vairs nav padots badam. To pierādīja
Ročdēles pionieru kooperatīvs, kuŗa biedri pārcieta
krīzes gadus no 1860.-1864.gadam, kad Amerikas Sa-
vienoto Valstu tā saucamā vergu atsvabināšanas ka-
ŗa dēļ kokvilnas piegādāšana Anglijai tika pārtrauk-
ta un arī Ročdēlē kokvilnas apstrādāšanas fabrikas
apstājās un strādnieki palika bez darba. Koopera-
tīva biedri pa krīzes laiku iztika no saviem koo-
peratīvā uzkrātiem kapitāliem, nedabūdami nekādus
pabalstus no vietējās pabalstu komitejas, kas iz-
dalīja trūkcūcietēju pabalstam savāktos ziedojumus.
Komitejā bija tirgotāji, kas saviem konkurentiem
atriebās, nepiespriezdami nevienam kooperātīva
biedram pabalstu, jo tie jau esot kapitālisti.^{1/}

1/ The History of the Rochdale Pioneers by George
Jacob Holyoake. Tenth edition. Lpp.98.-106.un
136.

Čarla Howarth'a atradums ir pielīdzināms vislielākajiem zinātniskiem atradumiem. Viņš, varbūt, vēl augstāk vērtējams ka Kopernika un Ņutona atradumi, jo pēdējie gan ir ļoti vērtīgi zinātnei, bet neko nedod cilvēku dzīves apstākļu uzlabošanai, kamēr Howarth'a atradums ir ne tikai augsti vērtējams zinātnisks atradums, bet tas ir arī par milzīgu svētību cilvēcei, jo, izvedot to dzīvē, ir iespējams pacelt cilvēku labklājības līmeni uz augstas pakāpes un novērst cilvēka dzīvi un labklājību postītājas katastrofas - karus, revolūcijas, saimnieciskas krīzes, Kaņu cēloņi, kā zināms, parasti ir tirgi, bet plānveidīgā kooperatīvā saimniecībā nav vajadzības pēc svešiem tirgiem /Dr.E.Grūnfelds saka, ka kooperācija savā darbības aplokā izslēdz brīvo tirgu.^{1/} Ja nu viņa darbojas starptautiskā apjomā, tad tā var novērst karus tirgu dēļ/; revolūciju cēloņi ir tautu nemiers ar savu stāvokli, pie kam vismazāk apmierināts ar savu stāvokli ir proletariāts, bet kooperatīvā sabiedrībā proletariāta nevar būt; tāpat īstais saimniecisko krīžu cēlonis ir tas, ka cilvēku sabiedrības lielākai daļai nav līdzekļu, ar ko saražotās mantas nopirkt un tiem tādēļ jāiet bojā no trūkuma un bada, bet kooperatīvā sabiedrībā kapitāls ir visiem, kas ar savu darbu radījuši vērtības, un tādēļ nevienam nav jācieš trūkums.

Varētu rasties iebildums, ka tas ir kooperācijas nozīmes pārspīlējums. Vai kooperatīvs neuzkrāj

1/ Dr.E.Grūnfeld u. Dr.K.Hildebrand. Genossenschaftswesen, seine Geschichte, volkswirtschaftliche Bedeutung und Betriebswirtschaftslehre. Lpp.7.

tikai sīktirdzniecības peļņu kā kapitālu? Bet tad tur nekas liels nevar iznākt, jo sīktirgotājs parasti tikko nopelna savu pārtiku un nekādus kapitālus neuzkrāj un galvenā loma peļņas ziņā paliek ražotājam - rūpniekam, kas savu daļu jau paņēms, pārdojot preces tirgotājam atkalpārdošanai.

No pirmā acu uzmetiena tā arī varētu izlikties, bet, iepazīstoties ar kooperācijas sistēmu tuvāk, lieta izrādās citāda:

1/ Kooperatīvs iekrāj ne tik daudz to peļņu, kas tiek privātiem tirgotājiem no viņa tirdzniecības, bet gan ar plānveidīgo darbību panāk tādus ietaupījumus, pie kādiem tirgotājs nekad nevar tikt, un šie ietaupījumi ir galvenie viņa kapitāla uzkrāšanas pamati. Holioks par tiem saka:

"Dažureiz tirgotāju padara par niknu pretinieku, nevajadzīgi uztraucot. Kāds kooperatīva runātājs teiks: "Skatāties lielo peļņu, kādu iegūvis galvenais veikals - £ 20000, £ 30000 vai £ 40000 par gadu. Visa tā ir atgūta no tirgotājiem." Nekā tamlīdzīga. Tā ir no pirkšanas vairumā, izmantojot kapitālu; tā ir no preču pirkšanas lielos vairumos no noliktavām; tā ir no ekonomijas izdalīšanā; tā ir no mazāka veikalu skaita, mazāka kalpotāju skaita, iztiekot bez sludinājumiem un dārgiem izstādījumiem, tas ir, kas dod galveno peļņu. Kooperātors iegūst, iztiekot bez liela veikalu skaita, augstām rentēm, smagām nodevām, nevajadzīgiem kalpotājiem, sludinājumu izdevumiem, spožas gaismas un zaudējumiem uz nepārdotām precēm un sliktiem pārādiem. Kooperātors top bagāts, uzlasot to, ko tirgotājs nometis, pirms viņš ķežas pie veikalnieka

īstās peļņas.

Kooperātori ir tikai kalnrači tirdzniecības zelta laukos, kas atrod to, ko tirgotājs nav ieraudzījis. Dažs tirgotājs ir sadusmots no domas par peļņas zaudēšanu, kuŗas tam nekad nav bijis un nekad nebūtu, ja arī kooperātori nekad nebūtu dzimuši. Kooperātors iegūst galvenā kārtā no pārākā tirdzniecības veida un dabīgā ietaupījuma no kārtības."^{1/}

2/ Tikai no paša sākuma, kamēr kooperatīvs vēl mazs, tam jāiztieks vienīgi ar sīktirgotāja peļņu, kuŗu, kā redzējām, viņš prot stipri palielināt, bet vēlāk viņš ķeŗas arī pie dažu preču ražošanas un, apvienojoties savienībās, iegūst lieltirgotāja peļņu un ražotāja peļņu arī no savienības, kas jau plašākos apmēros pāriet uz ražošanu. Viegli saprast, ka kooperatīvā sistēmā arī II un III pakāpes kooperatīvu manta sastāda I pakāpes kooperatīvu biedru kapitālu, protams, saprotot ar kooperatīviem tikai īstus kooperatīvus, kuŗu kapitālu sastādās no biedru dalības naudām, kuŗas uzkrājas no kooperatīvu peļņas, pēc šādas shēmas:

I pakāpes kooperatīva bilance.

A k t ī v s.	P a s ī v s.
Kooperatīva manta /nauda, preces, debitori, daž. īpaš./	Biedru pajas /P/
Pajas II pak. kooperatīvā /M/	
Pajas II pak. kooperatīvā /P ₁ /	

II pakāpes kooperatīva /nacionālās savienības/ bilance.

A k t ī v s.	P a s ī v s.
Kooperatīva manta /M ₁ /	Biedru /I pak. kooperatīvu/ pajas /P ₁ /
Pajas III pak. kooperatīvā /P ₂ /	

III pakāpes kooperatīva /starptautiskās savienības/ bilance.

A k t ī v s.	P a s ī v s.
Kooperatīva manta /M ₂ /	Biedru /II pak. koop./ pajas /P ₂ /

1/ The History of the Rochdale Pioneers by George Jacob Holyoake. Tenth edition. Lpp.93.

Ja I pakāpes kooperatīvos ieguldīto mantu, t.i. visu aktīvu posteņu kopsummu, izņemot savienībā iemaksātās pajas, apzīmējam ar M , tādu pat II pakāpes kooperatīvos ieguldīto mantu ar M_1 , bet III kooperatīvā ieguldīto mantu ar M_2 , un I pakāpes kooperatīvu paju kapitālu ar P , II pakāpes kooperatīvu paju kapitālu ar P_1 , bet III pakāpes kooperatīvu paju kapitālu ar P_2 , tad, saskaitot visu 3 pakāpju kooperatīvu bilances kopā, dabūjam:

	<u>Aktīvs.</u>		<u>Pasīvs.</u>
1.pak.koop.	$M + P_1$	=	P
2. " "	$M_1 + P_2$	=	P_1
3. " "	M_2	=	P_2
	$M + P_1 + M_1 + P_2 + M_2 = P + P_1 + P_2$		
	$M + M_1 + M_2 = P$		

Viegli saprast arī, ka kooperatīvā sistēmā, kas sastāv, piem., no tamlīdzīgām 3 pakāpēm kooperatīvu, arī visu triju pakāpju kooperatīvu peļņa gala rezultātā sadalās starp I pakāpes kooperatīvu biedriem dividendēs par paju kapitālu un prēmijās uz apgrozījumu:

I pakāpes kooperatīvi.

Dividende un prēmija I pak.kooperatīva biedriem /D/	}	Peļņa no I pak.kooperatīva apgrozījumiem /P/ Dividende un prēmija no II pak.kooperatīva /D ₁ /
--	---	--

II pakāpes kooperatīvi.

Dividende un prēmija I pak. kooperatīviem /D ₁ /	}	Peļņa no II pak.kooperatīva apgrozījumiem /P ₁ / Dividende un prēmija no III pak.kooperatīva /D ₂ /
---	---	--

III pakāpes kooperatīvs.

Dividende un prēmija II pak.kooperatīviem /D ₂ /	}	Peļņa no III pak.kooperatīva apgrozījumiem /P ₂ /
--	---	--

Ja peļņu no I pak.kooperātīvu apgrozījumiem apzīmējam ar P, peļņu no otras pakāpes kooperātīvu apgrozījumiem ar P_1 , un peļņu no III pakāpes koop. apgrozījumiem ar P_2 , bet I pak.koop.biedriem izmaksājamās dividendes par pajām un aprēķināmās prēmijas uz iepirkumiem ar D, II pak.koop. biedriem /kooperātīviem/ izmaksājamās dividendes un aprēķināmās prēmijas uz iepirkumiem ar D_1 un III pak.koop.biedriem izmaksājamās dividendes un aprēķināmās prēmijas ar D_2 , tad, saskaitot visu triju pakāpju kooperātīvu peļņas sadalīšanu, dabūjam:

$$\begin{array}{rcl} \text{I pak. koop.} & D = P + D_1 \\ \text{II " " " } & D_1 = P_1 + D_2 \\ \text{III " " " } & D_2 = P_2 \\ \hline D + D_1 + D_2 & = P + D_1 + P_1 + D_2 + P_2 \\ D & = P + P_1 + P_2 \end{array}$$

Tā tad peļņa no visu triju pakāpju kooperātīvu apgrozījumiem gala rezultātā sadalās dividendēs un prēmijās starp I pakāpes kooperātīvu biedriem. Ja III pakāpes kooperātīvs ieņems tagadējo starptautisko trestu vietu, tad peļņa, ko šie tresti tagad gūst, sadalīsies uz patērētāju kooperātīvu biedriem, pavairojot viņu personīgos kapitālus.

Pievestā schēma nav vienīgi prāta slēdzienu radīta, kādā gadījumā varētu teikt, ka teorijā jau tas ir jauki, bet nezina, vai praktikā maz ir iespējams to izvest. Tas ir iespējams, un to jau izved. Šī schēma taisni ir ņemta no kooperātīvu praktikas. Katrā zemē, kur ir nodibinājušies patērētāju kooperātīvi, tie arī apvienojas tā saucamās nacionālās

savienībās, kas parasti darbojas valsts apjomā.

Pēc "The People's Year Book 1936" ziņām,^{1/} 1934. gadā bija lieltirdzniecības savienības, kurām var aprēķināt pašu ražojumu samēru ar apgrozījumu:

Valstis	Savienības	Apvienoto pāt.koop. paskaitis	To biedru skaits 1000	Pārdots miljoni	Pašu ražo- jumi		
					milj.	% no pārd.	
Bulgārija	"Napred"	58	64	Leva 4390	56,7	12,9	
Čehoslov.	V.D.P./čechu/	233	388,6	kč 455,5	138,8	30,5	
	G.E.G./vācu/	166	262,3	" 281,4	54,2	19,3	
Dānija	F.D.B.	1853	309,1	Kr. 1680	47,5	28,3	
Igaunija	E.T.K.	180		E.Kr 154	3,1	20,1	
Somija	O.T.K.	109		FM 684,4	86,6	12,7	
	S.O.K.	418	243,3	" 983,8	180,0	18,3	
Holande	De Handels- kamer	289	254,7	Fl. 224	2,1	9,4	
Ungārija	"Hangya"	1541	574,1	Pengo 432	3,8	8,8	
Norvēģija	N.K.L.	502	130,2	Kr. 36,3	15,8	43,5	
Polija	Patēr.b.u. sav.	974	274,0	Zl. 71,5	4,2	5,9	
Zviedrija	K.F	750	550,7	Kr. 165,1	92,5	56,0	
Šveice	V.S.K.	534	397,1	Fr. 168,6	16,1	9,5	
Pēc "The 64-th Co-operative Congress 1932." zi- ņām, 1931. gadā bija: ^{2/}							
Lielbritā- nijai	S.W.S./Angl./	1079		£ 82,1	25,7	31,3	
	SCWS/Skot./	251		" 16,6	5,1	30,7	

1/ The People's Year-Book 1936. Published by the Co-operative Wholesale Society Ltd., Manchester. Lpp. 256.-298.

2/ The 64-th Co-operative Congress 1932, Glasgow, Lpp. 768.-769.

Latvijā lielākā daļa patērētāju kooperātīvu, kā redzējām, līdz 1937.gadam bija apvienoti "Konzumā" un viena daļa Latvijas patērētāju biedrību savienībā, kuŗas savienības tuvāk apskatītas I nodaļā /sk. lpp. 45. - 53./.

Ir arī III pakāpes kooperātīvi, piemēram:

1/ Nordisk Andelsforbund Kopenhagenā, kuŗā apvienotas Dānijas, Norvēģijas, Zviedrijas un Somijas O.T.K. patērētāju kooperātīvu savienības. Nordisk Andelsforbund 1934.g. pārdevusi preces par 41,3 miljonu kronām ar tīru peļņu, Kr.319074.^{1/}

2/ Kooperātīva Lumaforbundet Stokholmā, kuŗā apvienojas Zviedrijas, Dānijas, Norvēģijas un abas Somijas patērētāju kooperātīvu savienības, kā arī Somijas lauksaimniecības piederumu kopiepirkšanas savienība "Hankkija" elektrisko spuldžu fabrikācijai. 1933.gadā pārdotas 3,7 miljoni spuldžu.^{2/}

3/ Anglijas un Skotijas apvienotā kooperātīvā lieltirdzniecības savienība /English and Scottish Joint Co-operative Wholesale Society/ ar apgrozījumu 1931.gadā £ 6,8 miljoni, no kuŗa pašu ražojumi bija £ 0,9 milj. /13,2%/ ar paju kapitālu £2,4 miljoni un aizņēmumu kapitālu £ 1,6 milj.^{3/}

4/ Starptautiskā kooperātīvu savienība /International Co-operative Alliance/, kas ir idejiska savienība, ir organizējusi arī Starptautisko kooperātī-

1/ Arnolds P.Aizsilnieks.Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tauts.faktoru. Lpp. 374.

2/ Turpat. Lpp. 404.-406.

3/ 64-th Annual Co-operative Congress.Glasgow,1932. Lpp. 768.-769.

vu lieltirdzniecības savienību /International Co-operative Wholesale Society Ltd./ ar sēdekli Mančestrā, kas nodibināta jau 1924. gadā, bet kuņas darbība vēl pastāv tikai informācijā, kamēr preču apmaiņa notiek tieši starp dažādu valstu kooperatīvām lieltirdzniecības savienībām, pagaidām gan vēl ļoti mazos apmēros, kas izskaidrojams ar pašreizējo valstu saimniecisko nacionālismu.^{1/} Bet paceļas balsis, ka šīs starptautiskās savienības darbību vajadzētu paplašināt, izveidojot par starptautisku kooperatīvu tirdzniecības agentūru, kas meklē un veicina tirdznieciskus sakarus.^{2/} Vai tāda starptautiska savienība, veidodamās tālāk, nevarētu beidzot pārņemt savās rokās arī tās rūpniecības nozares, kas tagad ir starptautisku sindikātu un trestu rokās?

Ka tādā virzienā patērētāju kooperatīvu savienības darbojas, redzams no Zviedrijas patērētāju kooperatīvu savienības, kas nodibināja savu margarīna fabriku un tā pārņēma savās rokās margarīna fabrikāciju, kas līdz tam bija vienīgi spēcīga tresta rokās, kuņš cenas noteica pēc patikšanas, saprotams, lai gūtu milzīgu peļņu;^{3/} tāpat pārņēma savās rokās miltu ražošanu, kas līdz tam bija vienīgi dzirnavu karteļa rokās, kas, protams, tad arī bija cenu noteicējs;^{4/} tāpat galošu rūpniecību, kas līdz

1/ The People's Year Book 1936. Lpp.307.

2/ A.J.Clenet,Präsident der französ.Grosseinkaufsges.Internationaler Genossenschaftlicher Handel. Internationale Genossenschaftliche Rundschau 1934. Lpp.275.

3/ Arnolds P.Aizsilnieks. Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru.Lpp.384.

4/ Turpat. Lpp. 386.

tam bija vienīgi galošu fabriku karteļa rokās.^{1/}
Agrāk minētā savienība "Kooperativa Lumaförbundet"
/Sk.lpp. 161./ nodibina uz Zviedrijas patērētāju
biedrību savienības ierosinājumu elektrisko spuldžu
fabriku starptautiskā karteļa "Phoebus S.A.Compagnie
Industrielle pour le Developpement de l'Éclairage"
rokās, kas apvieno 18 zemju elektrisko spuldžu fab-
rikas.^{2/}

Ievērojamu daļu no sava apgrozījuma /pārdotām
precēm/ ražo arī pirmās pakāpes kooperatīvi, jo
Vakareiropas tautu patērētāju kooperatīvi ir galve-
nā kārtā lieluzņēmumi ar daudziem tūkstošiem biedru
un miljonu apgrozījumiem. Tā no skaitļiem par Roč-
dēles pionieru kooperatīva 1931.g. apgrozījumiem
redzams, ka šī kooperatīva pašu ražoto preču vērtī-
ba tanī gadā ir bijusi £ 169117 /par engros cenām/,
kas no apgrozījuma £ 686414 ir 24,6%.^{3/} Bet te jāņem
vērā, ka pārdoto preču vērtība izteicas pārdošanas
cenā, bet pašu ražoto preču vērtība engros cenās,
tā kā īstenībā tā sastāda daudz lielāku daļu no ap-
grozījuma.

Visas Anglijas /Lielbritānijas un Īrijas/ patē-
rētāju kooperatīvi kopā 1931.g. paši ražojuši preces
par £ 32 miljoniem^{4/} /par engros cenām/. Ja šai sum-
mai pieskaitām preces, ko ražojušas savienības un ko
I pakāpes kooperatīvi par saviem pašu ražojumiem ne-
skaita, bet ko tomēr ir pārdevuši, jo savienības sa-

1/ Arnolds P.Aizsilnieks.Apcerējums par patērētāju
kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru. Lpp.392.

2/ Turpat. Lpp. 398.

3/ 64-th Annual Co-operative Congress Glasgow,1932.
Lpp. 711.

4/ Turpat. Lpp. 768.-769.

vas preces pārdod I pakāpes kooperātīviem, tad īstēmībā Anglijas patērētāju kooperatīvi ir pārdevuši 1931.gadā kooperātīvu ražotu preču:^{1/}

	Miljoni £
I pakāpes patērētāju kooper.	32,0
Angļu lielt.savien./C.W.S./	25,8
Skotijas lielt.savien./S.C.W.S./	5,0
Anglijas un Skotijas apvien. lielt.savien. /E.&S.joint C.W.S./	0,9

Kopā 63,7,

kas no I pakāpes patēr.kooperātīvu apgrozījuma £ 207,9 miljoni^{2/} ir 30,6%. Bet ņemot vērā, ka pašu ražojumi parādīti engros cenās, to procents no apgrozījuma īstēmībā ir daudz lielāks.

Ja jau tagad, kad arī Anglija, "kaut gan šinī zemē jau puse no visām mājturībām ir apvienota patērētāju kooperatīvos, bet caur pēdējiem vēl iet tikai viena trešā daļa no šo apvienoto mājturību pirkumiem"^{3/}, kooperātīvu pašu ražojumi sastāda 30% no patērētāju kooperātīvu apgrozījuma, tad varam droši teikt, ka kooperācija, tālāk attīstīdamās, pārņems arvien vairāk rūpniecības, līdz beidzot pārņems visu rūpniecību, bet ne lauksaimniecību. Kāpēc ne lauksaimniecību? Tāpēc, ka lauksaimniecība nav pilnīgi kapitālistiska saimniecība, bet lielā mērā

1/ 64-th Annual Co-operative Congress Glasgow, 1932. Lpp. 768.-769.

2/ Turpat. Lpp. 768.-769.

3/ Arnolds P. Aizsilnieks. Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru. Lpp. 276.

naturāla saimniecība, bet kooperācija, kā jau redzējām, iespējama tikai kapitalistiskā saimniecībā. Otrkārt, lauksaimniecībā galvenais ražošanas faktors ir daba, kāda faktora izmantošanai neder šabloniski tehniski paņēmieni, kā tas ir rūpniecībā, bet vajadzīga individuāla pieeja.

Anglijā kā pirmās pakāpes patērētāju kooperatīvi, tā arī lieltirdzniecības savienības ir ķērušās arī pie lauksaimniecības, bet tā viņiem nesusi tikai zaudējumus, kas redzams no sekojošiem skaitļiem:

I pakāpes patērētāju kooperatīvu lauksaimniecības pasākumi. 1/

Gads	Akri	Kapitāls £	Rentes un kapitāla augļi £	Ražojumu vērtība £	Tīrs zaudējums £
1924	53332 ³ / ₄	2254678	110610	-	59979
1925	49619 ³ / ₄	2342514	96524	646086	97854
1926	45879	2225895	90239	648117	113404
1927	45434 ³ / ₄	2148730	86147	701441	107493
1928	45394 ³ / ₄	2152177	74187 ¹ / ₂	688951	108764
1929	42484	1967231	70143	658244	76534
1930	40519 ¹ / ₄	1831380	65300	640490	60048
1931	39319 ³ / ₄	1743329	60752	601926	60758
1932	40000	1712396	63575	564934	81413
1933	39535	1705545	61052	515255	75817
Caurmērā uz 1 akru					
1924		42,30	2,08	-	1,12
1925		47,25	1,94	13,02	1,97
1926		48,51	1,97	14,13	2,47
1927		47,35	1,90	15,44	2,37
1928		47,40	1,63	15,20	2,40
1929		46,30	1,65	15,52	1,80
1930		45,20	1,61	15,80	1,48
1931		44,40	1,54	15,30	1,54
1932		42,81	1,59	14,12	2,03
1933		43,19	1,54	13,03	1,91

1/ 64-th Annual Co-operative Congress Glasgow, 1932. Lpp. 317.
67-th Annual Co-operative Congress Cardiff, 1935. Lpp. 56.

Lieltirdzniecības savienību /angļu un skotu/
lauksaimniecības pasākumi.^{1/}

Gads	Akri	Ieguldī- tais kapi- tāls £	Rente un kapitāla augļi £	Ražoju- mu vē- tība £	Tīrs zau- dējums £
1924	19464	807812	33103	-	11952
1925	19823 $\frac{3}{4}$	570996	31925	-	25106
1926	19822 $\frac{3}{4}$	768599	32724	227527	46530
1927	20177	1250721	4559 ^{*)}	244357	60856
1928	20177	1229630	3741	256791	27366
1929	21259	813377	3362	316498	37213
1930	21292	813457	-	313412	36380
1931	17537	662854	234	228523	19725
1932	17917	767944	199	221939	42567
1933	18410	805112	150	238256	14406

*) Samazināta procentu likme.

Caurmērā uz 1 akru.

1924	41,60	1,70	-	, 0,61
1925	28,80	1,61	-	1,26
1926	38,80	1,65	11,50	2,35
1927	62,20	0,22	12,12	3,02
1928	61,00	0,18	12,75	1,35
1929	38,30	0,15	14,87	1,75
1930	38,20	-	14,70	1,70
1931	37,80	-	13,00	1,12
1932	42,80	-	12,38	2,37
1933	43,73	-	12,94	0,78

1/ 64-th Annual Co-operative Congress Glasgow, 1932.
Lpp. 318.

67-th Annual Co-operative Congress Cardiff, 1935.
Lpp. 56.

Kā redzams, Anglijas patērētāju kooperatīvu izmantotā zemes platība 7 gadu laikā ir samazinājusies par gandrīz 13000 akru jeb par 24%, kas ir pārdotas vai atstātas saimniecības. Labākus rezultātus devušas tās fermas, kas piekopusas ganību saimniecību piena ražošanai vai speciālizējušās cūku vai putnu audzēšanā, tā tad tādas, kam vairāk rūpniecisks raksturs, ka tās, kas zemi apstrādājušas vai liellopus gaļai audzējušas.^{1/} Neskatoties uz to, ka rente un kapitāla augļi pastāvīgi samazināta, bet ražoto produktu vērtība augusi, tīrs zaudējums uz 1 akru ir turējies augstāku par rentes un kapitālu augļu kopsummu un tikai 1930. gadā nokritis zem tās.

Savienību apsaimniekotā zemes platība līdz 1930.gadam nav samazinājusies, bet pat vēl palielinājusies, neskatoties uz to, ka zaudējumi arī pēc procentu likmes samazināšanas, un pat augļus un renti nemaz nerēķinot, paliek vēl lieli. Redzams, ka savienības te vadījušās ne no saimnieciskās lietderības, bet no citiem motīviem.

Citādi ir ar lauksaimniecības rūpniecību - lauksaimniecības ražojumu pārstrādāšanu. Tā jau ir pilnīgi uz kapitālistiskiem pamatiem, un to patērētāju kooperatīvi un to savienības var pārņemt. Kā ir jau noticis ar graudu pārstrādāšanu - dzirnavām un linu vērptuvēm un austuvēm, tā var notikt arī ar pienotavām un lopu kautuvēm. Ja jau ir gadījumi pie mums, kur lauksaimnieki atrod par izdevī-

1/ 64-th Annual Co-operative Congress Glasgow, 1932.
lpp. 81.

gāku pienu nodot kādai privātai pienotavai, nekā nodibināt pašiem savu kooperatīvu pienotavu, kādēļ lai viņiem nebūtu izdevīgi to nodot patērētāju kooperatīva vai kooperatīvu savienības organizētai pienotavai? Sevišķi, ja labi noorganizētai patērētāju kooperācijai ir tam nolūkam līdzekļu diezgan un viņi paši ir biedri patērētāju kooperatīvos.

Angļu kooperatīvā lieltirdzniecības savienībā /C.W.S./ 1934. gadā no 140 rūpniecības uzņēmumiem bijis:^{1/}

	Rūpniec. uzņēmumu skaits	Ražojumu vērtība /1934.g./ £	Nodarbināto strādnieku skaits
Bekona fabriku	4	902948	233
Sviesta un siera fabr.	3	1788371	261
Dzirnavas	8	7133759	1712
Cūkgaļas un tauku fabrikas	2	1189588	130
Ādu gērētavas	3	146727	159
Lopbarības fabrikas	4	1052819	455

Skotu lieltirdzniecības savienībai /S.C.W.S./ no 55 rūpniecības uzņēmumiem:^{2/}

Bekona fabrika	1	91591	32
Lopbarības fabrikas	2	34099	8
Dzirnavas	5	1381927	387
Desu fabrika	1	53912	25

Tā tad kooperācijas principa dzīvē izvešanas iespējamības ir jau pietiekoši pierādītas ar ekspe-

1/ The People's Year Book.1936. Lpp. 52.

2/ Turpat. Lpp.54.

rimentiem, pie kādiem ķēķās cilvēki, kas tic cilvēka prāta spējām un nebaidās no grūtībām, kādu īstenībā arī nemaz nav, ja tikai ir lietas izpratne un vajadzīgās zināšanas. It pareizi saka Džemss Warbasse, ka kooperācijas lielākie ienaidnieki ir nezināšana un egoisms.^{1/} Patiešām, tikai kooperācijas būtības neizprašana ir iemesls tam, ka pat Anglijā, kur kooperācijas princips izvests dzīvē vispilnīgākajā veidā, kooperācijas sasniegumi vēl nav diez cik lieli, ka citās zemēs, kur kooperācijas principu pielieto vairāk vai mazāk sakropļotā veidā, panākumi ir vēl mazāki, bet Latvijā, kur, kā tālāk redzēsim, kooperācijas princips pielietots pavisam sakropļotā veidā, patērētāju kooperācija pilnīgi sabrūk. No otras puses, kooperācijas idejas dzīvē izvešanu visiem līdzekļiem cenšas apkarot cilvēki, kuriem tīk viegla iedzīvošanās uz citu rēķina, kas kooperatīvā sistēmā nav iespējams.

Lai kooperācijas principu varētu sekmīgi dzīvē izvest, nepietiek ar šī principa zināšanu vien, bet jāzina vēl daudz kas, līdzīgi kā nevar vēl vest grāmatas, ja zina divkāršās grāmatvedības principu, bet neko vairāk no grāmatvedības teorijas un prakses. Princips tikai rāda ceļu, no kuŗa nedrīkstam noklīst, bet kā drošāki un ātrāki pa to tikt uz priekšu, tas arī jāzina. Jāzina paņēmieni un metodes, ar kādām panākama kooperatīvu vissekmīgākā darbība. Te var daudz dot arī piedzīvojumi kooperācijas praksē. Bet vispirms vēl sīkāki jāiepazīstas ar pašu

1/ Genossenschaftliche Demokratie. Von James Peter Warbasse. Lpp. 60.

kooperācijas principu un secinājumiem no tā.

Mēs redzam vispirms, ka Ročdēles pionieri ar peļņas dalīšanu proporcionāli kapitālam un apgrozījumam, kas peļņu devis, ir likuši pamatā kooperatīvai sistēmai tieši personīgo interesi, to briesmīgo kapitālistisko bubuli, ko atzīst par galveno dzinekli saimnieciskajā dzīvē klasiskās un liberālās skolas, tikai negrib atzīt sociālistiskās skolas tautsaimnieki. Un redzi, kas tam bija par panākumiem! Holioks raksta,^{1/} ka daudzi Ročdēles pionieru kooperatīva biedri dzīvojuši ļoti tālu no kooperatīva veikala un tomēr tur iepirkušies, tā tad gājuši daudziem veikaliem gaŗām uz kooperatīva veikalu. Bet kā te šī personīgā interese izpaužas? Biedrs grib, lai no peļņas, ko viņš ar saviem pirkumiem devis, neuzkrātu sev kapitālus cits, bet lai viņam pašam no tās krātos kapitāls, tādēļ iet iepirkties uz kooperatīva veikalu. Protams, ka tāda personīga interese var nepatikt vienīgi tādām, kam tieksme iegūt sev kapitālu, ko cits ar savu darbu radījis, iedzīvojoties uz citu rēķina.

Secinājums no kooperācijas principa ir, ka sadalīto peļņu nevar biedriem izmaksāt, vismaz visu nē, bet tai jākrājas kooperatīvā kā biedru dalības naudu kapitālam, lai kooperatīvam būtu līdzekļi un tas varētu attīstīties, bet reizē ar to arī biedra nākotne lai būtu nodrošināta. Ja

1/ The History of the Rochdale Pioneers by George Jacob Holyoake. Tenth edition. Lpp. 143.

sadalīto peļņu biedriem izmaksātu, tad būtu pār-
kāpts kapitāla akumulācijas likums: viss, kas ar
cilvēka darbu radīts, tiktu atdots patērēšanai, ka-
pitāls nekrātos, kooperatīvs, kapitāla trūkuma dēļ,
nebūtu darba spējīgs un izputētu, tā kā tādā gadī-
jumā kooperācijas principu nemaz nebūtu iespējams
dzīvē izvest. Ja kooperatīvs arī kaut kā pastāvētu,
lielas nozīmes tam tomēr nebūtu viņa biedriem, se-
višķi trūcīgākiem. Vienu otru vajadzību tie apmie-
rinātu, no kuŗas citādi būtu jāatteicas, baudītu
vienu otru ērtību, bet par to nākotne ne ar ko ne-
būtu nodrošināta. Kaut ko iekrāt cilvēkiem, kas
dzīvo no darba algas, iespējams tikai šādi, organi-
zētā veidā, ar kooperatīva palīdzību. Cilvēki, kas
dzīvo no algas, ne tikai ka neko paši neuzkrāj, bet
pat vēl krīt parādos, un zīmīgi, ka vairāk parādos
krīt tie, kam lielāks ienākums. To liecina A.Aiz-
silnieka minētie skaitļi par patēriņa kreditu Vācijā.^{1/}

Tieši kapitāla uzkrāšana biedriem bija galve-
nais Ročdēles pionieru mērķis. Viņi arī saprata,
ka arī kooperatīvs bez kapitāla nevarēs strādāt. Tā-
dēļ pirmajos statūtos noteikts:^{2/} § 13. ... "Katram
kandidātam jāmaksā viens šiliņš iestāšanās naudas,
lai tiktu pielaists par biedru; pajas var nomaksāt
pa daļām pa 3 pensi nedēļā uz katru paju.

Biedriem, kas šos termiņus neievēros, triju
mēnešu laikā, izņemot slimības un bezdarba gadīju-
mus, jāmaksā 6 pensi soda naudas.

1/ Arnolds P. Aizsilnieks. Apcerējums par patērētāju
kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru. Lpp. 270.

2/ Laws and Objects of the Rochdale Society of Equi-
table Pioneers. Lpp. 4.

Biedru, kas šos termiņus neievēros sešu mēnešu laikā, jāizslēdz, viņa vai viņas paja vai pajas jāpārdod un atlikums, pēc nepieciešamo izdevumu segšanas, jāatmaksā izslēgtajam biedram."

Bet jau 1845. gada 7. augustā registrēts šis šāds grozījums:^{1/} "§ 13. grozījums Katrai personai viņas uzņemšanas dienas vakarā jāierodas personīgi sapulču istabā un jāapliecina piekrišana izņemt četras pajas pa vienai mārciņai katru, un iemaksāt ne mazāk par vienu šiliņu jeb 3 pensi uz paju, un pēc tam maksāt ne mazāk par 3 pensi nedēļā, un atļaut augļus un prēmijas, kas viņai pienāktos, ieskaitīt kapitālā, kamēr tai ir četras pajas kapitālā. Biedra kapitāla augļi un iepirkumu prēmijas /profits/ katru gada ceturksni jāpieskaita viņa ieguldījumiem, no kā sastādās viņa pajas. Biedru, kas savās iemaksās pielaidīs nokavējumu par diviem šiliņiem, sodīs ar 3 pensiem; ja četri šiliņi, sodīs ar 6 pensiem; un ja 6 šiliņi, viņš jāizslēdz no kooperatīva, viņam par labu stāvošā kapitāla summa jāpārdod un atlikums, pēc izdevumu nomaksas, viņam jāizmaksā. Slimi vai bezdarbā esoši biedri no šiem sodiem atsvabināti vai netiek izslēgti."

Tā tad, kas iestājās kooperatīvā, bija spiests krāt sev kapitālu arī ar pastāvīgām iemaksām, kamēr paju kapitāls nebija sasniedzis noteikto obligatorisko paju summu. Vēlāk obligatoriski uzkrājamo paju skaitu noteica uz 5 pajām pa £ 1 katru.^{2/}

1/ Laws and Objects of the Rochdale Society of Equitable Pioneers. Lpp. 7.

2/ The History of the Rochdale Pioneers by George Jacob Holyoake. Tenth edition. Lpp. 47.

Arī Holioks savā Ročdēles pionieru vēsturē bieži uzsver biedru kapitāla uzkrāšanas milzīgo nozīmi. Viņš min vairākus piemērus no Ročdēles pionieru kooperātīva biedriem, kam pirms tam ne tikai ka nekās nav bijis uzkrāts, bet bijuši pat parādi, un kas ar kooperātīva palīdzību tikuši par turīgiem cilvēkiem, kam kooperātīvā skaitās dažas vai pat daži desmiti mārciņu, neskatoties uz to, ka no tā vajadzības gadījumos arī jau izlietotas vairākas vai pat vairāki desmiti mārciņu.^{1/} Viņš min kāda tautsaimnieka William'a Chambers'a vārdus: "Bez peļņas uzkrāšanas principa kooperācija paliktu ļoti nenozīmīga lieta."^{2/} No biedriem ticis prasīts ne tikai statūtos noteiktās obligatoriskās paju summas uzkrāšana, bet kā morālisks pienākums tiem uzlikts atstāt visas iepirkumu prēmijas paju kapitāla uzkrāšanai^{3/} vai vismaz uzkrāt līdz £ 8 katram.^{4/}

Krāšanas nozīmi uzsver arī citi zinātnieki - tautsaimnieki un kooperātori.^{5/}

Ročdēles pionieri bija lieli dzīves novērotāji un saprata, ka kooperatīvs varēs attīstīties vienīgi tad, ja tam no peļņas krāsies kapitāli tāpat kā privāttirgotājam, jo tikai tādā gadījumā būs iespējams veikalu apgādāt ar precēm un labi nostā-

1/ The History of the Rochdale Pioneers by George Jacob Holyoake. Tenth edition. Lpp.42.-45 un 100.-101.

2/ Turpat. Lpp.150.

3/ Turpat. Lpp.156.

4/ Turpat. Lpp.133. fusnotē

5/ Arnolds P.Aizsilnieks. Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru. Lpp.268.

dīt, lai pircēji būtu apmierināti. Tādā kārtā ar vairāku obligatorisku paju uzkrāšanu un ar morāli-ko prasību neizņemt prēmijas uz iepirkumiem no kooperatīva, bet atstāt tās tālāku paju uzkrāšanai, tika zināmā mērā ievērots kapitāla akumulācijas likums. Kapitāla uzkrāšanu lielā mērā pastiprina biedru skaita augšana.

No otras puses, kapitāla uzkrāšanu ierobežo tas apstāklis, ka ar biedru paju kapitālu jāreķinājas kā ar viņu privātu kapitālu, ar kuŗu tiem tiesība rīkoties pēc savas patikšanas un tādēļ tiem jādod tiesība ar iepriekšēju uzteikšanu savu kapitālu izņemt. Nebūtu arī nekādas nozīmes biedram paju kapitālu krāt, ja tas vajadzības gadījumā no tā nekā nevarētu dabūt. Bet kooperatīva intereses te ievērotas ar noteikumu, ka obligatoriskajai paju summai jāpaliek iekšā^{1/} un ka valdei tiesība paju izmaksu aizturēt, ja tā to atrod kooperatīva interesēs par vajadzīgu.^{2/} Pavisam nodrošināts ir Anglijas patērētāju kooperatīvu finansiālais stāvoklis ar parauga statūtu noteikumu, ka biedram nav tiesība izņemt no paju kapitāla gada laikā vairāk par desmito daļu no tās summas, kāda stāvējusi uz 1.janvāri tanī gadā,^{3/} jo tas nozīmē, ka biedrs visu savu paju kapitālu nekad nevar izņemt, tādēļ ka te paju kapitāla samazināšanās notiek pēc bezgalīgi dilstošās geometriskās progresijas ar kvocientu 0,9.

1/ The History of the Rochdale Pioneers by George Jacob Holyoake. Tenth edition. Lpp.134.

2/ Rules of the Rochdale Pioneers Society limited. Lpp.10.-11.

3/ General Rules for an Industrial and Provident Society. Lpp. 13.

Bet pret kapitāla akumulācijas likumu ir Ročdēles pionieru pieņemtais noteikums, ka vienam biedram nevar būt vairāk paju kapitāla par £ 50.^{1/} Vēlāk tāds ierobežojums ievests Anglijas kooperācijas likumā /The Industrial and Provident Societies Act, 1893. to 1913./, kur lielākā paju summa, kāda var piederēt vienam biedram, noteikta uz £ 200. Varbūt Ročdēles pionieru kooperatīva darbības sākumā tādām ierobežojumam varēja būt arī kāds pamats. Varēja domāt, ka gadījumā, kad kooperatīvam vēl bija maz biedru un mazs kapitāls, kāds bagātnieks varētu iemaksāt summu, kas pārsniedz visu pārējo biedru paju kapitāla kopsummu, un no tāda kooperatīvs tad nonāktu pilnīgā saimnieciskā atkarībā. Bet jādoma gan, ka drīzāk šādu ierobežojumu izsaukuši aizspriedumi pret kapitāla ļaunumiem, ko neskaidri iedomājās kā toreiz, tā tagad visi tie, kam nav kapitāla. Šādi aizspriedumi nebija sveši arī Ročdēles pionieriem, kuŗu starpā ir bijuši arī dažādu novirzienu sociālisti. Arī pats Čarls Howarth's - kooperācijas princija atradējs un pirmo statūtu izstrādātājs - skaitījās pie tādiem.^{2/} Šī aizsprieduma dēļ, bez šaubu, daudz kapitālu ir aizplūdis projām no Anglijas kooperatīviem, kas zināmā mērā kavējis kooperācijas attīstību, lai gan, no otras puses, Anglijas patērētāju kooperatīviem bieži ir bijusi līdzekļu pārpilnība, kādā gadījumā kā Ročdēles pionieru kooperatīvā,^{3/}

1/ Laws and Objects of the Rochdale Society of Equitable Pioneers. Lpp.6. Addition to the first law.

2/ The History of the Rochdale Pioneers by George Jacob Holyoake. Tenth edition. Lpp. 83.

3/ Rules of the Rochdale Equitable Pioneer's Society Limited. Lpp. 15.

tā arī parauga statūtos^{1/} paredzēts pajas atmaksāt tiem, kam lielāks paju kapitāls. Tomēr paju kapitāla ierobežošana ir par traucējumu kooperātīviem, kādēļ tie likuma noteikumu apiet, ierakstīdami summas, kas pārsniedz £ 200 kā aizņēmumu no biedra, lai gan pēc būtības tas ir tas pats paju kapitāls un padots apmēram tādiem pat atmaksas noteikumiem,

Būs skaidrs, ka visideālākais stāvoklis kapitāla akumulācijas jautājumā būs tāds, kas visvairāk tuvojas vienpersonu uzņēmuma stāvoklim, kur visa peļņa paliek uzņēmumā kā uzkrāts kapitāls. Kooperatīvā, protams, kā jau redzējām, visu peļņu nevarēs ieskaitīt kapitālos un paturēt kooperatīvā, jo tad jau biedriem nebūtu interese kapitālus krāt. Bet no kā te vadīties?

Mēs jau redzējām, ka Ročdēles pionieri nav radījuši nekādu lūzumu ne saimnieciskajā, ne sabiedriskajā dzīvē: kooperatīva pamatos ir biedru personīgā interese, kooperatīvs tāpat cenšas pēc iespējami lielākas peļņas kā privāttirgotājs, kooperatīvs stāv noteikti uz privātīpašuma pamatiem, jo kooperatīva kapitāls ir biedru personīgs, privāts īpašums. Un tomēr kooperācijas princips ved cilvēci pretim laimīgākai un saprātīgākai nākotnei, kur nebūs jāpiedzīvo bads tādēļ, ka par daudz saražots maize.

Atliek arī šai jautājumā iet tādu pat ceļu - bez lūzuma vai ar vismazāko atkāpšanos no agrākajām tradīcijām. Un tas būtu: augļus par kapitālu

1/ General Rules for an Industrial and Provident Society. Lpp. 12.

biedriem izmaksāt, bet prēmijas par iepirkumiem pieskaitīt biedru paju kapitālam, jo augļi par noguldīto vai ieguldīto kapitālu visur kārtīgi noteiktā laikā tiek izmaksāti, bet prēmijas par iepirkumiem privātos veikalos neviens nesāņem, tā kā te nav nekāda lūzuma, ja arī kooperatīvs tās biedram neizmaksā, bet viņam pašam par milzīgu svētību tās uzkrāj kā viņa kapitālu, par kuŗu viņš var sāņemt augļus. Bet ja biedrs nonācis kādās grūtībās - palicis bez darba, dabūjis ciest lielākus zaudējumus, tad būtu netaisni, ja viņš no kooperatīva nevarētu dabūt savu uzkrāto kapitālu, lai izlīdzētos. Tādā gadījumā valde, ja viņai dotas attiecīgās tiesības, var biedram no viņa paju kapitāla pēc vajadzības izmaksāt, paturot tikai nelielu daļu, lai biedrs nebūtu jāskaita par izstājušos. Bet ja kāds bez nopietnas vajadzības grib izņemt savu paju naudu, tad te labi noder angļu parauga statūtu noteikums par 1/10 daļas paju atmaksu gadā.

O t r s s e c i n ā j u m s no kooperācijas principa ir, ka kooperatīva kapitāls var būt tikai viņa biedru dalības naudu - paju kapitāls, tā tad p r i v ā t s, b i e d r u p e r s o n ī g s k a p i t ā l s. Šis kapitāls uzkrājas no biedru iemaksām, ko sāņem, biedriem iestājoties, ļoti mazā mērā, bet galvenā kārtā no kooperatīva peļņas, ko sadala starp biedriem proporcionāli viņu paju kapitālam un apgrozījumam, kas peļņu radījis, un pieskaita viņu paju kapitālam. Ja kooperatīvs krāj no peļņas vēl kādus citus kapitālus, kas biedriem nepieder, vai izlieto kooperatīva peļņu kādiem citiem mērķiem, tad ir pārkāpts kooperācijas

princips: daļa no peļņas, ko biedri radījuši, ir tiem atsavināta citiem mērķiem. Bet tāda atsavināšana plašākos apmēros jau ir lielās sociālās problēmas cēlonis. Katru atsavināšanu cilvēks tīri instinktīvi izjūt kā naidīgu faktoru, pret kuŗu tam jāaizsargājas vai no kuŗa jāizvairās. Tā ir tīri bioloģiska īpašība, pret kādu velti cīnīties: cilvēks ar savu darbu ir radījis mantu savas eksistences nodrošināšanai; šīs mantas atsavināšana nozīmē viņa eksistences apdraudēšanu. Kooperācijas princips ir pret katru atsavināšanu un nodrošina cilvēkam pilnu viņa darba vērtību uzkrāta kapitāla un palielinātu ienākumu veidā.

Šai ziņā pret kooperācijas principu daudz grēkots. Vispirms jau aiz kooperācijas būtības un tautsaimniecisku parādību neizprašanas visur kooperatīvos ieviesta tā saucamā r e z e r v e s k a p i t ā l a krāšana. Daudzās valstīs to nosaka likums, un rezerves kapitāls pieņem tā saucamā n e d ā l ā m ā k a p i t ā l a veidu, t.i. tāda kapitāla, kas nav dalāms starp biedriem, ko arī mēdz noteikt likums.

Tāda rezerves kapitāla krāšana ieviesta kooperatīvos pēc akciju sabiedrību parauga, kur tas patiešām nepieciešams, bet kur tam pavisam cita nozīme, ko kooperācijas vadītāji nav izpratuši. Akciju sabiedrībā peļņu sadala dividendēs uz akciju kapitālu un dividendes akcionāriem izmaksā. Ja nu visu peļņu sadalītu dividendēs, tad būtu pārkāpts kapitāla akumulācijas likums, būtu apturēta kapitāla uzkrāšana, kas kapitalistiskā saimniecībā nedrīkst notikt, jo tas nozīmētu viņas sairšanas procesa sākumu. Lai

tas nenotiktu, tad nepielaiž visu peļņu sadalīt dividendēs, bet vienu daļu no tās, parasti 10%, statūtos noteic piešķirt rezerves kapitālam. Rezerves kapitāls te neko vairāk nenozīmē ka uzkrātu kapitālu, un tas nav nedalāms kapitāls, bet dalās uz akcijām, paceldams to kursu. Tas tādēļ, ka akciju skaits ir noteikts. Kooperatīvā, kur paju skaits nav noteikts un pastāvīgi grozās, pajām kursa nevar būt. Tādēļ gluži pareizs un taisnīgs ir noteikums, ka kooperatīva rezerves kapitālu nevar sadalīt starp viņa biedriem, bet nepareizs un netaisns ir noteikums, ka kooperatīvam tāds rezerves kapitāls jākrāj, jo tas ir kooperācijas principa pārkāpums, ir pret kooperācijas būtību, pret viņas garu.

Lai labāki varētu saprast, kā te izpaužas netaisnība, ņemsim piemēru. Pieņemsim, ka kādam kooperatīvam ir paju kapitāls Ls 100.000.- un uzkrāts rezerves kapitāls Ls 50.000.-. Ja nu tādu kooperatīvu likvidētu un aktīvu reālizētu par pilnu vērtību, tad, ja rezerves kapitālu varētu sadalīt uz pajām, katrs biedrs dabūtu uz katru Ls 1.- paju kapitāla Ls 1,50. Biedri, kas tikko iestājušies un kooperatīvam ar saviem iepirkumiem nekādu peļņu vēl nebūtu devuši, saņemtu savu iemaksāto paju naudu par neko 50% vairāk, un tikpat daudz saņemtu tie biedri, kas ar peļņu no saviem iepirkumiem šos Ls 50.000.- rezerves kapitāla uzkrājuši; te daļa no peļņas, ko vieni devuši ar saviem iepirkumiem, būtu tiem atsavināta par labu tādiem, kas nekā nav pirkuši un tā tad nekādu peļņu kooperatīvam nav devuši. Bet ja rezerves kapitālu starp biedriem sadalīt nevar, tad katrs

dabūtu tikai savu iemaksāto vai uzkrāto paju naudu. Tie biedri, kas tikko iestājušies, jau nekā nezaudētu, saņemdami atpakaļ pilnu summu savas iemaksātās paju naudas, bet tiem biedriem, kas ar saviem iepirkumiem šos Ls 50.000.- rezerves kapitāla radījuši, tie ir atsavināti.

Mēs redzēsīm turpmāk, ka nedalāmi kapitāli raksturo pavisam citu saimniecisku sistēmu, kas ir tieši pretēja kooperatīvai saimnieciskai sistēmai.

Par rezerves kapitāla uzdevumu iedomājas zaudējumu segšanu, kas kooperatīvam varētu gadīties. Bet tas ir ļoti nekonsekventi: 1/ kooperatīvu jau nedibina ar nolūku, lai tas dotu zaudējumus, bet gan, lai dotu peļņu; varbūt tikai tie, kas domā, ka kooperatīvs nav peļņas uzņēmums, t.i., ka kooperatīva uzdevums nav uzkrāt saviem biedriem kapitālu, jo peļņa ir uzkrāts kapitāls, it dibināti var gaidīt, ka kooperatīvam būs zaudējumi; 2/ zaudējumi, ja tādi varētu gadīties, sagaidāmi gan drīzāk pašā darbības sākumā, kamēr vēl nav pietiekoši līdzekļu un piedzīvojumu uzņēmuma vadīšanā. Bet tad nav arī vēl uzkrāts rezerves kapitāls. Kā nu tad segs tos zaudējumus? Protams, no biedru pajām. Bet tad jau katrā gadījumā, kad zaudējums ir, to var segt no biedru pajām, sevišķi, kad rezerves kapitāla vietā krāj biedru paju kapitālu. Ir netaisni atsavināt biedram daļu no peļņas, kas tam pienākas, zaudējumu segšanai, kādu faktiski nemaz nav. Ja zaudējums patiešām ir un tas jāsedz no biedru pajām, tad to arī var taisnīgi uz bied-

riem sadalīt. Tā kā zaudējums ir ačgarns rezultāts, tad pie sadalīšanas arī jārikojas ačgarni: zaudējuma procentam uz kapitālu jābūt divreiz mazākam par zaudējuma procentu uz apgrozījumu. Īstenais zaudējuma radītājs te ir apgrozījums, bet kapitālam arī jānes risks. Var jau būt gadījumi, kad pircējs, maksādams mazāk par pašizmaksu, tomēr sev nekādu peļņu nav ieguvis, jo nav maksājis lētāki ka citur, bet zaudējums ir cēlies no tā, ka pašizmaksa bijusi par lielu, t.i. tirdzniecības izdevumi bijuši ne-normāli lieli. Bet tas jau atkarājas no uzņēmuma vadības, kas reprezentē uzņēmuma īpašniekus, kādi ir biedri ar saviem kapitāliem.

Acīm redzams, ka gadījumā, kad kooperatīvs pārdod preces arī nebiedriem un zaudējums cēlies no tā, ka preces par lētu pārdotas, biedriem jāsedz zaudējums, kas cēlies no nebiedru iepirkumiem, jo nebiedram nevar būt nekādu pienākumu pret kooperatīvu un to nevar piespiest zaudējumus atmaksāt.

Tāpat kooperācijas principa pārkāpums ir, kad no kooperatīva peļņas piešķir lielākas summas dažādiem citiem mērķiem, lai tie arī būtu labdarīgi vai kulturāli, vai krāj tam nolūkam speciālus kapitālus. Kooperatīvs nav labdarības organizācija un var palīdzēt tikai saviem biedriem. Ja viņš cenšas pēc svešiem mērķiem, tad viņš var palikt nespējīgs izpildīt savu tiešo uzdevumu, un galu galā nebūs sasniegts it nekas. Ļoti teicams bija Ročdēles pionieru noteikums piešķirt 2,5% no peļņas kooperatīva biedru izglītības veicināšanai.^{1/} Bet sākumā viņi

1/ The History of the Rochdale Pioneers by George Jacob Holyoake. Tenth edition. Lpp. 47. un 50.

bija gribējuši ievest statūtos noteikumu 10% no peļņas piešķirt izglītības mērķiem, bet tāds noteikums nav registrēts.^{1/} Var būt, tas bija taisni pionieriem par labu, jo tik liels atskaitījums būtu jau manāmi samazinājis biedriem piešķirāmās prēmijas procentu. Bet uz to kooperatīva biedri, acīm redzot, likuši lielu svaru. Viens no redzamākiem Ročdēles pionieru darbiniekiem - Smithies' teicis: "Mūsu biedru uzlabotais stāvoklis ir acīm redzams no viņu drēbēm, izturēšanās un brīvības runā. Jūs tikko ticēsat pārgrozībai, kāda ar tiem notikusi, saistoties ar kooperatīvu. Daudzi labvēļi šai gadījumā domā, ka mēs par daudz palaižamies uz pārvēršanos par kapitālistiem; bet mani piedzīvojumi starp strādniekiem pēdējos sešpadsmit gados mani veduši pie slēdziena, ka, lai tos piedabūtu pie kopēja darba kaut kādā lietā, tie jāsaista kopā ar zelta važām, un tādām, ko tie paši kaluši.^{2/}

Kā redzams no Holioka Ročdēles pionieru vēstures, viņi arī ar šo 2,5% atskaitījumu ir darījuši milzīgu kultūras darbu savu biedru labā, sarīkodami pat skolu savu biedru bērnu izglītības turpināšanai un uzturēdami bibliotēkas un lasītavas pie kooperatīva veikalēm.^{3/} Kā redzējām, tagadējos statūtos atskaitījums no peļņas izglītības mērķiem Ročdēles pionieru kooperatīvam uz pusi samazināts /1¼%/.
Rezerves kapitāls Ročdēles pionieru kooperā-

1/ The History of the Rochdale Pioneers by George Jacob Holyoake. Tenth edition. Lpp. 73.

2/ Turpat. Lpp. 51.

3/ Turpat. Lpp. 153.-155.

tīvā un pēc Anglijas patērētāju kooperatīvu parauga statūtiem, kā redzējām, nav nedalāms kapitāls, un tā krāšana un izlietošana pilnīgi atkarājas no kooperatīvu valdes un biedriem.

T r e š a i s s e c i n ā j u m s no kooperācijas principa ir, ka p a t ē r ē t ā j u k o o p e r ā t ī v s v a r p ā r d o t p r e c e s t i k a i s a v i e m b i e d r i e m. Ja pārdod nebiedriem, tad kooperatīvam rodas peļņa arī uz nebiedru pirkumiem. Vai nu šo peļņu sadala starp biedriem, vai piešķir nedalāmiem kapitāliem /ar ko daži iedomājas pārdošanu nebiedriem attaisnojoši/, abos gadījumos kooperācijas princips ir pārkāpts - peļņa, ko nebiedri devuši ar saviem pirkumiem, ir tiem atsavināta. Kooperācijas principa pārkāpuma nebūtu, ja prēmijas par iepirkumiem piešķirtu arī pircējiem - nebiedriem. Bet te, no vienas puses, iepirkumu registrēšana svešiniekiem, ar kuŗiem kooperatīvam nekādu attiecību nav, rada zināmas grūtības, no otras puses, prēmiju piešķiršana nebiedriem liekas būt pret katru sajēgu par organizāciju /biedrību, sabiedrību/, kuŗai nevar būt nekādu tiesisku attiecību - ne tiesību, ne pienākumu - pret svešām personām, kas pie viņas nepieder. Tomēr tur, kur pārdošanu nebiedriem pielaiž, mēdz pielaiest arī prēmiju piešķiršanu tiem. Tā tas ir, piemēram, Zviedrijā^{1/} un Anglijā.

Attiecībā uz pārdošanu nebiedriem A. Aizsilnieks pēc autoritatīviem avotiem konstatē:^{2/}

1/ Arnolds P. Aizsilnieks. Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru. Lpp. 356.
2/ Turpat. Lpp. 226.

"Daudzās zemēs patērētāju kooperatīvi neved tirdzniecību ar nebiedriem. Vācijā tas noliegts jau ar kooperācijas likumu. Lielbritānijas patērētāju kooperatīvos pārdevumi nebiedriem nepārsniedz pus procentu no visu apgādāto priekšmetu vērtības, pie kam arī uz nebiedru iepirkumiem aplēš prēmijas, kas tomēr nedrīkst pārsniegt pusi no biedriem izmaksājamām prēmijām. Šveices patērētāju kooperatīvu statūti noliedz pārdot nebiedriem; izņēmums ir tikai "Probeverkäufe" jaunu biedru pievilksanai. Arī Dānijas patērētāju kooperatīvi galvenā kārtā apgādā tikai biedrus."

Protams, ka aprēķināt nebiedriem uz pusi mazākas prēmijas ka biedriem arī ir kooperācijas principa pārkāpums.

2. Kooperācijas principa neievērošana.

Kad esam noskaidrojuši kooperācijas būtību, tad arī viegli būs atbildēt uz jautājumu, vai Latvijas patērētāju kooperatīvu īpatnības saskan ar kooperācijas būtību, ar viņas principu, vai nē. Kā kooperācijas princips izvests dzīvē patērētāju kooperatīvos brīvajā Latvijā, kur, kā redzējam, patērētāju kooperācija uzrāda sevišķi strauju un nepārtrauktu regresu, redzams no parauga statūtiem, pēc kuŗiem Latvijas patērētāju kooperatīvi, ar niecīgiem izņēmumiem, registrēti. Šos parauga statūtus izstrādājusi Centrālās savienības "Konzums", kuŗā bija apvienota lielākā daļa no Latvijas patērētāju kooperatīviem, Kopdarbības nodaļa. Pirmais šādu statūtu izdevums, domājams, iznācis 1919. gadā /uz statūtiem gads nav atzīmēts/. Izdevējs skaitās Lauksaimniecības departaments, jo gluži tādi pat statūti ir ar atzīmi "Lauksaimniecības departamenta II izdevums." Pēc šiem statūtiem ir registrēti visi tie daudzie simti patērētāju biedrību, kas nodibinātas 1919. un 1920. gadā. un arī vēlāk, kā arī pārregistrētas tās, kas bija nodibinātas jau pirms kara vai kara laikā, jo tām bija jāgroza statūti, lai tos saskaņotu ar 1919.g. "Noteikumiem par kooperatīvām sabiedrībām un to savienībām."

Peļņas dalīšana šajos statūtos noteikta šādi:

" § 67. Tīru atlikumu, atskaitot no tā ne

mazāk par 20% rezerves kapitālam, ne mazāk par 20% pamata kapitālam, ne mazāk par 10% kooperācijas darbinieku palīdzības fondam un% par labu
..... var uz pilnas sapulces lēmumu izdalīt:

- a/ kā dividendi uz pajām, ne vairāk par 8% no paju summas;
- b/ kā prēmiju biedriem uz iepirkumiem un
- c/ speciālu kapitālu dibināšanai, kā arī citiem mērķiem, saskaņā ar šiem statūtiem, it sevišķi kooperācijas kustības veicināšanai.

Dividende aprēķināma tikai par pilniem mēnešiem un par pilniem rubļiem."

Punktētās vietas atstātas izpildīšanai dibinātājiem pēc sava ieskata.

Kā redzams, pēc šiem statūtiem kooperācijas princips nav izvedams: peļņu nevar sadalīt proporcionāli kapitālam un apgrozījumam, kas peļņu radījis, jo vislabākajā gadījumā, kad dibinātāji vietās, kas atstātas izpildīšanai pēc pašu ieskata, pavelk svītru, un biedri nelemj dibināt nekādus speciālus kapitālus un nekādiem citiem mērķiem nekā no peļņas nepiešķir, tomēr starp biedriem proporcionāli kapitālam un apgrozījumam var sadalīt tikai 50% no peļņas. Bet parasti izpildīšanai atstātās vietas tiek arī izpildītas un tur ieraksta vismaz 5%, bet nereti arī 10% vai vēl vairāk /kad jau, tad jau!/ vēl kādam kapitālam vai kādam vispārīgam mērķim. Pēc tam jau paliek sadalīšanai starp biedriem labākā gadījumā 45%, bet nereti arī tikai 40% vai vēl mazāk. Ar speciālu kapitālu dibināšanu arī neskopojas,

tāpat pilnas sapulces gabātīgi piešķir no peļņas visādiem citiem mērķiem, gan labdarīgiem, gan kultūrāliem. Kad pēc visa tā kāds nieks paliek pāri, tad to sadala starp biedriem dividendēs par pajām un prēmijās par iepirkumiem. Dividendēm jau nevajaga daudz, jo paju kapitāls parasti ir niecīgs un, aprēķinot par to visaugstāko procentu, kādu likums pielaiž - 8%, arī nekāda liela summa neiznāk. Ja pēc tam vēl atliek kāds viens otrs procents uz biedru iepirkumiem, tad to tam mērķim arī piešķir, ja nē, nav jau vajadzīgs! Kādu mazāku peļņas atlikumu piešķir atkal kādam pamata vai rezerves kapitālam. Ir izveidojies uzskats, ka kooperatīvam, lūk, jākalpo vispārībai, tādēļ grēks ir biedram gribēt sev personīgi kaut ko no kooperatīva: tas ir nosodāms egoisms, kas jāapkaņo. Ideāls, pēc kā tiecas, ir nedalīt nekā starp biedriem, bet visu peļņu sadalīt uz dažādiem kapitāliem un dažādiem vispārīgiem mērķiem. Tādu domu arī cītīgi propagandē. Un tad žēlojas par biedru vienaldzību un intereses trūkumu par kooperatīviem.

Kā peļņa Latvijas patērētāju biedrībās sadalīta, redzams no sekojošiem skaitļiem:^{1/}

1/ Latvijas kooperācijas gada grāmata IX gads, lpp. 87; XIV gads, lpp.13. Kopdarbības gada grāmata. Pirmais /XVI/ gada gājums. Lpp. 33.

Gads	Sadalītās peļņas kopsumma latos	Piešķirts % no peļņas kopsummas				
		Rezerves un pamata kapit.	Citiem kapitāliem un fondiem	Prēm.uz iepirk.	Dividen- dēm par pajām	Dažādiem citiem mērķiem
1921	284782	43,5	12,4	21,4	3,8	18,9
1922	183605	46,5	14,8	18,4	5,8	14,5
1923	354209	43,1	15,5	19,2	5,4	16,8
1924	406582	41,3	18,1	19,0	5,2	16,4
1925	336301	40,8	17,5	22,4	6,8	12,5
1926	249501	42,6	15,2	22,1	8,5	11,6
1927	264712	41,7	16,8	21,6	9,2	10,7
1928	409427	44,3	14,8	23,3	7,0	10,6
1929	449641	42,5	12,7	25,3	6,9	12,6
1933	208200		47,1	31,4	12,2	9,3
1934	225200	35,3	9,5	27,6	14,4	13,2
1935	325234	32,9	15,2	26,0	11,1	14,8
1936	442062	31,7	13,6	27,5	9,4	17,8

Dažādos citos mērķos ietilpst: atlīdzība valdei un revīzijas komisijai /1 - 4%/ , kalpotājiem /1 - 3%/ , kultūrāliem mērķiem /3 - 6%/ u.c. Redzam, ka biedriem prēmijās un dividendēs izmaksājamā peļņas daļa grozās no 24,2% līdz 43,6%.

Kā citās zemēs patērētāju biedrības peļņu mēdz sadalīt, redzams no sekojošas tabulas:^{1/}

1/ Dr. Karl Ihrig. Internationale Statistik der Genossenschaften. Lpp. 120.

Valsts	Savienība vai citāds apzīmējums	Gads	Tīras peļņas attiec.		Dividende par dal.n.		Prēmija /uz iepirk.		Kultūrāliem mērķiem	Rezervēm	
			pret kapitālu	pret apgrozīj.	No tīras peļņas	No dalības naudas	No tīras peļņas	No apgrozījuma	Summa	No tīras peļņas	No tīras peļņas
Vācija	Centrālsav.	1925	15,5	1,24	3,8	1,5	52,0	0,5	510	67	41,5
	Valsts sav.	1925	zaudēj.		4,8	-	-	-	24	-	-
Austrija	V.O.K.	1924	25,8	0,5	-	-	-	-	-	-	36,8
Somija	K.K	1925	15,5	1,7	1,1	4,5	42,6	1,0	75	0,4	54,5
	Y.L.O.	1924	19,9	1,2	1,1	2,6	24,0	0,4	-	-	74,5
Savienotā niņvalsts /Anglija/	ķē-	1924	22,0	8,9	18,0	4,3	-	-	146	0,77	-
Ungārija	Hangya	1925	11,0	0,6	-	-	67,0	0,4	18	-	-
Latvija	Pilsētu	1925	32,0	-	5,2	-	7,6	-	-	6,3	53,1
	Lauku	1925	32,0	-	5,2	-	20,3	-	-	5,1	60,2
Norvēģija	N.K.F.	1925	50,0	4,1	-	-	56,0	2,3	-	-	18,0
Polija	-	1924	34,0	1,6	-	-	-	-	-	-	-
Zviedrija	K.F.	1925	30,5	4,5	8,7	4,7	66,0	3,0	-	-	19,5
Šveice	V.S.K.	1925	-	-	-	-	82,0	-	-	-	-
Sav.Valstis	-	1920	-	-	-	-	-	4,8	-	-	-

Par dažām valstīm ziņas ir trūcīgas, tomēr tie skaitļi, kas ir, rāda gandrīz ar matemātisku noteiktību, ka tur, kur starp biedriem sadala lielāku daļu no peļņas, biedru skaits aug straujāki. Tā, piemēram:

	Ja 1920. gadā biedru skaitu pieņēma par 100 tad 1934. gadā tā ir	Tīras peļņas % no apgroz.	Piešķirts % no peļņas summas		
			Prēmijām par iepirkumiem	Dividendēm par pajām	Kopā
Somijā YOL sav.	134	1,2	24,0	1,1	25,1
" KK "	179	1,7	42,6	1,1	43,7
Norvēģijā	147	4,1	56	-	-
Zviedrijā	208	4,5	66	8,7	74,7

Redzam arī, ka jo lielāku procentu no peļņas saņem biedri, jo labāki ir rezultāti, t.i. jo lielāks ir tīrās peļņas procents no apgrozījuma.

Tomēr šādus skaitļus nevar lietot bez iebildumiem: 1/ gadījumu ir par maz, lai uz tiem varētu pamatot noteiktus slēdzienus; 2/ biedru skaita ātrāks vai gausāks pieaugums izskaidrojams arī ar citiem cēloņiem. Tā, piemēram, savienība Y.O.L. Somijā ir vecāka par K.K. un apvieno vairāk lauku patērētāju biedrības, kur biedru skaits, varbūt, ir jau tuvāk piesātinājumam, t.i. tādām brīdim, kad visi, kas kooperatīvā ir ieinteresēti, ir tanī jau iestājušies, tā kā biedru skaits vairs tik strauji pieaugt nevar. Aiz tā paša iemesla arī Anglijā patērētāju biedrību biedru skaits tik strauji nepieaug kā Zviedrijā, lai gan Anglijā vēl daudz lielāku procentu no peļņas sa-

dala starp biedriem kā Zviedrijā, Norvēģijā biedru skaits tādēļ gausāki pieaug kā Zviedrijā, ka Norvēģijā līdz ar biedru skaitu aug arī biedrību skaits, bet Zviedrijā biedrību skaits krīt, tā tad notiek koncentrācijas process, t.i. mazāku biedrību saplūšana ar citām, kas patērētāju biedrības stiprina un dod tām iespēju darboties ar labākiem rezultātiem. Aiz tā paša iemesla arī Somijas K.K. savienībā apvienotām patērētāju biedrībām biedru skaits pieaug straujāki ka Norvēģijā.

Bet būtu pārdroši pieņemt, ka lielākas vai mazākas daļas no peļņas sadalīšana starp biedriem neaizņemt nekādu iespaidu uz biedru pieaugumu. Tā jau ir acīm redzama un pati par sevi saprotama patiesība: jo lielāku daļu no peļņas sadala starp biedriem, jo lielāka ir biedru interese un pircēju interese kļūt par biedriem. Dažādi citi faktori var tikai stiprināt vai vājināt šī galvenā faktora iespaidu.

Kā ir ar p i r m o s e c i n ā j u m u no kooperācijas principa - ar biedru kapitāla krāšanu, uz to dod atbildi nākošais minēto paraugstatūtu pants:

" §68. Biedriem, kuņiem pieder pilnas pajas, viņiem pienākošās procentes uz pajām /dividende/ un prēmija, ja tādu pilna sapulce piešķir, izmaksājamas triju mēnešu laikā pēc attiecīga gada pārskata apstiprināšanas. To biedru dividende un prēmija, kuņi vēl nav iemaksājuši pilnu paju, pieskaitāmas pie viņu paju iemaksām.

P i e z ī m e. Ja biedrs triju mēnešu laikā

nav izņēmis tam pienākošās summas, tad tās norakstāmas jaunu paju sastādīšanai."

Kā redzams, pēc šiem statūtiem no biedra neprasa vairāk kapitāla uzkrāt ka vienu paju. Nebūtu jau nelaime, ja paju noteiktu piemērota lieluma. Būtu jau vienalga, vai uzkrāt, piemēram, 10 pajas pa Ls 50.- katru, vai uzkrāt vienu paju Ls 500.- lielumā. Bet te nu taisni bija tā nelaime, ka pajas noteica smieklīgi mazas, pa lielākai daļai Rbļ.100.- vai bieži pat Rbļ. 50.- vai pat Rbļ. 25.-, kas vēlāk, latos pārrēķinot, pārvērtās par Ls 2.-, Ls 1.- un Ls 0,50. Nav jau tā, ka nebūtu sapratuši, ka toreizējā rubļa vērtība grozījās ap 1/100 no krievu zelta rubļa, bet taisni bija nolūks noteikt mazas pajas, jo tas pievilksot mazturīgās aprindas. Tādēļ arī dibinātājiem taisni ieteica noteikt statūtos nelielas pajas, lai gan pielaida paju nomaksu pa daļām un ar prēmijām, kādēļ arī mazturīgiem lielāka paja nevarēja būt par šķērsli. Bet toreiz domāja, ka mazas pajas arī raksturo demokrātismu, ko turēja par kooperācijas pamatu: ja tik katram viena balss, tad viss cits var būt kā būdams.

Vispārīgi krāšanas princips, ko Ročdēles pionieri turēja par pašu pamatu savai sistēmai, no minētajiem parauga statūtiem bija pavisam izmests. Tai ziņā labāki bija agrākās Krievijas patērētāju biedrību normālstatūti,^{1/} uz kādiem bija dibinātas arī

1/ Normālstatūti atšķiras no parauga statūtiem ar to, ka normālstatūti ir obligatoriski, parauga statūti nav obligatoriski, t.i. normālstatūtus nevar ne grozīt, ne citādus to vietā pieņemt, ja grib, lai biedrībai atļautu darboties; parauga statūtus tikai ieteic, viņus var grozīt un viņu vietā pieņemt pavisam citus, ja tie saskan ar likumu.

Latvijas patērētāju biedrības pirms pasaules kara. Tur šis princips vismaz bija izteikts statūtu 1. pantā kā biedrības mērķis:

"§ 1. patērētāju biedrība tiek dibināta ar mērķi apgādāt saviem biedriem par iespējami lētām vai par mērenām tirgus cenām dažādus patēriņa vai saimniecībā vajadzīgus priekšmetus un dot saviem biedriem iespēju no biedrības operāciju peļņas krāt sev ietaupījumus.

P i e z ī m e. Pie biedrības ar attiecīgu atēlāju un ievērojot pastāvošos noteikumus, var nodibināt iestādes, kuŗu mērķis ir visādiem paņēmiem un līdzekļiem uzlabot biedrības biedru materiālās un gara dzīves apstākļus."^{1/}

Apskatāmajos parauga statūtos 1.pantā viss cits paliek apmēram tāpat, tikai atmesta krāšana:

"§ 1. patērētāju biedrības, kuŗa darbojas, mērķis ir:

a/ apgādāt par mērenām tirgus cenām savus biedrus ar visāda veida viņu mājsaimniecībā, saimniecībā un darbā nepieciešamiem patēriņa priekšmetiem un ražošanas līdzekļiem;

b/ vispārīgi veicināt savu biedru un viņu pierīgo saimniecisko labklājību un garīgo attīstību."

Tādēļ arī pa 15 gadiem - no 1920.g. līdz 1934. gadam vairāk nav uzkrāts ka Ls 26.- paju kapitāla

1/ Sbornik praktičeskich ukazaniĵ dlja učregiķelei i rukovogīķelei potrebiķeļnich občestv. Lpp.481.

caurmērā uz 1 biedru.

Agrākās Krievijas patērētāju biedrību normālstatūti vispārīgi bija vairāk piemēroti kooperācijas principa dzīvē izvešanai: pēc šo statūtu § 55.^{1/} no tīras peļņas var 90% sadalīt starp biedriem, jo tikai 10% jāpiešķir rezerves kapitālam un citu nekādu obligatorisku atskaitījumu nav, pie kam rezerves kapitāla krāšanu var pārtraukt, kad tas sasniedzis paju kapitāla lielumu. Apskatājamos parauga statūtos noteikts /§ 25./, ka rezerves kapitāla krāšanu var pārtraukt, kad tas sasniedzis iepriekšējā gada apgrozījumu. Tas nozīmē, ka to nekad nevar pārtraukt, jo daudz maz labi nostādītā tirdzniecības uzņēmumā apgrozījums pārsniedz visu bilanci dažreiz pat vairākkārtīgi. Bet pamatkapitālu krāt, kam arī noteikts piešķirt 20% no peļņas, nemaz nav paredzēts pārtraukt /§ 21./.

Tāda pamata un rezerves kapitāla, pieskaitot tam vēl kooperācijas darbinieku palīdzības fondu, krāšana ir pret o t r o s e c i n ā j u m u no kooperācijas principa, ka kapitāls kooperatīvā var būt tikai biedru personīgs, privāts kapitāls biedru dalības naudu veidā. Ja krāj kādus citus kapitālus, kas biedriem nepieder, tad ir pārkāpts kooperācijas princips: tā daļa no peļņas, kuŗa pieskaitīta šiem kapitāliem, nav sadalīta proporcionāli kapitālam un apgrozījumam, kas peļņu radījis.

Pamata un rezerves kapitāls pēc būtības ir viens un tas pats. To jau ir sapratuši arī šo parau-

1/ Сборник практических указаний для учредителей и руководителей потребительных обществ. Лпп.495.

ga statūtu izstrādātāji: viņi vienkārši gribēja divreiz lielāku procentu no peļņas, nekā likums nosaka, piešķirt rezerves kapitālam, bet lai lielais skaits /40%/ nedurtos acīs un nepamudinātu kādu no kooperatīva dibinātājiem paaugstināties, vai likums patiešām prasa tik lielu atskaitījumu, tad sadalīja to divās daļās, it kā būtu jākrāj divi kapitāli, un vienu no tiem nosauca par pamata kapitālu, otram atstāja rezerves kapitāla nosaukumu. Pēc būtības tie tomēr abi ir viens un tas pats, un proti - nedalāms kapitāls, jo starp biedriem, kuŗi gan skaitās kooperatīva īpašnieki, to tomēr sadalīt nevar, likums pielaiž biedram tiesību vienīgi uz savu paju un vairāk neko. Bet parauga statūtu izstrādātāji šo būtību saprata citādi: viņiem nedalāmības un rezerves jēdzieni saplūda kopā par vienu jēdzienu. Ar rezervi viņi saprata vienīgi nedalāmu kapitālu, tā ka iznāca: ja šādus nedalāmus kapitālus nekrāj, tad netiek krātas rezerves.

Tas, protams, ir jēdzienu sajukums, loģiska kļūda: vispārējam jēdzienam pakļautas daļas jēdziens ir sajaukts ar vispārējo jēdzienu, nedalāmā kapitāla jēdziens ir identificēts ar rezerves jēdzienu. Ir pārākāpts logikas identitātes likums: tiek ieskatīts par vienu un to pašu, kas patiesībā nav viens un tas pats. Rezerve jau nav nekas cits ka uzkrāta manta, kas kapitālistiskā saimniecībā izteicas kapitālā /kuŗam atsvarā aktīvā stāv reālas vērtības/. Šai uzkrātai mantai nepavisam nevajaga būt nedalāmam, bezpersonīgam kapitālam / kas nevienam indivīdam - personai nepieder/. Pavisam otrādi, tas lielāko tiesu ir personīgs, privāts kapitāls. Ja tā nebūtu, tad neviens

vienpersonas uzņēmums nevarētu no peļņas uzkrāt kapitālu, jo tas ir viņa personīgs, privāts kapitāls, tāpat daudzpersonu uzņēmumi - tirdznieciskas sabiedrības, jo tām nav nedalāmu kapitālu, tāpat akciju sabiedrības, jo to rezerves kapitāls nav nedalāms. Ročdēles pionieru veselais prāts nepielaida tādu loģisku kļūdu. Viņi nevarēja iedomāties, ka var būt kapitāls, kas nevienai dzīvai personai nepieder, un krāja biedru personīgus kapitālus.

Kooperācijas darbinieku palīdzības fonds, kam bija jāpiešķir 10% no peļņas, arī bija bezpersonīgs kapitāls, jo tas nesadalījās uz atsevišķām noteiktām personām. Tas skaitījās kā speciāls kapitāls, kas izlietojams vienīgi noteiktajam mērķim, bet šim mērķim izlietots nekad netika, izņemot ļoti retus gadījumus, kad kāda biedrība no šī fonda kādu daļu izlietoja savu darbinieku pabalstam. Parasti viņš tika tikai krāts, līdz beidzot, likvidācijas gadījumā, arī viņu, tāpat ka pamata un rezerves kapitālus norakstīja zaudējumu segšanai. Faktiski tā tad šis fonds bija tā pati nedalāmā rezerve.

Šī liktenīgā kļūda bija tā, kas jau no paša sākuma ielika nāves dīgli mūsu patērētāju kooperācijā. Daži sabiedriski darbinieki, kas interesējās par kooperācijas principu, iesauca šos nedalāmos kapitālus par nedzīviem jeb mirušiem kapitāliem, jo tie dzīviem cilvēkiem - fiziskām personām nepieder un tādēļ tie arī nav ieinteresēti šādu kapitālu krāšanā un likteņos. Un tas tad nu arī ir cēlonis biedru un plašāku sabiedrības aprindu vienaldzībai un vājai interesei par patērētāju kooperāciju. Pa-

rauga statūtu izstrādātāji jau labu gribēja: lai ar lielajiem atskaitījumiem no peļņas patērētāju biedrībām ātri uzkrātos kapitāli. Bet liktenīgās kļūdasjēdzienu sajukuma dēļ iznāca lāča pakalpojums: dzīvo kapitālu - starp biedriem sadalīto peļņas daļu, kurā tie ieinteresēti, noteica izšķiest, izmaksājot tiem visu laukā un uzkrājot katram tikai vienu paju, kuŗa parasti bija noteikta ļoti maza, bet lielā daudzumā noteica krāt šos nedzīvos kapitālus, kuŗos neviens nav ieinteresēts. Ja ne šī liktenīgā kļūda, tad šī pati statūtu izstrādātāju labā griba būtu izpaudusies apmēram šādi: visa peļņa sadalāma starp biedriem dividendēs un prēmijās, bet lai krātos kapitāls, tad tikai 50% no sadalītās peļņas var biedriem izmaksāt, bet otrie 50% paliek rezervē, ieskaitot to biedru personīgos kontos kā dalības naudu kapitālu. Iznākums tad būtu bijis pavisam cits.

Darbojoties uz šādu parauga statūtu pamata, mūsu patērētāju biedrības tad nu ir uzkrājušas nedalāmu kapitālu gandrīz četrreiz vairāk ka paju kapitāla. 1934.gada beigās bija:^{1/}

	Summa	Caurmērā uz 1 biedru	% no bi- lances
	l a t o s		
Biedru paju kapitāls	735300	26	9,2
Nedalāmie kapitāli	2785700	98	34,9
Kopā	3521000	124	44,1

Ja tas viss būtu bijis biedru paju kapitāls,

1/ Sk. lpp.

taid tas sastādītu apmēram tās 5 pajas uz katru biedru, ko Ročdēles pionieri prasīja uzkrāt katram biedram. Vai tādā gadījumā biedru interese nebūtu pavisam citāda? tagad biedru skaits un nedalāmie kapitāli sastāda divas skaitļu rindas, kuŗas iet pretējā virzienā: viena dilst, otra aug, vienai tendence augt līdz bezgalībai, otram tendence tuvoties nullei.

No skaitļiem par Lietuvas patērētāju kooperāciju^{1/} redzam, ka tur paju kapitāla un nedalāmo kapitālu samērs ir gandrīz pilnīgi tāds pat kā pie mums, bet biedru skaits un nedalāmie kapitāli tad arī sastāda tādas pat pretēja virziena skaitļu rindas, jo līdzīgiem cēloņiem ir līdzīgas sekas.

Kāds ir paju un nedalāmo kapitālu samērs Igaunijā, neizdevās noskaidrot, bet tā kā arī tur biedru skaits sastāda dilstošu skaitļu rindu, tad ar lielu varbūtību varam pieņemt, ka arī tur paju un nedalāmo kapitālu attiecībām vajadzētu būt līdzīgām kā pie mums un Lietuvā un nedalāmiem kapitāliem sastādīt līdzīgu augošu skaitļu rindu.

Kādas ir paju kapitāla un nedalāmo kapitālu attiecības citās zemēs, iespējams tikai daudz maz orientēties pēc Dr.K.Ihriga ziņām, kas attiecas visvairāk uz 1924. un 1925. gadu. Viņa dolāros aprēķinātiem skaitļiem maz var uzticēties, bet tie arī mazāk svarīgi. Lielāka nozīme ir viņa aprēķinātām attiecībām pret bilanci procentos:^{2/} /Sk.tabulu 199. lpp./

1/ Sk. lpp. 96.

2/ Dr.Karl Ihrig. Internationale Statistik der Genossenschaften. Lpp. 94.

Zeme	Gads	Savienība vai cits apzīmē- jums	Dalības	Rezerves	Sveši lī-
			naudas	un citi	dzekļi
			Procentos no bilances		
Vācija	1925	Centr.sav.	10,4	15,3	74,3
	1925	Valsts "	8,8	5,7	85,5
Austrija	1924	V.O.K.	5,6	4,6	89,8
Bēlģija	1922	-	8,6	9,2	82,2
Bulgārija	1922	Pilsētu	29,9	6,2	63,9
	1922	Lauku	31,5	6,7	61,8
Somija	1925	K.K.	0,9	20,9	78,2
	1925	Y.O.L.	1,6	17,7	80,7
Anglija	1924	-	88,6	6,0	5,4
Ungārija	1925	Hangya	16,8	9,3	73,9
Latvija	1925	Pilsētu	6,6	10,8	82,6
	1925	Lauku	6,2	15,3	78,5
Norvēģija	1925	N.K.L.	25,7	23,3	51,0
Polija	1924	-	12,8	15,3	71,9
Rumānija	1924	Vecais novads	18,7	34,3	46,5
	1925	Hangya	26,0	18,6	54,5
Zviedrija	1924	K.F.	24,9	19,5	55,6
Šveice	1925	V.S.K.	8,8	19,3	71,9
Savienotās valstis	1920	-	60,0	18,0	22,0

Te nu gan ziņas par katru valsti attiecas tikai uz vienu gadu, bet arī pēc tā var spriest, kāds virziens ieturēts kapitālu krāšanā. Tā, piemēram, ja Bulgārijā 1922. gadā biedru paju kapitāls grozās ap 30%, bet nedalāmie kapitāli tikai ap 6 - 7% no bilances kopsummas, tad jau skaidri saprotams, ka tur nedalāmie kapitāli maz krāti, bet stipri krāts biedru

paju kapitāls; no skaitļiem par Bulgārijas patērētāju kooperatīvu attīstību redzam,^{1/} ka biedru skaits tur diezgan strauji audzis, jo pieņemot to 1924.g. par 100, tas 1934. gadā ir 145. Tāpat Norvēģijā, kur, kā redzējām, biedru skaits aug strauji, biedru paju kapitāls 1925. un 1924. gadā grozās ap 25% no bilances kopsummas, bet nedalāmie kapitāli sastāda arī nedaudz mazāku procentu no bilances kopsummas.

Bet tikko minētie Dr.K.Ihriga skaitļi par patērētāju biedrību kapitālu attiecībām pret bilanci var arī maldināt, ja apstākļus tuvāk nepazīstam. Tā, piemēram, par Šveices patērētāju biedrībām, kur 1925.g. bijis paju kapitāls tikai 8,8% no bilances kopsummas, bet nedalāmie kapitāli 19,3%, kas stipri atgādina mūsu patērētāju biedrības, varētu domāt, ka tur biedru skaitam vajadzētu tikai krist, bet īstenībā tā nav: lai gan tas laikiem ir patiešām kritis, tomēr pēdējā laikā ir ievērojami cēlies. Tas top saprotams, ja ievērojam, ka Šveicē tai pašā 1925. gadā sadalīts prēmijās par iepirkumiem 82% no tīrās peļņas summas,^{2/} kas ir lielāks procents ka visās citās zemēs, un ka dažās Šveices patērētāju biedrībās nemaz nav paju, bet tā vietā pieņem noguldījumus, galvenā kārtā no biedriem /kooperatīvā Allgemeiner Konsumverein bei-der Basel biedru noguldījumi 1930.g. sastādījuši 36% no bilances kopsummas/.^{3/} Tāds stāvoklis, protams, runā pretim koo-

1/ Sk. lpp. 105.

2/ Sk. lpp. 189.

3/ Arnolds P.Aizsilnieks. Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru.Lpp.220.-221.

perācijas principam un arī saimnieciski nav visai stabīls, kādēļ arī Dr. Henry Faucherre saka: "Mēs p r i n c i p i ā l i uzskatām paju kapitāla atmešanu vairākos Šveices patērētāju kooperatīvos par kļūdu."^{1/}

Pavisam pretrunīgi liekas būt skaitļi no Somijas, kur dalības nauda sastāda pavisam niecīgu procentu no bilances, bet nedalāmie kapitāli to desmitkārt un divdesmitkārt pārsniedz, pie kam nedalāmiem kapitāliem piešķir ap 55% un pat ap 75% no peļņas summas, bet tomēr biedru skaits tur pastāvīgi audzis. Tuvāki iepazīties ar Somijas kooperāciju, lai šo parādību izskaidrotu, nebija iespējams, un tas jau nav šī darba uzdevums.

Jāpiezīmē, ka mēs konstatējam, ka īsti kooperatīvi, kādi ir, piemēram, Anglijas patērētāju kooperatīvi, kas visu peļņu sadala saskaņā ar kooperācijas principu, atskaitot tikai kādu nelielu procentu citiem mērķiem, ir ļoti attīstības spējīgi, neskatoties ne uz kādām ārējām grūtībām. Bet ar to nav teikts, ka arī citas organizācijas un uzņēmumi, kas kooperatīvi nav un arī nepretendē uz kooperatīva nosaukumu, tādi, ko mēdz saukt par tīri kapitālistiskiem uzņēmumiem, arī nebūtu tikpat attīstības spējīgi un nevarētu tāpat sekmīgi darboties un pat attīstīties, augt arī saimniecisku krīžu laikos. Nē, labi nostādīti un lietpratīgi vadīti privāti uzņēmumi /sauksim tā dēvētos kapitālistiskos uzņēmumus par privātiem uzņēmumiem atšķirībā no kooperatīviem, jo kapitālistisks uzņēmums īstenībā ir arī kooperā-

1/ Arnolds P. Aizsilnieks. Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru. Lpp. 222.

tīvs/ ir spējīgi piemēroties apstākļiem un arī krīzes laikos darbojas sekmīgi un attīstās. Ja tā nebūtu, tad jau saimnieciskas krīzes pilnīgi noslaucītu no zemes virsus visu kapitālistisko kultūru, un cilvēce nogrimtu pilnīgā mežonības stadijā. Krīžu laikos īstenībā notiek tikai izlase: iznīkst tikai tie uzņēmumi, kas sabiedrībai kļuvuši par nastu, kas izrādījušies par nespējīgiem savu uzdevumu izpildīt. Varētu teikt, ka krīzes iztīra sabiedrību no parazitiskiem elementiem. Kooperatīva raksturīgā pazīme ir nevis viņa attīstības spējas, jo tādas ir arī nekooperatīviem uzņēmumiem, bet gan tikai viņa peļņas dalīšanas princips. Tādēļ, ja kāda organizācija, kas sevi saucas par kooperatīvu, darbojas sekmīgi un attīstas, tad ar to vēl nebūt nav teikts, ka tā arī patiešām ir kooperatīvs vārda īstajā nozīmē, jo arī nekooperatīva organizācija var darboties sekmīgi. Organizācijas, kur biedru dalības naudas sastāda tikai 0,9% vai 1,6% no bilances kopsummas, bet nedalāmie kapitāli 20,9% vai 17,7% un kas 55% vai 75% no peļņas piešķir nedalāmiem kapitāliem, par kooperatīviem vārda īstā nozīmē nebūs atzīstamas, lai arī cik sekmīgi tās darbotos, tāpat tie Šveices kooperatīvi, kam paju nemaz nav un kas krāj tikai nedalāmos kapitālus. Pēc formas, bez šaubu, tie var būt kooperatīvi, bet ne pēc būtības. Pēc būtības tie ir tādi pat privāti uzņēmumi kā citi, kas par kooperatīviem nesaucas, tikai ar lielāku vai mazāku kooperācijas elementu piemaisījumu. Tie ir, varētu teikt, jaukta tipa organizācijas, kooperatīvi pa

daļai. Tie jau var būt ļoti solīdi uzņēmumi, kas gūst tīri pelnītu sabiedrības atzīšanu, tāpat kā katrs solīds privāts uzņēmums pelna atzīšanu un gūst sabiedrības piekrišanu, jo viņš savu saimniecisko uzdevumu veic nevainojami. Solīds, labi nostādīts un labi vadīts privāts tirdzniecības uzņēmums apmierina pircēju nesalīdzināmi labāki ka kāds paputējies kooperatīvs pēc formas un ne sliktāki ka vistīrākā tipa kooperatīvs pēc būtības; starpība tikai tā, ka vienā gadījumā peļņa, kas no šīm operācijām rodas, pircējam iet zudumā, otrā gadījumā paliek tam par labu.

Tādas jaukta tipa organizācijas ar nelielu kooperācijas piemaisījumu, ja tā var teikt, ir arī mūsu patērētāju biedrības, tāpat ka Lietuvas, Somijas, Šveices un citu zemju, kur vairāk krāj nedalāmus kapitālus ka biedru dalības naudu kapitālus. Pēc formas, protams, tie ir kooperatīvi, bet pēc būtības tālu stāv no kooperatīviem vārda īstajā nozīmē. Turpretim tie kooperatīvi, kas vairāk krāj biedru dalības naudas kapitālus, ir jau tuvāki kooperatīviem vārda īstajā nozīmē, tā ka arī pēc būtības tos var ieskatīt par kooperatīviem, tikai ar lielāku vai mazāku nekooperatīvu elementu piemaisījumu.

Par kooperatīviem vārda īstajā nozīmē, bez kādiem svešiem piemaisījumiem, var atzīt Anglijas patērētāju kooperatīvus, kur visu peļņu sadala starp biedriem, atskaitot tikai nelielu procentu citiem mērķiem, un kur nedalāmu kapitālu nemaz nav, jo rezerves kapitāls, kā redzējām, tur nav nedalāms,

un kopā ar apdrošināšanas fondu tas no Anglijas kooperatīvu kopbilances 1934. gadā ir bijis 6,4% /rezerves un apdrošināšanas fonds £ 12 miljoni, kopbilance £ 187 miljoni/.^{1/}

No novērotajiem skaitļiem redzam, ka tie quasi kooperatīvi, kas kooperācijas principu pavisam sakropļotā veidā izved dzīvē, kas tikai mazāko daļu no peļņas sadala starp biedriem prēmijās un dividendēs, bet lielāko daļu pieskaita nedalāmiem kapitāliem, kā tas ir pie mums, nav dzīves spējīgi, ka tie krīzi pārdzīvo pat saimniecisku uzplaukumu laikmetos, kad privātā uzņēmība tikai uzplaukst, bet krīzes laikmetos pavisam nonāk pie sabrukuma. Rodas jautājums, kādēļ tādās jaukta tipa organizācijas - privātkapitalistiskie uzņēmumi ar nelielu kooperācijas elementu piemaisījumu ir dzīves nespējīgāki par tīriem privātkapitalistiskiem uzņēmumiem? Te it kā būtu piemērojami evaņģelija vārdi: esiet vai nu auksti vai karsti, jo remdenos es izspļaušu no savas mutes, šai gadījumā dzīves spējīgs ir tikai tas, kas ir īsts kooperatīvs vai īsts privātuzņēmums, kas nav ne šis, ne tas, ne kooperatīvs, ne privātuzņēmums, tas nav dzīves spējīgs. Atbildi uz šo visai interesanto jautājumu atradīsim, ja atcerēsīties jēdzienu neskaidrību, kāda bija par cēloni nespējai noskaidrot kooperācijas būtību, proti, ka tautsaimniecības parādībās, kas norisinās kooperatīvos, saskatīja pavisam ko citu kā tādās pat parādībās privātuzņēmumos:

1/ The 67-th Annual Co-operative Union Congress Cardiff, 1935. Published by the Co-operative Union Limited, Manchester. Lpp. 546.

kooperatīvs nav uzņēmējs,^{1/} prece, ko viņš pārdod, nav prece, peļņa, ko viņš iegūst, nav peļņa. Kad nu tā kooperatīviem meklēja pavisam citus pamatus ka citām saimnieciskajām organizācijām, tad arī nonāca pie tā, ka viņi palika bez saimnieciskiem pamatiem un tā tad dzīves nespējīgi. Ja sāka iedomāties, ka kooperatīva uzņēmums nav peļņas uzņēmums, tad arī panāca to, ka tas sāka strādāt ar zaudējumiem un izputēja. Kur centās pieturēties pie Ročdēles pionieru dzīvē ievestā kooperācijas principa, tur tāda kļūda nevarēja notikt, jo, kā redzējām, Ročdēles pionieri nostājās uz tiem pašiem saimnieciskiem pamatiem kā visi uzņēmēji: kooperatīvam vajadzīga peļņa, no tās jākrāj kapitāls, kas reizē ir kooperatīva kapitāls un viņa biedru - kooperatīva īpašnieku personīgs, privāts kapitāls.

Attiecībā uz t r e š o s e c i n ā j u m u no kooperācijas principa, ka preces jāpārdod tikai biedriem, lai būtu iespējams dzīvē izvest kooperācijas principu, liekas, ka apskatāmie parauga statūti to prasa: § 1. runā tikai par biedru apgādāšanu ar precēm, tāpat viscauri statūtos ir runa tikai par biedriem, un arī prēmijas par iepirkumiem paredzētas tikai biedriem. Tomēr piezīmē pie § 4. teikts: "Uz pilnas sapulces apstiprinātu noteikumu pamata ir atļauta preču pārdošana un biedrības iestāžu lietošana arī nebiedriem, pie kam preču pārdošana tiem uz kre-

1/ Bieži jauc uzņēmuma un uzņēmēja jēdzienus arī zinātnieki, apzīmējot kooperatīvu par uzņēmumu. Īstenībā kooperatīvs ir uzņēmējs - juridiska persona, kurai var piederēt viens vai vairāki uzņēmumi - veikali, fabrikas, darbnīcas u.t.t.

dita nav pielaižama." Šis noteikums nu ir pretrunā ar § 1., un tā kā pēc § 67. prēmiju uz iepirkumiem var aprēķināt tikai biedriem, tad ar to ir pārkāpts arī kooperācijas princips: peļņa, ko nebiedri ar saviem iepirkumiem devuši, tiek tiem atsavināta; nebiedri izslēgti no līdzdalības peļņā, lai gan piedalījušies tās radīšanā. Ar šo pretrunu pašu spraus-tajiem mērķiem un kooperācijas principam mūsu patē-rētāju biedrības tapa par organizācijām, kas gluži līdzīgas privātiem uzņēmumiem, lai gan pēc minētās piezīmes redakcijas varētu domāt, ka pārdošana ne-biedriem pielaižama kā izņēmums, tomēr praktikā iz-nāca otrādi: par izņēmumu tapa pārdošana biedriem, bet galvenā tirdzniecība notika ar nebiedriem, pie tam lielāko tiesu uz kredita, kas nu gan bija jau arī statūtu pārkāpums. Jautājums par to, vai pircējs ir biedrs vai nebiedrs, likās tik nesvarīgs, ka dau-dzās biedrībās biedru iepirkumus nemaz neregistrēja, jo par peļņas dalīšanu nemaz nedomāja, tādēļ ka do-māja, ka kooperatīvs nav peļņas uzņēmums. Valsts statistiskai pārvaldei radās grūtības ar ziņu ievāk-šanu par biedru iepirkumiem patērētāju biedrībās, un kooperācijas gada grāmatās tādas par atsevišķām biedrībām nemaz nav sniegtas, bet reizēm tikai kop-skaitļi, kuŗu pareizība diezgan apšaubāma.

Biedru iepirkumu procents no visu pārdoto preču kopsummas Latvijas patērētāju biedrībās, cik tas atzīmēts Latvijas kooperācijas gada grāmatās, bijis šāds: /sk. 207.lpp./.

Par biedriem pārdotajām precēm 1921.g. ir ziņas tikai no 43 patērētāju biedrībām, lai gan par

1921.g. apgrozījumiem ir ziņas no 256 patērētāju biedrībām.^{1/}

Biedru iepirkumi Latvijas patērētāju biedrībās procentos no visu pārdoto preču kopsummas:^{2/}

Gads	%		Gads	%
1921.	39,4		1928.	33,8
1924.	29,3		1929.	36,2
1925.	32,7		1933.	28,1
1926.	32,9		1934.	30,6
1927.	31,7			

Vēl viens jaunievedums aprakstāmajos parauga statūtos, kāda agrāk nebija Krievijas patērētāju biedrību normālstatūtos un kas arī citu zemju patērētāju kooperatīvos netiek praktizēts, ir papildu atbildība.

"§ 13. Katrs biedrs atbild par biedrības pienākumiem ar savu paju naudu kā iemaksātu, tā arī nenomaksātu, un bez tam vēl ar ne vairāk ka rubļiem un apņemas iemaksāt šo papildu atbildības summu biedrības kasē, ja kādu nebūt apstākļu dēļ biedrībai celtos zaudējumi, kurus nebūtu iespējams segt ar biedrības rezerves un paju kapitāliem.

Piezīme. Nepilngadīgiem, no 17 - 21 gada vecumam, uzņemoties atbildību, ir vajadzīga viņu aizbildņu rakstiska piekrišana."

Krievijas patērētāju biedrību normālstatūtos biedru atbildība noteikta šādi:

1/ Latv. Koop. gada grāmata. I gads, lpp.10.

2/ Turpat, lpp. 12; IX gads, lpp. 86; XIV gads, lpp. 13.

" § 18. Katrs biedrs zaudējumu gadījumā atbild tikai ar biedrības kasē viņam piederošu paju kapitālu un virs tā nevar tikt padots ne personīgai atbildībai, ne kaut kādai obligatoriskai papildu maksai biedrības lietās."^{1/}

Kā redzams, agrākajos normālstatūtos, pavisam otrādi, taisni uzsvērts, ka biedram nekādas papildu atbildības nevar būt un ka viņš atbild tikai ar paju kapitālu, kāds biedrībā viņam stāv par labu, un nevis arī vēl ar neiemaksātu paju naudu.

Papildu atbildība ir sakarā ar kreditēšanos, unparasti tāda ir ieviesta kreditkooperatīvos, bet ir gadījumi, kad tā ieviesta arī citos kooperatīva veidos, t.i. visur tur, kur kooperatīvs paredz lietot svešus līdzekļus, jo ar papildu atbildību domāts nodrošināt kreditorus, lai tiem nebūtu jācieš zaudējumi. Kreditēšana sevišķi paredzēta lauksaimnieciska rakstura organizācijās, kā lauksaimniecības biedrībās, kas apgādā saviem biedriem mākslīgos mēslus, lauksaimniecības mašīnas un citas lauksaimniecībā vajadzīgās preces, un arī lauku patērētāju biedrībās, kas tāpat lauksaimniekiem apgādā tās pašas preces. Tā kā pašreizējos apstākļos lauksaimnieki nevar iztikt bez kredita uz tādām precēm, tad lauksaimnieku organizācijām, kas šīs preces apgādā, arī jādod kredīts, tā tad arī lauku patērētāju biedrībām. Tādēļ tāda papildu atbildība sevišķi ieviesusies, piem. Dānijā, kur patērētāju kooperatīvu biedri pa lielākai daļai nes neaprobežotu solidāru at-

1/ Sbornik praktičeskich ukazaniĭ dlja učregiķeļei i rukovogiķeļei potrebiķeļnich obščectv. Lpp.485

bildību par kooperatīva saistībām un patērētāju kooperatīvs sev nepieciešamos līdzekļus iegūst aizņēmumu un noguldījumu veidā.^{1/} Turpretim Šveicē, kur patērētāju biedrības arī nekrāj pajas un tādēļ paredz lietot svešus līdzekļus, patērētāju biedrību biedri nenes nekādu papildu atbildību.^{2/} Turpretim tīras lauksaimnieku organizācijas tur paredz papildu atbildību. Tā, piemēram, Austrumšveices lauksaimniecības kooperatīvu savienībā apvienotiem kooperatīviem paredzēta atbildība samērīgi biedru skaitam līdz Frs. 3000000, bet viņi no šīs atbildības atsvabināti par tādu summu, kāda tiem stāv savienībā statūtos noteikta augļus nesoša obligatoriska aizdevuma veidā.^{3/} /kas būtu tas pats, kas pie mums pajas/. Turpretim agrākajā Krievijā arī lauksaimnieku kooperatīvi neparedzēja papildu atbildību. Tā Liepājas lauksaimnieku patērētāju biedrībai paredzēta gluži tāda pat atbildība kā visām patērētāju biedrībām pēc normālstatūtiem:

"Biedrības atbildība mantas ziņā aprobežojas vienīgi ar viņai piederošu kustamu un nekustamu īpašumu un kapitālu. Tādēļ biedrības zaudējumu vai pret to celto sūdzību gadījumā katrs biedrs atbild tikai ar savas dalības naudas summu un virs tās nav padots ne personīgai atbildībai, ne arī kādiem papildu maksājumiem biedrībai par labu." ^{4/}

1/ Arnolds P. Aizsilnieks, Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru. Lpp. 219.

2/ Turpat. Lpp. 220.

3/ Statuten für den Verband ostschweiz. landw. Genossenschaften. Brugg, 1921. § 26.

4/ Statuten des Consumvereins der Landwirte in Libau. § 4.

Gluži tādi pat statūti ar tādu pat atbildību bija arī Sabiedrībai "Konzums" pie Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrības un Latviešu lauksaimnieku ekonomiskai sabiedrībai.

Arī pirms pasaules kara mūsu patērētāju biedrības, bez kādas biedru papildu atbildības, lielā mērā lietoja kreditus, jo pašu līdzekļi - biedru dalības naudas un nedalāmie kapitāli viņās nesastādīja neko lielāku procentu no bilances ka tagad.^{1/} Tā tad papildu atbildība mūsu patērētāju biedrībās ir ieviesta bez īsti izjustas vajadzības, vienkārši pārņemta no citurienes tai cerībā, ka tādā gadījumā patērētāju biedrībām būs neaprobežoti krediti. Kredita bija pietiekoši arī bez tā, bet tad tas bija veselīgāks: no vienas puses - kooperātīvi tik daudz nepalaidās uz savām "kreditspējām" un centās vairāk paši gādāt līdzekļus, no otras puses - kreditori arī bija uzmanīgāki. Tā kooperātīvi vairāk izsargājās no pārkreditēšanās, kas patērētāju biedrībām nāca tikai par labu.

Bet vislielākais ļaunums no papildu atbildības bija tas, ka tā atbaidīja no patērētāju biedrībām biedrus. Cilvēki labprāt kooperatīvos negribēja iestāties, ja tur jāuzņemas tāda papildu atbildība. Par to, ka jāatbild ar pajām, nekad nav bijis nekādu iebildumu, sevišķi, ja pajas var uzkrāt ar prēmijām. Bet apsolties ņemt naudu no kabatas un maksāt kādas papildu maksas, to neviens negribēja. Ja kāda biedrība kur likvidējās, tad arī citās, sevišķi apkārtējās, biedri sāka uztraukties un izstāties, jo

1/ Sk. lpp. 9. un 42.

baidījās no papildu atbildības piedzīšanas. Un ne bez iemesla: no dažu jau sen likvidētu patērētāju biedrību biedriem vēl ilgus gadus piedzina papildu atbildību.

Izrādījās, ka papildu atbildība neattaisno savu uzdevumu arī attiecībā uz kredita nodrošinājumu. Parasti papildu atbildību noteica vairākkārtīgā pajas lielumā vai arī noteiktas summas lielumā. Ja nu pajas bija mazas, piemēram, Ls 1.-, Ls 2.- vai arī Ls 5.-, tad arī papildu atbildība iznāca maza - Ls 5.-, Ls 10.-, retāki Ls 50.- un vairāk. Arī noteiktās papildu atbildības summas nemēdza noteikt daudz lielākas: tās tāpat grozījās ap Ls 20.- vai Ls 50.-, retāki Ls 100.- un vairāk. Galu galā visa tā atbildība grozījās ap summu, kādu Ročdēles pionieri prasīja sava kooperatīva biedriem uzkrāt paju veidā, ar to starpību, ka tur atbildība bija reāla, bet te tikai iedomāta. Kad vajadzēja papildu atbildību realizēt, tad izrādījās, ka 1/ tā visas prasības nemaz nesus, jo biedru skaits mazs un summas arī mazas, 2/ neviens labprātīgi negrib maksāt un sīkas summas jāpiedzen tiesas ceļā, 3/ daudziem biedriem nav nekādas mantas, no kā papildu atbildību piedzīt. Tā kā ar piedzīšanu, kur biedri bija jāmeklē, jo daudzi mainījuši dzīves vietas vai arī miruši, lieta varēja vilkties gadiem, tad kreditori, privātuzņēmēji, ja maksātnespējas gadījumā noteikšana bija viņu rokās, labāk no papildu atbildības piedzīšanas atteicās; turoties pie sakām-vārda: labāk zīle roka nekā mednis kokā, tie ņēma tikai to, kas ir, reālas vērtības, jo tās varēja tūlīņ dabūt, bet uz ļoti problēmātisko summas palie-

lināšanos no papildu atbildības bija jāgaida gadiem, un liela daļa no piedzītajām summām izgāja lietu vešanas izdevumiem.

Kādas papildu atbildības un kādas pajas ir bijušas Latvijas patērētāju biedrībās, redzams no sekojošiem skaitļiem:^{1/}

Gads	Patērētāju biedrību skaits		Patērētāju atbildības kopsumma miljonos latu	Patērētāju atbildības caurm. uz 1 biedru latos	Patērētāju biedrību skaits ar paju lielumu				
	Bez papildu atbildības	Ar papildu atbildību			Līdz Ls 0,20	No Ls 0,21 līdz Ls 0,50	No Ls 0,51 līdz Ls 2.-	Pāri par Ls 2.-	Nezināms
1921	61	282	1,25	13	7	83	163	82	8
1922	37	311	1,21	15	4	61	160	123	-
1923	36	307	1,56	18	3	48	137	149	6
1924	15	327	2,39	29	-	29	123	188	2
1925	14	313	3,13	39	-	20	90	214	3
1926	17	297	5,17	66	1	17	81	214	1
1927	13	289	3,87	71	1	13	56	232	-
1928	18	283	4,81	90	-	10	46	243	2

Tālākajos gada gājumos L.Koop. gada grām. ziņas par papildu atbildību un pajas lielumu vairs nesniedz. No atzīmētajiem skaitļiem redzams, ka to biedrību skaits, kur pajas mazākas par Ls 2.-, pastāvīgi samazinās un pieaug to skaits, kur pajas lielākas par Ls 2.-. Vēlāk jau sāka ieteikt pajas, ne mazākas par Ls 25.- un beidzot arī vēl lielākas. Bet

^{1/} Latvijas Kooperācijas gada grāmata VIII gads. Lpp. 72.

arī papildu atbildību ieteica noteikt lielāku. Reizēm, kad to noteica samērā ar paju, tā mechaniski palielinājās, paaugstinot statūtu grozīšanas kārtībā pajas.

Pēc šī parauga statūtu pirmā izdevuma iznāca vēl, kā jau minēts, Lauksaimn. Departamenta II izdevums, un pēc tam 6 Kopdarbības nodaļas izdevumi, no kuriem 6. iznācis 1928.g. Visos šais izdevumos apskatītie panti, t.i. par peļņas dalīšanu, kapitālu krāšanu un atbildību, tā tad tie, kur jāizteicas kooperatīvajam raksturam, paliek negrozīti.

Bet nevar teikt, ka Latvijā nebūtu bijis arī citādas domas attiecībā uz kooperāciju nekā tā, ko reprezentēja Kopdarbības nodaļa. Bet šī doma nespēja sev izlaust ceļu. Tā jau 1920. gadā izdoti J e l - g a v a s patērētāju biedrību parauga statūti, kas diezgan stipri atšķīrās no apskatītajiem Kopdarbības nodaļas izstrādātajiem un izdotajiem. Jelgavā izdoto statūtu izdevējs nav atzīmēts, tikai atzīmēts "Drukāts A. Stegmaņa un A. Gemuta drukātavā".

§ 1. papildināts ar vienu punktu: "Sekmēt ietaupīšanu, saņemot no biedriem noguldījumus." Šis Ročdēles pionieru garā domātais papildinājums ar nepareizo redakciju būs izrādījies liktenīgs: apgabaltiesas atteicās reģistrēt patērētāju biedrības, kuŗu mērķis pieņemt noguldījumus, jo tie ir kreditkooperatīvu operācija.

Peļņas sadalīšana noteikta:

"§ 66. Pēc novilkumiem no tīras peļņas ne mazāk par 20% rezerves kapitālam un ne mazāk par 10% pamata kapitālam, pārējo summu pēc pilnas sapulces lēmuma izdala šādi: a/ dividendiem uz pajām ne vai-

rāk par ...%, b/ prēmijām biedriem" /Tālāk tāpat ka Kopdarbības nodaļas izdotajos parauga statūtos/.

" § 67. Dividendu un prēmiju biedriem izmaksā 6 mēnešu laikā pēc pārskata apstiprināšanas.

To biedru prēmiju, kuŗi vēl nav iemaksājuši pilnas pajas, pieskaita pie pajas iemaksām.

Piezīme 1. Ja biedrs neizņem viņam piekrītošās summas 6 mēnešu laikā, tad tās pieskaita jaunas pajas sastādīšanai.

Piezīme 2. Prēmijas par mantām, kuŗas pirkuši nebiedri, pieskaita biedrības rezerves kapitālam."

Kā redzams, statūtu sastādītāji nav pielaiduši, ka biedriem izmaksātu peļņu, ko nebiedri devuši ar saviem iepirkumiem.

Pamata kapitāla krāšana nav aprobežota /§ 21./, bet rezerves kapitāla krāšana aprobežota: novilkumus no peļņas rezerves kapitālam par labu var pārtraukt, kad rezerves kapitāls sasniedzis paju kapitāla lielumu /§ 25./.

Šie statūti, kā redzams, vairāk piemēroti kooperācijas principa dzīvē izvešanai ka Kopdarbības nodaļas izstrādātie, jo nedalāmiem kapitāliem jāpiešķir tikai 30% no peļņas un rezerves kapitāla krāšanu var pārtraukt, kad tas sasniedzis paju kapitāla lielumu. Bet arī šie statūti paredz papildu atbildību samērā ar paju /§ 13./. Bez tam nav zināms, vai maz ir kāda patērētāju biedrība uz šo statūtu pamata reģistrēta, jo patērētāju biedrību dibinātāji, ar maz izņēmumiem, pēc statūtiem griezās pie Kopdarbības nodaļas.

Bet jau pirms Kopdarbības nodaļas 6. izdevuma

patērētāju biedrību parauga statūtu iznākšanas radās doma, ka šie parauga statūti radikāli jāgroza, atmetot nedalāmu kapitālu krāšanu un dalot peļņu arī starp pircējiem - nebiedriem. Kopdarbības nodaļa tomēr šo domu neatbalstīja. Balstoties uz nedalāmu kapitālu jēdziena jaukšanu ar rezerves jēdzienu, prasību atņemt nedalāmu kapitālu krāšanu uzstādīja par uzstāšanos pret rezervju krāšanu. "Kopdarbībā" parādījās raksti par rezervēm, kur šis jēdzienu sajaukums izteicās visā pilnībā,^{1/} bet tiem pretēja doma šinī žurnālā parādīties nevarēja. Tā notika, ka, neskatoties uz neatliekamu vajadzību patērētāju biedrību parauga statūtus grozīt, šo statūtu 6. izdevums 1928. gadā iznāca kā negrozīts pārdrukājums no 5. izdevuma.

Tomēr nepārtrauktais patērētāju kooperācijas regress, kas ved pretim galīgam sabrukumam, piespieda veco tradīciju aizstāvjus pamazām piekāpties. Tās pašas C.S. "Konzums" aprindas, kas uzstājās pret patērētāju biedrību parauga statūtu grozīšanu, 1930. gadā nodibina Centrālo kooperatīvu "Pašpalīdzība", kuŗa uzdevums atveseļot grūtībās nonākušās patērētāju biedrības, pievienojot tās sev par nodaļām, un kuŗa statūti izdoti 1931. gadā. Tajos jau ierobežota nedalāmo kapitālu krāšana līdzīgi 1920. gadā Jelgavā iznākušajiem parauga statūtiem:

" § 55. Tīro atlikumu, atskaitot no tā ne mazāk ka 20% rezerves kapitālam, ne mazāk ka 10% koo-

1/ Piemēram, raksti "Kopdarbībā" 1929.g. Nr.30. un Nr.52., 1930.g. Nr.7. Bez tam arī daudzos citos rakstos rezervju jautājums aizķerts.

perācijas darbinieku palīdzības fondam, var uz pilnvaroto sapulces lēmumu izdalīt:" /Pārējais kā Kopdarbības nodaļas izdotajos parauga statūtos/.

" § 56. Biedriem, kas iemaksājuši pilnu paju, viņiem pienākošās prēmijas uz iepirkumiem un dividendē izmaksājama, ja viņi to vēlas, uz rokām trīs mēnešu laikā pēc gada pārskata apstiprināšanas. Pretējā gadījumā minētās summas ieskaitāmas paju papildināšanai. Biedriem, kuriem jau ir pilnas pajas, neizņemtās prēmijas ieskaitāmas kā aizdevums kooperatīvam."

Pēc šiem statūtiem nedalāmu kapitālu krāšana aprobežota, jo rezerves kapitāla krāšanu no peļņas var pārtraukt, "ja rezerves un paju kapitāla kopsumma tik tālu pieaugusi, ka kooperatīvs var iztikt bez aizņēmumiem vai citādu svešu kapitālu lietošanas un pie tam nav mazāks par Ls 10000.-." /§ 24. piezīme/. Turpretim, zināmā mērā pastiprināta paju kapitāla krāšana, jo pajas lielums noteikts Ls 100.- /§ 12./ . Biedra atbildība aprobežota ar paju naudu, kā iemaksātu, tā arī nenomaksātu /§ 10./ .

Pa to starpu bija radušās aprindas, kas nostājās par patērētāju kooperatīvu radikālu pārveidošanu, izstrādājot statūtus, pēc kādiem iespējams kooperācijas principu pilnīgi izvest dzīvē. Tam nolūkam piemērotus patērētāju kooperatīva parauga statūtus izdeva 1932.gadā **Z e m g a l e s L a u k s a i m n i e c i s k o O r g a n i z ā c i j u S a v i e n ī b a** Jelgavā. Tajos peļņas dalīšana noteikta šādi:

" § 63. Tīru peļņu, atskaitot no tās ne mazāk par 20% rezerves kapitālam, var uz pilnas sapulces

lēmumu izdalīt:

- a/ kā prēmiju uz iepirkumiem;
- b/ kā dividendi uz pajām, divreiz lielāku procentu no paju summas nekā prēmijas procenti no iepirkumu summas, bet ne vairāk par 8% no paju summas, un" /Pārējais kā Kopdarbības nodaļas izdotajos parauga statūtos/.

" § 64. Prēmijas pieskaitāmas biedru pajām. Dividendes uz pajām izmaksājamas sešu mēnešu laikā pēc sapulces, pēc kam neizņemtās dividendes pieskaitāmas pajām.

§ 65. Prēmijas uz nebiedru iepirkumiem var tikt ieskaitītas 6 mēnešu laikā pēc sapulces kā iemaksas uz iestāšanās naudām un pajām.

To nebiedru prēmijas, kuŗi par biedriem iestāties nevēlas, ieskaitāmas speciālā kooperācijas veicināšanas fondā, par kuŗa izlietošanu lemj pilna sapulce."

Rezerves kapitāla krāšanu var pārtraukt, kad tas sasniedzis Ls 1000.- /§ 23./.

" § 12. Biedri atbild par kooperātīva pienākumiem tikai ar savu paju naudu."

Tā kā biedriem izmaksā tikai dividendi, bet prēmijas pieskaita pajām, tad paju kapitāls var ātri uzkrāties, un tā kā tas ir biedru privāts kapitāls, tad jādod biedriem tiesība vajadzības gadījumā daļu no tā dabūt, proti, tādu daļu, ka biedrībā lai paliktu tāda summa, kāda vajadzīga caurmērā uz 1 biedru, lai biedrībai būtu nodrošināts pietiekošs rīcības kapitāls. Tāda summa statūtos jānosaka. Ja šī summa būtu, piemēram, Ls 250.-, bet paja būtu

noteikta Ls 25.-, tad tas nozīmētu, ka biedrs var izņemt no sava paju kapitāla tikai to daļu, kas pārsniedz 10 pajas; kamēr 10 pajas nav uzkrātas, biedrs no sava paju kapitāla neko nevar dabūt, viņam jāapmierinājas tikai ar dividendi. Bet lai biedrs, kā daži baidās, neiedomātos tādā ceļā tikt pie savas paju naudas, ka izstājas no biedrības, saņem atpakaļ savas pajas un tad atkal par jaunu iestājas, tad paredzēts ilgāks laiks paju atmaksai biedriem, kas izstājas vai izslēgti. Šie noteikumi izteikti šādi:

" § 17. Personām, kuņas izslēgtas vai labprātīgi izstājušās no kooperatīva un kuņas iesniegušas valdei rakstisku pieprasījumu, atmaksājamas viņu iemaksātās pajas līdz ar pienākošos dividendi un prēmiju uz iepirkumiem triju gadu laikā pēc attiecīgā darbības gada pārskata apstiprināšanas no pilnas sapulces un tikai pēc galīgas norēķināšanās ar kooperatīvu.

Paju iemaksas, kas nepārsniedz Ls, biedrim var izmaksāt tikai izstāšanās vai izslēgšanas gadījumā. Paju summas virs Ls biedrim uz viņa pieprasījumu var izmaksāt saskaņā ar pilnas sapulces apstiprinātiem noteikumiem."

Pēc šiem noteikumiem, biedram, kas spiests izstāties, piemēram, dzīves vietas maiņas dēļ, var izmaksāt paju naudu tūlīt, bet biedram, kas izstājas tikai tādēļ, lai saņemtu paju naudu, to var atmaksāt pēc 3 gadiem. Pa to laiku vismaz labu daļu no tās būs jau viņš pats uzkrājis, jo, negribot zaudēt prēmijas uz iepirkumiem, kāds cits no viņa

ģimenes locekļiem būs iestājies par biedru viņa vietā.

Krāšana paredzēta statūtu § 1. kā viens no biedrības mērķiem.

Šādus parauga statūtus C.S."Konzums" Kopdarbības nodaļa neatzina, bet palika pie saviem negrozītajiem parauga statūtiem. Tomēr 1934.gadā iznāca C.S."K o n z u m s" izdevumā patērētāju kooperatīva parauga statūti, kas galvenajos vilcienos maz ko atšķirās no nupat apskatītajiem Zemgales Lauks.Org.Savienības izdotajiem parauga statūtiem. Krāšana paredzēta kooperatīva mērķos:

" § 2. Kooperatīva mērķis ir:

- - - - -

b/ dot iespēju biedriem gūt uz saviem iepirkumiem ietaupījumus;" /cits apmēram tāpat ka agrākajos parauga statūtos./

Bez tam arī biedra pienākumos:

" § 12. Biedra pienākumi ir:

- a/ Pēc iespējas visas savas saimnieciskās vajadzības kārtot caur kooperatīvu un veicināt kooperatīva sprauto mērķu sasniegšanu;
- b/ noteiktā laikā iemaksāt savu dalības naudu un kārtot citas materiālas saistības;
- c/ pienākošās prēmijas un dividendes atstāt paju papildināšanai līdz statūtu § 14.paredzētai summai;
- d/ nerīkoties pret statūtiem un pilnu sapulču lēmumiem;
- e/ preces pirkt par skaidru naudu;" u.t.t.

Peļņa sadalāma šādi:

" § 49. Tīro atlikumu, atskaitot no tā ne mazāk par 20% rezerves kapitālam un ne mazāk ka% kooperācijas veicināšanas fondam, var uz pilnas sapulces lēmumu izdalīt: " /pārējais tāpat ka agrākajos parauga statūtos.

P i e z ī m e. Pilnas sapulces var nolemt ap-

rēķināt prēmijas arī uz nebiedru iepirkumiem. Šīs prēmijas nav izmaksājamas, bet ieskaitāmas iestāšanās naudas un pajas sastādīšanai, ja šie pircēji paziņojuši savu vēlēšanos šādā kārtā iestāties kooperatīvā par biedriem. § 6. paredzētais pieteikšanās raksts šiem pircējiem ir jāiesniedz valdei pilnas sapulces noteiktā laikā. Prēmijas, kas piešķirtas uz to pircēju-nebiedru iepirkumiem, kuŗi nevēlas iestāties par biedriem, ieskaitāmas kooperatīva prēmiju rezervē, par kuŗas izlietošanu lemj pilna sapulce.

§ 50. Biedriem, kas iemaksājuši pilnu paju, viņiem pienākošās prēmijas un dividende izmaksājamas, ja viņi to vēlas, trīs mēnešu laikā pēc gada pārskata apstiprināšanas. Pretējā gadījumā neizņemtās dividendes ieskaitāmas kā aizdevums kooperatīvam. Biedriem, kuŗiem nav pilnas pajas, prēmijas ieskaitāmas pajas papildināšanai."

Pēc šiem statūtiem paju kapitālu biedri var gan uzkrāt tikai pa vienai pajai, bet tā kā ieskats par pajas lielumu ir radikāli grozījies - tagad ieteic nevis mazas, bet lielas pajas, tad krāšana jau ir iespējama. Bez tam paredzēts tālākos ietaupījumus ieskaitīt kā biedra aizdevumu - pēc angļu parauga.

Biedra atbildība paredzēta tikai ar vienu paju /§ 51./. Tikai rezerves kapitāls paredzēts krāt liels - līdz pusei no bilances /§ 20./.

Pēc šiem statūtiem no peļņas iespējams sadalīt starp biedriem un pircējiem tepat pie 80%, un tas varēja gan pacelt sabiedrības interesi. Bet bija jau par vēlu, bija jau pavisam zaudēta ticība kooperācijai. Nav vairs intereses ne par jaunajiem statū-

tiem, ne par patērētāju kooperāciju vispārīgi.

Vēl mazāk ka pēc patērētāju biedrību parauga statūtiem kooperācijas principu varēja izvest pēc C.S."Konzums" statūtiem. Statūti ir vairāk reižu grozīti, bet noteikumi par peļņas dalīšanu un kapitālu krāšanu palikuši negrozīti. Apskatīsim te 1931.gada izdevumu.

No tīras peļņas 20% jāpiešķir rezerves kapitālam, 30% pamata kapitālam, 15% Latvijas Lauks.Centrāl-biedrības kulturāliem mērķiem un 5% kooperācijas darbinieku palīdzības fondam, bet pārējie 30% izlietojami pēc pilnas sapulces lēmuma. Protams, ka tos tad var izlietot dividendēm un prēmijām. "Prēmija uz iepirkumiem un dividende atsevišķiem kooperatīviem izmaksājamas tikai tad, ja tie iemaksājuši visu savu dalības naudu." /§ 25./.

Pamata kapitāla krāšana nav aprobežota /§ 18./, bet rezerves kapitāla krāšanu ar atskaitījumiem no peļņas var pārtraukt, kad tas sasniedzis paju kapitāla lielumu /§ 20./.

"Par savienības saistībām katrs savienības biedrs atbild ar savu pamata dalības naudu, kā iemaksāto, tā neiemaksāto un bez tam vēl galvo pieckārtējās pamata dalības naudas apmērā, bet ne vairāk ka Ls 5000.-. Biedri, kas izlieto savienības kreditu, bez tam vēl galvo par summu, kas līdzinājas viņu faktiski izlietotam kreditam uz pārskata gada 31. decembri." /§ 11./.

Pamata dalības nauda noteikta 2% apmērā no biedra apgrozījuma ar savienību, pie kam par apgrozījumu skaita kā savienības pārdevumus biedriem, tā biedra pārdevumus savienībai, bet neskaita komisijas

operācijas. Bet pamata dalības nauda nekādā gadījumā nevar būt mazāka par Ls 200.-. Ja biedrs izmanto kredītu, tad viņa pamata dalības nauda nevar būt mazāka par 10% no faktiski izmantotā kredīta uz pēdējā pārskata gada 31. decembri. Ja apgrozījums vai izmantotais kredīts samazinās, dalības nauda tomēr netiek samazināta..Dalības nauda, kas iemaksāta pāri šīm normām, skaitās kā papildu dalības nauda, ko neņem vērā pie biedra atbildības aprēķināšanas. Iemaksātā dalības nauda paliek savienībai un nesamazinās tik ilgi, kamēr organizācija ir savienības biedrs /§ 10./.

"Uz minēto galvojumu rēķina biedri var izdarīt iemaksas, pie kam gadījumā, ja būtu jāsedz zaudējumi, biedri skaitās atsvabināti no galvojuma jau iemaksātās summas apmērā." /§ 11./.

Tāda papildu atbildība - līdz Ls 5000.- - mazākas patērētāju biedrības varētu pilnīgi izpostīt, un tas būtu arī noticis, ja C.S."Konzums" grūtībās nonākot, valdība to nebūtu glābusi, ieceļot administrāciju un izsludinot moratoriju, kamēr lielām biedrībām Ls 5000.- ir maza nozīme. Bet lielākā daļa mūsu patērētāju biedrību ir mazas, un galvojums Ls 5000.- var iznākt arī mazām patērētāju biedrībām, ja viņas visas preces pērk savienībā vai izlieto savienībā lielāku kredītu.

Pēc Latvijas Kooperācijas gada grāmatas ziņām, patērētāju biedrības 1935. gadā pēc bilances lieluma var sadalīt:^{1/}

1/ Latvijas Kooperācijas gada grāmata, XV gads.

Bilances summa	Patērētāju biedrību skaits	% no kop-skaita
Līdz Ls 10000.-	39	20,1
No Ls 10000.- līdz Ls 25000.-	65	33,5
" Ls 25000.- " Ls 50000.-	45	23,2
" Ls 50000.- " Ls 100000.-	25	12,9
Vairāk par Ls 100000.-	20	10,3
Kopā	194	100,0

Tā tad vairāk par 3/4 no visām patērētāju biedrībām ir ar bilancēm zem Ls 50000.-, un tādām Ls 5000.- nozīmē lielu summu!

Otras savienības - Latvijas Patērētāju Biedrību Savienības statūti bija nedaudz vairāk piemēroti kooperācijas principa dzīvē izvešanai ka C.S."Konzums" statūti: L.P.B.savienības statūtos no peļņas summas jāpiešķir rezerves kapitālam 20%, pamata kapitālam 30% un kooperācijas darbinieku palīdzības fondam 5%, tā ka starp biedriem var sadalīt 45% /§ 18./. Biedru atbildība ir ar pajām un bez tam galvojums par desmitkārtīgu pamata paju summu /§ 10./. Pamata pajas ir pa Ls 100.- no katra biedrības - biedrenes pārstāvja savienībā, papildu pajas - 1% apmērā no biedrības apgrozījumiem ar savienību /§ 9./. Biedreņu pārstāvju skaits savienībā noteikts šādi:

Ja biedru skaits biedrībā	Tad pārstāvju skaits savienībā
mazāks par 250	1
no 250 līdz 500	2
" 500 " 1000	3

un tālāk uz katriem 500 biedriem pa vienam pārstāvim, bet kopsummā no vienas biedrības ne vairāk ka 8 pārstāvji /§ 25./.

Kā pircēju intereses mēsz ievērot citās zemēs, kur gan arī pielaiž kļūdu attiecībā uz nedalāmu kapitālu krāšanu, redzams no jau minētās Austrumšveices Lauksaimn.Kooperātīvu Savienības statūtiem. Tur peļņas dalīšana noteikta šādi:

" § 27. No peļņas mazākais 20% jāizlieto rezerves kapitāla uzkrāšanai. Pārējā peļņas daļa pāriet kooperātīvu īpašumā kā prēmija /Rückvergütung/. Kooperātīvu pienākums tomēr ir tai atbilstošu summu nodot savienībā kā augļus nesošu aizdevumu. Šie aizdevumi ir no kooperātīvu puses neuzsakāmi, cik ilgi tie ir savienības biedri.

Izstājušies kooperātīvi dabū uzsacīšanas tiesības 5 gadi pēc izstāšanās.

Savienībai uzsacīšanas tiesības ir katrā laikā. Uzsacīšanas laiks, kas jāievēro abām pusēm, ir 3 mēneši."^{1/}

Tur tā tad ir ļoti noteikts uzskats, ka uz kooperātīva uzņēmuma peļņu ir īpašuma tiesības vienīgi tiem, kas ar saviem apgrozījumiem to radījuši, un ka tādēļ peļņu nedrīkst izlietot citām vajadzībām, izņemot rezerves kapitālu, kas iedomāts kā kooperātīvam nepieciešams, kā zinām, aiz pārpratuma, jo kooperātīva rezerves ir arī turpat minētie biedru obligatoriskie aizdevumi, kas ir tas pats, kas pa-
jas.

1/ Statuten für den Verband Ostschweiz. landw. Genossenschaften. Lpp. 9.

Tā tad redzams, ka mūtu patērētāju biedrības, tāpat ka viņas apvienotājas savienības, bija kooperatīvi tikai pēc formas, jo registrētas uz kooperatīvā likuma pamata, bet pēc būtības tās ir bijušas nekooperatīvas organizācijas ar nelielu kooperācijas elementu piejaukumu. Kooperācijas princips te izvests dzīvē ļoti sakropļotā veidā. Tas noticis kooperācijas būtības neizprašanas dēļ, kādēļ ar visu labo gribu ir piedzīvota tikai vilšanās, jo kooperācijas principa tik rupjiem pārkāpumiem bija ļaunas sekas. Pircēju interešu aizkāršana tik lielos apmēros radīja biedros un sabiedrībā pilnīgu intereses trūkumu par patērētāju biedrībām, bet patērētāju kooperācijai nepiemērotie atbildības veidi atbaidīja no iestāšanās patērētāju biedrībās un jau iestājušos biedrus pamudināja izstāties. Šis intereses trūkums atstāja arī negatīvu iespaidu uz tirdzniecisko darbību un tās rezultātiem, kas tik daudzas patērētāju biedrības noveda pie likvidācijas.

Kooperācijas būtības neizprašanas sekas ir arī kooperācijas jaukšana ar sociālismu, kas no vienas puses daudzus ir atbaidījis no patērētāju kooperācijas, no otras puses to ir kropļojis.

3. Kooperācijas jaukšana ar sociālismu.

Ir ļoti izplatīts uzskats plašās sabiedrības aprindās, ka kooperācija un sociālisms ir ja ne gluži viens un tas pats, tad tomēr ļoti tuvas, ļoti radniecīgas kustības. Bet ne tikai šīs plašās aprindās, arī tie, kas šais kustībās piedalās un pat zinātnieki domā tāpat. Kooperātori domā, ka viņi tiecas pēc tā paša, pēc kā sociālisms, sociālisti domā tāpat un tādēļ kooperāciju ieskata par vienu no cīņas līdzekļiem savu mērķu sasniegšanai. Un beidzot zinātnieks ar savu autoritātīvo vārdu šādas domas pastiprina.

Pat kooperācijas dzimtenes Anglijas kooperātori un zinātnieki domā, ka kooperācijai kopā ar sociālismu jācīnās pret kapitālismu, un lauza galvas, kāda loma varētu būt kooperācijai nākošajā sociālistiskajā iekārtā. Tā C.D.H.Cole, tautsaimniecības lektors Oksfordas universitātē, raksta:

" Kooperātori tomēr nevar cerēt sekmīgi cīnīties pret pastāvošām kapitalistu monopola tieksmēm, ja viņi sāk iedrošināties cīnīties vieni. Vienīgais ceļš kapitalistu ierobežojumu apkaņošanai ir kooperātoriem un sociālistiem strādāt kopā uz kooperatīvam un sociālistiskam plānam piemērotas programmas pamata. Tas prasa jau iepriekš noteikt robežas kooperācijas lomai sociālistiskajā sistēmā. Es do-

māju, ka neviens prātīgs kooperātors īsti netic, ka patērētāju kooperācijas metode ir vispiemērotākā vai zināmā mērā kā praktiska, tā piemērota visādu ražošanas un pakalpojumu tipu pārņemšanai. Ņemot galējības gadījumu, neviens kooperātors īsteni negrib, lai galveno pasta pārvaldi nodotu kooperācijai. Otra galējība - nevienam sociālistam nenāk prātā slēgt kooperatīvu veikalus un tos atvietot ar valsts veikalu sistēmu, kas tirgojas tieši ar patērētājiem."^{1/} Tālāk Cole prāto par to, kas notiktu, kad piena vai ogļu sadalīšana, vai bekona rūpniecība tiktu sociālizēta: vai tā tiktu nodota valsts vai komunāliem veikalniem, vai arī patērētāju kooperācijai. Pēc Cole'a pārliedības, mēs ejam pretim sociālistiskai sistēmai. Tādēļ Britānijas kooperācijas priekšstāvjiem sava tikko pieņemtā desmit gadu plāna izpildīšanā jārikojoties saskaņā ar tredjunionisma un sociālistisma priekšstāvjiem, radot vienotu fronti pret kapitālistmu.

Viktors Servy, Beļģijas sociālistiskās kooperācijas vadonis, Starptautiskās kooperatīvu savienības izpildu komitejas loceklis savā referātā par "Kooperācijas stāvokli sociālistiskā valstī", ko tas nolāsījis Starptautiskajā kooperācijas skolā Saltsjöbadenē, Stokholmā, saka:

"Kooperācija nav tas pats, kas sociālistisms, bet sociālistisms var kooperāciju uzņemt sevī kā praktisku ceļu uz savu mērķi. Kooperācija, protams, strādā pa-

1/ The People's Year-Book 1936. Lpp. 148.-149.

stāvošās sabiedrības rāmjos, kamēr sociālisms grib iznīcināt kapitālistisko sabiedrību, lai radītu jaunu."^{1/}

Prof. M.I.Tugan-Baranovskis saka: "Ja kooperatīva miesa ir kapitalisma radīta, tad viņa dvēsele ir sociālistiska idāla iedvesta."^{2/}

Populārais franču kooperators prof. Šarls Žids saka: "Kamdēļ gan sociālisti ir nemierā ar kooperatīviem? Viņi saka, ka kooperatīvi ir buržujiskas biedrības. Protams, ka kooperatīvi būs buržujiski līdz tam laikam, kamēr strādnieki no viņiem izvairīsies. Bet tie kļūs par strādnieku biedrībām, kad pēdējie iestāsies kooperatīvos par biedriem. Kad šo jautājumu apsprieda kādā Parīzes sociālistu pulcīnā, tad viens no klātesošiem, sakarā ar mūsu kongresu Lionā 1866. gadā, nicinoši teica:" Kooperatori aizstāv privāto īpašumu. Viņiem ir sveši visēlmentārākie sociālistu uzskati."

Piedodiet! Arī mēs varētu, - liekas, ka diezgan dibināti, - saukties par sociālistiem, bet tagad, kad visi, - sākot no katoļiem - ultramontaņiem līdz frankmasoņiem, - tā saucas, mēs necenšamies pēc šī tituļa. Mēs apvienojamies ar apziņu, ka sociālistu cildenākās vēlēšanās ir arī mūsu vēlēšanās. Tāpat kā viņi arī mēs cenšamies nodibināt labāku sociālo kārtību."^{3/}

Mēs redzam, ka kā kooperācijas praktiķi, tā

1/ "Internationale Genossenschaftliche Rundschau" 1936. Lpp.403.

2/ Prof. M.I.Tugan-Baranovskij. Sociālāja osnovi kooperācijai. Moskva 1919. Lpp. 29.

3/ Šarļa Žida. Kooperācija. Rīgā, 1922. Lpp. 58.

arī zinātnieki kooperāciju ieskata par līdzīgu vai radniecīgu sociālismam, kuŗu īstēnībā ieskata par īsto gala mērķi, uz kuŗu ved arī kooperācija. Kooperācija tā tad būtu tikai ierocis, līdzekļis sociālistisku ideju dzīvē izvešanai. Tas lielais mērķis, tā ceļa vadītāja zvaigzne, kam jāseko, tā tad būtu sociālisms. Kooperācijai tiek ierādīta diezgan mazvērtīga palīga - kalpa loma, kuŗš, varbūt, pat nemaz nav gluži nepieciešams. Galvenais, viņai tikai jācīnās pret kopējo pretinieku - kapitālismu.

No otras puses, ir zinātnieki, kas kooperācijai tādu pat palīga - kalpa lomu piešķir tai pašā kapitalisma iekārtā, proti, viņai ražošanas vai maiņas sfērā jāieved arvien jauni un jauni tehniska un saimnieciska rakstura uzlabojumi. Ja viņa to nevar, tad viņai ir zudis saimnieciskais pamats zem kājām un viņas eksistences attaisnojums.^{1/}

Abos gadījumos patērētāju kooperāciju par patstāvīgu saimniecisku sistēmu neatzīst. Bet ir zinātnieki, kas patērētāju kooperāciju par tādu atzīst. Šādu domu aizstāv jau Warbasse savā "Kooperatīvajā Demokrātijā". Viņš saka: "Kooperācija ir radikāla kustība. Kas grib, lai tagadējās saimnieciskās un sabiedriskās attiecības arī turpmāk pastāvētu, tam nevajadzētu kooperācijas kustībā iestāties."^{2/}

M.Lewelyn Davies teikusi uzrunā 54.Britānijas kooperatīvu unijas kongresam: "Ir skaidrs, ka kooperācija ir daudz vairāk ka reformu kustība. Mēs neize-

1/ Arnolds P.Aizsilnieks. Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru. Lpp.273.

2/ Genossenschaftliche Demokratie von James Peter Warbasse. Lpp. 23.

jam uz ielāpveidīgiem pārgrozījumiem, ne uz "izlīgšanu starp kapitālismu un darbu", ne uz "labāka gara iedvešanu" vecās rūpniecības formās. Mēs liekam pamatus jaunai rūpniecības civilizācijai... Kooperācija ir pietiekoši revolucināra apvērsuma revolucio- nāram un pietiekoši miermīlīga pacifistiskam refor- mētājam. Viņa satur nākotnes iespējamību spožumu ideālistam, kamēr tai pašā laikā vispraktiskākais materiālists ar gudru ziņu nevar būt nemierā, kad viņš ievēro, kas jau ir darīts."^{1/}

Vēl noteiktāki izsakās prof. P.Šalčius. Viņš kooperāciju stāda augstāku par kapitālismu un sociā- lismu. Viņš saka:

"Kooperācijā tomēr ir pavisam jaunas saimnie- ciskas satversmes pamati, kuŗi ir augstāki ne tikai par kapitālismu, bet arī par kolektīvismu. Kapitā- lisms evolucionē divās līknēs - kolektīvismā, valsts sociālismā no vienas puses un no otras puses - brī- vās anarchiskās saimnieciskās savienībās, kas sastā- da kooperācijas kustību, kuŗa nākotnē pamazām iz- stums sabiedriskajā iekārtā ieviesušos kolektīvisma sākumus. Sabiedrība taps par brīvprātīgu brīvu cil- vēku savienību - īstu kooperātīvu."^{2/}

Acīm redzams, ka visas šādas pretrunīgas domas nevar būt pareizas un ka tādas varēja izcelties vie- nīgi to jēdzienu neskaidrības dēļ, kādus tās skar, proti, kooperācijas, sociālisma un kapitālisma jē- dzienu. Ka tautsaimniecībā nebija skaidrības par kooperācijas jēdzienu, mēs jau redzējām, un tamdēļ

1/ Genossenschaftliche Demokratie von James Warbasse. Ipp. 24.

2/ Doc.Petras Šalčius. Koperatizmas. Ipp. 100.

mums arī ir skaidrs, kā varēja rasties maldīga doma, it kā kooperācija un sociālisms būtu viens un tas pats vai arī ļoti līdzīgas kustības, proti, aiz kooperācijas būtības neizprašanas, jo par sociālisma būtību, liekas, ne vispār sabiedrībā, ne arī starp zinātniekiem nekādu domstarpību nav: visi zina, saprot un atzīst, ka sociālisms ir mācība, kas neatzīst privātīpašumu. To saka paši sociālisti, to saka arī zinātnieki, proti, ka sociālistiskajā iekārtā kapitāls nedrīkst būt privāts īpašums. Komunistu manifestā teikts:^{1/}

"Komunistu raksturiskais centiens nav vispār īpašuma, bet gan pilsoniskā īpašuma iznīcināšana. Bet mūsu pilsoniskais privātīpašums ir pēdējais un vispilnīgākais ražošanas un produktu piesavināšanās veids, kuŗš dibināts uz šķiru pretešķībām un uz vienu cilvēku izmantošanu caur citiem.

Šādā nozīmē komunisti var saņemt savu teoriju īsos vārdos: privāta īpašuma iznīcināšana."

Viktors Servy saka: "Kas attiecas uz privātīpašuma aprobežošanu, tad sociālisms pats pēc strādnieku partiju programām te uzrāda dažādas nokrāsas. Kad dažas partijas iet līdz katra privātīpašuma atcelšanai, tad citas, un to ir vairāk, grib to norobežot tikai uz patēriņa priekšmetiem vai arī uzstājas par dažādu kolektīva īpašuma formu radīšanu, par publisku pakalpojumu kolektīvizēšanu caur valsti, pašvaldībām un dažādām strādnieku grupām."^{2/}

1/ Komunistu manifests. Tulkots pēc astotā autorizētā vācu izdevuma. Rīgā, 1919. gadā. Lpp. 62.

2/ Internationale Genossenschaftliche Rundschau, 1936. Lpp. 402.

F.Fairchild's u.c. saka: "Sociālisms ir reformu programma, kas noliedz privātu īpašumu uz ražošanas līdzekļiem un ražošanas pārvaldīšanu no konkurences"; viņš ieteic sabiedrības tipu, kurā ražošanas kapitāls piederēs kolektīvam un saimniecisku darbību pārvaldīs valdība."^{1/}

Sociālisms gan sadalās dažādos novirzienos, kā utopiskais, marksistiskais, valsts sociālisms, komūnisms u.c., bet privātīpašuma noliegšana ir kopēja visiem, kas par sociālistiem saucas, tā ir sociālisma raksturīgā pazīme. Mēs te, protams, neapskatām sociālismu kā politisku doktrīnu, ne arī kā īpatnēju pasaules uzskatu, bet gan tikai no tautsaimniecības viedokļa: ar sociālismu mēs te saprotam to saimniecisko sistēmu, kādu sociālisma mācība liek pamatā sociālistiskai sabiedrībai. Un tā ir sistēma, kurā netiek atzīts privāts īpašums vismaz uz ražošanas līdzekļiem, ja ne pilnīgi katrs privātīpašums, tā tad netiek atzīts privāts kapitāls, ja kapitālu saprotam kā ražošanas līdzekli.

Kad zinām, kas ir kooperācija un kas sociālisms, tad mums ir skaidrs, ka kooperācija un sociālisms ne tikai ka nav viens un tas pats, ne arī tiem ir kāda līdzība savā starpā, bet ka tie ir divas galējas pretējības, jo vienas pamats ir privāts kapitāls, otrs privātu kapitālu neatzīst. Tā tad kooperācija un sociālisms ir pretstati, tāpat kā diena un nakts, kā gaisma un tumsa, kā labs un ļauns, kā pareizs un aplams. No šādas vērtēšanas mēs arī nevarēsim izvairī-

1/ Elementary Economics by Fred Rogers Fairchild, Edgar Stevenson Furniss, Norman Sydney Buck. Volume II. New York, 1935. Lpp. 628.

ties, jo runa iet par saimnieciskām sistēmām, kam jānodrošina cilvēces eksistence un kultūras attīstības iespējamības. Ja nu viena no šīm sistēmām ir tas pareizais ceļš, kas šo uzdevumu patiešām var veikt, tad otra, tās pretstats, nevar būt šis pareizais ceļš.

Ka patērētāju kooperācija šo uzdevumu var veikt, ka tā var nodrošināt labklājību visplašākajām aprindām un var novērst visādas saimnieciskas un sabiedriskas katastrofas, to jau redzējām. Tā tad sociālisms ir nepareizs ceļš, kas nevar vest pie mērķa. Kādēļ tas tā, to sapratīsim, kad iedziļināsimies sociālisma mācības pamatos. Sociālisms pamatojas uz aplamu domu, uz pretrunu īstenībai, faktiem. Visiem zināms, jo tas dzīvē vispār novērojams, ka tam, kam ir kapitāls, tam klājas labi, tas trūkumu nepazīst, tas var baudīt visādas ērtības un pat greznību. To uzsvēris arī tā saucāmā zinātniskā sociālisma nodibinātājs Kārlis Markss savos zinātniskajos darbos. Reizē ar to visiem zināms, un arī Markss to konstatējis, ka proletārietim, tam, kam nav kapitāls, jāpārdzīvo trūkums un posts, bet bezdarba laikā arī bads.^{1/} Loģisks secinājums no šādiem faktiem ir, ka jārada tāda saimnieciska sistēma, kuņā visiem lai būtu kapitāls, tad būs nodrošināta vispārējā labklājība. Pie tāda slēdziena arī nāca Ročdēles pionieri un tādu sistēmu patiešām radīja. Tā tad kooperācijas pamatā ir loģiski pareiza doma.

Bet pie otrāda slēdziena nāca sociālisti, un

1/ Prof. K. Balodis. Ievads tautsaimniecībā un tautsaimniecības teorija. Rīgā, 1930. Lpp. 108.

starp tiem arī Markss, proti, ka jārada sistēma, ku-
rā lai nevienam nebūtu kapitāla, kurā visi lai būtu
proletārieši, jo sociālistiskā valstī kapitāls nevar
būt privātīpašums, un ar tādu sistēmu tie domāja
panākt vispārēju labklājību. Doma ir aplama, jo runā
pretim īstenībai, faktiem: proletārietis, kam nav
kapitāla, pārdzīvo postu, tā tad, ja visi ir prole-
tārieši, tad arī jābūt vispārējam postam, bet ne vis-
pārējai labklājībai. Un vispārēju postu patiešām
arī pārdzīvo tur, kur sociālisma mācības cenšas dzī-
vē izvest.^{1/} Šai maldu mācībai, kuŗa pamatojas uz
logiski aplamu domu, ir sekojusi vairākus gadu desmi-
tus miljoniem cilvēku, ar ko cilvēcei nodarīts daudz
posta, jo šīs maldu mācības dzīvē izvešana parasti
nenotiek bez varas darbiem un asins izliešanas, ka-
mēr, pareizo kooperācijas domu dzīvē izvedot, varas
darbus nepielaiž. No maldīgās sociālisma domas ir
aizrāvušies arī zinātnieki, lai gan logiski aplama
doma īstenībā nevarētu būt zinātniska atziņa, un tā-
dēļ runāt par zinātnisko sociālismu varētu likties
nezinātniski.

Tā kā sociālistiskā sistēmā kapitāls nevar būt
privāts īpašums, tā tad atsevišķām personām nevar
piederēt, tad tur var būt tikai tāds nedalāms kapitāls,
ko var saukt arī par sociālu vai sabiedrisku kapitālu,
kādu, aiz jēdzienu sajukuma par rezervēm, krāja patē-
rētāju biedrībās kā pie mums, tā arī daudzās citās
zemēs. Šie nedalāmie kapitāli kooperatīvos tā tad ir
sociālisma elementu piemaisījums kooperācijai. Tā

1/ Prof. K. Balodis. Ievads tautsaimniecībā un taut-
saimniecības teorijā. Rīgā, 1930. Lpp. lll.

kā kapitālu attiecību pret bilanci var izteikt procentos, tad mēs varam pat skaitliski izteikt, no kādiem elementiem sastādās kooperatīvs.

Mūsu patērētāju biedrību bilanču pasīvi sastādās: 1/ no biedru dalības naudām jeb pajām, ko mēs varētu apzīmēt par k o o p e r ā t ī v o k a p i t ā l u, jo tas ir tīri kooperatīvs elements, tādēļ ka tas krājas, izvedot dzīvē kooperācijas principu; 2/ no nedalāmiem kapitāliem, kas, kā redzējām, ir tīri sociālistisks elements, un 3/ no svešiem kapitāliem. Tā tad biedru dalības naudas ir kooperācijas elements, nedalāmie kapitāli sociālisma elements. Bet kāds raksturs ir svešajiem kapitāliem? Tie būtu tās trešās, tagad valdošās saimnieciskās sistēmas elements. Šo sistēmu parasti sauc par kapitālismu. Bet te ir atkal jēdzienu neskaid-rība,

Mēs jau redzējām, ka tikai aiz kooperācijas būtības neizprašanas kooperāciju varēja iedomāties līdzīgu sociālismam un ar to vienotā frontē cīņas attiecībās pret kapitālismu. Bet kas tad īsti jāsaprot ar kapitālismu? Tautsaimnieks R.E.Curtis saka: "Kapitālisms būtiski ir privātīpašuma tiesības uz ražošanas līdzekļiem, proti, zemi un kapitālu."^{1/} Pēc tā iznāk, ka kapitālismā ietilpst arī kooperācija, jo arī kooperācijā ir privātīpašuma tiesības uz kapitālu - ražošanas līdzekli. Bet ja tā, tad kapitālisms nevar būt kāda trešā saimnieciskā sistēma blakām kooperācijai un sociālismam, bet tas ir vairāk vispārējs jēdziens, kam pakļauts arī

1/ Roy Emerson Curtis. Economics Principles and Interpretation. New York, 1928. Lpp. 830.

kooperācijas jēdziens. Kapitalisma jēdziens tā tad ietver sevī ne tikai kooperatīvus, kas, kā jau agrāk redzējām, arī ir kapitalistiski uzņēmēji, bet arī vēl kādus citus kapitalistiskus uzņēmumus, kas nav kooperatīvi. Bet kas tad ir kapitalistisks uzņēmums? Prof. M.I.Tugan-Baranovskis saka:

"Kapitalistisks uzņēmums tā tad ir tāds, kurā dzinējs spēks ir cenšanās pēc peļņas - bezdarba ienākuma, kas rodas no kapitāla apgrozīšanās. Šī ienākuma avots ir darba ekspluatācija, bet ne arvien tā darba, kas norisinās dotajā uzņēmumā: peļņas avots var būt arī darbs citos uzņēmumos, kurus ekspluatē dotais uzņēmums."^{1/}

Pēc šī definējuma arī sociālistisks uzņēmums ir tāds pat kapitalistisks uzņēmums, jo arī viņa peļņa tāpat ir darba ekspluatācijas rezultāts. Peļņa, kā jau redzējām, nav nekas cits, kā uzņēmuma saimnieciskās darbības rezultāts, ar cilvēka darbu radīta, bet nepatērēta, uzkrāta manta, jaunuzkrāts kapitāls. Arī sociālistiskam uzņēmumam jādarbības ar peļņu, ja viņš grib pastāvēt un attīstīties. Pretējā gadījumā viņš izsaimniekos savus kapitālus un izputēs. Arī tautsaimnieks R.T.Ely saka, ka sociālisti nav pret kapitālu vispārīgi, bet tikai pret privātu kapitālu: "Sociālisti neapkaņo kapitālu. Pret ko viņi uzstājas, ir privātais kapitālists. Viņi grib sociālizēt kapitālu un iznīcināt kapitalistus kā privilģētu šķiru."^{2/}

1/ Prof. M.I.Tugan-Barabovskij. Sociālņija osnovi kooperaciji. Moskva, 1919. Lpp. 33.-34.

2/ Outlines of Economics by Richard T.Ely. New York, 1932. Lpp. 718.

Mēs tā tad redzam, ka kapitālisma jēdziens ietver sevī 3 saimnieciskas sistēmas: kooperāciju, sociālismu un tagad valdošo sistēmu jeb kapitālismu šaurākajā nozīmē, kuŗu, atšķirībā no kapitālisma plašākajā nozīmē, varētu apzīmēt par tirgus kapitālismu jeb tirgus sistēmu, jo šīs sistēmas raksturīgā pazīme, ar ko tā atšķiras no pārējām - kooperācijas un sociālisma, ir brīvais tirgus. Kapitālisms tā tad ir saimniecības tips, kuŗš sadalās 3 saimnieciskās sistēmās: kooperācijas, sociālisma un tirgus sistēmā. Atšķirībā no kapitālisma ir otrs saimniecības tips - natūrālā saimniecība, kur cilvēki mantas ražo tieši pašu patēriņam, kamdēļ maiņa nav nepieciešama un tādēļ arī nav kapitāla jēdziena, kas cēlies sakarā ar maiņas un naudas saimniecības attīstību.

Mēs nevaram visam saimniecības tipam meklēt kādu citu nosaukumu, kā, varbūt, varētu domāt, tādēļ, ka vārds "kapitālisms" ir atvasinājums no vārda "kapitāls", un ne par velti, jo visa šī tipa pamatā ir kapitāls, kāda jēdziena pavisam nav otrā saimniecības tipā - naturālajā saimniecībā. Jēdzieni "kapitālisms", "kapitāls", "kapitālistisks" ir radniecīgi, un bieži tos lieto vienu otra vietā. Tā runā par cīņu pret kapitālismu un arī pret kapitālu, par kapitālismu vai kapitālistisku iekārtu.

Tā tad tikai kooperācijas būtības neizprašanas dēļ un arī vispārīgi tautsaimniecības parādību nepareizas izpratnes dēļ varēja rasties doma par kooperācijas līdzību ar sociālismu un par cīņas attiecībām pret kapitālismu kopējā frontē ar sociālismu. Pret kapitālismu kooperācija nevar cīnīties, jo pati ietilpst kapitālismā. Cīņa, vispārīgi, nav kooperā-

cijas metode. Ročdēles pionieri nepielaida konkurences cīņu ar privāttirgotājiem. Ja nu tomēr cīņas attiecības varētu rasties, kā tas patiešām arī notiek, piem., Zviedrijas patērētāju biedrību savienības cīņa ar sindikātiem un karteļiem, tad, protams, pret tirgus kapitālismu un nevis vienotā frontē ar sociālismu, bet gan pret to, jo tas jau ir kooperācijas pretstats. Tā tad cīņas attiecībās pret kooperāciju varētu būt vienotā frontē tirgus kapitālisms un sociālisms. Tur nav nekā dīvaina, ja zinām, ka sociālisma ideja ir aplama doma, pretruna īstenībai. Ilūzija, malds tad ir arī tas, kas rodas, kad šo domu izved dzīvē. Ka sociālistisks uzņēmums reprezentē kādu jaunu saimniecisku sistēmu, ir tikai ilūzija. Pēc formas jau viņš varētu likties kaut kas cits, bet pēc būtības viņš ir tas pats agrākais privātais uzņēmums. Ja, piemēram, tiek sociālizēts kāds privāts uzņēmums, kādas pārgrozības tad tur notiek? Tikai tādas, ka viņa īpašnieku padzen un tā vietā ieliek ierēdni. Mainīts ir kapitāla īpašnieks: tas nav vairs fīziska persona, bet ir juridiska persona. Darbībā un tās rezultātu izlietošanā negrozās nekas. Lai varētu sekmīgi darboties un attīstīties, arī sociālistiskam uzņēmumam vajadzīga pēc iespējas lielāka peļņa, gluži tāpat kā privātam uzņēmumam. Šī peļņa paliek nedalīta uzņēmumā un tiek pieskaitīta uzņēmuma kapitālam gluži tāpat, kā to dara privātuzņēmējs ar sava uzņēmuma peļņu. Klienti, kas ar saviem apgrozījumiem šo peļņu radījuši, ne vienā, ne otrā gadījumā no tās nekā nedabū, un viņiem ir vienalga, vai no viņu radītās peļņas krājas kapitāls kādai fīziskai vai juridiskai personai. Privāts uz-

ņēmējs parasti sava uzņēmuma kapitālu nemēdz uzskatīt par savu personīgo kapitālu un uzņēmuma mantu nemēdz jaukt ar savu personīgo mantu, tā kā īstenībā privātā uzņēmumā ieguldīto kapitālu var ieskaitīt par tādu pat bezpersonīgu uzņēmuma kapitālu, kāds ir sociālistiska uzņēmuma nedalāmais kapitāls. Proletārizācijas process, kas norisinās ar to, ka no pircēja radītās peļņas krājas uzņēmuma kapitāls, kas pircējiem nepieder, notiek kā vienā, tā otrā gadījumā. Vēl vairāk, sociālismā tirgus kapitālisma ļaunumi tiek novesti līdz galējībai: ja, tirgus kapitālismam attīstoties, proletāriešu skaits pastāvīgi aug, tad sociālistiskajā sistēmā tas sasniedz galējību - proletārieši ir visi, jo kapitāls nevar būt privāts īpašums. Ja kādam kāds sevišķs labums var būt no tāda sociālistiska uzņēmuma, tad vienīgi tiem, kas viņu vada, jo tie rīkojas ar šo nekam nepiederošo mantu un, protams, ka tiem var arī kas vairāk atlekt no tās ka citiem, kas pie tās netiek. Atkal tas pats kas privātā uzņēmumā, kur īpašnieks, kuŗa rīcībā uzņēmuma manta ir, var no tās arī sev personīgi vairāk ko gūt ka citi, ja tik vien to grib. Bet uzņēmēji savām personīgām vajadzībām mēdz būt diezgan skopi, jo cenšas, lai uzņēmums augtu.

Kooperācijas jaukšana ar sociālismu ir viens no ļoti svarīgiem mūsu patērētāju kooperācijas krīzes cēloņiem. Šī jaukšana notika divos virzienos: 1/ veidojās doma, ka kooperācija un sociālisms ir viens un tas pats vai tiem liela līdzība savā starpā, kas atbaidīja no patērētāju kooperācijas ļoti lielu sabiedrības daļu, pie tam spējīgāko kā materiālā, tā garīgā ziņā; 2/ ar nedalāmo kapitālu krā-

šanu no mūsu patērētāju biedrībām tika veidots kaut kāds surogāts, ja tā var teikt, kas saturēja ļoti maz kooperācijas elementu, stipri daudz sociālisma elementu un vēl vairāk tirgus kapitālisma elementu, bet tāds surogāts izrādījās saimnieciski nespējīgs un ar savu stipri sociālistisko nokrāsu savukārt atbaidīja tos sabiedrības locekļus, kas sociālismu neatzina par pareizu mācību.

Doma, ka kooperācija un sociālisms ir viens otram līdzīgi, kā redzējām, ir nepareiza. Bet pilnīgi to var attiecināt tikai uz kooperatīviem vārda īstajā nozīmē, uz tādiem, kas ir kooperatīvi ne tikai pēc formas, bet arī pēc būtības, kādi ir, piemēram, Anglijas patērētāju kooperatīvi, kas nekrāj nedalāmus kapitālus, bet krāj tikai biedru dalības naudu kapitālus. Bet attiecībā uz mūsu patērētāju biedrībām, kur krāj daudz nedalāmu kapitālu un maz biedru paju kapitāla, domai, ka kooperācijai ar sociālismu ir kāda līdzība, ir jau zināms pamats. Tie sabiedrības locekļi, kas ir sociālisma pretinieki, bet tādu ir sevišķi daudz starp tiem, kam ir kāds īpašums vai uzkrāts kapitāls, ieskata tādus kooperatīvus kā mūsu patērētāju biedrības par sociālisma perēkļiem un vai nu pavisam atturas no iestāšanās tādos, vai arī, ja ir iestājušies, atturas no aktīvākas līdzdarbības. Šādu domu varēja vēl tikai pastiprināt mūsu kooperācijas periodiskie izdevumi, jaucot nedalāmo kapitālu jēdzienu ar rezerves jēdzienu. Ja nedalāmie kapitāli patērētāju biedrībās nebūtu krāti, tad nemaz nebūtu varējusi rasties doma, ka kooperācija ir līdzīga sociālismam, jo tad tādai domai

nebūtu pamata: katrs zina, ka sociālisms noliedz privātīpašumu, un tādēļ tur, kur tādas noliegšanas nav, nevar būt runa par sociālismu.

Nedalāmo kapitālu krāšana patērētāju biedrībās ir nepareizās domas, ka kooperācija ir līdzīga sociālismam, dzīvē izvešana. Tādos apstākļos apkarot šo domu nav iespējams, jo kooperācijas praktika tad jau to attaisno, pierāda par pareizu. Tādejādi mūsu patērētāju biedrības, krādamas lielāko tiesu nedalāmos kapitālus, veidojas par surogātu, kuŗā sociālisma elementa piemaisījums vairākkārt pārsniedz kooperācijas elementa piemaisījumu, ar ko radīja pamatu ieskātam, ka kooperācija ir tas pats, kas sociālisms. Šāds ieskats atbaidīja no mūsu patērētāju kooperācijas lielu sabiedrības daļu, pie tam spējīgāko, kas arī ir viens no ļoti svarīgiem mūsu patērētāju kooperācijas krīzes cēloņiem.

Bet ir skaidrs, ka šis cēlonis nav galvenais cēlonis jeb pirmcēlonis, bet gan šāda pirmcēloņa sekas: kooperācijas būtības neizprašana ir cēlonis kooperācijas jaukšanai ar sociālismu.

VI V i s p ā r a t z ī t u s a i m n i e -
c i s k ā s l i e t d e r ī b a s
p r i n c i p u n e i e v ē r o š a n a.

Mēs redzējām, ka sekmīgi darbojas un attīstas arī organizācijas, kuņu darbībā maz kooperācijas elementa - mazs paju kapitāls, lieli nedalāmie kapitāli, mazāko daļu no peļņas sadala starp biedriem, kā, piemēram, Somijas patērētāju biedrības, kuņas šai ziņā ļoti līdzīgas mūsu patērētāju biedrībām. Mēs redzējām arī, ka sekmīgi darbojas un attīstas arī uzņēmumi, kas nemaz nav kooperatīvi un uz tādu nosaukumu arī nepretendē, proti, tā saucamie kapitālistiskie uzņēmumi vārda šaurākajā nozīmē jeb tirgus kapitālisma uzņēmumi. Tā tad bez kooperācijas principa ir arī vēl citi noteikumi sekmīgai darbībai, kuņus ievērojot, var darboties sekmīgi arī organizācijas, kuņas visai maz vai arī pavisam nav kooperācijas elementa. Šos noteikumus, ietverot kopīgā jēdzienā, mēs varam apzīmēt par saimnieciskās lietderības principiem. Vienu no tādiem mums jau bija izdevība minēt attiecīgā uz Somijas patērētāju kooperāciju, proti, koncentrācijas principu, saskaņā ar kuņu mazākas organizācijas saplūst savā starpā vai ieplūst lielākajās, tā radot lielas organizācijas, kuņas koncentrēti lieli spēki un līdzekļi un kas tādēļ ir sevišķi attīstības spējīgas.

Tādi saimnieciskās lietderības principi ir ietverti arī tā saucamajos Ročdēliešu principos, ko Holioks savā Ročdēles pionieru vēsturē min kā Ročdēles sistēmas četrpadsmit galvenos vilcienus.^{1/} Šiem saimnieciskās lietderības principiem ir arī zināms sakars ar kooperācijas principu, vismaz tādā ziņā, ka kooperatīvam vajaga būt labi nostādītam, lai viņš savu mērķi - biedriem kapitālus uzkrāt - arī varētu sasniegt. Ja kooperatīvs darbojas ar vājiem rezultātiem, tad no kapitālu uzkrāšanas nekas nevar iznākt. To ļoti labi saprata Ročdēles pionieri un tāpēc ķērās pie ļoti noteiktiem līdzekļiem. Tādēļ arī tajās zemēs, kur patērētāju kooperatīvi turas pie šiem ročdēliešu principiem, netikvien pilnīgāki tiek izvests kooperācijas princips, bet arī tie saimnieciskās lietderības principi, pie kuriem turējās Ročdēles pionieri, un tādēļ arī patērētāju kooperācija tur darbojās sekmīgi un attīstās arī saimniecisku krīžu laikos. Bet ja mūsu patērētāju biedrības pārdzīvo nepārtrauktu krīzi kā saimniecisku krīžu, tā arī saimnieciska uzplaukuma laikmetos, tad redzams, ka viņas nav turējušās arī pie saimnieciskās lietderības principiem, pie kādiem turas arī labāk nostādītie tirgus kapitālisma uzņēmumi.

Kas attiecas uz demokratisma principu - katram viena balss, kāds arī ir starp Holioka minētajiem Ročdēles sistēmas 14 galvenajiem vilcieniem, tad tas pie mums ar sīkiem noteikumiem parauga statūtos ļoti

1/ The History of the Rochdale Pioneers by George Jacob Holyoake. Tenth edition. Lpp. 156.

stingri izvests, jo to jau turēja par to īsto kooperācijas pazīmi. Bet, kā redzams, tas nekā nav līdzējis, ja novārtā atstāts kooperācijas princips - peļņas dalīšana proporcionāli kapitālam un apgrozījumam, kas peļņu radījis, un saimnieciskās lietderības principi. Galvenie saimnieciskās lietderības principu pārkāpumi ir: 1/ kredīts, 2/ konkurence ar privātuzņēmumiem, 3/ skaldīšanās sīkās vienībās, 4/ izplūšana blakus uzņēmumos, 5/ savam uzdevumam nepiemērotas savienības.

1. K r e d i t s.

Kā zināms, Ročdēles pionieri stingri noliedza kreditu uz abām pusēm - kā kooperatīvam pašam kreditēties, tā dot kreditu saviem biedriem. Šai ziņā noteikumi bijuši pat bargi. Statūtos bijis noteikts: " 23. Šīs biedrības darbinieki nedrīkst nekādā gadījumā ne pārdot, ne pirkt citādi ka pret skaidru naudu. Darbinieku, kas šo noteikumu pārkāps, sodīs ar 10 šiliņu un atcels no šādu pienākumu izpildīšanas."^{1/} Un tās arī saprotams, jo tas jau izriet no kooperatīva mērķa - uzkrāt saviem biedriem kapitālus. Bet biedru kapitāls reizē ir arī kooperatīva kapitāls. Parāds, turpretim, ir pretstats kapitālam, varētu teikt - tas ir negatīvs kapitāls. Ja kapitāls ir uzkrāta paša manta, tad parāds ir patērēta sveša manta, kas tam jāatdod. Ja kapitāls ir no saviem ienākumiem uzkrāta rezerve, tad parāds ir patērēts ienākums, kāda vēl nemaz nav bijis, patērēts cita

1/ The History of the Rochdale Pioneers by George Jacob Holyoake. Tenth edition. Lpp. 134.

ienākums, kas tam jāatdod no saviem nākotnes ienākumiem, tā tad patērēts nākotnes ienākums. Protams, ka pirkšana un pārdošana uz parāda tādejādi noārda to, ko kooperatīvs ceļ. Bez tam pārdošana uz parāda ir arī risks, jo to nākotnes ienākumu, no kuŗiem debitors dzīvo, var arī nebūt, un tad kreditoram parāds jāzaudē. Tādu gadījumu arī patiešām ir ļoti daudz, tā kā uzņēmumi, kas pārdod uz parāda, bieži piedzīvo lielus zaudējumus, kas tādus uzņēmumus daudzreiz noved pie likvidācijas. Tā pārdošana uz parāda ir saimnieciski ļoti nelietderīga.

Pārdošana uz parāda ir arī pret morāli. Tā pavedina uz dzīvošanu pāri saviem līdzekļiem, uz izšķērdību, uz vieglprātīgu dzīvi uz cita rēķina. Parādnieks gan domā, ka viņš savu parādu samaksās, bet tie labie laiki, kuŗos lai būtu tādi ienākumi, ka pietiktu ko dzīvot un parādus maksāt, parasti nenāk. Parāds paliek nenomaksāts, un parādnieks ir dzīvojis uz citu rēķina, no citu darba, lai arī pats to, varbūt, nemaz negribēdams. Ar pārdošanu uz parāda nodara netaisnību tiem pircējiem, kas uz parāda nepērķ, jo zaudējumu segšanai, kas, pārdodot uz parāda, ir neizbēgami, preces jāpārdod dārgāki, ka varētu pārdot, ja uz parāda nepārdotu. Privāttirgotāji gan mēdz šādu riska procentu uzlikt tām precēm, ko pārdod uz parāda, bet patērētāju kooperatīvos tā nemēdz darīt. Te riska procents izteicas mazākās prēmijās, nekā būtu pie tām pašām cenām, ja uz parāda nepārdotu. Tā tad pārdošana uz parāda patērētāju kooperatīvos palēnina kapitāla uzkrāšanu arī tiem biedriem, kas uz parāda nepērķ, bet tie, kas uz

parāda pērk, nepavisam nevar uzkrāt kapitālus, tā tad attiecībā uz viņiem kooperatīvs nepavisam neat- taisno savu uzdevumu.

No otras puses, ja kooperatīvs pats izlieto kre- ditu, tad tas gluži tāpat atsaucas uz rezultātiem kā kredita došana biedriem, jo te riska procentu kreditors jau noteikti paņem vai nu ar paaugstinātu procentu par viņa kapitāla lietošanu, vai ar paaugs- tinātām preču cenām. Ja nu kreditu pielaiž uz abām pusēm, tad paliek visai vājas izredzes uz labiem rezultātiem un kapitālu uzkrāšanu.

To ir sapratuši Ročdēles pionieri, un tādēļ Holioka minētajos Ročdēles sistēmas galvenajos vil- cianos teikts:

"1. Pionieri deva piemēru veikala sākšanai ar līdzekļiem, ko viņi lielāko tiesu paši apgādājuši."

" 5. Neizlieto kreditu un tādu arī nedod, tā atradinot darba tautu no parādiem."^{1/}

Kooperatīvā pasaulē jēdziens "parāds" nogrims aizmirstības jūgā. Ja katram būs uzkrāts kapitāls samērā ar to, cik viņš piedalījies vērtību ražoša- nā, tad nevienam parāds taisīt nebūs vajadzīgs. Bet tas nākotnes jautājums. Tagad stāvoklis tāds, ka kredits nepieciešams, lai varētu izmantot visas ra- žošanas iespējamības, sevišķi lauksaimniecībā. Tomēr nav domu starpību par to, ka kreditu drīkst izlie- tot tikai ražošanas līdzekļu un nevis arī patēriņa priekšmetu pirkšanai. Bet tā kā patērētāju biedrī- bas apgādā arī ražošanas līdzekļus, tad atrasts par

1/ The History of the Rochdale Pioneers by George Jacob Holyoake. Tenth edition. Lpp. 156.

vajadzīgu jau agrākās Krievijas patērētāju biedrību normālstatūtos /§ 3./ noteikt, ka preces pārdod par skaidru naudu vai uz kredita, bet kreditu var dot tikai biedriem.^{1/} C.S."Konzums" Kopdarbības nodaļas izdotajos parauga statūtos pārdošana uz parāda, liekas, ka būtu vairāk ierobežota, jo tur teikts: "Uz pilnas sapulces apstiprinātu noteikumu pamata izņēmuma gadījumos preces var pārdot biedriem arī uz kredita" /§ 4./. Tā tad te kredits atļauts tikai izņēmuma gadījumos. Domāts jau bija ļoti labi: izpalīdzēt lauksaimniekiem, kuŗi bez kredita nevar iztikt, jo Latvija jau ir lauksaimniecības zeme, lai gan varēja domāt arī citādi: kredita vajadzību apmierināšanai jau pastāv sevišķs kooperācijas veids - kredita kooperācija, kādēļ nebija vajadzīgs un bija pavisam nelietderīgi kredita operācijas pielaist arī patērētāju biedrībās, kas tādām operācijām nepavisam nav piemērotas.

Pircēju kreditēšana Latvijas patērētāju biedrībās bija izvērtusies par īstu sērgu jau pirms kara, un daudzas patērētāju biedrības jau tad šīs nelaiemes sēļ izputēja vai nonāca nīkuļošanas stādijā. Pēc kara stāvoklis šai ziņā nevis uzlabojās, bet pat vēl pasliktinājās. Kā pirms, tā pēc kara pārdeva uz parāda ne tikai uz laukiem, bet arī pilsētās, ne tikai ražošanas līdzekļus - mākslīgos mēslus, lauksaimniecības mašīnas, bet visvairāk gan taisni patēriņa preces, jo lielākais vairums mūsu

1/ Sbornik praktičeskich ukazaniĭ dlja učregiķelei i rukovogičelei potrebiķelnich obščestv. Lpp.482.

patērētāju biedrību, kā redzējām, ir ļoti sīciņas, kas tirgojas tikai ar patēriņa precēm. Tā bija brīnišķīga saimniecība mūsu patērētāju biedrībās! Biedrs, iemaksājis pajas kādu latu vai pāris latus, dabūja no biedrības kreditu simtiem vai pat tūkstošiem latu.^{1/} Bet vēl vairāk - uz parāda pārdeva arī ne-biedriem, un bieži vien no debitoriem bija vairāk nebiedru ka biedru.^{2/} Kreditu deva bez kādiem noteikumiem - bez termiņa, bez procentiem, bez nodrošinājuma, pat bez pierādījuma, neprasot parakstu par preču saņemšanu uz parāda.^{3/} Daudzi debitori šādas ērtības arī prata pienācīgi izmantot, un parādi patērētāju biedrībās stāvēja gadiem nemaksāti; dažreiz parādu arī nevarēja piedzīt trūcīgu pierādījumu un neskaidras grāmatvedības sēļ, jo bieži parādi bija atzīmēti tikai kādās veikalveža piezīmju burtnīcās, neievērojot nekādas grāmatvedības parašas.^{4/}

Bija izplatījies maldīgs uzskats, ka patērētāju biedrībai uz parāda jāpārdod, citādi nebūs pietiekošs apgrozījums: pircēji aizies pie privāttirgotājiem, kuņi pārdod uz parāda. Tā tad no privāttirgotājiem pārņēma taisni to negatīvo, saimnieciski nelietderīgo, kas izputina arī daudzus privāttirgotājus, kamēr to, kas pie privāttirgotājiem pozitīvs, nepārņēma, piemēram, cenšanos pēc iespējami lielākas peļņas, lai veikals darbotos sekmīgi un attīstītos. Īstenībā iznāca pavisam otrādi: ar pārdošanu uz pa-

1/ "Kopdarbība" 1931.g. R.G."Pie kā noved principu trūkums."

2/ "Kopdarbība" 1925.g. Lpp. 520.

3/ "Kopdarbība" 1927.g. Lpp. 681.

4/ "Kopdarbība" 1925.g. Lpp. 517.

rāda patērētāju biedrības zaudēja pircējus.^{1/} Tie parādnieki, kas parādu noteiktā laikā nevarēja samaksāt vai arī kuņiem vairāk nedeva uz parāda, kamēr nebija samaksāts vecais parāds, sarūgtināti patiešām aizgāja pirkt pie privāttirgotājiem arī par skaidru naudu, baidīdamies no nepatikšanām, ka biedrības veikalā tiem varētu atgādināt, ka jāmaksā parāds. Tā ar pārdošanu uz parāda mūsu patērētāju biedrības stiprināja privāttirgotājus, jo patērētāju biedrībā pirka uz parāda, bet pie tiem par skaidru naudu. Patērētāju biedrībās nodibinājās īsta tirdzniecība uz parāda: naudu pircējs izlietoja tikai parādu nomaksai, bet vajadzīgās preces ņēma atkal uz parāda, pie kam bieži gadījās, ka vairāk paņēma uz parāda no jauna, nekā nomaksāja veco parādu, tā ka parāda summa pastāvīgi auga, līdz sasniedza tādus apmērus, ka parāda nomaksu izbeigt pie labākās gribas nebija iespējams. Pastāvīgiem pircējiem ieveda grāmatīņas, kuņās atzīmēja uz parāda paņemtās preces un maksājumus. Tā mūsu patērētāju biedrības bija izraudzījušās par savu uzdevumu tautā audzināt tieksmi dzīvot uz parāda, un patiešām tautā arī izveidojās uzskats, ka patērētāju biedrības īstais uzdevums ir pārdot uz parāda, ka tam nolūkam viņa tikai pastāv. " Kam tad tāda biedrība vajadzīga, ja viņā nevar dabūt uz parāda? Par skaidru naudu es varu pirkt kuņā katrā veikalā," teica Latvijas pilsonis, kā laucinieks, tā pilsētnieks. Kad nu kādam pircējam, kam parāds bija jau sasniedzis lielu summu, kreditu slēdza,

1/ "Kopdarbība" 1926.g. Lpp. 649.

pieprasot pirkt par skaidru naudu, kamēr nebūs nomasāts parāds, tad tas patiešām aizgāja pirkt par skaidru naudu "kuņā katrā veikalā", bet viņa parāds biedrībā stāvēja gadiem nenomaksāts.

Tā patērētāju biedrību aktīvos arvienu lielākas pieauga nedzīvās summas, kuņas nekādu ienākumu nedeva un gulēja bez apgrozības. Daudzi parādi skaitījās tikai, kā saka, uz papīra, jo tos piedzīt nebija nekādu izredžu: no dažā nebija nekā ko ņemt, dažs bija miris, dažs aizceļojis nezin kur. Uz parāda izdoto summu vietā patērētāju biedrībai bija jāgādā apgrozības līdzekļi, savukārt kreditējoties. Bet šis kredits gan bez noteikumu nebija: tur tika noteikts ir samaksas termiņš, ir procenti, ir sekas noteikumu neizpildīšanas gadījumā. Labi noorganizētā tirdzniecībā, ja pārdod uz parāda, noteic laiku, uz kādu zināmu preci var dot uz parāda. Preces cenā ir ieskaitīts procents par kapitāla lietošanu par noteikto laiku un arī riska procenti. Ja kāds par tādu preci samaksā tūlīt pie pirkšanas, tad viņš dabū attiecīgo nolaidumu /sconto/, t.i. viņam šos procentus atlaiž. Ja kāds samaksā pirms termiņa kādu mēnesi vai vairāk, tad tas dabū arī attiecīgu nolaidumu. Kad samaksā taisni termiņā, tad jāmaksā pilna summa pēc rēķina, bet, ja nomaksā pēc termiņa, tad kreditors pieskaita procentus par nokavēto laiku, bet ja ilgāku laiku pēc termiņa notecēšanas nemaksā, tad parādu piedzen tiesas ceļā. Nekā tamlīdzīga nebija mūsu patērētāju biedrībās. Tās deva uz parāda arī tādas preces, kuņas pašas nekad uz parāda nedabūja, kā, piemēram, cukuru, procentus par kapitāla lietošanu un risku nepierēķināja, termiņus

ievērot nespieda. Tā patērētāju biedrības cieta lielus zaudējumus no pārdošanas uz parāda, un daudzas jau taisni šī kreditēšanās lieta vien ir novedusi pie likvidācijas.

Zināms, vēlāk patērētāju biedrību darbinieki sāka atzīt, ka tāda saimniecība ir neiespējama, un sāka ievest stingrāku kārtību kreditēšanā: rēķināt procentus par parādiem, prasīt termiņu ievērošanu, ņemt nodrošinājumus, sevišķi vekselus. Uz to spieda arī savienību revīzijas, bet sevišķi, pēc obligatorisko revīziju ieviešanas, Kooperatīvu revīziju padome. Spieda arī pavisam izbeigt patēriņa preču pārdošanu uz parāda, bet to grūti nācās izskaust. Ka kāda patērētāju biedrība pavisam būtu izbeigusi pārdošanu uz parāda, ir ārkārtīgi reti izņēmuma gadījumi.

Ar vekseļu ieviešanu sākās īsti vekseļu plūdi mūsu patērētāju biedrībās, un tās izvērtēs par savāda veida vekseļu diskonta iestādēm. Vekselus reti kad termiņos izpirka, bet gan mūžīgi pagarināja, tā ka patādi patērētāju biedrībās izvērtās par īstiem ilgtermiņa parādiem. Daudz vekseļu gāja protestā, jo tauta nebija pieradusi pie vekseļu noteikumiem.

Nevar teikt, ka kreditēšana nebūtu apkaļota no kooperācijas vadošajām aprindām. "Kopdarbībā" bieži parādījās raksti par kreditēšanu, kur aizrādīja uz tās kaitīgumu, ieteica patērētāju biedrībām kreditēšanu izbeigt vai, vismaz, stipri aprobežot un brīdināja no kreditēšanas ļaunajām sekām. Tādus pat aizrādījumus iepina daudzos citos rakstos, kā arī korespondencēs no vietām. Tāpat mutes vārdiem

par to runāja pie katras izdevības sēdēs, sapulcēs, sanāksmēs, apspriedēs, kongresos. Bet visam tam panākumu nebija tikpat ka nekādu. Kā tas izskaidrojams?

Pirmkārt, te viens no iemesliem ir tā pati neskaidrība par kooperācijas būtību un tās uzdevumiem. Ja varēja tikai pateikt, ka patērētāju biedrības uzdevums ir apmierināt biedru vajadzību pēc precēm, tad katrs redzēja, ka to pašu ļoti labi veic privātā tirdzniecība bez kāda riska un atbildības no pircēja puses, tā kā tas nepavisam nevarēja būt attaisnojums kooperatīva eksistencei. Tā kā īstais kooperatīva uzdevums - uzkrāt biedriem kapitālus no kooperatīva peļņas, ar nepiemērotajiem statūtiem lāga nebija iespējams, tad, meklējot pēc attaisnojuma patērētāju biedrības eksistencei, beidzot izveidojās arī greizā doma, ka patērētāju biedrības uzdevums ir dot uz kredita, jo par skaidru naudu jau var dabūt pirkt visu ko visur, tā sajaucot patērētāju kooperatīva uzdevumu ar kredita kooperatīva uzdevumu.

Otrkārt, propagandēšana pret kreditēšanu nevienu nevarēja pārliecināt tādēļ, ka vārdi nesašķaņēja ar darbiem. Tā pasti Centrālā savienība "Konzums", kuņas Kopdarbības nodaļa un orgāns "Kopdarbība" kreditēšanu nosodīja, deva kreditus un pati kreditējās visplašākos mērogos. To pie gadījuma arī izteica viens otrs patērētāju biedrību darbinieks, bet savienības orgānā "Kopdarbībā", protams, tāds aizrādījums nevarēja parādīties. Pamatojoties uz apšaubāmajām kreditspējām, ko nodrošināja biedru

papildatbildība, savienība deva patērētāju biedrībām kreditus un, savukārt, pamatojoties uz tādām pat savām kreditspējām, pati kreditējās tādos apmēros, kādus tirdznieciska praktika neatrod ne par iespējamām, ne lietderīgiem. Savienība kreditēja ne tikai kooperatīvus - savus biedrus, bet arī nebiedrus, ne tikai kooperatīvus un citādas organizācijas, bet arī fiziskas personas, atsevišķus lauksaimniekus, kas plašos apmēros dabūja preces uz kredita gan no savienības sīktirgotavām, gan noliktavām un nodaļām. Mūsu patērētāju biedrību darbinieki, protams, varēja tikai ņemt par paraugu patērētāju biedrībām to apvienotāju un vadītāju - savienību.

Otras savienības - Latvijas patērētāju biedrību savienības - paraugs ir vēl vairāk nepiemērots. Tā dēvējās par strādnieku kooperatīvu apvienotāju, kur tā tad kreditēšana nepavisam nav pielaižama, jo var būt tirdzniecība vienīgi ar patēriņa precēm. Tomēr, kā redzējām, kā Latvijas patērētāju biedrību savienība pati,^{1/} tā viņā apvienotās patērētāju biedrības^{2/} lietojušas kreditus gandrīz tādos pat apmēros kā C.S."Konzums" un viņā apvienotās patērētāju biedrības, pēdējos gados pat vairāk.

Iestājoties vispārējai saimnieciskajai krīzei, kad kreditus apturēja un parādus sāka stingrāki piedzīt, tās patērētāju biedrības, kas no kreditiem vien vairāk bija pastāvējušas, protams, nonāca grūtībās un daudzām bija jālikvidējas. Tādās pat grūtībās nonāca arī C.S."Konzums".

1/ Sk. lpp. 50.

2/ Sk. lpp. 52.

2. Konkurence ar privāttirgotājiem.

Nekonkurēt ar privāttirgotājiem arī bija viens no Ročdēles sistēmas galvenajiem vilcieniem, kādus min Holioks savā Ročdēles pionieru vēsturē:

" 4. Ņem tirgus cenas un nepārdod lētāki ka privāttirgotāji jeb nekonkurē ar tiem."^{1/}

Šis saimnieciskais lietderības princips arī izriet no kooperātīva mērķa - uzkrāt saviem biedriem kapitālus no kooperātīva peļņas. Ja tirgotāji pārdod dārgi, tad tiem ir liela peļņa un kooperātīvam, pārdojot par tādām pat cenām, arī būs liela peļņa un ātri no tās uzkrāsies biedriem kapitāli, kas jau arī ir kooperātīva mērķis. Bet ja kooperātīvs sāks pārdot lētāki, tā uzsākdams konkurences cīņu ar privāttirgotājiem, tad, savstarpīgi sacenšoties cenu pazemināšanā, konkurenti tās var nodzīt zem pašizmaksas un tad peļņas vietā iznāks zaudējumi; no kapitālu uzkrāšanas tādā gadījumā nekas vairs neiznāks, bet gan tiek izsaimniekoti jau savāktie līdzekļi un uzņēmumam jālikvidējas. Ievērojot kooperātīva mērķi un pazīstot tirdzniecību, pie tāda slēdziena ir jānāk. Ročdēles pionieri nav arī ievērojuši tirgotāju izaicinājumus uz konkurenci. Holioks par to saka:

" Ja pārtikas preču cenas pilsētā cēlās, kooperātīvs pacēla savu uzcenojumu uz tāda pat līmeņa.

1/ The History of the Rochdale Pioneers by George Jacob Holyoake. Tenth edition. Lpp. 156.

Viņš nekad neizlietoja savu mašineriju citu konkurencēšanai, pat ne izrādoties, pat ne pašai aizsardzībai. Un kad tirgotāji savas cenas pazemināja, kādi piemēri bieži gadījās, lai izkonkurētu kooperatīvu un rādītu pilsētai, ka viņi var pārdot lētāki ka kāda audēju biedrība, un kad viņi ar to lielījās un aicināja kooperatīva pircējus iepirkties pie viņiem izdevīgāki vai izsmēja kooperatīva pircējus par dārgajām cenām, kādas tiem esot jāmaksā, kooperatīvs nekad, ne savās grūtās, ne labās dienās nepazemināja savas cenas. To neievēroja, nekāda ziņā nepielaida atdarināt šo ārdošo un nepatīkamo, bet parasto konkurences līdzekli. Kooperatīvs piekopa godīgu tirdzniecību - viņš noteica godīgu vidējo cenu, viņš nemeklēja sacensību, ne arī gribēja tikt ierauts tādā, lai gan līdzekļi uzvarēt bija tikpat viņa, kā viņa pretinieku rokās. Biedru gudrās mācības bija: "Lai būtu droši, mums jāpārdod ar peļņu." "Lai būtu godīgi, mums jāpārdod ar peļņu." "Ja mēs pārdotu cukuru bez peļņas, mums būtu slepeni jāizlieto izdevība, dažas citas preces pārdodot, segt šo zaudējumu." "Mēs nerīkosimies slepeni; mēs netirgosimies bez peļņas, lai citi dara ko darīdami; mēs nemācīsim pārdot lētāki ka citi; mēs mācīsim pārdot godīgi" - un šī politika uzvarēja.^{1/}

Pie mums, sakarā ar kooperācijas būtības neizprašanu, izveidojās pavisam otrāds uzskats, proti, ka patērētāju biedrības uzdevums ir cenu līmeni pazemināt. Tāds uzskats bija jau arī pirms kara, bet

1/ The History of the Rochdale Pioneers by George Jacob Holyoake. Tents edition. Lpp. 26.-27.

vēl vairāk viņš pastiprinājās neatkarīgajā Latvijas valstī, kad, kā redzējām, no statūtiem tika izņemts krāšanas mērķis un "cenu regulēšana", kā to mēdza saukt, palika vai vienīgais motīvs patērētāju biedrības eksistencei. To tad uzsvēra propagandas runās un rakstos un pie katra gadījuma. Nevar teikt, ka būtu bijusi nezināma tā vienkāršā patiesība, ka, ja peļņu sadala starp biedriem dividendēs un prēmijās, prece patērētāju biedrības biedram katrā gadījumā iznāk lētāka, ja arī par to ir maksāta tāda pat cena kā privāttirgotājam vai arī pat augstāka. Bet to aturējās uzsvērt, un tas arī nebūtu pārliccinājis, ievērojot lielos atskaitījumus nedalāmiem kapitāliem un citiem mērķiem. Baidījās no "materiālisma" ieaudzēšanas biedros. Ja kā kompromiss ar cilvēka nepilnīgo dabu bija statūtos pielaists kādu daļu no peļņas sadalīt starp biedriem, lai ieinteresētu arī tādus "pašlabumniekus", kas nevarēja saprast, kāda nozīme varētu būt patērētāju biedrībai, ja neviens no tās nekā negūst, tad tomēr peļņas dalīšanu starp biedriem ieskatīja tīri vai par kooperatīva aplaupīšanu no biedru puses un ieteica censties panākt pilnās sapulcēs pēc iespējas mazākas peļņas daļas sadalīšanu starp biedriem, vislabāk, ja vien iespējams, nemaz nedalīt. Bet tā kā tad nu vairs nepalika nekāda eksistences attaisnojuma patērētāju biedrībai, tad bija jāmeklē atkal kompromiss ar cilvēka nepilnīgo dabu, un to nu atrada "cenu regulēšanā", lai tā palētinātu dzīvi, un proti, ne tikai biedriem, bet jo plašām aprindām, jo 1/ kooperatīvā var pirkt arī nebiedri, 2/ ar "cenu regulēšanu" panākts, ka arī privātie tirgotāji pārdod lētāki, tā tad dzīve

palētināta arī tiem, kas pērk privātos veikalos.

"Cenu regulēšanas" doma ir, acīm redzot, aplama: 1/ Ja to propagandē, tad ne jau ar nolūku vājināt interesi par patērētāju biedrībām, bet gan to pacelt, tomēr cenu regulēšanas panākums ir taisni otrāds: interese tiek vājināta, jo pircējam nav nekāda interese iestāties par biedru un uzņemties atbildību, kad par tām pašām palētinātajām cenām viņš var pirkt arī privātos veikalos; 2/ cenas regulēt nozīmē būt par cenu noteicēju tirgū, bet to var tikai organizācija, kam ir vai nu saimnieciska vai politiska vara un kas tā tad šādā vai tādā ceļā var iegūt monopola stāvokli. Tā kā politiskas varas mūsu patērētāju biedrībām cenu noteikšanai nebija, bet saimnieciskas varas patērētāju biedrībai sākumā nevar būt nekādas un mūsu patērētāju biedrības vēl līdz šim nav tikušas tālāk par šādu sākuma stadiju, tad te runāt par cenu regulēšanu nozīmē tikai tautsaimniecības parādību neizprašanu.

Šī aplamā doma ir nemitīgi sludināta līdz pat pēdējam laikam. "Kopdarbībā" ļoti daudz par to rakstīts. Vēl 1932. gadā tur šī doma ļoti skaidri izteikta šādiem vārdiem: " S l ē d z i e n s. Patērētāju kooperatīvu galvenā loma ir cenu regulēšana, ko visspilgtāk var redzēt kooperatīva "" dzimšanas "" momentā un pēc kooperatīva ""nāves"". Pa kooperatīva darbības laiku privātie tirgotāji savas cenas piemēro kooperatīva cenām." ^{1/} Ja gan! Pie "nāves" tāda cenu regulēšana neizbēgami noved, jo tā jau nav ne-

1/ "Kopdarbība" 1932.g. Nr.18. L.Mūrmaņa raksts "Vairāk kooperatīvas izpratnes".

kas cits ka konkurences cīņas uzsākšana ar privāttirgotājiem, kas tiem dod vislabāko izdevību kooperatīvu izkonkurēt. Tikko kooperatīvs nodibinājies, viņš jau izlielās, ka nu dzīve ir palētināta visai apkārtnei, jo tirgotājiem arī jāpārdod par tādām pat cenām kā kooperatīvā. Bet kamdēļ tad tā, kas viņus uz to var piespiest? Viņi jau var pārdot vēl lētāki, pat bez peļņas, pat ar zaudējumiem; kādu laiku jau viņi to var izturēt, kamēr kooperatīvs izputēs. Un viņam jāizput drīz vien, jo dārgāki ka privāttirgotāji viņš vairs pārdot nevar, reiz jau ir izlielījies, ka pārdod lētāki. Gads noslēdzas ar lielāku zaudējumu, un likvidācija klāt. Ja uz reizi tik pārāk tālu noiet, jo arī privāttirgotājiem nav patīkami sevi putināt, tad var iestāties nīkuļošanas stādija, kas var vilkties gadiem, līdz kooperatīvs tomēr beidzot izput, jo tirgotājs var apmierināties pat ar vājāku iztiku, bet kooperatīvs, kas gadu no gada uzrāda vājas sekmes, zaudē arvien vairāk uzticību un slīgst arvien dziļāk, līdz beidzot tam jākrīt. To patērētāju biedrību, kas savā laikā lielījušās ar lēti pārdošanu, vairs nav. Piem., Rendas patērētāju biedrībā "Bite" cenas bijušas par 2% zemākas ka privāttirgotājiem,^{1/} Bauskas patērētāju biedrība apgādājusi lētas un neviltotas preces.^{2/} Tādu piemēru varētu sadabūt ļoti daudz.

Šī "cenu regulēšana" ir izputinājusi ļoti daudz patērētāju biedrības un bijusi viens no galvenajiem mūsu patērētāju kooperācijas krīzes cēloņiem.

1/ "Kopdarbība" 1930.g. Nr.41.

2/ "Kopdarbība" 1925.g. Lpp. 373.

Bet viņai ir arī vēl lielāka tautsaimnieciska nozīme: viņa zināmā mērā dezorganizējusi tirdzniecību vispār, kam tāpat ļoti nevēlamas sekas. Aizraujoties no konkurences cīņas ar kooperatīviem, daudzi privāttirgotāji arī nonāca grūtībās, un, iestājoties vispārējai saimnieciskai krīzei, tiem bija jānonāk pie bankrota, kas krīzi paasināja.

Arī te C.S."Konzums" bijusi par paraugu patērētāju biedrībām, ko liecina viņas orgāns "Kopdarbība": savienība bijusi cenu regulētāja,^{1/} palētinājusi mākslīgos mēslus,^{2/} ar savu darbību regulējusi cenas visā Latvijā.^{3/}

Zināms, arī citās zemēs pielaista atkāpšanās no Ročdēles pionieru principa nekonkurēt ar privāttirgotājiem. Tā cenu regulēšana konstatēta arī Dānijā, bet tur patērētāju biedrības tai pašā laikā varējušas aprēķināt ap 7% prēmijas uz iepirkumiem.^{4/} Tā tad tur cenu pazemināšana gan pielaista, bet tikai līdz tādai robežai, ka paliktu vēl diezgan liela peļņa, tā kā var aprēķināt pat pie 7% prēmijas uz iepirkumiem. Arī Zviedrijā regulētas cenas,^{5/} bet tur Zviedrijas patērētāju kooperatīvu savienībā apvienotie patērētāju kooperatīvi centušies ieturēt tādu cenu līmeni, lai būtu iespējams izmaksāt par iepirkumiem apm. 3% lielas prēmijas.^{6/} Turoties tādās robežās, izrādās, ka cenu regulēšana nav kavējusi pa-

1/ "Kopdarbība" 1930.g. Nr.17.Lpp.3. "Uzbrukumi".

2/ "Kopdarbība" 1930.g. Nr.34.Lpp.1.-2.

3/ "Kopdarbība" 1930.g. Nr.38.Lpp.1."Kas jāzina par Centrālo savienību "Konzums"".

4/ Arnolds P.Aizsilnieks. Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru.Lpp.260.-261.

5/ Turpat. Lpp. 287.,344.-352.

6/ Turpat. Lpp. 360.

tērētāju kooperācijas attīstību. Jāievēro arī, ka tur jau no 1925.g. sākot pašu līdzekļi pārsniedz 60% no bilances kopsummas.^{1/} Bet cenu regulēšana pie mums, kur patērētāju biedrībai pašu līdzekļu vēl 1935.g. ir tikai 45% no bilances kopsummas,^{2/} bet agrāk grozījušies tikai ap 20% - 30%, un ievērojama daļa patērētāju biedrību strādā ar zaudējumiem, tā kā absolūtais rezultāts nekad nav sasniedzis ne 2% no apgrozījuma,^{3/} nozīmē patērētāju kooperācijas pašiznīcināšanos. Skaidrs ir arī, ka īstais paraugs, kam droši var sekot, ir Ročdēles pionieru kooperatīvs un nevis Zviedrijas patērētāju kooperācija. Zviedri nav izpratuši īsto kooperācijas mērķi - kapitālu uzkrāšanu biedriem, kādam nolūkam tikai 3% prēmijas liekas pārāk garš ceļš un ko neveicina arī diezgan lielā mērā krātie nedalāmie kapitāli /Zviedrijas patērētāju kooperatīvu savienībā apvienotiem patērētāju kooperatīviem 1934. gadā bijis pašu līdzekļu, procentos no bilances kopsummas: paju kapitāls 25,2%, rezerves kapitāls 18,2%, pārējie kapitāli un fondi 13,0%, tīra peļņa 10,0%, kopā 66,4%,^{4/} tā tad nedalāmu kapitālu vairāk ka paju kapitāla.

1/ Arnolds P.Aizsilnieks. Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru. Lpp.337.

2/ Skat. lpp. 42.

3/ Skat. lpp. 44.

4/ Arnolds P.Aizsilnieks. Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru. Lpp.337.

3. S k a l d ī š a n ā s p ā r ā k s ī -
k ā s v i e n ī b ā s.

Viens no saimnieciskās lietderības principiem tagadējā lielkapitālisma laikmetā ir spēku un līdzekļu koncentrācija lielās organizācijās, jo tikai tā iespējams izmantot visus modernās tehnikas sasniegumus un sekmīgi sacensties ar citiem uzņēmumiem. Amatnieka darbnīca nevar izturēt konkurenci ar fabriku, sīktirgotava ar universālmagazīnu un daudzveikalu uzņēmumu. Ja blakām fabrikai arī pastāv amatnieku darbnīca, tad pēdējai nav ne to attīstības izredžu, ne tautsaimnieciskās nozīmes, kas fabrikai. Piemēram, apavu fabrika ražo apavus, bet kurpnieka darbnīca pastāv tikai apavu lāpīšanai. Sīkrūpniecības ziedu laiki pieder vēsturei. Tagad blakām lielrūpniecībai viņa var tikai vēl pastāvēt, bet ne attīstīties un uzplaukt. Līdzīgi ir ar sīktirgotāju blakām universālmagazīnai un daudzveikalu uzņēmumam. Viņš var tikai eksistēt, un bieži vien tam jāapmierinājas ar diezgan trūcīgu iztiku. Tas pats ir arī ar patērētāju kooperāciju, ja patērētāju biedrība paliek tikai sīktirgotava, kas apkalpo tikai nelielu pircēju skaitu no neliela rajona.

Zināms, no sākuma patērētāju biedrībai var būt tikai viens pats veikals, un tas pats būs mazs. Bet vēlāk lieta kļūst citāda. Un jau Ročdēles pionieri atrada pareizo ceļu un tapa par priekšzīmi arī šai ziņā. Par šo principu "Ročdēles sistēmas galvenajos vilcienos" nekas nav minēts, jo šie

"vilcieni" nav Holioka sastādīti pēc paša novērojumiem, bet citēti no kāda cita izdevuma /"Co-operative Movement To-day", published by Methuen and Co/^{1/}, bet "zaru veikalu kustībai" /The Branch Store Agitation/ Holioks savā Ročdēles pionieru vēsturē veltī īpašu nodaļu.^{2/} Kad Ročdēles pionieru kooperatīva divi centrālie veikali Krupju ielā sasniedza apgrozījumu £ 1000.- nedēļā, pacēlās jautājums, ka jāatver veikali pilsētas nomalēs, kur dzīvoja daudz biedru, kam centrālie veikali bija ļoti tālu, lai šiem biedriem saīsinātu ceļu un centrālveikalu darbu atvieglotu. Pirmo tādu zaru veikalu atvēra 1856. gadā.

Zaru veikals Nr.2. nāca atveņams nākošajā gadā rajonā, kur jau darbojās senāk nodibinātā maza patērētāju biedrība, kas saucās "The Castleton Co-operative Society". Lielās biedrības populāritāte draudēja aprīt mazo biedrību, tādēļ tika ievadītas sarunas par saplūšanu /amalgamation/, kuŗu iznākums bija, ka pionieru biedrība pārņēma Castletonas biedrības veikalu un ēkas, ar ko tika atvērts zaru veikals Nr.2. Skolas ielā. Zaru veikali atrada tādu piekrišanu, ka nedaudzu nedēļu laikā tika atvērti vēl divi veikali - Nr.3. un Nr.4. Veikalu Nr.5. atvēra 1859.g. sākumā, bet par veikala Nr.6. atvēršanu tai pašā gadā izcēlās cīņa, jo te bija atkal runa par veikalu kaimiņos otrai biedrībai. Pieprasījuma memoriālu atvērt veikalu bija parakstījuši liela daļa šīs - Hooley Bridge biedrības biedru, bet vēl

1/ The History of the Rochdale Pioneers by George Jacob Holyoake. Tenth edition. Lpp. 157.

2/ Turpat. Lpp. 143.-147.

lielāka daļa bija tam pretim. Bija redzams, ka pionieru veikala atvēršana būs nāves trieciens Hooley Bridge biedrībai. Pašnoteikšanās princips tika nostādīts pret ekonomisko principu memoriālistu pusē. Memoriālisti tomēr uzvarēja un veikalu Nr.6. atvēra. Līdz 1875. gadam bija atvērti jau 16 zaru veikalu. Desmit no tiem bijuši pionieru kooperatīva celtās piemērotās mājās, divi pirktās, bet pārējie īrētās telpās. Četriem vai pieciem veikaliem bijis ceturtdaļgada apgrozījums zem £ 2000.-, bet pārējiem grozījies no šīs summas līdz £ 5500.- /Ja rēķinām £ 1 = Ls 25.-, tad iznāk par gadu no Ls 200000.- līdz Ls 550000.-, tā tad tur viena veikala apgrozījums tik liels, kā mums tikai nedaudzām lielākām patērētāju biedrībām/.

Ar šādu daudzveikalu sistēmu Ročdēles pionieru kooperatīvs izveidojās par lieluzņēmumu. Kāda tam nozīme redzams no Holioka tālākā stāsta tai pašā nodaļā. Biedrība uzceļ centrālo veikalu namu, kuŗš paceļas pāri visiem citiem pilsētas namiem un kuŗa augšstāvā ir sapulču zāle ar 1400 sēdvietām, kuŗā sapulcējušies arī pāri par 2000 cilvēku; no sapulču zāles 15 logiem var pārredzēt visu pilsētu. Gar upi un kādā pilsētas centrālā daļā ir biedrības rūpniecības uzņēmumi: tabakas fabrika, maizes, biskvītu un kūku ceptuve, gaļas produktu pārstrādāšana, korinšu tīrīšana, kafejas dedzinātava, kafejas un piparu maltuve, tāpat staļļi un kautuves. Un viss tā ierīkots, ka katrs produkts var tikt aizsūtīts veikaliem uz pieprasījumu ar mašīnas noteiktību. Apgrozījums biedrībai bijis £ 311754, bet biedru

skaitis 1877. gada beigās 9722. 1934. gadā Ročdēles pionieru kooperatīvam biedru skaits bijis 44475, bet apgrozījums £ 657549, no kuŗas summas pašu ražoјumu bijis par £ 195151 jeb 29,7%.^{1/}

Šai Ročdēles pionieru priekšzīmei sekoja patērētāju kooperatīvi visā Anglijā un arī citās zemēs. Vēlāk no šīs domas izveidojās koncentrācijas kustība, kas stipri attīstījās jau pirms pasaules kara Anglijā, Vācijā un citās zemēs un turpinājas līdz mūsu dienām. Šī kustība pastāv mazu kooperatīvu ieplūšanā lielākos vai vairāku kooperatīvu kopā saplūšanā, lai izbeigtu mazu patstāvīgu kooperatīvu pastāvēšanu, kas vāji attīstījās, un paliktu tikai lieli daudzveikalu kooperatīvi ar centriem lielākos tirdzniecības centros. Piedzīvojumi rādīja, ka mazas biedrības veikals, kas jau ilgus gadus bija attīstībā apstājies, pēc pievienošanas lielam kooperatīvam sāka atkal iet uz augšu: sāka augt apgrozījums, no apkārtnes nāca klāt jauni biedri. Tanīs zemēs, kur notiek koncentrācijas process, patērētāju kooperatīvu skaits samazinās, bet biedru kopskaits pastāvīgi aug, piemēram, Anglijā, Zviedrijā, Somijā.

Pie mums, dzīvei atjaunojoties, pēc kara dibinājās ļoti daudz patērētāju biedrību. Katrā pagastā, katrā ciemā vai mazā pilsētīņā nodibinājās pa patērētāju biedrībai, bet lielākos pagastos vai lielākās pilsētās pat pa vairākām. Saprotams, ka tādos apstākļos tām iznāca ļoti mazi darbības rajoni un tās varēja būt tikai sīkas patērētāju biedrības ar mazu

1/ The 67th Annual Co-operative Congress Cardiff 1935. Lpp. 630.-631.

biedru skaitu, maziem apgrozījumiem un maziem līdzekļiem. Bet ar to vēl nepietika, skaldīšanās gāja vēl tālāk. Uz tiem pašiem mazajiem rajoniem vietām nodibinājās pa divi vai pat pa vairāk patērētāju biedrību uz viena un tā paša rajona. Tas notika vai nu aiz politiskiem, vai nacionāliem, vai konfesionāliem iemesliem. Tā, piemēram, vienā pagastā nodibinās divas patērētāju biedrības nevis viena vienā pagasta galā un otra otrā, kur tām būtu katrai savs rajons, bet abām veikali ir vienā punktā, vienai lielceļa vienā malā, otrai otrā, jo viena ir lauksaimnieku nodibināta, otru dibina strādnieki; nelielā Latgales pilsētiņā ir divu patērētāju biedrību veikali, jo viena ir latgaliešu /latviešu/, otra poļu biedrība; citā pilsētā ir nodibinājusies latgaliešu patērētāju biedrība un krievu patērētāju biedrība. Te bija acīm redzami politiski, konfesionāli vai nacionāli motīvi. Bet kad, piemēram, Aucē tirgus laukuma vienā malā bija Vecauces patērētāju biedrībai "Kooperācija" veikals un nodibinājās Lielaucē patērētāju biedrība "Spars", kas atvēra veikalu otrā tirgus laukuma malā, tad te ir jau citi motīvi: vai nu kāds lokālpatriotisms - kā tad lielaucnieki lai iestājas vecaucnieku kooperatīvā - vai tīri personīgi: dibinātājiem vajaga amatu.

Te nu būtu vajadzējis ar vislielāko enerģiju propagandēt un veicināt koncentrāciju. Bet pie mums uz lietu skatījās citādi. Apkaņoja gan, vismaz kooperācijas presē, kā redzējām II nodaļā,^{1/} skaldīša-

1/ Sk. lpp. 59.

nos aiz politiskiem motīviem, bet tās ir visneauglīgākās pūles, jo kur politiskās kaislības iedegušās, tur neskatās ne uz saimniecisku lietderību, ne uz ētiku, ne uz prātu. Turklāt skaldīšanai aiz politiskiem motīviem Latvijā liela loma nebija. Nodibināts gan bija diezgan daudz strādnieku patērētāju biedrību, bet daudzās vietās, kur šādam politiskam virzienam nebija daudz piekritēju, tās nemaz darbību neuzsāka vai arī gan uzsāka, bet drīz izbeidza, un tā tad nekāda rajona aizkāršana nenotika. Tāds gadījums, kā redzējām, bija pat tik lielā centrā kā Jelgavā.^{1/} Daudzās vietās kā strādnieku patērētāju biedrības nodibināti kooperatīvi politiku pavisam atmata. Viņos iestājās visi, neskatoties uz šķiru vai politisku pārliecību un vēlāk, statūtus grozot, atmata arī strādnieku nosaukumu. Palika tikai, kā redzējām, ap 30 patērētāju biedrību, visvairāk no Rīgas, kas grupējās ap Latvijas patērētāju biedrību savienību un skaitījās par strādnieku patērētāju biedrībām, lai gan arī viņās varēja katrs iestāties. Tās arī pa lielākai daļai katra strādāja savā rajonā. Zināms, skaldīšanās jau tā bija un kooperācijas attīstību zināmā mērā kavēja, jo ja patērētāju biedrībā valdīja kāds zināms politisks virziens, tad, lai gan katrs tur varēja iestāties, tomēr ne labprāt iestājās tādi, kas šim politiskajam virzienam nepiekrita. Bet, kā jau teikts, liela nozīme tādai skaldīšanai nebija. Tāpat nebija daudz skaldīšanās gadījumu aiz citiem motīviem, kā nacionāliem vai konfesionāliem.

1/ Sk. lpp. 83.

Vislielākā nozīme Latvijas patērētāju biedrību attīstības kavēšanā bija mazajam patērētāju biedrību darbības rajonam. Ja patērētāju biedrības bija nodibinātas katrā pagastā vai dažā pat vairākas, tad viņu darbības rajoni varēja būt tikai tik lieli, ka var uzturēt vienu nelielu veikalu un apvienot nelielu biedru skaitu, visvairāk no 100 - 200 un pat zem 100. Bet šādai biedrībai ir ļoti maza saimnieciska nozīme, sevišķi uz laukiem, un tas arī ir viens no iemesliem vājai biedru un sabiedrības interesei par patērētāju biedrībām. Mazs veikals, kas apkalpo nelielu rajonu un kuņam tā tad var būt tikai neliels pircēju skaits, var sekmīgi tirgoties tikai ar pirmās nepieciešamības precēm, bet lauksaimniekiem tādu daudz nevajaga, jo tās viņš ražo pats: maizi un citus labības produktus, gaļu un gaļas produktus, pienu un piena produktus, tā tad galvenos pārtikas produktus savām un savu strādnieku vajadzībām lauksaimnieks ražo pats. Atliek dažādas koloniju preces, kā sāls, pipari, ar kuņam var būt tikai neliels apgrozījums. Pat tabakas preces mazs veikals nevar turēt tādā izvēlē, lai apmierinātu katru smēķētāju. Ražošanas līdzekļus, kas lauksaimniekam vajadzīgi, kā mākslīgos mēslus, lauksaimniecības mašīnas un darba rīkus, tāpat celtniecības piederumus mazs veikals ar nelielu darbības rajonu nevar turēt vai arī var turēt tikai daļu no tām un mazā izvēlē, kas pircēju nevar apmierināt. Tāpat nevar turēt manufaktūru, traukus, dažādus mājsaimniecības piederumus, apavus un citas preces, bez kuņam arī cilvēki nevar iztikt, bet kuņus var turēt tikai veikali, kas ap-

kalpo plašus rajonus. Šādi lieli veikali parasti ir lielākos tirdzniecības centros - pilsētās, jo visas tādas preces jātur lielā izvēlē, lai pircēju varētu apmierināt, un tās var apgrozīties ar apmierinošu intensivitāti, lai veikals varētu sekmīgi darboties, ja pircēju ir liels skaits, kas var salasīties tikai no plaša rajona, kāds ir lielāku tirdzniecības centru rajons. Maza patērētāju biedrība tā tad var apmierināt tikai daļu no biedru vajadzībām pēc precēm, bieži pat tikai ļoti mazu daļu, tādēļ tādu patērētāju biedrību saimnieciskā nozīme ir maza un tās nav attīstības spējīgas. Ne par velti citās zemēs koncentrācija atradusi tādu piekrišanu. Mazas patērētāju biedrības nozīmi un attīstības izredzes ļoti labi raksturo korespondence no Dzirciema "Kopdarbībā"^{1/}: Dzirciema kooperatīvs esot mazākais Tukuma apriņķī, kādēļ biedru vajadzības pēc precēm viņš nevarot apmierināt un tiem savas vajadzības esot jāapmierina Tukumā. Lieta būtu kārtībā, ja Dzirciemā nebūtu paštāvīgs kooperatīvs, bet tikai Tukuma patērētāju biedrības nodaļa; tad biedri vienu daļu savu vajadzību apmierinātu Dzirciema veikalā, kas tiem vieglāki sasniedzams, un pārējās sava kooperatīva centra veikalos Tukumā, kur varētu turēt visādas preces un pietiekošā izvēlē. Tagad biedriem savas vajadzības jāapmierina Tukumā privātos veikalos.

Tāpat maziem kooperatīviem iznāk ievērojami dārgāki pārvaldes aparāta uzturēšana un tirdzniecības izdevumi. Darba spēks lielā kooperatīvā ir labā-

1/ "Kopdarbība" 1930.g. Nr.32.

ki izmantojams, preces lielos vairumos var izdevīgāki iepirkt un arī to piegādāšana iznāk lētāki. Uz lielu kooperatīvu attiecināmi visi tie ietaupījumi, kādus Holioks min savā Ročdēles pionieru vēsturē, tēlodams kooperatīva saimniecisko pārākumu par privāttirgotavu.^{1/} Bet ja kooperatīvs mazs, tad saimnieciski pārāks var izrādīties privāttirgotājs. Vācu kooperators A.Rupprecht's min piemēru, pēc kuŗa 18 mazas patērētāju biedrības, kas grupējas ap kādu mazu pilsētiņu un kuŗu apgrozījumu kopsomma bijusi 2 milj. marku, izmaksājušas saviem 54 valžu locekļiem kopā M 40000.-, kas iznāk 2% no apgrozījuma un M 740.- caurmērā uz vienu valdes locekli. Tai pašā laikā viens lielāks kooperatīvs no tās pašas revīziju savienības ar tik pat lielu apgrozījumu M 2 milj., kam pārvaldei bijis jāalgo 9 personas, izmaksājis tām M 18000.-, kas uz 1 personu iznāk M 2000.-, bet no apgrozījuma tikai 0,9%. Tā tad darbinieki daudz labāki atalgoti, bet biedrībai to uzturēšana iznāk lētāki ka mazajām biedrībām, kuŗas maksā mazāku atlīdzību.^{2/}

Bet mūsu kooperācijas vadošās aprindas taisni gribēja mazu patērētāju biedrības darbības rajonu un uzstājās pret koncentrācijas domu. Tā "Kopdarbībā" 1929.gadā gan ievietots raksts par patērētāju kooperāciju Jēkabpilī un tās apkārtnē,^{3/} kuŗā sīkajiem Jēkabpils un apkārtnes kooperatīviem ieteikts saplūst vienā lielā rajona patērētāju biedrībā, bet no redakcijas piezīmes pie šī rakstiņa redzams, ka

1/ Skat. lpp. 156.-157.

2/ Die Konzentration der deutschen Konsumvereine von Adolf Rupprecht, Erfurt.Hamburg,1912.Lpp. 7

3/ "Kopdarbība" 1929.g. Nr.19.

tā šai domai nepiekrīt. Bija izveidojusies pavisam otrāda doma, ka vairāk vēlams ir mazs kooperatīva rajons, jo tad biedri viens otru labi pazīstot. To ieteicis savā laikā Raiffeizens, bet viņš veidoja sava tipa kreditkooperatīvus, kuŗiem mazs rajons, varbūt, ir piemērots, bet ne tā patērētāju kooperācijai. Raiffeizens kā paraugs arī vispārīgi nav ieteicams, jo viņš pavisam otrādi uztvēris kooperācijas domu: viņa dibinātās kreditiestādes īstenībā ir brīvprātīgas komūnas, saprotot komūnu kā organizāciju, kuŗas manta jeb kuŗā ieguldītais kapitāls ir viņas dalībnieku nedalāms kopīpašums, bet ne kooperatīvi tagadējā šī vārda izpratnē, jo tām nav paju un no peļņas tās krāj tikai nedalāmus kapitālus.^{1/} Tā mums nelaimīgā kārtā izdevies pārņemt no citurienes to, kas tur nederīgs, kamēr to, kas tur labs, kam jāpieskaita arī koncentrācijas kustība, mēs pārņemt negribējām.

Doma par mazo rajonu bija tā iesakņojusies, ka bija pat izcēlies jēdzienu sajukums: patērētāju biedrības rajonu identificēja ar veikala rajonu, jo mazā rajonā nevar būt vairāk par vienu veikalu. Tā A.Stūre rakstā "Patērētāju biedrības rajons" ieteic šī rajona lielumu ne mazāk par 5 un ne vairāk par 10 kilometru rādiijā.^{2/} Acīm redzot, tas ir viena veikala rajons uz laukiem, bet nevis patērētāju biedrības. Patērētāju biedrībai var būt 20 tādu veikalu vai vairāk, un rajons var būt ne mazāk par 20 un ne

1/ Dr.E.Grünfeld und Dr.K.Hildebrand. Genossenschaftswesen. Lpp. 33.

2/ "Kopdarbība" 1928.g. Nr.32. ,

vairāk par 50 kilometru radijā, jo tam jāsniedzas tik tālu, no cik tālienes cilvēki mēdz iebraukt tirdznieciskā centrā - pilsētā savu saimniecisko vajadzību kārtošanai - pirkšanai vai savu produktu pārdošanai.

Viens no iemesliem mazā rajona aizstāvēšanai gan bijis, un tādas domas ir izteiktas, bažas, ka patērētāju biedrībām izveidojoties par lieluzņēmumiem varētu savienībai atkrist pircēji, jo lielas biedrības, varbūt, varētu iepirkt preces tieši no fabrikām lielos vairumos, pat importēt, izdevīgāki nekā tagad no savienības.

Doma tika formulēta šādi: lai patērētāju biedrības ir mazas, tas neko nekait; koncentrēšanās lai notiek tādejādi, ka viņas grupējas ap savienību un stiprina to. Doma ir nepareiza, jo 1/ sīkas, attīstības nespējīgas patērētāju biedrības nevar savienību stiprināt, 2/ ja arī būtu stipra savienība, tad tas nekā nevar dot kooperācijas attīstībai, ja patērētāju biedrību biedri savas vajadzības nevar apmierināt savu biedrību veikalos, bet tas jādara privātā tirgū. Citās zemēs tādu bažu nebija. Parasti savienības rūpējās, lai biedrībām apgādātu savu pašu fabriku ražojumus, kā to redzējām no Anglijas un Zviedrijas piemēriem. Bet noorganizēt ražošanu apvienoto kooperatīvu vajadzībām savienība var tikai tad, ja tā apvieno stiprus, attīstības spējīgus kooperatīvus, kas to var finansēt un būt noņēmēji lielos vairumos.

Latvijas patērētāju biedrību savienība sāka atzīt koncentrāciju un "Kooperātorā" to apsveica un ieteica,^{1/} bet tas varēja attiekties tikai uz

1/ "Kooperātors" 1931.g.Nr.4.Lpp.86."Rīgā sācijas apvienošanās process" Nr.5.-9." Kooperatīvu apvienošanās".

pilsētu patērētāju biedrībām. Politika te tomēr jauca īstu koncentrācijas domu, pēc kuņas patērētāju kooperatīvam jāapvieno pilsēta un tās apkārtni, cik tālu sniedzas viņas tirdzniecības rajons, t.i. jāapvieno pilsēta ar laukiem.

Tā mūsu patērētāju biedrības bija un palika pa lielākai daļai sīki veikaliņi ar vājām attīstības spējām un niecīgu tautsaimniecisku nozīmi.

4. I z p l ū š a n a b l a k u s u z ņ ģ ē - m u m o s.

Pirms pasaules kara Latvijas patērētāju biedrības, darbotamās uz Krievijas patērētāju biedrību normālstatūtu pamata, pieturējās pie statūtos paredzētajiem uzdevumiem - apgādāt savus biedrus ar tiem vajadzīgajām precēm, un nekādu blakus uzņēmumu tām parasti nebija. Tie nāca modē patērētāju biedrībās neatkarīgajā Latvijas valstī. Tam vairāki iemesli:

1/ Centrālās savienības "Konzums" Kopdarbības nodaļa izstrādāja patērētāju biedrību parauga statūtus pēc "lauksaimnieku tirdzniecisku sabiedrību" parauga statūtu projekta, kādus Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrība jau pirms kara bija izstrādājusi, pieturoties pie Krievijas patērētāju biedrību normālstatūtiem, bet ievēdot dažus jauninājumus, kā papildu atbildību un uzdevumu paplašināšanu, bez biedru apgādāšanas ar vajadzīgajām precēm, vēl ar biedru ražojumu pārdošanu un citām operācijām, ar

ko organizācija dabūja universāla uzņēmuma raksturu.^{1/} Pēdējam par paraugu bija ņemts privāttirgotājs, kas pārdod lauksaimniekiem vajadzīgās preces un reizē arī pērk no viņiem viņu ražojumus, lai tos laistu tālāk tirgū. Tā kā Sabiedrība "Konzums" pie Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrības izveidojās par Centrālo savienību "Konzums", kas apvienoja lielāko daļu no Latvijas patērētāju biedrībām, tad saprotams, ka statūtos paredzētos uzdevumus tā arī centās izvest dzīvē. Patērētāju biedrību parauga statūtos šīs dažādās operācijas nav minētas § 1., kur kā biedrības mērķis minēts biedru apgādāšana ar tiem vajadzīgām precēm, bet § 2., kur runāts par § 1. minēto mērķu dzīvē izvešanu, tā kā abi paragrafi īsti nesaskan. Tomēr uz šo statūtu pamata daudzas patērētāju biedrības sāka visdažādākos uzņēmumus, kam ar § 1.paredzēto mērķi - biedru apgādāšanu ar precēm - nav nekā kopēja.

2/ Dažu blakus uzņēmumu uzsākšanu pie patērētāju biedrībām veicināja mūsu zemes reforma. Starp pieprasītajiem piešķiramajiem objektiem bija arī daži rūpniecības rakstura, kā ķieģeļceplī, kaļķu ceplī, dzirnavas. To piešķiršanā Zemes ierīcības komitejas priekšroku deva sabiedriskām organizācijām - pagasta pašvaldībām vai kooperatīviem. Tā arī daudzas patērētāju biedrības tika pie šādiem blakus uzņēmumiem.

3/ Tā kā ar nedalāmo kapitālu krāšanu un maziem rajoniem, kas padarīja neiespējamu apgādāt biedriem visas tiem vajadzīgās preces, biedru un sabiedrības interese par patērētāju biedrībām bija

1/ "Kooperātors" 1914.g. Lpp.110."Jauna tipa kooperatīvu projekts."

ļoti vājināta, tad radās doma to pacelt ar daudzpusību, uzsākot vēl dažādas citas operācijas, kas biedrības īstējā uzdevumā neietilpst, bet kas biedru un apkārtnes iedzīvotājus šā vai tā varētu interesēt.

4/ Dažus blakus uzņēmumus tieši ieteica un veicināja C.S."Konzums", piem. labības uzpirkšanu, kādā gadījumā savienība bija patērētāju biedrību noņēmējs.

Dažām patērētāju biedrībām bija tikai pa vienam vai diviem blakus uzņēmumiem, bet dažām vairāki. Cik dažādu uzņēmumu bijis patērētāju biedrībām no 1922.g. līdz 1934. gadam, redzams no Latvijas kooperācijas gada grāmatas ziņām:^{1/} /sk.tabulu 275. lpp./.

Dažādos ieskaitīti šādi uzņēmumi, kas dažus gadus bijuši tikai pa vienam pa visu Latviju: tipogrāfija, augļu vīna darītava, cementa darbnīca, kafijas dedzinātava, apavu darbnīca, būvdarbi, podniecība, mašīnu remonta darbnīca, apģērbu darbnīca, dārzniecība, grāmatu sietuve, labības kaltēšana, sierotava, dakstiņu rūpniecība, meža izmantošana, vaislas stacija, kiosks, benzīna automāts, paku nodaļa, bufete, elevators, skābētava, laboratorija, burtnīcu izgatavošana, dzelzceļa atzarojuma ekspluatācija, vilnas vērptuve, sēklu šķirošanas punkts, lauksaimniecības ražojumu iepirkšana.

Bet šī statistika nedod skaidru ainu par blakus uzņēmumiem: 1/ Daži no patērētāju biedrību uz-

1/ Latvijas kooperācijas gada grāmata. VIII gads. Lpp. 58. XIV gads. Lpp. 9.-10.

Uzņēmums	Gads	1922	1924	1926	1928	1931	1932	1933	1934
Maizes ceptuves		16	18	20	16	23	16	14	14
Ķieģeļu cepļi		10	14	12	10	10	8	7	1
Kuļgarnitūras		6	7	10	8	6	7	5	2
Dzirnavas		6	4	8	9	7	6	5	5
Elektriskās stacijas		1	3	2	2	2	2	1	1
Vilnas kārstuves		1	2	2	2	2	1	1	-
Šindeļu mašīnas		1	2	3	2	-	-	-	-
Desu darbnīcas		3	2	2	2	-	-	-	-
Augļu pārstrādāšana		1	2	2	1	1	-	-	-
Kaļķu cepļi		2	2	3	3	2	-	-	3
Zāģu gateri		4	1	7	7	8	5	2	-
Pienotavas		1	-	6	7	6	7	6	6
Kalēju darbnīcas		-	-	1	-	1	2	1	1
Linu apstrādāšana		-	-	3	2	2	1	1	1
Mašīnu koplietošanas p.		-	-	6	5	18	12	11	11
Labības tīramās mašīnas		-	-	3	1	6	4	4	3
Autosatiksme		-	-	-	-	3	2	4	4
Koka apstrādāš.darbn.		-	-	2	-	-	1	1	-
Koku zāģētavas		-	-	-	2	-	-	-	-
Skārņi		-	-	-	-	2	1	-	-
Ēdienu veikali		-	-	-	-	1	1	2	1
Olu savākšanas punkti		-	-	-	-	8	5	3	1
Telefona centrāle		-	-	-	-	3	-	-	-
Lauksaimniecība		-	-	-	-	2	1	1	-
Izdevniecība		-	-	-	-	2	1	1	2
Ekspedīcija		-	-	-	-	2	3	2	1
Linu punkti		-	-	-	-	6	2	1	1
Celmu laušanas mašīna		-	-	-	-	-	1	2	2
Dažādi		7	4	5	5	9	10	9	10
Kopā		59	61	97	84	132	99	84	70

ņēmumiem nav blakus uzņēmumi, bet patērētāju biedrību pašu ražošanas uzņēmumi, kas ražo kooperatīva biedriem nepieciešamos produktus. Tādi ir mazākas maizes ceptuves, bet var būt arī skārņi, ēdienu veikali un pat pienotavas, ja tās nodarbinātas kooperatīva vajadzībām, bet nevis piena produktu pārdošanai tirgū ārpus kooperatīva. Tā no pienotavām, kas 1934.g. bijušas pie patērētāju biedrībām, divas ir pie pilsētas patērētāju biedrībām, proti, pie Bolderājas-Daugavgrīvas patērētāju biedrības un Mīlgrāvja pārtikas biedrības;^{1/} tās var nodarbināt nelielas pienotavas pašu vajadzībām, jo katrai ir pa 5 veikali; biedru skaits Bolderājas-Daugavgrīvas patērētāju biedrībā ir tikai 185, bet mūsu patērētāju biedrības jau pārdod daudz arī nebiedriem, turpretim Mīlgrāvja pārtikas biedrībā biedru skaits ir 904. Pārējās 4 pienotavas ir uz laukiem: pie Cīravas kooperatīva /tvaika krejošanas punkts/,^{2/} pie Kandavas patērētāju biedrības "Daigone" /biedru skaits 11, zaudējums 1934.g. Ls 1253.-/^{3/}, pie Īles patēr. biedrības "Pūķis"^{4/} un pie Neretas patēr. biedrības^{5/}, tās, protams, var strādāt tikai tirgum ārpus kooperatīva, jo uz laukiem piena produktu nopēmēju tikpat ka nav.

2/ Ziņas nav pilnīgas. Piemēram, linu punkti pie patērētāju biedrībām bijuši ne tikai sākot ar 1931.gadu, bet arī agrāk: pēc ziņām par atsevišķām

1/ Latvijas kooperācijas gada grāmata XIV g. Lpp.36-37.

2/ Turpat. Lpp. 44.

3/ Turpat. Lpp. 46.

4/ Turpat. Lpp. 48.

5/ Turpat. Lpp. 50.

patērētāju biedrībām, 1924.gadā bijuši linu punkti šādām patērētāju biedrībām: Raunas lauksaimn.kooperatīvs "Rauna",^{1/} Alojas pat.b.,^{2/} Bauskas pat.biedr.,^{3/} Kolupes pat.b. "Turība"^{4/}.

3/ Pie blakus uzņēmumiem jāskaita arī labības un citu lauks.ražošanu uzpirkšana, ar kādu daudzas patērētāju biedrības diezgan daudz nodarbojušās. Tā C.S."Konzums" jau 1925.gadā noorganizējusi labības pieņemšanu komisijā no lauku kooperatīviem,^{5/} t.i. patērētāju biedrībām. No turpmākajiem gada pārskatiem redzams, ka šīs komisijas operācijas augušas un 1927.g. pieņemts komisijā labības par ls 1155829.^{6/}

Labības uzpirkšana tomēr nav ieskaitīta Latv. Koop. gada grāmatā parādītajā patēr.biedrību uzņēmumu pārskatā. Ja ar uzņēmumiem būtu domāti vairāk rūpniecības uzņēmumi un nevis tikai tirdzniecība, tad linu punkti ir arī tikai tirdzniecības uzņēmumi, bet tie tomēr ieskaitīti patērētāju biedrību uzņēmumu pārskatā. Tā šis pārskats ir nepilnīgs arī neskaidrības dēļ, ko īsti skaitīt par uzņēmumu. Mums, protams, labības uzpirkšana pārdošanai tālāk tirgū ārpus patērētāju biedrības jāskaita par patērētāju biedrības blakus uzņēmumu, jo šāda tirdzniecība nesakrīt ar patērētāju kooperatīva uzdevumu apgādāt preces saviem biedriem.

Sākumā par šiem blakus uzņēmumiem sajūsminā-

1/ Latvijas kooperācijas gada grāmata. IV gads.Lpp.102.

2/ Turpat. Lpp. 104.

3/ Turpat. Lpp. 118.

4/ Turpat. Lpp. 120.

5/ C.S."Konzums" 1925.gada pārskats. lpp. 8.

6/ C.S,"Konzums" 1927.gada pārskats. lpp. 11.

jās. Patērētāju biedrības, kam tādu bija daudz, dēvēja par integrāliem kooperatīviem, kuŗus apbrīnoja un cildināja. Bet uzskati drīz grozījās. Izrādījās, ka blakus uzņēmumi pa lielākai daļai strādā ar zaudējumiem, kas drīz vien dažu patērētāju biedrību noveda pie likvidācijas, bet daudzas nīkuļošanas stādijā. Un tagad neviens vairs nejūsmo par integrāliem kooperatīviem.

Galvenais blakus uzņēmumu nesekmju cēlonis ir tas, ka tie pilnīgi dibinājas uz svešiem līdzekļiem. Mūsu patērētāju biedrībām pašu līdzekļu arvien bijis tik maz, ka veikala kaut cik apmierinošai nostādīšanai bija jau vajadzīgi lielāko tiesu sveši līdzekļi, kur nu vēl lai būtu gadījušies pašu līdzekļi blakus uzņēmumiem. Katram saprotams, ka tikai uz svešiem līdzekļiem dibināts uzņēmums nevar būt dzīvesspējīgs. Ar kreditu sadabūšanu arī ne arvienu tik labi veicās. Gadījās, ka blakus uzņēmumu vajadzībām aizgāja veikala vajadzībām sadabūtie īstermiņa krediti, kas noveda grūtībās arī veikalu un visu biedrību.

Otrs ļoti svarīgs iemesls blakus uzņēmumu neveiksmēm bija tas, ka tie nebija nostādīti uz kooperatīviem pamatiem. Viņi bija gan kooperatīvu uzņēmumi, t.i. viņi piederēja kooperatīviem, bet viņi nebija kooperatīvi uzņēmumi, t.i. viņi bija nekooperatīvi uzņēmumi. Ieskatīt tādus blakus uzņēmumus par kooperatīviem uzņēmumiem tikai tādēļ vien, ka tie pieder kādam kooperatīvam, būtu tikpat nepareizi kā, piemēram, ieskatīt par medicīniekiem instrumentiem galda nazi un dakšinas tādēļ, ka tie pieder ārstam. Kā nekooperatīvus uzņēmumus šos blakus uzņēmumus

raksturo jau tas, ka tie dibinājās pilnīgi uz svešiem līdzekļiem, jo kooperatīvam uzņēmumam līdzekļus gādā viņa biedri, t.i. tie, kas lieto šā uzņēmuma pakalpojumus. Bet, galvenais, statūtos šādu uzņēmumu nodibināšana gan paredzēta, bet nav paredzēts, ka peļņa no tiem sadalāma proporcionāli kapitālam un apgrozījumam, kas šo peļņu radījis, un faktiski tas arī nekad un nekur nav darīts. Tādejādi, piemēram, ja blakus uzņēmums, teiksim dzirnavas, ir devis peļņu, tad attiecīgā daļa no tās pēc atskaitījumiem statūtos noteiktajiem nedalāmajiem kapitāliem un citām vajadzībām, tiek sadalīta dividendēs un prēmijās uz biedru iepirkumiem, tā tad nāk par labu arī tādām, kas nekā dzirnavās nav maluši; ja, turpretim, dzirnavas devušas zaudējumu, tad arī tas sadalās uz veikala pircējiem, kas šo zaudējumu nav radījuši, jo dzirnavu zaudējums nozīmē to, ka malēji par maz samaksājuši par malšanu, tā ka no ienākuma nav pieticis ar ko segt izdevumus. Ar tādu peļņas dalīšanu ir pārkāpts kooperācijas princips.

Intereses pacelšana ar blakus uzņēmumiem, ja tie nav nostādīti uz kooperatīviem pamatiem, tādejādi izrādījās par illūziju. Tādā kooperatīva blakus uzņēmumā, kurā viņa klients, vai tas ir kooperatīva biedrs vai nebiedrs, nepiedalās ne ar kapitāliem, ne arī dalās peļņā, šis klients ir tik pat daudz ieinteresēts kā kurā katrā privātuzņēmumā, kur viņš arī nav dalībnieks ne ar kapitālu, ne peļņā. Interesi pacelt mēģināja atkal ar saimnieciski nelietderīgiem līdzekļiem. Teica: kooperatīvs nav peļņas uzņēmums un peļņa viņam nav vajadzīga; viņa uzdevums ir samazināt cilvēkiem izdevumus vai pavairot ienā-

kumus, tādēļ kooperatīva dzirnavas mals lētāki ka citas un kooperatīvs maksās dārgākas cenas lauksaimniekiem par labību ka citi. Tā arī darīja un ar to lielījās: kooperatīvs ir malšanas maksu pazeminājis uz pusi, un nu arī citas dzirnavas spiestas malt lētāki, kooperatīva kuļgarnitūra ir samazinājusi kulšanas maksu, kooperatīvs maksā dārgākas cenas par labību. Bet izrādījās, ka dzirnavas un kuļgarnitūra strādā ar zaudējumiem, tāpat zaudējumus dod labības operācijas, un kooperatīvs ir izputināts. Īsts kooperatīvs patiešām pazemina izdevumus vai pavairo ienākumus, tikai ne visai pasaulei, bet vienīgi saviem biedriem - klientiem, un nevis pārdodams lēti vai pirkdams dārgi, bet gan par tirgus cenām un no peļņas krājot biedriem kapitālus. Ja kooperatīvs to grib panākt ar lētu pārdošanu vai dārgu pirkšanu, tad viņš izput nekā nepanācis.

Ir arī vēl citi iemesli blakus uzņēmumu nesekmēm. No tādiem varētu minēt speciālu zināšanu trūkumu attiecīgu uzņēmumu sekmīgai vadīšanai un interešu dalīšanos. Vienīgais līdzeklis te ir darboties integrālismam pretējā virzienā - diferencēties, speciāliem uzdevumiem dibināt speciālus kooperatīvus. Darbojoties tikai vienā virzienā, vienā speciālitātē, speciālo zināšanu jautājums būs vieglāki atrisināms. Pilnīgākas zināšanas cilvēkam var būt tikai vienā speciālitātē, bet ne daudzās.

Līdzīgi ir ar interesēm. Ja patērētāju biedrība izpilda tikai savu īsto uzdevumu - biedru apgādāšanu ar precēm, tad visiem biedriem intereses attiecībā pret kooperatīvu ir vienādas. Te interešu kopums līdzinājas spēku komponentei, kuŗi iet visi

vienā virzienā un tā tad ir līdzīgs pilnai šo spēku summai. Intereses te ir pilnīgi solidāras, te darbojas vienoti spēki. Blakus uzņēmumos nav visi vienādi ieinteresēti. Dažos blakus uzņēmumos ieinteresētiem ir pat pretējas intereses, piemēram, lauksaimniecības ražojumu uzpirkšanā, jo pārdevēja intereses ir pretējas pircēja interesēm. Biedri sadalās grupās pēc interesēm, un bieži līdzekļu izlietošanu un darbības gaitu noteic nevis lietderība, bet lielākās grupas intereses.

Piemēra dēļ apskatīsim dažu integrālo kooperatīvu attīstības gaitu pēc ziņām, kādas sniegtas Latvijas kooperācijas gada grāmatā:

1/ Aizputes apriņķa kooperatīvam bija dzirnavas, pienotava, desu fabrika, ķieģeļu ceplis.^{1/} 1935. gadā palikušas vēl tikai dzirnavas.^{2/}

2/ Saldus kooperatīvam "Neatkarība" bija lauksaimniecības ražojumu uzpirkšanas punkts, augļu žāvētava, augļu vīna darītava, kafejas dedzinātava, kaļķu ceplis, linu mīstītava, desu darbnīca, maizes ceptuve, dzirnavas, meža un celtniecības materiālu apstrādāšana.^{3/} 1935. gadā palikušas vēl tikai dzirnavas un mašīnu koplietošanas punkts.^{4/} No likvidācijas kooperatīvu izglāba likums par grūtībās nonākušo uzņēmumu administrāciju.

3/ Lielauces patērētāju biedrībai "Spars" bija kuļģarnitūra, zāģu gaters, šindeļu zāģis, ķieģeļu ceplis, koppienotava, labības tīrīšanas punkts.^{5/}

1/	Latvijas kooperāc.gada grāmata.	IV g.	Lpp.112.-113.
2/	" " " "	XV g.	" 24.
3/	" " " "	VI g.	" 112.-113.
4/	" " " "	XV g.	" 26.- 27.
5/	" " " "	IV g.	115.-117.

Biedrība likvidējās.
 Salīdzināšanas dēļ, atzīmēsim arī skaitļus
 no Saldus pat.b.-bas "Darbs", lai redzētu, kā at-
 tīstījies patērētāju biedrība bez blakus uzgē-
 mumiem blakām paņīkušam universālkooperatīvam.

Kooperatīvs		Gads	1/ 1924	2/ 1926	3/ 1928	4/ 1930	5/ 1932	6/ 1934	7/ 1935
<u>Veikalu</u>	Aizputes apr.koop.		6	6	5	6	3	2	2
	Saldus koop."Neatkarība"		2	3	1	-	1	1	1
	<u>skaits</u>	Saldus p.b. "Darbs"	-	-	1	2	3	3	3
		Lielaucē p.b."Spars"	1	1	1	1	-	-	-
<u>Biedru</u>	Aizputes apr.koop.		825	818	718	541	519	284	281
	Saldus k."Neatkarība"		837	781	596	502	112	108	106
	<u>skaits</u>	Saldus p.b."Darbs"	-	-	26	78	115	116	110
		Lielaucē p.b."Spars"	156	161	197	236	216	-	-
<u>Bilan-</u>	Aizputes apr.koop.		212	407	394	360	292	132	125
	<u>ce</u>	Saldus k."Neatkarība"	346	514	482	407	372	197	208
		Saldus p.b."Darbs"	-	-	4,6	9,6	13	14	14
		Lielaucē p.b."Spars"	37	79	103	113	67	-	-
<u>Biedru</u>	Aizputes apr.koop.		9	12	12	12	12	2,4	2,4
	<u>pajas</u>	Saldus k."Neatkarība"	8	11	11	23	21	13	13
		Saldus pat.b."Darbs"	-	-	0,17	0,9	1,6	1,8	1,8
		Lielaucē p.b."Spars"	0,86	0,97	1,5	3,1	-	-	-
<u>Pārdots</u>	Aizputes apr.koop.		562	706	423	455	146	168	164
	<u>preču</u>	Saldus k."Neatkarība"	420	477	134	-	203	296	343
		Saldus p.b."Darbs"	-	-	52	78	82	83	80
		Lielaucē p.b."Spars"	63	54	96	107	-	-	-
<u>Pelna</u>	Aizputes apr.koop.		7	23	3	1	0,65	-	0,2
	<u>vai</u>	Saldus k."Neatkarība"	1	0,9	-17	-	1,6	-1,2	6,6
		Saldus p.b."Darbs"	-	-	2	2	1,5	0,7	0,66
	<u>zaudēj.</u>	Lielaucē p.b."Spars"	0,38	0,1	1,7	1,9	-	-	-

1/Latv.koop.gada grām.IV g.Lpp.112-113,116-117. 5/Latv.koop.g.gr.XI-XII.Lpp.74-79.
 2/ " " " " VI g. " 100-101,104-105. 6/ " " " " XIV g. " 44-45.
 3/ " " " " VIII g. " 98-99 ,102-103. 7/ " " " " XV g. " 24-27.
 4/ " " " " X g. " 50-51 , 54- 55.

Zināms, arī "Darbs" nevarēja normāli attīstīties, jo viņš skaitījās par strādnieku patērētāju biedrību un bija apvienots Latvijas patērētāju biedrību savienībā, ar ko atbaidīja lauku aprindas.

Redzam, ar cik niecīgiem līdzekļiem integrālie kooperātīvi sākuši plašas operācijas. Nekādus kapitālus, ne dalāmus, ne nedalāmus, viņi nevarēja uzkrāt, jo peļņa bija niecīga, bet reizēm vēl ievērojami zaudējumi, kas nozīmē ne tik vien to pašu nelielo kapitālu, bet arī svešu līdzekļu izsaimniekošanu, kuŗu segšanai jau jāķerās pie biedru papildu atbildības.

Lai aina būtu pārskatāmāka, aprēķināsim paju kapitālu procentos no bilances kopsummas un rezultātus procentos no apgrozījuma:

		Gads							
		Kooperāt.	1924	1926	1928	1930	1932	1934	1935
Paju kap. % no bilances	Aizputes apr. koop.		4,2	2,9	3,0	3,3	4,1	1,8	1,9
	Saldus k. "Neatkarība"		2,3	2,1	2,3	5,7	5,6	6,6	6,2
	Saldus p.b. "Spars"		-	-	3,7	9,4	12,3	12,9	12,9
	Lielauces p.b. "Spars"		2,3	1,2	1,5	2,7	-	-	-
	Aizputes apr. kooper.		1,2	3,3	0,7	0,2	0,4	-	0,1
	Saldus koop. "Neatkarība"		0,2	1,9	-12,7	-	0,8	-0,4	1,9
Peļņa vai zaudējumi no apgrozījuma.	Saldus p.b. "Darbs"		-	-	3,8	2,6	1,8	0,8	0,8
	Lielauces p.b. "Spars"		0,6	0,2	1,8	1,8	-	-	-

Kandēļ arī "Darbs" apstājies attīstībā un darbojas ar vājākiem rezultātiem pēdējos gados, būs sa-

protams, ja ievērosim, ka viņš krājis ļoti daudz nedalāmo kapitālu: 1935.gadā nedalāmo kapitālu bijis Ls 9590.-^{1/} jeb 68,5% no bilances kopsummas, tātad 5 reizes vairāk par paju kapitālu.

Viena daļa no blakus uzņēmumiem ir tāda, kam ar patērētāju biedrības uzdevumu apgādāt biedriem preces nav nekā kopēja, kas šo uzdevumu nekādejādi neveicina un ir kooperatīvam tikai par lieku balastu, pie tam arī par postu, ja viņš dibinās pilnīgi uz svešiem līdzekļiem un nes zaudējumus. Pie tādiem pieskaitāmas lauku dzirnavas, kas samaļ par maksu lauksaimniekiem labību, kuļgarnitūras, zāģu gateri un tamlīdzīgi uzņēmumi. Lai tādus uzņēmumus nostādītu uz kooperatīviem pamatiem, ir labāki, ka ieinteresētas personas tam nolūkam nodibina speciālus kooperatīvus, kas šādus uzņēmumus noorganizē ar biedru gādātiem līdzekļiem un nodarbina biedru vajadzībām, bet peļņu sadala saskaņā ar kooperācijas principiem.

Bet ir arī tādi uzņēmumi, kas par patērētāju biedrību blakus uzņēmumiem skaitās tikai tagadējos apstākļos, kad patērētāju biedrības ir mazas, lielāko tiesu tikai ar vienu veikalu. Liela rajona patērētāju biedrībām tādi uzņēmumi nebūtu blakus uzņēmumi, bet pašu ražošanas uzņēmumi, kas ražo preces paša kooperatīva biedru vajadzībām. Piemēram, ķieģeļu ceplis ir blakus uzņēmums vienveikala patērētāju biedrībai, jo apgādā ar ķieģeļiem daudz plašāku rajonu nekā biedrības veikala rajons, tā ka lielākā daļa ķieģeļu noņēmēju nevar būt par biedriem biedrībā, jo biedrības veikals tiem ir par tālu; ceplis

1/ Latvijas koop.gada grāmata. XV gads. Lpp. 26.

tā tad ražo lielāko tiesu tirgum ārpus kooperātīva rajona un ieskatāms par blakus uzņēmumu. Liela rajona patērētāju biedrībai tāds ceplis turpretimmir pašas ražošanas uzņēmums, jo cepla rajons ietilpst biedrības rajonā, ķieģeļu noņēmēji visi var būt biedrības biedri un par ķieģeļiem samaksāto summu tiem ieskaita biedru iepirkumos kā kuŗu katru citu pirkumu. Integrālisms un viņa ļaunami te izbeigtos ar biedrību saplūšanu, izveidojot liela rajona patērētāju biedrību. Arī lauksaimniecības ražojumu uzpirkšana liela rajona patērētāju biedrībai nebūtu blakus uzņēmums, bet tiešās viņas operācijas savu biedru apgādāšanai ar pārtikas produktiem, kādu daudz būtu vajadzīgs biedrības veikaliem, kas atrodas pilsētās un citās bieži apdzīvotās vietās. Liela rajona patērētāju biedrības varētu noņemt savu biedru vajadzībām daudz vairāk lauksaimniecības ražojumu, nekā tas līdz šim noticis, pērkot tos tirgum. Līdz šim notikušas tādas savādības, kādas citās zemēs reti nāksies sastapt, kad patērētāju biedrības un C.S. "Konzums" iepirka labību no lauksaimniekiem, lai to pārdotu tirgū, bet pašas savukārt pirka no tirgus labības izstrādājumus - miltus, putraimus, grūbas, tā dodot nopelnīt privātiem uzņēmējiem, kur liela rajona patērētāju biedrības un savam uzdevumam piemērota savienība šo peļņu var patūrēt saviem biedriem, noorganizējot pašas labības pārstrādāšanu.

C.S. "Konzums" darbība sastāvēja lielāko tiesu nekooperatīvos blakus uzņēmumos, kādi bija: koku zāģētavas, kas ražoja eksportam; cūku kautuves, jo

lauksaimnieki, kas cūkas pārdeva, par biedriem savienībā nevarēja būt un uzņēmuma peļņā nevarēja piedalīties; linu punkti, kas uzpirka linus no lauksaimniekiem; labības uzpirkšanas operācijas tieši no lauksaimniekiem; sīktirgotavas, dažādas mašīnu un citu preču noliktavas, kā arī nodaļas dažās Latvijas pilsētās, kas pārdeva visādas preces fiziskām personām, kuņas nevarēja būt savienībā par biedriem un savienības peļņā nevarēja dalīties.

Latvijas patērētāju biedrību savienībai blakus uzņēmumu nebija.

5. S a v a m u z d e v u m a m n e p i e m ē r o t a s s a v i e n ī b a s.

Lai noskaidrotu, vai savienības, kas apvienoja Latvijas patērētāju biedrības, patiešām bija savam uzdevumam nepiemērotas, jābūt skaidrībā par patērētāju biedrības savienības uzdevumu. Savienība ir II pakāpes kooperatīvs, un viņas uzdevums ir tāds pat ka I pakāpes kooperatīviem, tā tad patērētāju kooperatīvu savienības uzdevums ir apgādāt saviem biedriem preces. Tam, protams, jānotiek uz kooperatīviem pamatiem, tā tad peļņa jāsadala saskaņā ar kooperācijas principu. Bez tam savienībai kā apvienoto kooperatīvu centram jābūt vadošam orgānam un apvienoto kooperatīvu darbības, kā arī vispārīgi kooperācijas veicinātājam. Par Zviedrijas patērētāju biedrību savienību prof. A.Aizsilnieks raksta:

"Atsevišķie patērētāju kooperatīvi aug biedru skaita un apgrozījuma ziņā un pakāpeniski veidojas par lieliem pasākumiem sīktirdzniecībā, kas dod tiem arvienu lielāku iespēju nostādīt savu darbību uz racionālākiem pamatiem. Šo attīstību veicina Zviedrijas patērētāju kooperatīvu savienība, kas pieliek daudz pūļu, lai atsevišķos patērētāju kooperatīvus saimnieciski nostiprinātu un uzturētu tos konkurences spējīgus ar sīktirdzniecības uzņēmumiem."^{1/}

Savam uzdevumam piemērota savienība minēta arī "Ročdēles sistēmas galvenos vilcienos":

"13. Nodibinādami lieltirdzniecības savienību, viņi radīja līdzekli savu pašu uzdevumu izpildīšanai - apgādāt pārtikas līdzekļus droši zināma labuma, kas citādi tiem nebūtu bijis iespējams."^{2/}

Ja ievērojam, ka kooperatīva īstais mērķis ir saviem biedriem kapitālus uzkrāt no kooperatīva peļņas, tad sapratīsim, ka, tiecoties pēc šī mērķa, savienība veic to pašu, ko pirmās pakāpes kooperatīvs-uzkrāj kapitālus pirmās pakāpes kooperatīvu biedriem, jo, kā redzējām, kooperatīvā sistēmā savienības kapitāls ietilpst I pakāpes kooperatīvu kapitālā, kam īstā kooperatīvā jābūt viņa biedru dalības naudu kapitālam. C.S."Konzums", krājot no peļņas lielāko tiesu nedalāmus kapitālus, nevarēja šo uzdevumu veikt.

Kā redzējām, C.S."Konzums" bija integrāls kooperatīvs ar daudziem blakus uzņēmumiem, kas bija

1/ Arnolds P.Aizsilnieks. Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru. Lpp. 342.-343.

2/ The History of the Rochdale Pioneers by George Jacob Holyoake. Tenth edition. Lpp. 157.

nodibināti pilnīgi ar svešiem līdzekļiem un kam nebija nekā kopēja ar savienības īsto uzdevumu - apmierināt savu biedru - apvienoto kooperatīvu vajadzības. Ka uz tādiem pamatiem nostādīti uzņēmumi nevarēja sekmīgi darboties, būs katram saprotams. Bet ar kādām sekmēm šie uzņēmumi īsteni darbojušies, mēs nedabūjām zināt, jo savienība to savos gada pārskatos neparāda un nekā par to nesaka. Tā, piemēram, 1929.gada pārskatā sniegts šāds t i r d z n i e c i s - k ā s d a r b ī b a s k o p s a v i l k u m s: ^{1/}

I Tirdznieciskās nodaļās:

a/ Lauks.maš., māksl.mēslu un lopbar.	nodaļā	Ls	7291205,90
b/ Piensaimniecības nozarē	"	"	455975,57
c/ Labības un linu nodaļā ar sēklu veikalu ..	"	"	7109475,47
d/ Sviesta eksporta nodaļā	"	"	2996465,50
e/ Gaļas eksporta nodaļā	"	"	10549761,34
f/ Manufaktūras un ādu nodaļā ar veikaliem ...	"	"	1204385,69
g/ Pārtikas un materiālu nodaļā ar sīktirgot.	"	"	10025059,26
h/ Filiālēs	"	"	15691960,53

II Techniskā nodaļā

ar darbnīcu. mežu nodaļu un Strenču rūpniecības p. Ls 138271,15

III Kopdarbības nodaļā .. Ls 29346,76

Kopā Ls 55491907,17

Šādas ziņas jau ir ļoti interesantas, bet vēl interesantākas būtu ziņas par šo dažādo nodaļu dar-

1/ C.S."Konzums" 1929.gada pārskats. Lpp. 10.

bības rezultātiem. Tādas tomēr gada pārskats nesniedz. Tur atrodam tikai kopēju gada rezultātu, kas izvests z a u d ē j u m u u n p e ļ ņ a s r ē ķ i n ā:^{1/}

<u>Zaudēts</u>	Ls	<u>Pelnīts</u>	Ls
Kaulu maltuve, linu apstrād.fabr. u.c.	27432,31	Preces	3015866,46
Šaubīgas prasības	12781,06	Ekspedīcija	3515,95
Tirdzniecības iz- dev.	2637009,70	Kursu starpības	10262,05
Procenti	350859,57	Māju eksplua- tācija	21282,24
Tīra peļņa	22844,06		
Kopā	3050926,70	Kopā	3050926,70

Par tirdzniecības izdevumiem Ls 2637009,70 dots sīkāks pārskats. Lielākā daļa no tiem ir algas ierēdņiem un kalpotājiem Ls 1325805,68 un dienas strādniekiem Ls 323556,46.

Kas par precēm devušas peļņu Ls 3015866,46, redzams no S a v i e n ī b a s a p g r o z ī j u m u p ā r s k a t a,^{2/} kur līnijā ar tekstu "Preces" redzam šādus skaitļus:

<u>Debets</u>		<u>Kredits</u>	
Bilance l.I.1929.g.	Ls 571289271	1929.g. ap- grozīj.	Ls 5549190717
1929.g. apgrozīj.	" 5187557618	Bilance l.I.1930	" 511242818
Pelnīts	" 301586646		
Kopā	Ls 6060433535	Kopā	Ls 6060433535

Tā tad visu dažādo uzņēmumu apgrozījumi sa-

1/ C.S."Konzums" 1929.gada pārskats. Lpp. 29.

2/ C.S."Konzums" 1929.gada pārskats. Lpp. 28.

vilksti kopā vienā preču rēķinā, lai dabūtu kopēju bruto peļņu un lai nevarētu redzēt, ar kādiem rezultātiem katrs no tiem darbojies.

Tai pašā gada pārskatā ir plašāks paskaidrojums par sarežģījumiem ar gaļas eksportu,^{1/} bet vai gaļas eksporta nodaļa devusi peļņu vai zaudējumu, tur tomēr nav pateikts.

Līdzīgi sniegtas ziņas arī pārskatos par citiem gadiem.

Mēs jau redzējām, ka liela daļa C.S."Konzums" darbības nozaļu bija nekooperatīvi blakus uzņēmumi. Ar tiem savienība ne tikai ka neveicināja savu biedru - kooperatīvu attīstību, bet taisni to kavēja. Tā C.S."Konzums" sīktirgotavas, kā arī noliktavas kā centrā, tā filiālēs, kas pārdeva dažādas preces atsevišķiem lauksaimniekiem, bija konkurences uzņēmumi patērētāju biedrībām. To aizrāda arī savienības gada sapulcē /delegāts no Cēsīm J.Grūbe/^{2/}. Blakām C.S."Konzums" filiālei patērētāju biedrība nevarēja plašāku darbību attīstīt, bet tikai nīkuļot. Vispārīgi ar savu darbību C.S."Konzums" kooperāciju vairāk dezorganizēja ka veicināja. Ar savu nekooperatīvo blakus uzņēmumu darbību, kuļu tomēr izdaudzinaja par kooperatīvu, jo runāja un rakstīja par kooperatīvo labības tirdzniecību, par kooperatīvo bekona eksportu un taml., savienība kavēja kooperatīvās pašdarbības attīstību un audzināja tautā greizus uzskatus par kooperāciju, it kā kāda organizācija ar to vien jau ir kooperatīvs,

1/ C.S."Konzums" 1929.g. pārskats. Lpp. 13.

2/ "Kopdarbība" 1930.g. Nr.21.Centr. sav."Konzums" gada sapulce.

ja viņa registrēta kā kooperatīvs, lai arī viņas klienti viņā nav līdzdalībnieki ne ar līdzekļiem, ne ar atbildību, ne peļņā, bet vienīgi ar to tirgojas - pērk no viņas preces vai tai pārdod cūkas, labību vai linus, tāpat ka kuņā katrā privātā uzņēmumā. Ar sviesta eksportu savienība uzstājās kā konkurents otrai savienībai ↓ Latvijas piensaimniecības centrālajai savienībai. Kā redzējām, savienība bija arī pret koncentrāciju, aizstāvēja saimnieciski nelietderīgo skaldīšanos sīkās, saimnieciski nenozīmīgās un attīstības nespējīgās vienībās, kā arī ar savu piemēru un plašu kredītu piešķiršanu kooperatīviem veicināja ārdošo kredīta saimniecību kooperatīvos. Savienības valde pati ziņo savienības gada sapulcē, ka savienības kredīts kooperatīviem arvienu pieaug, bet kredīti lēni nāk atpakaļ un tiek prasīti arvienu jauni un jauni pagarinājumi.^{1/}

Ka C.S."Konzums" kā patērētāju biedrību apvienotāja izrādījās savam uzdevumam nepiemērota, būs izskaidrojams lielāko tiesu ar to, ka viņa nav pašu patērētāju biedrību radīta organizācija, bet pārveidota no organizācijas, kas radīta pavisam uz citiem pamatiem un citiem mērķiem. Pārveidošanās notikusi, acīm redzot, tikai formāli - ar kooperatīvas savienības statūtu registrēšanu, bet pēc būtības organizācija palikusi tā pati agrākā Sabiedrība "Konzums". To apliecina savienības valdes priekšsēdētājs savienības gada sapulcē, teikdams, ka savienībai, kā

1/ "Kopdarbība" 1930.g. Nr.21. Centrālās savienības "Konzums" gada sapulce.

lauksaimnieciskai organizācijai, jānodarbojas ne tikai ar preču apgādienu, bet arī ar citām nozarēm, kas veicina lauksaimniecību.^{1/} Tā tad savienību uzskata par lauksaimnieku organizāciju un nevis par kooperatīvu savienību.

Šī paša iemesla dēļ C.S."Konzums" iznāca jaukta tipa savienība, kas apvienoja ne tikai patērētāju biedrības, kuŗu gan bija lielā puse, bet arī citāda veida kooperatīvus. Bet tas jau dabīgi piešķir savienībai integrālu raksturu.

Dēvēdamās par lauksaimnieku organizāciju, kad 84% no paju kapitāla pieder patērētāju biedrībām un 83% no biedriem pārdotām precēm ir patērētāju biedrību iepirkumi,^{2/} savienība pārkāpa vēl vienu ļoti svarīgu saimnieciskas lietderības principu - neitrālītātes principu, uz ko gluži pareizi aizrāda arī P.Bērzkalns.^{3/} Savienības valdes loceklis Ed.Laursons gan raksta, ka "kooperācijā var būt tikai viens virziens, t.i. saimniecisko vajadzību apmierināšana uz solidārisma pamatiem un pilnīga neitrālītāte pret ticībām, šķirām un politiskām pārliēcībām"^{4/} un ka "Centrālā Savienība "Konzums" savā darbībā un attīstībā ir teorijā, ir praksē turējusies pie neitrālītātes principa"^{5/}, bet īstenība ir citāda, jo valdes priekšsēdētājs gada sapulcē saka, ka savienība ir lauksaimnieku, t.i. šķiras organizācija un sapulce pret to iebildumus neceļ. Šķiras raksturs izteicas arī statūtos:" § 2. Savienības mērķis

1/ "Kopdarbība" 1930.g. Nr.21.Centrālās savienības "Konzums" gada sapulce.

2/ Skat. lpp. 48.

3/ Skat. lpp. 67.

4/ "Kopdarbība" 1927.g. Lpp.513.

5/ " " 1927.g. Lpp.516.

ir: a/apvienot Latvijas, sevišķi laucinieku, dažādas kooperatīvas sabiedrības, biedrības un savienības, lai vienotiem spēkiem un līdzekļiem izkoptu un apkalpotu viņu kopējās intereses."^{1/} Tā tad uzsvērti laucinieku kooperatīvi, bet § 25. noteic piešķirt 15% no Savienības peļņas Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrības kulturāliem mērķiem.^{2/} Tas viss jau ir labi, bet tā nav neitrālitate un tas ir arī pret kooperācijas principu.

Otra savienība - Latvijas patērētāju biedrību savienība - pēc saviem statūtiem bija vairāk piemērota savam uzdevumam. Tā bija tīra tipa savienība, un statūtos noteiktais mērķis bija apvienot Latvijas patērētāju biedrības un apgādāt tās ar precēm.^{3/} Statūtos nav nekā, kas atgādinātu kādu šķiras organizāciju. Bet no savienības orgāna "Kooperātors" redzam, ka šī savienība apvieno strādnieku kooperatīvus, ko sauc par Latvijas progresīvajiem kooperatīviem. Redzam arī, ka te jau valda noteikts politisks virziens. Savienības valdes loceklis K.Lorencs saka: "Ir noteikti jāatzīst, ka mūsu koop. kustību veido un apaugļo sociālistiskā kustība ar savām idejām, piedodot tai spilgtu sociālistisku nokrāsu."^{4/} Saprotams, ka ar tādu politiku šī savienība varēja grupēt ap sevi tikai nedaudzas patērētāju biedrības, kuŗu biedru vairākums sekoja šādai politikai, un tādēļ pārvaldē nonāca šāda politiska virziena piekritēji, bet tas atbaidīja no šiem kooperatīviem aprin-

1/ Centrālās savienības "Konzums" statūti. Rīgā, 1931. Lpp.3.

2/ Turpat. Lpp. 11.

3/ Latvijas patērētāju biedrību savienības statūti. Rīgā, 1924.g. Lpp.3.

4/ "Kooperātors" 1930.g. Lpp. 147.

das, kas šādai politikai nepiekrīta, tāpat no L.P.B. savienības atbaidīja tās patērētāju biedrības, kas šādai politikai nepiekrīta. Tā arī L.P.B. savienība ar nodošanos politikai ir tikai kavējusi Latvijas patērētāju kooperācijas attīstību.

Neitrālitate ir saimnieciskas lietderības princips. Privāti uzņēmumi nešķirojas ne pēc sociālām šķirām, ne politiskām partijām, ne ticībām, ne tautībām. Privātam tirgotājam ir mīļš katrs pircējs, lai viņš būtu kādas šķiras, politiskas pārliecības, ticības vai tautības būdams.

Sekmīgi darbojas un attīstās patērētāju kooperācija tanīs zemēs, kur turas pie neitrālitates principa, kā tas ir, piemēram, Zviedrijā, kur "kā atsevišķie Zviedrijas patērētāju kooperatīvi, tā arī to savienība jo stingri pieturas pie neitrālitates principa."^{1/}

1/ Arnolds P. Aizsilnieks. Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru. Lpp. 303.

VII S l ē d z i e n s.

Kopsavilkumā jākonstatē sekojošais:

1. Noskaidrojot patērētāju kooperācijas krīzes cēloņus Latvijā, izrādījās, ka šo cēloņu ir daudz, bet ka šie daudzie cēloņi izriet no nedaudziem galvenajiem cēloņiem. Tā tad starp daudzajiem krīzes cēloņiem pastāv cēloniski sakari. Ja, piemēram, daudzu patērētāju biedrību likvidācijas cēlonis bija zaudējumi, ar kādiem tās gadu no gada strādāja, tad šiem zaudējumiem savukārt izrādījās dažādi cēloņi, kā pārdošana uz parāda, konkurence ar privātiem tirgotājiem, nelietpratīga vadība, darbinieku apziņas trūkums vai pat ļaunprātības, bet to cēlonis savukārt bija biedru vienaldzība un kooperācijas būtības, kā arī vispārīgi saimniecības parādību neizprašana.

2. Lai noskaidrotu, vai kooperācijas būtības neizprašana varēja būt viens no mūsu patērētāju kooperācijas krīzes cēloņiem, bija jātiek skaidrībā par kooperācijas būtību, par ko tautsaimniecības zinātnē vēl nav skaidrības. Bet tā kā tautsaimniecības zinātnē jēdzieni "kooperatīvs" un "kooperācija" ir zinātniski termini, kuriem jābūt definētiem, lai būtu skaidrība, ko ar šiem terminiem saprot, tad bija nepieciešams tos definēt, lai gan daži zinātnieki no tādas definēšanas atteicās vai izvairījās, it kā tā būtu neiespējama. Izrādījās, ka šādas ne-

spējas cēlonis ir cenšanās saskatīt saimnieciskajās parādībās, kādas noriecinās kooperatīvu saimnieciskajā darbībā, kaut ko pavisam citu nekā tādās pat parādībās nekooperatīvos uzņēmumos: prece, ko kooperatīvs pārdod, nav prece; peļņa, ko kooperatīvs iegūst, nav peļņa. Tik pat labi varēja arī teikt, ka nauda, ko kooperatīvs saņem, nav nauda, ka kapitāls, ko viņš lieto, nav kapitāls un ka kooperatīva uzņēmums tādā kārtā nav kapitālistisks uzņēmums. Pie tā jau arī nonāca un sāka pat runāt par kādu dekapitālizācijas misiju, kas jāveic kooperācijai. Gan kooperātori - kooperācijas praktiķi, gan arī zinātnieki vēl vienmēr runā un raksta par kooperācijas cīņu pret kapitālismu.

3. Ar to kooperācijai atņēma saimnieciskos pamatus, cenšoties tos atvietot ar kādiem citiem - ētiskiem vai sociologiskiem pamatiem, par kuriem tāpat nav nekādas skaidrības. Vai būtu ētiski liegt cilvēkam tiesību uzkrāt sev kapitālu, kas radīts ar paša darbu? Bet to liedz tie, kas saka, ka kooperatīvs nav peļņas uzņēmums, jo uzņēmuma peļņa ir jaunuzkrāts kapitāls un kooperatīva biedri no kooperatīva peļņas uzkrāj sev kapitālus. Vai ar sabiedrību jeb vispārību, kad runājam par sabiedrības vai vispārējām interesēm, jāsaprot kāds abstrakts jēdziens, kāda fikcija, kam nav konkrēta pamata, vai arī ar to jāsaprot indivīdu kopums, no kā sabiedrība sastādās? Bet kā fikciju sabiedrību jeb vispārību saprot tie, kas domā, ka atsevišķu indivīdu intereses ir pret vispārības interesēm. Īstenībā vispārības intereses ir atsevišķu indivīdu interešu kopums.

4. Uzskatot kooperātīvu par saimniecisku organizāciju, kam tādi pat saimnieciski pamati kā citiem saimnieciskiem subjektiem, kas kooperātīvi nav, izrādījās, ka kooperācijas būtībā nekā mistiska, cilvēka prātam neaptverama nav un ka tādēļ jēdzienus "kooperatīvs" un "kooperācija" var definēt bez kādām grūtībām, uzrādot to raksturīgās pazīmes. Grūzības, likās, būtu radījis tas apstāklis, ka, trūkstot skaidrībai par kooperācijas būtību, dažādās zemēs par kooperatīviem tika veidotas tik dažāda rakstura organizācijas, ka nebija iespējams atrast tām kopējas raksturīgās pazīmes. Bet tā kā reizē arī pacēlās jautājums par viltus kooperatīviem, kas sevišķi Latvijā likās būt akūts, tad kooperācijas būtības jautājums nenoskaidrots vairs nevarēja palikt, jo tad jau varēja rasties tāds stāvoklis, ka organizāciju, ko kāds zinātnieks ieskaita par kooperatīvu, kāds cits zinātnieks var ieskaitīt par viltus kooperatīvu. Izeja te radās, ņemot par kooperatīva raksturīgajām pazīmēm Ročdēles pionieru kooperatīva raksturīgās pazīmes, jo šo organizāciju atzīst par kooperatīvu visā pasaulē kā kooperācijas praktiķi, tā arī zinātnieki - teorētiķi. Izrādījās, ka kooperatīva būtībā nekā nesaprotama nav: kooperatīvs ir saimnieciska organizācija, kas peļņu sadala proporcionāli kapitālam un apgrozījumam, kas šo peļņu radījis.

5. Noskaidrojot kooperācijas būtību, izrādījās, ka kooperatīvam jābalstās uz tiem pašiem saimnieciskās lietderības principiem un to pašu personīgo interesi, kuŗu tautsaimniecības zinātne vispār at-

zīst par galveno dzinekli saimnieciskajā dzīvē, un ka tādēļ viens no mūsu patērētāju kooperācijas krīzes galvenajiem cēloņiem ir kooperācijas būtības neizprašana, kuŗas sekas bija ļoti jūtamas biedru - pircēju personīgās intereses aizkāršanā ar nedalāmo kapitālu krāšanu no viņu radītās peļņas, kas tad arī radīja vienaldzību un intereses trūkumu par patērētāju biedrībām viņu biedros un arī plašākā sabiedrībā. Bet par to, ka viens no galvenajiem patērētāju biedrību neveiksmju cēloņiem ir šī biedru vienaldzība un intereses trūkums, nemaz nav domu starpību, jo tādas parādības vispār novērojamas.

6. Kooperācijas būtības neizprašanas tālākās sekas bija kooperācijas jaukšana ar sociālismu, kas notika divējādi: 1/ veidojoties domai, ka kooperācija ir kaut kas līdzīgs sociālismam, kas atbaidīja no kooperācijas plašas aprindas, kuŗas nepiekrīt sociālisma idejai; šī doma, kā noskaidrojās, ir nepareiza, jo kooperācija ir sociālisma pretstats; 2/ izvedot šo nepareizo domu dzīvē, praktiski no kooperatīviem veidojot sociālisma surogātu, kur sociālisma elements - nedalāmie bezpersonīgie kapitāli, kas bija par cēloni biedru intereses trūkumam par kooperatīviem, vairākkārt pārsniedz kooperatīvo elementu - biedru personīgo dalības naudu kapitālu. Izrādījās, ka patērētāju kooperācijas misija nav visdekaptalizācija, bet gan pavisam otrādi - deproletārizācija, uzkrājot no kooperatīva peļņas kapitālus arī tādiem, kam to nekad nav bijis.

7. Izrādījās arī, ka kooperācijas būtības neizprašana un arī saimniecības parādību neizprašana

vispār bija par cēloni vispāratzītu saimnieciskās lietderības principu neievērošanai mūsu patērētāju kooperācijā, kā kredita pielaišana pārāk plašos apmēros, konkurence ar privāttirgotājiem, skaldīšanās sīkās vienībās, integrālisms un savam uzdevumam nepiemērota savienību darbība.

8. Sekojot tālāk cēloniskajai sakarībai, atrodam, ka cēlonis kooperācijas būtības neizprašanai ir nezināšana. Nevis ar nolūku mūsu kooperācija ir kropļota, bet aiz nezināšanas. Ir gribēts tas labākais, bet nav atrasts pareizais ceļš, jo arī zinātne to nav rādījusi. Tomēr, sevišķi attiecoties uz saimnieciskās lietderības principiem, taisnība ir P.Lapiņam, ka te ir arī mūsu kooperācijas darbinieku nevēlēšanās mācīties un izmantot citu piedzīvojumus /sk. lpp. 63./. Ka Ročdēles pionieri bija stingri aizlieguši pārdot uz parāda, tāpat ka viņi nekonkurēja ar privāttirgotājiem, to jau mūsu kooperācijas darbinieki zināja. Tāpat zināja arī citus Ročdēles pionieru principus, arī to, ka visu peļņu, atskaitot tikai 2,5% biedru izglītības mērķiem, viņi sadalīja starp biedriem prēmijās un dividendēs. Zināja arī, ka ar to Ročdēles pionieri sasniegta lielus panākumus. Tāpat zināja, ka citās zemēs patērētāju kooperācijā lieli panākumi sasniegti ar koncentrāciju, veidojot lielus apgabala kooperatīvus. Bet, te jāsaka Holioka vārdiem, viņi bija par gudriem, lai būtu derīgi. Viņi sevi turēja par gudrākiem nekā tādi ročdēlieši un citu zemju kooperatori un nekā negribēja no tiem mācīties. Viņi negribēja ievērot citu piedzīvojumus, bet ķērās paši

pie jauniem eksperimentiem, kas beidzās bēdīgi. Šī skola mums maksāja dārgi. Tauta ir ieogrūsta parādās, daudzi ir cietuši materiālus zaudējumus, zaudēdami savas pajas un dabūdami maksāt papildu atbildību, kuŗu no daudziem vēl ilgi turpināja piedzīt. Bet vislielākais zaudējums ir morālis- kais trieciens kooperācijas lietai - tautā zuda ticība kooperācijai. -

L i e t o t ā s l i t e r a t ū r a s

s a r a k s t s.

1. Ed. B a l o d i s. Kooperācija Latvijā XIX g.s. piecdesmitajos, sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados. Rīgā, 1928.
2. Arnolds P. A i z s i l n i e k s. Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru, pamatojoties galvenā kārtā uz Zviedrijas patērētāju kooperācijas datiem. Latvijas Universitāte. Rīgā, 1936.
3. Prof. K. B a l o d i s. Ievads tautsaimniecībā un tautsaimniecības teorija. Rīgā, 1930.
4. Prof. Šarls Ž i d s /Charles Gide/. Tautsaimniecības pamatjēdzieni. Ar autora atļauju tulkojis no franču valodas J. Roze. Rīgā, 1927.
5. Šarls Ž i d s. Kooperācija. Rīgā, 1922. Latvju Karavīru Kooperatīva izdevums.
6. Prof. Al. V e d e n s k i s. Logika. Vidusskolas kurss. Tulk. L. Ausējs. Rīgā, 1924.
7. Prof. G. Č e l p a n o v s. Logika. Tulkojis K. Corbiks. Rīgā, 1925.
8. Komunistu manifests. Tulkots pēc astotā autorizētā vācu izdevuma. Rīgā, 1919. gadā.
9. Pārtikas biedrības. Apgādājusi Baltijas savienoto pārtikas biedrību komiteja. Rīgā, 1900. g.
10. Mūsu piecu gadu darbs 1924.-1929. Latvijas Patērētāju Biedrību Savienības izdevums.

11. "L ī d u m n i e k a" kooperācijas raksti. Izdoti no Rīgas Kooperātoru biedrības. 5 krājumi.
12. Latvijas patērētāju gada grāmata 1921.gadam. Latvijas Strādnieku Kooperatīvu Savienības izdevums.
13. Latvijas Kooperācijas gada grāmata. 15 gadu gājumi.
14. Kopdarbības gada grāmata. Jelgavā, Latv.Lauks. Kameronas izdevums. 2 gada gājumi /1938.un 1939.g./.
15. Latvijas Statist. gada grāmata 1934.g.
16. Valsts Statistiskās Pārvaldes "Mēneša biļetens" 1934.g.
17. "Kooperātors". Kooperatīvs mēnešraksts. Rīgas Kooperātoru biedrības izdevums. 1913., 1914. un 1915.gads.
18. "Savienība". Centrālās Savienības "Konzums" rakstu un ziņojumu krājums. Vadītājs Ed. Laursons. 1918. gadā.
19. "Centrālās Savienības "" Konzums"" ziņojumi". 1919.g.
20. "K o p d a r b ī b a". Populārs kooperācijas laikraksts. 1920. līdz 1937.g. Centrālās Savienības "Konzums", vēlāk Latvijas Kooperātoru Biedrības izdevums.
21. "K o o p e r ā t o r s". Kooperācijas un tautsaimniecības mēneša žurnāls. Latvijas Patērētāju Biedrību Savienības un Latvijas Kreditkooperatīvu Savienības izdevums. 1930.-1933.g.
22. "Dzimtenes Vēstnesis" 1913.g.

23. "Jaunākās Ziņas" 1937.g.
24. Tautas Padomes sēdē 5. septembrī 1919.g. pieņemtie N o t e i k u m i par kooperatīvām sabiedrībām un viņu savienībām.
25. Likums par kooperatīvu sabiedrību un viņu savienību revīzijām. 1927.g.
26. Likums par kopdarbības sabiedrībām un to savienībām. Likumu un Min. kab.rīkojumu krājums. 1937.g. Nr.116./17.burtnīca,30/VI/.
27. Centrālās Savienības "Konzums" Kopdarbības Nodaļas izstrādātie patērētāju biedrību p a r a u g a s t a t ū t i. 2 Lauksaimniecības Departamenta un 6 Centrālās Savienības "Konzums" Kopdarbības Nodaļas izdevumi.
28. Patērētāju biedrības p a r a u g a s t a t ū t i. Jelgavā, 1920.
29. Patērētāju kooperatīva p a r a u g a s t a t ū t i. 1932. gadā izdevusi Zemgales Lauksaimn.Organizāciju Savienība.
30. Patērētāju kooperatīva p a r a u g a s t a t ū t i. C.S."Konzums" izdevums, 1934.g.
31. Patērētāju biedrību normālstatūti. Rīgā,1937. Valsts tipografijas izdevums. 3 tipi.
32. Sabiedrības "Konzums" pie Rīgas Lauksaimniecības Centrālbiedrības s t a t ū t i, apstiprināti 11. augustā 1910.g.
33. Centrālās Savienības "Konzums" s t a t ū t i. Rīgā, 1931.
34. Latvijas Patērētāju Biedrību Savienības s t a t ū t i. Rīgā, 1924.
35. Centrālā kooperatīva "Pašpalīdzība" s t a t ū t i. 1931.g.

36. Centrālās Savienības "Konzums" g a d a p ā r-
s k a t i 1919.-1934.g.
37. Latvijas Patērētāju Biedrību Savienības 1935.
g a d a p ā r s k a t s.
38. Doc. Petras Š a l č i u s. Teoretiškas kopera-
cijas jūdejimo tyrinejimas. Kaunas,1929.
39. "L i e t ū k i s", Lietuvos Žemes Ūkio Kooperat-
tyvu Sajunga 1923.-1933. Trumpa dešimties
metu veikimo apžvalga. Kaunas, 1933.m.
40. Lietuvos Statistikos Metraštis 1929.-1930.m.,
1935.m.
41. "Talka". Lietuvos Kooperatyvu Tarybos Organas.
Kaunas, 1931.m.
42. Lietuvos Koperacijos Bendroviu Sajunga. 1924.m.
apyskaita.
43. Prof. V.F.T o t o m i a n c. Osnovi kooperaciji.
Berlin,1923.
44. Prof. V.F.T o t o m i a n c. Ūeoriji kooperaciji.
Praga,1921.
45. Prof. M.I.T u g a n - B a r a n o v s k i j.
Socialņija osnovi kooperaciji. Moskva,
1919. un 1922.g. izdevums.
46. V.F.P e k a r s k i j. Normalņaja ekonomika.
Vipusk II. Kooperacijņaja organizacija
raspregeļņija tovarov /Ūeorija potrebi-
keļskoi kooperaciji/. Petrograd,1917.
47. Prof. A.I.Vvedenskij. Logika kak časķ ŷeoriji
poznajņija. Petrograd,1917.
48. Kooperacija v Latišskom Kraje do Veļikoi Jevro-
peiskoi voini. Očerķ kommerčeskavo inžeņera
E.I.L a u r s o n a. Riga, 1917.

49. S b o r ň i k p r a k ť i č e s k i c h
u k a z a ň i j dlja učregiķeļei i ruko-
vogiķeļei potrebiķeļnich obščestv. Izda-
ņije Moskovskavo Sojuza Potrebiķeļnich
Obščestv. Moskva, 1916.
50. Dr.E. G r ü n f e l d und Dr.K.H i l d e -
b r a n d. Genossenschaftswesen, seine
Geschichte, volkswirtschaftliche Bedeu-
tung un Betriebswirtschaftslehre. 1929.
51. Heinrich K a u f m a n n. Grundsätze der Kon-
sumgenossenschaftlichen Praxis. /Wegbe-
wusst/. Hamburg, 1927.
52. Genossenschaftliche Demokratie, erzielt durch
freiwillige Vereinigung der Menschen als
Verbraucher. Eine Erörterung der Genossen-
schaftsbewegung, ihrer Philosophie, Metho-
den. Leistungen und Möglichkeiten und
ihrer Beziehungen zu Staat, Wissenschaft,
Kunst und Handel und anderen Systemen
wirtschaftlicher Organisation von James
Peter W a r b a s s e. Hamburg, 1926.
Übersetzt von August Kasch.
53. Internationale Statistik der Genossenschaften
von Dr.Karl I h r i g, Privatdocent an
Königl.Ung.Universität in Budapest, 1928.
54. Holyoakes Geschichte der Rochdaler Pioniere.
Deutsch in neuer Bearbeitung von Robert
S c h l ö s s e r. Köln, 1928.
55. Die Konzentration der deutschen Konsumvereine
von Adolf Rupprecht, Erfurt. Hamburg,
1912.

56. B e r i c h t über die Verhandlungen des V i e r-
z e h n t e n K o n g r e s s e s des
Internationalen Genossenschaftsbundes in
L o n d o n vom 4. bis 7. September 1934.
57. I n t e r n a t i o n a l e G e n o s s e n-
s c h a f t l i c h e R u n d s c h a u.
Organ des Internationalen Genossenschafts-
bundes. 1934. u. 1936.
58. S t a t u t e n des Consumvereins der Landwirte
in Libau. 1912.
59. S t a t u t e n für den Verband ostschweiz. landw.
Genossenschaften. Brugg, 1921.
60. Principles of Economics by Frederic B. G a r v e r,
Ph.D. Professor of Economics, University of
Minnesota, and Alvin Harvey H a n s e n, Ph.
D. Professor of Economics, University of
Minnesota. Copyright 1928.
61. Elementary Economics by Fred Rogers F a i r -
c h i l d, Edgar Stevenson F u r h i s s,
Norman Sydney B u c k. Volume II. New York,
1935.
62. Economics Principles and Interpretation by Roy
Emerson C u r t i s. New York, 1928.
63. Outlines of Economics by Richard T. E l y, Research
professor of Economics in Northwestern Uni-
versity. New York, 1932.
64. The History of the Rochdale Pioneers by George
Jacob H o l y o a k e. Tenth edition.
65. The Sixty-Fourth A n n u a l C o - o p e r a -
t i v e C o n g r e s s 1932. Held in
G l a s g o w. Manchester, published by the
Co-operative Union Limited.

66. The Sixty-Seventh Annual Co-operative Congress in Cardiff, 1935.
67. The People's Year Book.
Published by the Co-operative Wholesale Society Ltd, Manchester. 1929.a.1936.
68. The Estonian Year-Book.
1927. a. 1929.
69. Estonia. Population, Cultural and Economic Life.
70. Laws and Objects of the Rochdale Society of Equitable Pioneers.
Rochdale, 1844. Reprinted from the "Co-operative Educator" 1928.
71. Rules of the Rochdale Pioneers' Society Limited.
Established 1844. Registered under the Industrial and Provident Societies Act 1893 the 23rd day of October 1914. With partial amendments registered under the Industrial and Provident Societies Act 1893 the 8th day of April 1930.
72. General Rules for an Industrial and Provident Society. Form 6. Issued by the Co-operative Union Limited, Manchester.

S A T U R S.
=====

	Lpp.
Priekšvārds	I - V
<u>P i r m ā d a ļ a.</u>	
I Latvijas patērētāju kooperācijas attīstības gaita un stāvoklis	1
II Kādus patērētāju kooperācijas krīzes cēloņus min kooperātori un sabiedriski darbinieki	54
III Kooperatīvu revīziju konstatētie patērētāju biedrību likvidācijas cēloņi	77
IV Patērētāju kooperācijas attīstības gaita un stāvoklis dažās citās zemēs.	93
<u>O t r a d a ļ a.</u>	
V Kooperācijas būtības neizprašana.	117
1. Kooperācijas būtības problēma.	117
2. Kooperācijas principa neievērošana	185
3. Kooperācijas jaukšana ar sociālismu	226
VI Vispāratzītu saimnieciskās lietderības principu neievērošana	242
1. Kredits	244
2. Konkurence ar privāttirgotājiem	254

	Lpp.
3. Skaldīšanās pārāk sīkās vienībās	261
4. Izplūšana blakus uzņēmumos	272
5. Savam uzdevumam nepiemērotas savienības	286
VII Slēdziens	295
Lietotās literatūras saraksts	301.

--o0o--